

ГЛАСНИКЪ

ДРУШТВА СРБСКЕ СЛОВЕСНОСТИ.

СВЕЗКА VII.

У БЕОГРАДУ

У КЊИГОПЕЧАТЊИ КНЯЖЕСТВА СРБИЈЕ.

1855.

DR

301

S67

Rnj. 7

С А Д Р Ж А Н.

	страна.
1. Мнѣніе о книжевномъ сръбскомъ ѣзику, одъ Подпредсѣдателя Друштва Г. Архимандрита Гаврила	1
2. Разсматраня о Душановомъ Зако- нику, одъ Г. Дра Н. Крстића	22
3. Одговори на неколико питаня изъ сръбске исторіе, одъ Г. Дра Н. Крстића . . .	86
4. О црквено-словенскомъ ѣзику, нѣ- говомъ почетку, ображательнима и исто- рискимъ судбинама, — съ рускогъ, одъ Г. С. Сретеновића	114
5. Прилози къ исторіи сръбске и бу- гарске ерархіе	170
6. Писмени споменици сръбски и бу- гарски	180
7. Додатакъ къ описанію стары сръ- ски новаца, одъ Дра Я. Шафарика	194
8. Число и покретъ людства глав- ногъ града Београда, одъ Г. В. Якичића .	231

	страница.
9. Климатична одношєня землѣ у год. 1854., одъ Г. В. Якшића	280
10. Покретъ людства Србіє у години 1854., одъ Г. В. Якшића	303
11. Известіє о дѣланію и станію Дру- штва Србске Словесности у 1854. години	324
12. Србске књиге у Београду у 1854 и 1855. год. печатане.	333
13. Некролози	335

Знаменитіє погрешке.

На страни 170. врсти 2-гой место в треба и
 „ „ 170. „ 2-гой „ епархіє треба епархіє,
 на табаку 16. место стр. 261. и т. д. треба 241. и т. д.

МНѢНІЕ О КНЪИЖЕВНОМЪ СРБСКОМЪ ЁЗИКУ

Подпредсѣдателя Друштва, Архимандрита Гаврила.

Кадъ є србскій ёзыкъ стекао своё право, то єсть, кадъ є изъ србски уста почео прелазити и у кнѣиге, отворіо се было рать између две партіае, одъ кои єдна доказиваше, да кнѣижевный ёзыкъ Срба' неможе бити никои другій него славенскій, а друга се томе противила, наводећи основе, да се Србима мора србски писати. Међутимъ и єдна и друга страна говорила є просто србски и у кући и ванъ куће. И єдна и друга страна хтела є оно, што є болъ; алъ є ту было чворъ: ко ће коме доказати, шта є болъ? Они, кои су хтели славенскій ёзыкъ наметнути Србима, мало су говорили; пруживши само руку на славенскій ёзыкъ, дали су на знанъ, да є крайнъ заблуденъ и слепота хтети удалить се одъ тако усавршаногъ, за сваку науку употребљивогъ ёзика. Дабоме, да є ту было горды и презрителны погледа, увредителны и опоры речій! Да непрећутимъ ни то, да су членови ове славенске стране были люди и по годинама, и по достоинству, и по учености уваженія

достойни. Они други, кои су се подватили, да извоюю србскомъ езику собствену књижевность, борили су се не а ргіогі, него су се рвали за оно, што су држали, да може бити па и обстати. Я се устручавамъ казати, ко су были ови борци. Казаћу имъ оно име, кое имъ є противна страна наденула, и то име было є „новаци“. Старымъ людма никако се ніє допадало новаченѣ. По предразсуди свога возраста, имена, званія и наслѣђены претензія, очекивали су одъ младежи, уписавшесе у новаке, да бране србску писменость, очекивали су, велимъ одъ тако названы полета-раца, да своє старіє безусловно слушаю, нити да мудрую о ономъ, што неумеду.

На срећу србскогъ књижества, ніє траяла ова борба више одъ 20. година. Неумелци нису се дали застрашити претњама. Србскимъ езикомъ писана књига нађе отворена врата србскогъ домаћина и сва челядь рече, да разуме, шта књига каже. Ово є было прво звоно, коимъ се огласила смртъ старогъ господара. А пошто се спустише у гробъ и нѣгови ревнителѣ — оста ве-нацъ побѣде у рукама бораца србске писмености.

По слѣдствама, коя су поникла изъ ове борбе, може се познати духъ, коимъ се и съ єдне и съ друге стране радило. Мора да су были на край срца и єдни и други. Бранителѣ славенскогъ езика нису хтели понизитисе па да изложе своє основе, на којима почива обрана нѣове ствари. Начинъ, коимъ су наметали своє миѣніє, быо є такавъ, да є морао произвести огорченѣ у противной страни. Одтуда іошть и данасъ познато одтуђиванѣ поєдины лица одъ сваке речи, коя славенски звони.

Руси су далеко ближе къ славенскомъ него

Срби; да, него икои Славени, па опетъ имъ се ніе свидило усвоити га за свой книжевный ѣзыкъ. Као старый ѣзыкъ, као ѣзыкъ одкровенія остао є славенскій ѣзыкъ само у цркви и кодъ нѣи као и кодъ насъ. Книжевный ѣзыкъ образованъ є изъ славенскогъ и говорногъ. Тай є истый случай и кодъ насъ. Было є, истина, понеки аукторитетны гласова, доказивавши, да є србскій ѣзыкъ самосталанъ; было іѣ є, кои мислише, да є садашній славенскій ѣзыкъ быо некада говорный србскій ѣзыкъ; аѣ што рекоше, недоказаше. То бы истомъ быо неблагодаранъ трудъ! Кадъ бы ко могао доказати, и кадъ бы ко имао волю веровати, да су наши старински рукописи писани говорнымъ ѣзыкомъ оны времена, то бы онда пре свега необоримо доказана была тежня списателя по вѣи времена: да говорный ѣзыкъ народа валя изображавати, дакле и кнѣиге на истомъ писати. Но была то сушта истина или небыла, тай є основъ єданпуть узетъ за правило, кога се држе и Руси, и Срби, и Бугари: говори и пиши ѣзыкомъ свога народа.

Но да се при ображаню нашегъ матерѣгъ ѣзика небы показали несмотрени, клонѣише славенски речій као кужны, неѣе быти дангубна стваръ прочитати слѣдуюѣе речи, коє самъ нашао у кнѣигама Светогъ Писма на славенскомъ ѣзыку. Ако є ѣзыкъ славенскій старіи одъ србскогъ, као што ѣе, мислимъ и быти, онда є готово заключеніѣ: да србскогъ ѣзика не бы ни было, да ніе славенскогъ. Ево доказа:

Писме А.

Нисамъ нашао речій са зачелнимъ А, коє бы были славенске а при томъ и србскомъ сродне;

само самъ нашао свезу *а*, коя є истовѣтно и сръбска. „*а* тму нарече пощъ“; „*а* жатва — кончина вѣка; *а* жатели — Ангели суть“. „На глави венѣцъ, *а* у венцу діамантъ“; сутра ћемо орати, *а* Милъко ће намъ донети ужину; ты се частиши у Крушевцу граду, *а* я кукамъ овде на гарышту.“

Писме Б.

Баба, баня, баснь (басна), баяніє (баянѣ). баялица, бедро, беззаконіє, беззаконникъ, бездна, безбожникъ, безбрадъ, безуміє, бесѣда, бичъ, бисеръ. быліє (наше былѣ), благо, благодать, блаженство, благочестіє, ближній, блудникъ, блудница, Богъ, божество, бокъ, бобъ, богатство, бочка (наше бечка), брада, бразда, бракъ, братъ, брашно, бритва, брегъ, бродъ, бѣда, саюзъ бы; приложна имена: безвредный, беззаконный, безплотный, безплодный, безсмертный, безчадный, божій, благодатный, благій, благовѣрный, благочестивый, благословеный, блаженный, благополучный, богатый, бодливый, брачный, бабій; — предлогъ: безъ; нарѣчіє: близь; глаголи: баяти, бити, быти, бывать, благословити, благоугодити, блудити, богатити, бояти ся, бѣгати, бѣжати, благодарити, бости.

Писме В.

Вепрь (вепаръ), велможа, вечеръ, вечеря, верхъ, верба (врба), видъ, вилицы, виноградъ, вино, власть, властелинъ, владѣтель, власи, вода, водоносъ, волна (вуна), воля, волю, воевода, востокъ, воинство, вѣнецъ, вѣкъ, вѣра, вѣтръ, вѣсь, врата, врагъ, вражда, вранъ (гавранъ), вредъ, вражба (вража), вратаръ, вратило, вкусъ, воскресеніє, вознесеніє; приложна имена: вторый, великій, вареный, видимый, високій, водный, вѣчный, вну-

треній, вчерашній ; глаголи : варити, видѣти, водити, воевати, вѣяти, воскресити (ускипити), втиснути (утиснути), вражати.

Писме Г.

Гадъ, глава, гладъ, гласъ, главица, глаголь, гора, господъ, господинъ, голубъ, голубица, говяда (говеда), голени, гордость, горлица, горнецъ (грнаць, лонаць), гробъ, гроздь, громъ, градъ, гробъ, горлица, госпожа, гной, гнѣздо, гнусность, гнѣвъ, грѣхъ, грѣшникъ, грудь, гусан, гусеница, гривна, гумно ; приложна имена : грѣшный, гладкій, горній, гласный, гнойный, гнусный ; глаголи : господствовать, гонити, грозити, горѣти, гристи, гнѣсти, гонити, гнушаться, гордиться, гадати (гатати), говѣти ; нарѣчіе : гдѣ.

Писме Д.

Даръ, димъ, диня, дыханіе, денница, день, десница, держава, домъ, доброта, доходъ, дѣва, дѣвица, дѣвство, дѣдъ, дѣло, древодѣля, дщица, душа, духъ, дубъ, дуга ; приложна имена : дароносный, душевный, духовный, державный, добрый, дѣвственный, далекій, добродѣтельный, двокрылый, двоесложный, двородный ; броятелна : два, двадцать, двѣста ; предлогъ : до ; глаголи : дати, даяти (давати), давити, держати, донти, досадити, дѣлати, дѣлать, дыхати ; нарѣчія : десно, добро.

Писме Е.

Осимъ нарѣчія *егда* и глагола *есмь* и *ездити*, писамъ нашао речій за ово место.

Писме Ж.

Жаба, жатва, жена, желѣзо, жертва, жертвенникъ, живоотно, животъ, жила, житель, жито, житіє; приложна: живой, женскій, жалостный, желѣзный, животный; глаголи: живити, женитися, жалѣти (жалити), желати.

Писме З.

Залогъ, законъ, завѣтъ, завѣса, западъ, заимъ, займодавецъ, зять (зеть), зеліє, земля, земледѣлецъ, зѣлица, звѣзда, звѣрь, зима, знакъ, законъ, злато, злоба, знаменіє, зракъ, зубъ; приложна: зеленый, земный, злый, здравый, зрѣлый, знойный, завистный, злобный; глаголи: заповѣдати, заповѣдити, заградити, заблудити, заклати, законати, завѣяти, зазрети, заключити, запретити, запалити, заложити, затворити, знати, засѣсти, зачати; предлогъ: за.

Писме И.

Игла, икра, искра, истина, источникъ, имя; предлогъ: изъ; глаголи: изгнати, избрати, изити, именовати, иззивати, истребити, играти, изслати, исцѣлѣти, изявити, извести, изнищати, измити, изнести, избити, испрати, искати, имати, изумрети, избавити, искупити, испрати, изгладити, истесати, изрѣзати, изломити, исцѣдити, иссушити, изгорѣти, испити, искоренити, избавляти, изути, изувати, избости, изскочити, ископати, испустити, изготовити, истесати, испытати, излити, изливати, испросити, исцеци (исцѣхи), истребити, извертити, иссунути, избости, искупити.

Писме К.

Касситеръ, камара, коса, камень, каменіє (камень), кить, кошница, кость, ковачъ, ковчегъ, коза, кожа, кожица, колыно, корито, конь, кончина, копито, колаць, кошъ, копіє, кобилиця, книга, кровь, крава, крыло, край, краста, красота, кремень, кринь, кругъ, клятва, класъ, клѣть, ключъ, купа (ръна); приложна: косматый, красный, крайній, крѣпкій, купленный, козій, книжный; глаголи: кадити, канути, ковати, крити, купити, куповати; предлогъ: къ и ко; нарѣчіє: како.

Писме Л.

Ласица, лядина (ледица), ледъ, лице, лишай, листъ, лисица, литра, ловъ, ловець, лоза, лѣто, сѣствица, лѣпота, лѣтописъ, луна, лукъ, лукавство, люди; приложна: лозный, лукавый, лютый; глаголи: ликовати, лаяти, лежати, локати, ловити, любити; нарѣчіє: лѣво, легко (лако).

Писме М.

Мати, масло, мясо, масть, медъ, мечъ, мертвецъ, мерзость, медвѣдъ, медвѣдица, миръ, милость, мишца, мишъ, мысль, милостиня, млеко, младость, мгла, море, молитва, мѣдъ, мѣра, мѣсто, мѣсяць, мракъ, мрежа, мрежица, мужъ, мудрость, мука, муха; займена: мой, моя, мое; приложна: малый, мирный, морскій, мудрый, мрачный; глаголи: метнути, минути, мислити, млатити, моляти, множити; займена: мене, ми, мы; нарѣчія: мало, много.

Писме Н.

Навой, нагота, надежда, наемникъ, наслѣдникъ, народъ, настоятель, наложница, наслѣдіє,

начальникъ, начальство, небо, неволя, невѣста, нечистота, неправда, нить, нива, нога, ношъ, ножъ, носила, нѣдро, нужда; приложна: нагій, начальный, невидимый, небесный, непорочный, нечистый, нечестивый, неправедный, неблагодарный, неустроенный, незлобивый, нуждный; глаголи: наложить, напоити, напаяти, навязати, налити, написать, насадити, наставить, напасти, наслѣдити, наситити, научити, не бояться, непослушати, недостати, не престати, не минути, никнути, низводити, носити, нудити; предлогъ: на, низъ, надъ; займе: нашъ, наша, наше; насъ, намъ.

Писме О.

Оба, обое, обилность, обида, обиталиште, облакъ, обѣтъ, образъ, оброкъ, овень (ованъ), овца, обуца (обуѣа), огонь (огань), ограда, огнище, одметникъ, одступникъ, одежда, оконце (оканце), окно, око, очи, олово, оltарь, опона, орало (рало), орудіе, оружіе, островъ, останокъ, отецъ, отечество; приложна: обилный, облачный, огненный, обштый; меѣуметакъ: о; предлогъ: о; глаголи: обладати, обрѣзати, обложить, обрѣяти, обвити, обличети, облѣити, обрати, обавити, обезчестити, обзирати, обѣсити, обути, обикнути, обѣстити, обнадеждити, одарчати, обругати, оглодати, огрѣяти, одкрити, одлучити, одлучитися, одпустити, одвести, одоѣти, одвратити, одступити, одпасти, одринути, одкрити, одрывать, одкупити, оддоити, одрѣзати, озлобити, оклеветати, оковать, омыти, омитися, оправдати, опустити, описати, опретися, опредѣлити, ослабити, основати, острогати (остругати), ослѣпити, остати, осѣдлати, оскорбити, оставити, оряти (орати), очистити, оцѣтити (оштетити); займе: онъ, она, оно; нарѣчія: овдѣ, ондѣ, онамо.

Писме П.

Пагуба, паздеръ, палица, пастиръ, перен, печаль, первенець, песокъ, печь (пеѣь, а не фуруна), пещера, первенство, перстень, петля, періе, персть, пиръ, писаръ, пила, плодъ, племя, пламень, плева, плачь, плеща (паеѣа), подобіе, поле (полѣ), полъ, мужкій и женскій, потокъ, покой, поило, полза, постеля, похоть, полкъ, покровъ, покровитель, поясъ, покривало, подгоріе, повѣсть, половина, порокъ, поляна, попява, правда, предѣлъ, пространство, престолъ, праздникъ, прахъ, прадѣдъ, принось, праздность, простота, прагъ, приморіе, предградіе, птица, путь, пустыня, путо, путникъ, пчела, пчелникъ, пшеница; приложна: пагубный, печальный, плодный, плодови-тый, пламенный, полезный, порочный, праведный, пространный, праздный, пшеничный, подобный, подручный, пернатый, печеный, приаѣзжанный; предлози: по, предъ, подъ, противу; глаголи: падати, пасти, пасть (стоку), питати, пити, плакати, плювати, плеснути (паѣснути), плести, послушати, познати, помышляти, помыслити, погубити, покривати, покрыти, посилати, послати, поставити, поставляти, показати, поразити, проводити, положити, попустити, посѣтити, погребсти, помазати, побѣдити, посѣяти, показати, послужити, побити, потопити, позлатити, помиловати, посребрити, покропити, погрузити, поцалити, поцудати (поцудити), попустити, поцудити, постигнути, позавидити, посадити, посыинити, помогати, покадити, покорити, полокати, позвати, подвести, полизати, потопити, посѣдити, погубити, погибнути, посто-яти, поцудити, призывати, призвати, приставити, принести, призрѣти, приводити, привести, присту-пати, приступити, прикрыти, приаѣпити, приспѣ-

ти. приѣмати. привалити. приклонити. пристанути, пристати. престати. превратити, предстати. преврѣзати. преступити. презрѣти, предати. предходити. пребывати, преселити. прележати. прехитрити, плести. прясти (прести). печатати, прострѣти, пролити, проливати. проводить. прозвати, продати, пропалкати. простити, пробости, прославити, просити, повертити, прогнати. пропрати, простирати, прозивати; нарѣчіє: право, поздно:

Писме Р.

Работа, рана, распря, рамо (раме), рака, ратъ, рай, ребро, решетка, рыба, риза, рѣка, родъ, рогъ, роса, ровъ, рой, рука, руно, рукоять (руковеть); приложна: райскій, ручной, родной: глаголи: раземотрити, разлучити, разумѣти, раздѣлити, размыслити, распусити, распространити, распрострѣти, разсѣяти, работати, разорити, разбити, разграбити, растити, разоудити, расеннати, ратовати, разширити, раздробити, разгласити, расконати, раздати, разоряти, разорити, растерзати, раздѣрати, растопити, разметнути, разметати, расковати, распоясати, родити, рѣзати; предлогъ: ради.

Писме С.

Садъ, сѣнь, свѣтъ, свѣтило, свѣща (свећа), свидѣтель, свидѣтельство, свинія (свиня), свекоръ, священникъ, сестра, сердце, село, серна, серць, сила, сынъ, сирота, сирь, ситость, скотъ, сладость, слава, сѣние, сѣнота, слово, служба, служитель, случай, смола, смерть, смовва, снопъ, сновидецъ, сноха (снаа), свѣгъ, снопъ, соль, солнце, союзникъ, сонъ, сосѣдъ, совѣтникъ, сова, сочевица, спасеніе, серебро, срамота, середина, срамъ, серебродѣля, страна, страхъ, старость, старецъ, стадо,

стопа, студень, старѣйшина, страна, стража, станъ, сродникъ, стогъ. стѣна, стрѣла, ступа, стригачъ, студенецъ, сѣмя. сѣно. сѣверъ. сѣдло, сѣкира, суша, судъ, судія, сумракъ, судьба; предлогъ: съ; приложна: седмый, совершенный, сланный, святой. столѣтний, страшный, старый, смущенный, суровый; глаголи: садити. свѣтити, связати, свести, сварити. сѣдѣти. сѣсти, сѣяти, скорбити, скочити, скакати, слушати, слити, служити, сложити, слогати. слѣзти, смирити. смутити, создати, согрѣшити, собирати, собрати, созвати, сокрити, совѣтовати. спати, спасати, спасти, спустити, срѣсти, стелати, стояти, стиснути, стрѣляти, снабдѣти, снабдѣвати, судити.

Писме Т.

Твердиня, тестъ (тасть), тернъ, телецъ, темница, тишина. тоболецъ. трава, трапеза, труба, трудъ, трупъ, туга, туча, тѣсто, тѣло, тягота, тятва; приложна: твердый, травный, темничный, трубный, тѣлесный. тихій; заимена: ты, тебе. тебѣ, ти, твой, твоя, твое, той, та, то; глаголи: творити, тесати, терзати. теңи (теѣи. трчати), ткати, трубити; нарѣчія: тако, тамо.

Писме У.

Удъ, убійца, удица, уголь (угаль). угодникъ, убійство, уже, ушн, ухъ, умъ, умивальница, ужасъ, украшеніе, уста, устиѣ, утроба, утварь, уставъ, утро; приложна: умный, утробный, унылый, упорный, ужасный, утренній; предлогъ: у; глаголи: убити, убости. угодити, угасити, угриести, ударити, украсти, украсити, укрѣпити, уклонити, укорити, уловити, умалити, умити, умертвити, умолити, уморити, умирати, умрети, умилостивити, умножи-

ти, уранити, устрашити, устрѣлити, устроить, у-
смотреть, ускорити, услишати, уступить, утѣши-
ти, утолити, утаити.

Писме Х.

Хвала, хлѣбъ, храмъ, художество ; приложна:
хвалный, худый ; глаголи : хвалити, хранити, ходи-
ти, хулити, храмати.

Писме Ц.

Царь, царица, царство, цѣна; приложна: цар-
скій, цѣлый; царствовати.

Писме Ч.

Чадѡ (чедѡ), часть, чаша, часъ, чашица, ча-
стица, челюсти, честь, чело, чинъ, число, чистота,
чудо; глаголь: чистити, чудитися, читати; приложна:
чистый, чудный, честный; нарѣчіе : что, наше шта.

Писме Ш.

Шило, шлемъ, шипка; глаголь : шептати
(шаптати); бройно : шестый.

Писме Щ.

Щитъ (штитъ).

Писме Ё.

Ёзеро, ёлень; нарѣчіе : ёда.

Писме Ю.

Югъ, юнецъ, юница; приложно : южный.

Писме Я.

Яма, ягня, яблока, яйце, ярость, яремъ, ястребъ;
приложна : ясный, яростный, яворовый, ячменный.

При куплѣню овы речій имао самъ предъ очима то, да само оне речи прибележимъ, кое се или у истовѣтности налазе у сръбскомъ ѣзику, или су текъ у нечемъ прекроєне.

Цѣль, збогъ кое самъ овай малый трудъ узео на себе, та є, да се болѣ споразумемо. Услуга є съ мое стране незнатна, алъ слѣдства могу бити користоносна. Кадъ се освѣдочимъ, да є нашъ сръбскій ѣзикъ рођено чедо славенскога, надамсе, понустиће безразложно одтуђивањ одъ поєдинны славенски речій, докъ се згоднѣе непосредно; уздамсе, сазреће међу нама то уверењ, да є прече, кадъ дође нужда, позаймљивати речи изъ славенскога, као стихійно найближега, него изъ удалѣнни извора. Некъ ми се допусти навести говоръ простогъ човека изъ села Каменице о бою на Чачку. Казавши онъ о себи, да є быо у томъ бою, наводи єдно обстоятелство овимъ речма: Предъ сутонъ дође заповѣсть, да иду неки на коньма и да провиде, има ли какве турске страже на великой каменитой ћуприн. Нашъ заповѣдникъ одабере насъ до стотину людій на коньма и мы се кренемо. Да насъ не бы мракъ предтекао, єрь месечине нїє было, *поженемо* съ коньма, докъ се іоштъ колико толико види, и т. д. Селякъ є у продуженомъ говору іоштъ двапутъ рекао „поженемо“, и я га нехтедо запытати, шта значи та речъ; нисамъ хтео то чинити єдно зато, што видимъ, да човекъ разуме, шта значи глаголь *поженемо*, и тако га равнодушно изговара, као сваку другу просту сръбску речъ; а друго зато, што самъ примѣтио, да се прости люди застиде и губе волю говорити, кадъ имъ се упадне у речъ и запыткує, шта значи то и то; долази имъ, као да имъ се ко подсмева.

Гонити, погнати, изгнати єсу глаголи славенски а уєдно и србски, само є разлика у спрезаню. Тако, по славенскомъ спрезаню было бы време будуће овако: гонити буду, погоню или пожепу, изгоню или изжену; а по србскомъ спрезаню овако: гонићу, погнаћу, изгнаћу. Али селякъ, казавши „поженемо“, употребио є свршенъ глаголь у садашнѣмъ времену, па и да му є корєнь „поженути“, опетъ є свакояко свршенъ глаголь и по правилама славенске Грамматике, у садашнѣмъ времену неупотребљивъ є. Па при свемъ томъ селякъ нїє погрєшио, по момъ мнѣнїю; єръ свойство србскогъ єзика допушта и свршенє глаголе употребљавати у садашнѣмъ времену. Некажемо ли: мы повечерамо, устанемо и изиђемо на дворъ; послушамо га, као свога старієгъ; нашіємосє dobroгъ вина; мы обявимо кмету, а онъ насъ позове у судницу; у добро преорану и раздробаћну землю посеемо коноплю; я и мой братъ потрошимо сваке године до две иядє гроша на наше синове, кои се уче; мы сагрѣшимо, аль се одма и покаємо. Слѣдовательно добро є и „поженемо съ конѣма или поженемо конѣ“.

Да пакъ рєчь „поженемо“ нїє нова, необична и простомъ народу непозната, сведочи то, што ни єдапъ одъ селяка, кои су казіюца самномъ заєдно слушали, не запыта: шта є то *поженемо*? Нико се ненађе, да га прекори и да му каже: не-квари намъ єзика! Я самъ онда помислио у себи а и садъ велимъ: како ли бы прошао єдапъ одъ насъ, да се послужію томъ рєчи! Назови чувари народногъ єзика одма бы изрєкли судъ свой: незна єзика; тріа рєчи славенске, коє народъ не-говори и неразуме.

Овце са свиленомъ вуномъ звалисємо досадъ

свилене овце; тако њ и садъ зовемо. До данасъ ѡиштъ нїе было свилены оваца, а неће ѡ ни быти; дакле нїе имъ добро наденуто име: свилене овце, ерѣ нїе цела овца свилена, него само вуна на цѡй. — Ђданпуть упытамъ я селяке кодъ враћевачке крчме, реко: зашто кои одъ васъ неће да запати овакве овце, као што ѡ има Князь нашъ у Тополи? Я самъ навланъ прећутао речъ *свилене овце*, само да чуемъ, како ће проста уста импровизирати то име. Селяци се згледаше ёданъ на другога; а текъ се ёданъ изъ Линовца селякъ почеше иза ува, и наменштаюћи фесъ на глави као да му е накриво стаяо, рече: а, знамъ, то вы велите за ове *свилоруне* овце, што има у Княза нашегъ; е, то е суфтилна стока за насъ селяке; ни мы себе онако негледамо, као што се оне гледаю. — Я самъ одма на страни забележїо речъ: *свилоруне овце*, а мислїо самъ у себи: ко бы се падао, да ће членъ Друштва Србске Словесности чути изъ уста селяка речъ, коя тако савршено изражава понятїе. Дакле одсадъ перецимо свилене овце, него *свилоруне* овце. Алъ е *руно* славенска речъ; акоће; она е уедно и србска, ерѣ се руно споминѣ у народнимъ песмама, а има е и у тарифи парохїалны прихода. Руно се данданасъ купи у парохїи узъ Госпоинскїй постъ.

Тла е чисто славенска речъ и значи гнїлость, трулежъ. Кодъ овако згодне две србске речи долази као излишна она славенска; алъ шта ћемо рећи, ако уста простоте у известнимъ случаима неће да употребе ни гнїлость ни трулежъ, него башъ ону славенску *тла*. Г. членъ Друштва Вае. Лазинъ каже, да е ову славенску речъ чуо изъ уста ёдногъ Турчина изъ Босне, кои тежко да зна другога кога езика осимъ србскогъ. Тай

Турчинъ доносио є г. Лазиху динѣ и лубенице на продаю. У разговору о лубеницама и добу нѣювомъ примѣти г. Лазихъ, да ће юшитъ замало траяти, на веѣтъ после неће валяти; а Турчинъ привати па каже: е, то ты господине мислишъ, кадъ иѣ попадне *тля*. Турчинъ босанацъ нѣе чуо за ту речъ одъ кнѣжевника, него одъ себи равны. Дакле є *тля* уєдно и срѣска речъ и скланяєє као петля, стеля, постеля.

Ни *ковчегъ* нѣе срѣска речъ, него славенска, аѣ є зато опетъ домаѣа речъ кодъ простоте срѣске. На стидъ нашегъ єзика и читоће нѣгове мы се уместо речи *ковчегъ* служимо турскомъ речи *сандукъ* (сѣндѣкъ). Шта чини обичай! Г. Вукъ назвао є свою кнѣгу Ковчежиѣъ, а та є речъ постала одъ славенскогъ *ковчежецъ*. Кадъ є дакле ковчежиѣъ одъ ковчежецъ могао уѣи у редъ по-срѣѣны речѣй, зашто небы могао ковчегъ замѣнити сандукъ? Г. Лазихъ каже, да є одъ горѣѣгъ Турчина чуо, гдѣ рече за другогъ єдногъ бѣгатогъ Турчина: тай има три ковчѣга злата. То є смешно, Турчинъ говореѣи срѣски, служи се срѣскомъ речи и каже ковчегъ, а Срѣинъ, говореѣи свой матерѣнѣй єзыкъ, служи се турскомъ речи и каже сандукъ.

Юшитъ ѣу напоменути, како може човекъ чути одъ простогъ народа згодну речъ, коѣ нама или нѣе позната, или є онако изнебуѣа скланѣѣна. Бывши єдномъ у манастиру Враѣевѣици, испытывао самъ єданъ браѣнѣй предметъ. Требао ми є знати, кои є браѣкъ опарѣичѣнимъ лицама? За лице мужкогъ пола, коє прѣый путъ ступа у браѣкъ, има славенска речъ: прѣвобраѣнѣй, а за лице женскогъ пола: прѣвобраѣѣна; за оне, кои по другѣй и по треѣй путъ ступаю у браѣкъ, ка-

жесе : второбрачный, второбрачна, третобрачный. третобрачна. Србска су уста посрбила первобрачный и первобрачна, изоставивши писме е; аль су Срби хотели имати и суштествително за мужко лице, ступаюће у бракъ и тако постаде речъ : првоженаць, што у славенскомъ ѣзiku нема, еръ се некаже первобрачникъ, него первобрачный женихъ. Я самъ желіо знати, има ли у народу суштествително за женско лице, кое првый путь ступа у бракъ, еръ досадъ писамъ чуо одговараюће ономъ : првоженаць, на зато самъ тако удешавао питаня, да ми се неодговори описателно. Добро, реко, кадъ є онъ (мужъ) быо првоженаць, да шта є была она (жена)? Неки одъ сродника рекоше : и она се првый путь за нѣга удала; то іой є прво венчанѣ было; а текъ єдна жена изъ родбине, заръ хотевши одговорити на мое питанѣ, да шта є она была? рече : она є была *првоудатка*.

Казавши, колико намъ треба смотренимъ быти при образованю нашегъ ѣзика, относительно одтуђиваня одъ славенски речій, прелазимъ на србскій ѣзыкъ, и пре свега полажемъ питанѣ : кои є то србскій ѣзыкъ? Я подъ именемъ србскогъ ѣзика разумевамъ уобште говорный србскій ѣзыкъ, кои говоре аустрійски Србљи, Србљи у Княжеству, у Старой Србїи, у Босни, Ерцеговини и Черној Гори. На ово ће, надамсе, сви пристати; аль ко ће опредѣлити : кои є србскій књижевный ѣзыкъ? Тежко є на ово питанѣ одеданцуть одговорити. Нико данасъ немисли писати за Србе другчіє него србски; али, говорный ѣзыкъ србскій пренети у кнѣиге, на казати : ето ти књижевногъ србскогъ ѣзика — мислимъ неће моћи обстати; еръ неговоре сви Србљи єднако, а књижевный србскій ѣзыкъ морао бы быти *єданъ* за све Србе.

Кадъ бы книжевници србски свою ѣзикословну способность посветили овой благотворной цѣли, путемъ узаймного спораазумеваня и попуштаня за любовь единства, неудаляваюћисе упрочемъ одъ говорного србского ѣзика, но башъ нѣга истога обдѣлаваюћи, говориу неправилностъ исправляюћи, недостатке вешто и смотрено допуняваюћи, произвольностъ сталимъ правилами заменяюћи, странне непотребне речи србсима или са славенского посрбѣлима попуняваюћи, на корень србски речій и нѣово произвођенъ съ надлежномъ сѣдовности мотрећи, и тако мало помало книжевный србскій ѣзикъ на една правила сводећи, онда бы, по момъ мнѣнію, после неколико десетакъ година прилѣжного рада, угледали у србскимъ кнѣгама еданъ истый ѣзикъ, на быле те кнѣиге печатане у Београду или у Бечу, у Пеншти или у Новомъ-Саду, у Дубровнику или на Цетинію, у Призрену или у Солуну. И тай еданъ книжевный србскій ѣзикъ быо бы уедно и ученый србскій ѣзикъ, уколико бы сви учени Срби пристали на нѣга. Тимъ начиномъ престало бы наметанъ почастиного нарѣчія, нестало бы повода къ раздражаваню, устручило бы се безразложно подражанъ простацкога. Сви србски писатели писали бы еднимъ ѣзикомъ, ѣзикомъ улепшанимъ, обогаћенимъ, правилимъ, а опетъ за све Србе разумителнимъ: говорный пакъ ѣзикъ остао бы и далъ онакавъ, како се где говори.

За нашегъ Доситея нико неможе казати, да ніе познавао србскій говорный ѣзикъ, на опетъ, погледаймо га само, како се бори, пишучи! И што е радъ, неможе! Другчіе е говорио, а другчіе писао. Хтео е бити разговетанъ, алъ ніе хтео бити простакъ. Зато е безъ свакогъ зазора ов-

да употреблявао славенске речи, а овда њ по-србљавао, како є знао и могао. Притомъ, нїє пи-сао овимъ или онимъ нарѣчіємъ. него, силазећи са узвищеногъ славенскогъ, стаїо се на точки, до кое є мисліо, да треба снисходити говорномъ србскомъ єзiku. И тако, можемо рећи, да є іошть Доситей положио основъ будућемъ књижевномъ нашемъ єзiku. На овомъ правцу подражавали су му Давидовићъ, Исаиовићъ и други, и већъ ви-димо кодъ нѣх далеко лепшій, очишћеніи, пра-вильнїи србскїи єзикъ. Загледаймо само у листо-ве Давидовићеви Нови́на у Бечу издавани; у нѣ-гову Истори́ю србскогъ народа и у Забавни́ке; узмїмо у руке Забавни́ке, Исаиовићемъ у Кра-гуєвцу и Београду раћене; непропустимо упо-знатисе и са єзикомъ Београдски Србски Нови́на ово одъ 20. година; са єзикомъ негдашњи Пав-ловићеви Нови́на и нѣговогъ Народногъ Ли́ста; са єзикомъ Лѣтописа Србскогъ, са єзикомъ на-шегъ Гласника, наши школски књига досадъ пе-чатали, па ћемо се уверити, да є єзикъ србскїи. Доситеомъ започетый, далеко усавршенъ, обра-ћенъ и на некїи степенъ ученога подигнутъ. Од-овудъ само собомъ слѣдує, да є найприличнїи истый єзикъ усвоити за єдиный србскїи єзикъ.

Што се правописа тиче, тай ће, као спо-мянїи риза, добити онай видъ, кои приличнїи уче-номъ, књижевномъ, граматичномъ єзiku, и кои ће опредѣленъ бити обштимъ сагласїємъ наши књижевника. Упрочемъ, неће се никакво наси́ліє чинити говорномъ єзiku; нѣму остає слобода про-гутати по кое пи́сьме у среди речи или на краю. Тако може казати: *я шѣа*, место *я хтедо* или *хте-де*; *пртель* Глишо, место *прїятелю* Глишо; *благосо-ви довиче*, место *благослови духовниче*; то є *слась*

одъ ела, место *сласть*; да идемо у *намастиръ* Н., место *монастиръ*; мой отаць є *лесный* управитель, место *лѣстный* или *лестный*; ова *мась* удара, место *масть*; престаєшь ли — место пристаєшь; вала м. *хвала*; вале се нѣмъ, м. *хвале* се нѣмъ; ведео м. видіо; то є было о *празнику*, место *празднику*; онъ *шкадіа*ше мимоиѣи, место *хтеде* или *хтѣде*; *свойе*хъ гостію, место *свой*; *напуштіо* куѣу, *пушти*-ла црква, место *напустіо* и *пустила*; сѣо и *шѣо* на *пріесто*, место сѣо и сѣо на *престо*ль; уѣе *бієсь* уиъ, место *бѣсь* и *бєсь* у *нѣга*; оца имамо *Авраа*, место *отца Авраама*; иде за мною *ли* одъ мене, место *ячій* (у писаню); приправите *путь* *Господи*и, место *Господи*и (у писаню); и сиѣе *наи* *Духъ* *свети*, место на *нѣга* — *светый* (у писаню).

Рускій книжевный ѣзикъ пази врло на произвоѣнѣ речій и на нѣово завршиванѣ; негледа се ту на простоту нити се подражава нѣчомъ изговараню, него се мотри на коренъ и на граматичну правилность. И Руси кажу: *Господи*и домъ, *праведный* старецъ, *Духъ* *святой*; алы у кнѣигама рускимъ нема у кнѣенителномъ *Господи*и, *праведни*, *святи*; то неда Граматика.

Колика є многоразличность у нѣмачкомъ говорномъ ѣзику, алы писменный, книжевный ѣзикъ єданъ є за све Нѣмце! Неѣе никадъ учень Нѣмаць написати: Радхеръ место Ратхсхерръ, премда се у изговору нечує добро *тхе* ви два *rr*; аакше бы му было написати: Дамшифартъ, єрь се доста наликъ на то изговара, алы онъ воле правилность, на пише: Дампфшифффахрт.

Са пиemenомъ *ѣ*, меняюѣимъ свой обликъ и гласъ, не треба чинити никакве демонстраціє. Оно нѣє сачувало ни свога гласа, а камо ли да сачува и спасе што друго важнѣє. Ревнителни нѣгови приденули су му врло велику челепку, да плаши

— плакальнице, и трпаю га и где му ніе место. Оно се претвара часъ у *и*, као: међутимъ (одъ слав. междутѣмъ); гди, (одъ слав. гдѣ); овди, (одъ слав. овдѣ); грмити (одъ слав. гремѣти); летити (одъ слав. летѣти); сѣяти (одъ слав. сѣяти); врити (одъ слав. врѣти); вртити (одъ слав. вертѣти); свѣятисе (одъ слав. смѣятися). У южной Руси кародъ скоро изреда говори: вира место вѣра, и уобште претвара *ѣ* у *и*; сзи пакъ Руси кажу *дитя* а не *дѣтя*. Исто тако Срби западне цркви у Аустрији, Босни и Ерцеговини претвараю *ѣ* у *и*, и усаѣдъ тога говоре: вира, вировати, дите, сино, м. вѣра, вѣровати, дѣте, сѣно и т. д. Часъ се писме *ѣ* претвара у *е*, као: где м. гдѣ; овде, онде, м. овдѣ, ондѣ; сести и седети и сѣдити м. сѣсти, сѣдѣти, сѣдити; теме одъ слав. тѣмъ; бежати одъ слав. бѣжати; снегъ м. снѣгъ; дедъ, деда, м. дѣдъ; ветаръ м. вѣтаръ; вера, веровати, м. вѣра, вѣровати; видети м. видѣти; вейти м. вѣяти; горети м. горѣти; дрводеля м. дрводѣля; изгорети м. изгорѣти; медведъ м. медвѣдъ; седло м. сѣдло; осѣдлати м. осѣдлати; устие м. устѣи, одселе м. одселѣ и т. д. По момъ миѣнью, тежко ће моћи нашъ книжечный ѣзикъ усвоити безусловно было *е*, было *ѣ*, еръ има јошть подоста речій, које бы яко врећале уво, кадъ бы се *ѣ* претворило у *е*, као: деланѣ, решеніе, обетъ, место: дѣлавѣ, рѣшеніе, обѣтъ; мненіе, следствие, следовати, последице, следовательно, нечѣ, грехъ, успехъ и т. д., место: миѣніе, сѣдство, сѣдовати, послѣднице, сѣдовательно, пѣніе, грѣхъ, успѣхъ. Алъ ове исте и ѣима подобне речи са *ѣ* лишаваю га се безъ повреде ува. кадъ постану приложје речи, или кадъ се одъ ѣи глаголъ начини. Тако, говори се скоро изреда: само є едакъ Богъ безгрешанъ; кудъ ли ће се дети моя грешна душа? обична погрешка млади людѣи; да много ли самъ ти стрѣшю, Боже! одрешн скота одъ ясала; разреша ме одъ ове мучне дужности. Упрочемъ, писамъ миѣнія, да се тера пркосъ было са писменомъ *ѣ*, было са писменомъ *е*; узаймно сперазумленѣ рѣшиће овай задатакъ на лещъ начинѣ.

РАЗСМАТРАНИ О ДУШАНОВОМЪ ЗАКОНИКУ.

*Одъ редовногъ члена Друштва Србске Словесности
Др. Николе Крстића, Лицейскогъ Професора.*

II.

О ДРЖАВНОМЪ СТРОЮ.

А) О ПРАВЪ ДРЖАВНОГЪ ВЛАДАНИЯ И УПРАВЛЕНИЯ.

Државно-политичный животъ народа србскогъ починѣ се истомъ са 7-имъ столѣтїемъ, т. е. съ онимъ временемъ, кадѣ су Срби, оставивши стару станицу свою, населили оне землѣ, у коима се и данѣ данашній налазе ¹⁾. Пре овога времена Срби се неоявною у светској исторїи као

¹⁾ Као што е познато, Срби су у данашнѣ свое отечество дошли у половини 7-гъ века, и прѣмда се они у заузетимъ земляма нису одма сасвимъ станили, опетъ зато, после временогъ колебаниа стало су населили землѣ, у коима се и данѣ данашнїи векиномъ налазе, и тако су себи основали отечество, на тѣмъ истимъ прѣшавши изъ некогъ вида номадичногъ живота у редовный и сталный грађанскїй, почели су свой политичный животъ живити. Да ли е Славѣна, и особито Србаля у прѣдѣлѣма долиѣ и горѣ Мизїе и т. д., и пре србске сеобе было, нїе сасвимъ исторички извѣстно, на зато и животъ србекїй пре сеобе, ако е каквогъ было, и неузимамъ у видѣ и разсматранѣ.

особенный самостоятельный народъ; пре овога времена не зна се: е ли, и каква е была держава сръбска, т. е. держава, изъ кое су се Срби, ставивши се после у горњој Мизіи, и другимъ мѣстима, изселили; па зато о државно-политичномъ животу Србаля пре 7-гъ века, т. е. пре цѣлого изселения, ни говора бити не може ²⁾).

Извѣстно е, да су Срби, од како су, грана великогъ славенскогъ народа; шта више има мнѣнія, по коему сви Славени некадъ су се *илленомъ* (Срби називали; извѣстно е и то, да су Срби, пре свога изселения у скупу поредъ остали Славена становали, али никаквы немамо доказа, изъ кои бы се извести могло, да су Срби пре свое сеобе обшиту са другимъ Славенима владу имали, обште отечество, обшту државу сачинявали, и тако обштій државно-политичный животъ проводили; шта више, лакше се и веровати и доказати може, да су Славени у погледу државногъ живота раздѣлѣни были на много влада; да су не само саданимъ знатниѣ гране славенске, него и мања оддѣленія єднога народа была подъ разнимъ, узаямно независнимъ, владама. и управама: єрѣ иначе тешко

²⁾ Име „Србъ“ у разнимъ видовима налази се као име народъ означаваюће истина іошѣ далеко пре сръбске сеобе, али одовудъ іошѣ никакве изводе неможемо чинити о политичномъ животу сръбскогъ народа. Єрѣ баишѣ да имена она занета сръбскій народъ означаваю, што такоѣ не сасвимъ извѣстно, одтудъ ипакъ недознаемо, какви су правни односи кодъ истогъ народа постојали, какви су были закони, какви обичаи, кое власти, и т. д. єдномъ речі, незнамо, какавъ е было политичный животъ тогъ народа, па зато сва та столѣтія, у коима се пре сеобе Срби као народъ појавлюю, морамо збогъ неизвѣстности исторіе, и оскудице података у овомъ погледу, преки ђутанѣмъ.

се разяснити може то: што су се славенски народи као *Славени*, самостално, тако касно появили у свету са своимъ дѣлами. Власть она, која бы — ма у кое древности време, свима славенскимъ народима владала, и управљала, морала бы много силнѣя бити, него да се могла крозь столѣтїя у нерадиности задржати; дѣлаиѣ иѣно морало бы много знатнѣе бити, него да се само узгредно узъ дѣлаиѣ други народа' спеминѣ; власть оваква морала бы се была много пре появиѣ, него што су се появили славенски народи; она бы свакадѣ морала имати рѣшителный упливѣ у светскимъ дѣлаиѣ свои времена. Но славенски народи морали су бити разкомадани на много властей и државица, на зато, ако и многобройни, и силни у скупу, были су инакѣ као поедини народчиѣи много слабѣи, него да су у догађае стары времена на рѣшителный упливѣ имати могли³⁾. Онда само, кадѣ су се други народи мицати, и изъ свои првобытны краєва кретати почели у землѣ непознате, и кадѣ су тако узнугѣ на Славене напшавши, ове у своимъ седиштама узнемиривати почели, появили су се Славени не као народѣ, имаюѣи єдиѣ обшту државну владу, него подѣ разнимъ именима, раздѣлаѣиѣ у више држава и државица, и тако стоеѣи подѣ разнимъ владама, и имаюѣи разный државно-политичный животѣ.

³⁾ И то, што се Славени у Историѣ никадѣ не появляю подѣ єдинимъ обштимъ именомъ, него се сваѣиѣи путѣ означаваю разнимъ поєдинимъ именима, доказує, да су Славени, ако и сви изъ єдногѣ корєна провзлазе, инакѣ одѣ прастары времена разна, узаямно оддѣлаѣна, и поготову сасвимъ самостална стабла народна сачињивали; а као такова тешко су могла постоѣти подѣ єдномъ свеобштомъ управомъ, а тимъ и єтимъ исеу могли єданѣ и єстѣиѣи обштіѣи државно-политичный животѣ имати.

Исторія славенски народа пре нѣовыхъ изселѣваня врло є тамна; но іошѣ є тамнія у овомъ времену исторія поєдины грама славенски; єрѣ сви догађан овога доба однесе се на укупность славенски народа; догађан поєдины народа у о-вой укупности губе се сасвимъ.

Државно-политичный животъ Срба' пре нѣ-овогъ изселєня нама є зато непознатъ; и оно, што о овомъ животу знамо, у толико само за Србе има важность, у колико то, однесеѣи се на све Славєне, мора се односити и на Србе, као на граму славенски народа'. Явный сръбскій животъ после нѣовогъ изселєня веѣъ є познатіи нешто; о истомъ дакле веѣъ се више може говорити.

У државно-политичномъ животу два су мента, два су питаня найважнія: *Ко є имао право владаня? и ко є, и како право ово упражнявао?* У одговорима на ова два питаня оснива се савъ државно-политичный строй єдне државе.

Прво питањѣ односи се на *форму владаня* (*forma imperii*), и одговараюѣи на ово питањѣ, што се живота сръбскогъ тиче, увѣравамо се, да су Срби одъ првогъ нѣовогъ у Исторіи поява, на крозь савъ течай нѣовогъ явногъ живота форму *монархичногъ, єдиноособногъ владаня* у држави своіой имали. Найстаріи историцы, кои су о Србима писали, ово доволно сведоче. Између овыхъ списателя найзнатніи є царь грчкій *Константинъ Порфирогенитъ*, кои на три одъ прилике столѣтія после изселєня сръбскогъ владаюѣи царствомъ грчкимъ имао є прилику упознати се са околностима сръбскогъ народа, кои се у оной земљи настанію, коя є подъ управомъ нѣовы предшєствєника стаяла. Онъ велан, да су управу народа сръбскогъ по смрти очн-

ной раздѣлили између себе два брата ⁴⁾. Ово є ясный доказъ, да су Срби, кои су се изселявали, стаяли подъ управомъ єдногъ лица, и тако, да є кодъ нѣи форма монархична владала; а одовудъ се дознає и то, да су и они Срби, кои су у старимъ станицама своимъ остали, такође форму монархичногъ владаня имали, и да є ова форма кодъ Срба' постоjala јошъ пре нѣовогъ населеня. Исторични ови докази у противности некой стое съ онимъ наводима, којима се доказує, да є кодъ Славена, за времена нѣовогъ заєдничкогъ живота, владала форма демократична, форма народногъ владаня. Извѣстїя исторїя славенски народа учи насъ, да су сви скоро Славени у монархїяма жили; и испытуюћи карактеръ, обичає, установленя, и многе околности славенски народа, увѣрjавамо се, да су Славени склонїи были живити у монархїи, него у демокраціи, и то у толико пре, єръ су они и у форми монархичногъ владаня зна-

⁴⁾ Овако наводи *Раићъ* (Исторїа и т. д. Сербовъ, друго изданїє у Бѣдиму одъ год. 1823, томъ II., стр. 202.) речи *Порфирогенитове* изъ дѣла: о управленїю Имперїе, глав. 32. „Прїнцїпатъ Сербїи двома вратма по умертвїи отца ихъ припала, стъ коихъ єдинъ єъ полениною народа къ Ираклію Императоръ привѣлъ, который прїимъ его въ Ѳессалонїтскихъ предѣлахъ мѣсто ємъ въ пребїванїє опредѣлялъ, еже отъ того времени Сербїа называется.“ А изъ речїи *Порфирогенитовы* у истой главїи на другомъ мѣсту наведены увиђа се, да є у Србїи населившїи се князь имао свое потомке, кои су наслѣдно управляли народа сръбскогъ у руке свое примаи. Ово є зато ясный доказъ, да є кодъ Срба у половини 7-гъ века монархїа владала, и зато они наводи изъ *Порфирогенита* о демократичномъ животу Срба' найвише се могу односити на животъ общїнскїй, али не и државный. Срби су у време последнїхъ ове свое сеобе, а и пре ове, у монархїи жили. Кадъ є кодъ нѣи демокраціа у пуномъ сяслеу владала, опредѣлити се неможе.

ли поставити границе свакомъ самовластію. Слобода єсте главный моментъ, кои се у свима скоро славенскимъ државама опажа; али теже бы было доказати: да є *форма демократичногъ владаня она форма, коя найбільъ одговара славенскомъ карактеру*. На свакій начинъ, време оно, кадъ су сви Славени у демокраціи живили, односи се на најстарию историю славенску; време ово тражити морамо далеко пре славенске сеобе; єрť о сеоби самой, а доста времена и пре сеобе, многи славенски народи живилу су већъ у монархіи. Одту-да, што су гдикоє славенске државице и у касніє доба имале форму демократичногъ владаня, неможе се изводити то, да є иста форма у најближемъ до славенске сеобе времену кодъ свію Славена обшта была.

Г. Мацієіовски у своіой Историі славенски права вели „Славенски народи имали су најпре владу, одговараюћу њіовомъ карактеру. Мы бы сло ю могли демократичномъ назвати. Породице, живеће по селима разселѣне, и широкиѣ просторица єдне одъ други раздѣлѣне, покоривалесу се породичномъ поглавици, кои ѿ є патриархално управло. За доказъ тога наводе се речи Несторове — најстариєгъ историописца рускогъ — односеће се на Поляке, и стихови изъ староческе песме о Либушиномъ суду; такође се позива Г. Мацієіовски на *Порфирогенита* и *Прокопія*. У осталомъ онъ вели, да ове породичне поглавице нису сачинявали посебне независне државне власти, него су сви Славени, ако и раздѣлѣни, ипакъ имали демократично обште управлянь, скупляли су се на политичне народне скупштине, и овде су уєдно са старешинама, коє су сами избрали, устројавали своє унутрашнь односе⁵⁾.

⁵⁾ Види: Maciejovsky: Slavische Rechtsgeschichte, I. Theil, § 37, стр. 73.

Начинъ, коимъ су Славени изъ демокраціє свос ступили у монархію, овако описує Г. Маціє-іовски : „У време рата престаяла є демократична влада, и сва властъ предавана є бивала у руке єдиномъ, кои се различно именовало. Слѣдство є тога было, да се славенска демокрація преобразила у аристокрацію, и путъ є начинила монархію. Свакій породичный поглаваръ у томъ увереню, да є способанъ, желио є, да буде обштіи войвода, и као што се увѣривало, особито изъ исторіє ч е с к е и р у с к е, ниєданъ породичный поглавица ниє се хтео повиновати избраномъ у време рата войводи. Сале войводе савѣтовали су или изъ призренія на свое, или на отечествено добро народу, да форму владаня преобрази, и властъ єдиномъ єдиномъ преда“⁶⁾). Савѣтъ су оваи народи славенски послушали, и тако су мѣсто демокраціє, завели монархію.

Я нисамъ намѣранъ испитивати постанакъ монархіа кодъ славенски народа: съ овимъ, што самъ доведе рекао, хтео самъ укратко бацити погледъ на постанакъ оне форме владаня, у којой су Срби одъ првогъ свогъ у свету као Срби по-ява, па до данашнѣгъ дана непресѣчно живили, у којой и данъ данашній живе; и коя є за Србе по досадашњимъ нама познатимъ исторійскимъ доказима, и по нѣовомъ садашњимъ нама познатомъ карактеру найболя и найудеснѣя. Монархіа є најстарія форма државногъ сръбскогъ устројства; па зато, ако я нисамъ радъ попреко одбацити мнѣніє, да су Славени стари, а по томъ и Срби, у демокраціи некадъ живили, онетъ зато судимъ, да є време демократичногъ овогъ нѣовогъ живота много старіє одъ нѣове сеобе.

---

⁶⁾ У истомъ дѣлу: § 38, стр. 74.

Форма монархична, која є кодъ Срба' владала онда јошгъ, докъ су Срби у заједини са осталимъ Славенима живили, задржала се кодъ Срба' и крозъ сво остало време њіовогъ живота. Монархъ, и њгова власт њіе была означавана свакадъ єднимъ именомъ, особито намъ є непознато. Коимъ су именомъ називали Срби своє монархе пре свога изселеня. По изселеніу први монарси — по Раићевомъ доводу изъ Порфирогенита — називалису се *князевина*. — После княжескогъ достоинства, кадъ су се Срби оселявати почели: прозвали су се монарси србски *кралѣвина*; Душанъ є себе назвао *царемъ*, и државу своју царствомъ, кое є изъ многи земаля подъ разнимъ називима састављено было. Съ *Урошемъ* — Душановимъ синомъ — престало є достоинство цара; *Вукашинъ* — похититель престола — быо є већъ само *кралъ*; а после овогъ слѣдовавшій *Лазаръ* више є подъ именомъ *кнеза*, него ли *цара* или *краля* познатъ у народу и исторіи. После косовскога боя независность србска губила се свакимъ даномъ, државный животъ менио се, па зато управительи народа после битке косовске са изгубљеномъ првобытномъ власти изгубили су и име своє, и називали су се *деспотима*. Власт и значењ овы *деспота* различна є была одъ власти пређашњи *князева*, *кралѣва*, и *царева*, єръ ови су независни, деспоти пакъ свакадъ су подчинѣни были туђой, вишой власти. Име *жупана* — рекао бы — никадъ њіе означавало врховну власт, независность, суверенитетъ; па ако є и было гдикои жупана, кои су независно владали и управляли подчинѣномъ имъ части земљ, то су више по злоупотребленіу, него по праву чинили. *Независность* ова *жупана* разликовала се одъ *независности деспота*, єръ ови су као вазали целу државу имали; жу-

нани нактъ были су вазалли поедины частій државе, поедины провинція ⁷⁾).

Права, коя су ербски монарси као такови уживали, нису свакадъ была еднака. Народъ ербскій налазио се у неизвѣстности, што се владателя тиче, дуго време; съ едне стране подчинѣность Срба цариградекомъ двору, а съ друге опетъ стра-

⁷⁾ Државный животъ народа ербскогъ развіо се сасвимъ иетомъ подъ *Неманићима*. Крозъ више столѣтїя, коя су Срби у новозаузетомъ и населѣномъ отечеству своемъ проживили, нису се никакo сасвимъ станити могли. У државномъ животу ербскомъ овога доба налазимо найвећу неопредѣленость, па често морамо у сумню доћи, хоћемо ли Србе за народъ самосталанъ у овомъ періоду сматрати, или за платежнике римскогъ иеточногъ царетва, или за саставну часть Далматскогъ краљѣства; и зато е и тешко опредѣлити, како су се владателѣи ербски до доба Неманића у народу називали? ерѣ се и незна свакадъ, ко е управо владателъ ербскій быо. Основатель владательске породице Неманића, Стефанъ Неманя, називао се по своемъ достоинству: *великій жупанъ*, кое е достоинство онъ одъ *Исака Ангела* грчкогъ императора добыо. *Неманя I.* одрекавши се 1195. год. престола, оставіо е истый своемъ найстаріемъ сину *Стефану*, кои се текъ после више-годишнїѣгъ владаня венчао на престолъ ербскій, и узео е називъ *кралл*. Неманю I-вогъ снови нѣгови, кои су нѣговъ животописъ писали: *Стефанъ првосвѣщаный краль, и св. Савва*, називаю: „Господиномъ и Самодержцемъ срьвскїе земљи.“ А светый Сава вели „царствѣющѣ всее срьвскїе земље“ за истога Неманю, али, почемъ е господинъ насловъ общїй, а царствѣющѣ = *царствовать*, значи управляти, те зато одовудъ и неможемо изводити само достоинство, подъ коимъ е првый Неманя у народу самомъ познатъ быо, то се одовудъ само са сигурности рећи може, да е првый Неманя кодъ свои за самосталногъ, самодръжавногъ господара землѣ почитованъ быо. У дипломи, кою е *I. Неманя* дао Ли-

не одъ части тежня за независности своіомъ, а одъ части неустроеность државногъ живота, кои не-
имаюћи довольный историчный развитакъ, ніе ни
могаа подпуно устроєнъ быти, есу узрокъ ове
неизвѣстности. Права србски кралѣва я бу, уко-
лико се само може, изъ Душановогъ Законика из-
вести, али опеть зато небу ни исторію, као обил-

лendarу, сипа свога, после првовенчаногъ краля,
назива „сынѣ ми велиемѣ жѣпанѣ Стѣфанѣ.“ *Лазарѣ*,
кон є после смрти Вукашина краля престолѣ срб-
скій задобио, као што є познато, називао се *кня-*
земѣ; тако се онѣ самѣ на своимъ дипломама под-
писивао; тай истый називѣ налази се и на нѣго-
вымъ новцима, а и синѣ Лазаровѣ *Стефанѣ*, у сво-
имъ дипломама отца свогъ назива *свєтый князь*; те
тако достоинство краля веѣъ онда ніе было. Банѣ
у време княза Лазара, па и после пропасти срб-
ске независности на Косову, владателѣи Босански,
узевши насловѣ краля, називалисе се не само кра-
лѣвима: *Босне*, него и кралѣвима „Срѣвлѣмѣ“, па су
ово достоинство изводили изъ сродетва свогъ съ
преѣашнимъ србскимъ кралѣвима: те тако, кадѣ
бы по овомъ наслову кралѣва Босански хтели о
самой ствари судити, морали бы реѣи, да су Срби
имали у едно и исто време два владателя, свогъ
собственногъ, и кралѣве Босне, кои су се такоѣе
кралѣвима „Срѣвлѣмѣ“ називали. *Стефанѣ Твртко*
преѣе банѣ, а касніе кралѣ Босне, овако се назн-
вао: „Вѣ Хѣ Бѣа Кралѣ Срѣвлѣмѣ, и Боснѣ, и Приморію.“
(види дипломе истога краля одѣ 1378. год. Апр. 10.,
и 1382. год. Дек. 2. Споменници Србски, стр. 34.,
37. и т. д.). *Стефанѣ Остоя* кралѣ Босне називао
се: Кралѣ Босне и ктомѣ, у дипломи своіой одѣ год.
1409. Дек. 4. (Спом. стр. 131.) а у своіой 1399. год.
Февр. 3. писаной дипломи іошѣ є подписанѣ, као
и кралѣ Стефанѣ Твртко: Кралѣ Срѣвлѣмѣ. Наслѣд-
ници Лазареви, кои се не за владателѣ, него за
управителѣ само србскогъ народа сматрати могу,
називалисе се, као што се зна, *деспотима*. *Сте-*
фанѣ Толачѣ іошѣ и год. 1451. подписанѣ є: Кралѣ
Срѣвлѣмѣ, Босни и т. д.

ный изворъ стары права, а и друге изворе, кое при руци имамъ, пренебрегнути. Старія наша права непозната су іошъ, па зато є нужно, да и на ова права пре Душановы времена, позоръ нашъ обратимо.

Изъ досадъ речены увиђа се, да є монархично владањь кодъ Србаля было у сва времена. кадъ су Срби као самосталанъ народъ за себе постојали. У *Законику Душановомъ* сръбскій монархъ назива се *царемъ*, што се изъ много места *Душановогъ Законика*, а исто тако и изъ многи диплома, кое є *Душанъ* издао, увиђа ⁸⁾). *Душанъ* є быо првый царъ сръбскій; монарси лозе *Неманића* пре Душана називалису се: *кралѣвица*; а и самъ Душанъ текъ после четиргодишнѣгъ сређногъ владаня свога, приміо є називъ императора, цара ⁹⁾).

⁸⁾ Душановъ Законикъ по речима закона назива се „Законъ благовѣрнаго цара Стефана“, а речъ царъ налази се у врло многимъ законима истога Законика (25, 42, 70, 93, 102, 105, и т. д.). У дипломама своимъ Душанъ чіе свакадъ еданъ и истый насловъ употребляо; тако у две дипломе едне и исте 1348. год. издание подписанъ є Душанъ: „благовѣрнь царъ и самодръжць срълемъ, и гръкомъ, поморию, и западной странѣ“ а у другой „благовѣрны црь и самодръжць срълемъ и гръкомъ и вьлгаромъ“ а у двиконмъ дипломама подписанъ є само „царъ срълемъ и гръкомъ.“ Душановъ снпъ Урошъ подписывао се обично „вѣрны црь срълемъ и гръкомъ“ види: Сръбски Споменици, стр. 54, 67, и Описаніе древностей сръбски у Светой Гори: стр. 47, 50, 53, 55.

⁹⁾ Нису сагласни Историци у томе, кадъ є *Душанъ* престолъ сръбскогъ кралѣвства *заузео*, едни велє 1332, а други 1336 год., па по томъ и време владаня нѣговогъ по некима 24, а по другима 20 година износи, ерь є Душанъ, као што се извѣстно зна, 1356. умрео. У почетку владаня Душанъ є, као и предци нѣгови, носіо само титулу *краля*, а после,

Право владаня у ербской држави было е наследно, и то тако, да е после отца свакадъ най-старій синъ наследѣвао престолъ свога отца. Женске као да су сасвимъ изключеке бые изъ владаня, еръ ни єдногъ єдиногъ примѣра непапазимо у исторіи ербской, да е женска — или кѣи, или супруга монархова, владала престоломъ: па зато начинъ монархичногъ владаня у ербской држави быо е саличный (lex salica) по комъ се женске изключавая изъ државногъ владаня.¹⁰⁾ Но право

кадъ се осиліо, и кадъ е особито грчку имперію своимъ завоезаньма силно уздрмао, желећи себи, и држави ербской и у очима страны народа већу важность набавити, прогласіо се за цара и императора. Кадъ е онъ ово учиніо, пезна се извѣстко, али се са сигурности може рѣти, да е погрешно ставіо Райѣ одъ прилике 1340 год., као годину, кадъ се Душанъ оцаріо; еръ налази се диплома одъ 1442 год., (види описаніе Древности Србски: стр. 43) у којој овај подписъ читамо: „Сѣфнъ въ хѣ Бѣ вѣрны краль вѣхъ сръбскихъ и поморскихъ земль“ а у другомъ явномъ писменомъ споменику одъ 1346 (swnd=6854=1346) године налази се свай кратакъ подписъ „Стефанъ краль“, (Србски споменици стр. 50.) Доводи овн оставляю зато перфшено питањ: у којој се год. Душанъ оцаріо? У дипломи одъ 1348 год. Душанъ е веѣ као царъ подписанъ. Описаніе Древн. у Св. Горя стр. 47.

¹⁰⁾ Юшъ за времена цара *Уроша* женске инеу емале права престолонаслѣдія, шта выше и само мешанъ нѣово у државне послове властели ербски инеу лепо гледали. Райѣ (II. томъ стр. 321) наводи ове речи историка Бранковића: „невосхотѣвши тогда бывший персональный вельможи владѣніе женское на себя терпѣти“ Кнегиня Милица была е прѣа женска, коя е дѣйствительный управл. у дѣла државна имала, али се онда свакадъ синъ нѣнъ Деспотъ Стефанъ назива, Господинъ Сръблемъ“ а она, и нѣнъ млѣій синъ само се *узъ Стефана* у дипломама споминю. Сравни: описаніе

наслѣдія — као што се изъ стары примѣра изводити може, ніе владало кодъ Србаля евакадъ у сд-ной и истой форми. Позодомъ сръбскогъ изселя-ваня изъ преѣашньи свои сѣдинта ясно се вели, да су владу надъ сръбскимъ народомъ принала два брата *после смрти отца свого*; на зато реѣи се може, да су у прва времена монархично владе отцевн дѣляли државу свою међу своимъ синовима. Више примѣра овакве деобе владино кодъ Србаля и после њіовогъ исселеня. Тако е већъ *пѣтый князь сръбскій Владимиръ* по казиваню *Порфирогенитовомъ* државу свою разделио на своя три сина: *Мутимира, Строимира и Гойника*.¹¹⁾ По при свемъ томъ случасни ови раздѣльиваня реѣи су, и можемо реѣи ваередно су бывали: ерь има примѣра, и то тако ерь изъ првы овы времена, изъ кои се види, да при свемъ томъ, што с некій владатель више синова имао, инакъ само найстарин е долазіо на престолъ. Тако између осталы примѣра видимо, да е између три *Мутимирова* сина: *Прибислава, Брана, и Стефана*, по казиваню *Порфирогенитовомъ*, княжескій престолъ наслѣдіо найстарія синъ *Прибиславъ*, и тако да се држава сръбска ніе на три брата раздѣлила.¹²⁾

древностій Сръбски у Св. Гори: стр. 62, 63, и сръбски споменци: стр. 125, и т. д. Касніе кадъ е сва сръбска независность угинула, ніе се ни преѣашньій законъ престолонаслѣдія невредимъ одржати могао.

¹¹⁾ Ранкъ II. стр. 222.

¹²⁾ Слѣдеке примѣре раздѣляваня државе међу своимъ синовима вредно е јошъ споменути: после *Себислава* краля раздѣлили су државу очину два брата: *Разбивој и Владимиръ* и овај последній само после смрти Разбивојева дошао е до едновластія; *Прелимиръ* раздѣлио е државу свою на четири

О праву овомъ наслѣдія мы истина не налази-
мо нигди никаквы изричны закона; али ништа ма-
нѣ. начело оваквогъ наслѣдія тако є силно было
кодъ Србаля, да га исторія найяснѣе доказує. Мы
бы могли читавъ редъ србски монарха навести,
незнатнимъ прекиданьма, за доказъ права наслѣ-
дія у гореозначеной форми; већъ за прве княжеве
србске вели *Порфирогенитъ*: да є после смрти кня-
за, *пребегавшегъ Иракію*, наслѣдіо престолъ *нѣговъ*
синъ, а после овога *зунукъ*, а после овога *сви*, кои су
одъ нѣга произлазили.¹³⁾ — У породици *Неманиће-*
вой такођеръ исту ову форму наслѣдія налазимо;
а налазимо ю шта више одъ части и после про-
пасти србске независности при онимъ владательи-
ма србскимъ, кои су само полунезависно владали
србскимъ народомъ. Но ипакъ тешко се допусти-
ти може, да є наслѣдство ово писанимъ закономъ
утврђено было; оно є основано было само на о-
бичаима, кои у осталомъ одъ столѣтія постоећи
тако су тврдый основъ наслѣдію давали, да се за
правый обичайный, дѣлима одобренный и потврђе-
ный законъ сматрати могу, и мораю. Важный за ово
миѣніє доказъ може се навести изъ *Архиепископа*
Данила; ¹⁴⁾ кои, говорећи о свечаности венчання
Душановогъ на кралѣвскій престолъ, између осталога
вели: „*подобаетъ также сотворити* (т. є. примити
венаць кралѣвскій) *якоже и родители мои и праро-*

своя сина: *Хвалилира, Болеслава, Драгослава, и*
Свевлада; а и *Хвалимиръ* краль є свою државу на
три своя сина: *Петрислава, Драгомира, и Миросла-*
ва раздѣлиє. Ранѣъ II. стр. 205, 277, 281. Раз-
дѣляванъ ово државѣ између свои синова основано
є было на ондашнимъ обичаима у обште, и особи-
то на неустроености државно-народногъ живота

¹³⁾ Ранѣъ II. стр. 216.

¹⁴⁾ Ранѣъ II. стр. 733.

дителями сотвориша“; ясанъ доказъ позиваня на оне обичае, кои су, чрезъ стародревности посвећени, силу самы закона добыли, и имали. ¹⁵⁾

Шта више, и у самимъ народнимъ песмама нашихъ исту ову форму наслѣдія налазимо изречену; што за доказъ служити може не само за то, да с *закста* форма ова наслѣдія постојала у држави србској, него и за то, да с форма ова удешена была духу, и народнимъ осећањима. Навешћу овде само једну песму: *Урошъ и Мрлявчєвићи*, и доста ће бити, да се уверимо, да с и народный поета саслани у духу достоѣнегъ закона схватио права наслѣдія државне владе и управе. Ево, како *Марко Краљєвићъ* у парници, коју су три брата *Мрлявчєвићи: Краљ Вукшмићъ, Деспотъ Угаша и Войвода Гойко* противу сина *Душановогъ Уроша* подигли, по књигама *старостава*ниъ, — подъ којима се за цело могу разумети прастари обичаи, изриче пресуду:

---

¹⁵⁾ Право наслѣдія у мушкому колену по старешнству рођења моралс є јошъ и пре Неманя баремъ у приватномъ животу народа србскогъ бити укорєнєно. Тако животописци *Св. Симеона, Неманъ I-гъ: прзовѣщаный краљъ*, и братъ му *Св. Савва*, веле за истога *Неманю*, да с заузео, обновіо, и подигао „*почившую свою дѣдину*“ т. є. дѣдинство; а *Св. Савва* ове речи *I. Неманъ* наводи „Семъ, а-ко и штъ Бога, и мнєю посѣжденъ на престолѣ моемъ, ты (разумева се Влькъ, млађий братъ првовенчаногъ краля) покнижъ се и въ послѣхъ ємъ вѣди“. Одвудъ се увиђа, да су владателъи србски сматрали за *природно слѣдство* то, да после отца слѣдує на престолу *наистаріи* му сину, II краљєви србски у дипломама своимъ, па и сами Босански краљєви, кои су потраживаня нека на србскій престолъ имали, право владаня свога поредъ вољъ Божіє изводили су изъ права наслѣдія.

„Видите ли, Богъ васъ невидіо!
Кнѣига каже, на Урошу царство,
Одъ отца е остануло сину,
Бегету з одъ колѣна царство.“ ¹⁶⁾

Види се одовудъ, да и народный поета оставя царство одъ отца на сина: и то оставя зато, еръ му царство припада по *колѣну*, припада му зато, што е синъ царевъ, и што већъ самимъ рођаємъ има право на царство, што су и нѣгова предци на основу овогъ права царовали и господовали.

У Душановомъ законѣку неналазимо ни єдне речѣце написане о престолонаслѣдію. Томе се ніе чудити; еръ Душановъ законѣкъ већиномъ *грађанскій законѣкъ* будући, ніе се ни могао упуштати у опредѣљаванъ предмета; кои се єдино и изключиво односе на дѣла явна. У опредѣленю наслѣдія врло су заступљени интереси дотични владајући породица, па зато су и могући были многи изузетци одъ главногъ закона, и то не само кодъ насъ, него у свима земляма. Држава србска была е у найвећемъ свомъ цвѣту онда, кадъ државни закони нису были іошъ доволно развіени, и кадъ е и у приватнимъ дѣлима было много зине обичая, него писаны закона. Зато се државно наслѣдіе ніе редовно ни опредѣљавало писанимъ законами у ово време, него се оскивало на обичаю, и у свимъ пытаньима относењима се на право државногъ наслѣдія пресудный упливъ имала су дѣла прошлы времена, имали су обичаи; па то е и было узрокъ, што државно наслѣдіе у прво време постанка србско-државногъ живота неналазимо іошъ

¹⁶⁾ Види друго изданіе србски народны песама кнѣига друга, песма 34, стр. 189.

довольно опредѣлено; што іошѣ обичаи у овомъ погледу нису доста утврђени были; ерѣ су гди-кои владателѣи државу своју раздѣльивали на оно-лико частій, колико су мушке дѣце имали; одкудѣ є после зависть и међусобна мрзость произла-зила, а други ово чинили нису, него су имѣ най-старіи нѣгови синови были наслѣдници. Примера историски могао бы овде више навести; но непа-лазимъ за нужно, ерѣ ће истину овогѣ могѣ ка-зivanja свакій, кои є са исторіомъ србскомъ по-знатъ, признати, ¹⁷⁾

Но ако и нема у законнику Душановомъ из-ричны закона о престолонаслѣдію; има ипакъ є-данъ законъ кои барѣ у нечемъ горензложеный на-чинъ наслѣдія доказує. *Душановъ законикъ* ¹⁸⁾ у LXXIV наслову, гласеѣмъ „О пороѣ“ у 130-мъ за-кону говорєѣи о устрояваню пороте позива се на законе, кои су у овомъ погледу подѣ *кральмъ Ми-лутиномъ*, Душановимъ *дедомъ* постояли. Да нїє да-кле горензложеный начинъ државногѣ наслѣдія у држави србској владао, како бы могуће было, да одѣ деде царство дође на унука? Изъ овогѣ за-кона дознаємо дакле, да є некадѣ у држави срб-ској владао: *краль Милутинъ* (дедѣ Душановѣ) по-сле овога, као што исторія ванѣ сваке сумнѣ ста-вля, *краль Стефанъ Дечанскій. Милутиновѣ синъ. а Душановѣ отацъ, а после Дечанскогѣ Душанъ — Милу-тиновѣ унукъ*; и тако законъ овай ако є и врло indi-

¹⁷⁾ Ранѣѣ у II. на стр. 392 наводи примѣръ, да є умрлий краль неку часть свои земаля тестаментал-но оставіо своє роѣаку. Но ово тестаментално даванѣ земаля мора се сматрати као сасвимъ ван-редный изузетакъ у србскомъ државномъ праву.

¹⁸⁾ Душанове законе и овде наводимъ, као и лане. по дѣлу Г. II. Шафарика: *Památky Drevního Pi-semnictví Jihoslovany: v Praze, 1851.*

гест, опетъ зато баръ у нечемъ доказуе начинъ наслѣдія у старой сръбской држави.

Као што о државномъ наслѣдію у обите не-
налазимо никаквы закона ни у Душановомъ зако-
нику, а ни ванъ нѣга; тако исто и за другъа на
наслѣдіе относећа се питаня немамо и незнамо ни-
каквы закона, него се придржавати морамо у сви-
ма овимъ питаняма исторіе; а за гдикоя пита-
ня могли бы смо се послужити и народнимъ несма-
ма, ако се овима може дати толика важность, да се
за изворе стары права сръбски сматрати могу. Та-
ко мы немамо закона о томе: ко бы у случаю
сирти закониты наслѣдника опредѣлио будућега
владателя, ко е заступао владателя малолѣтногъ,
неспособногъ да државомъ управля, у каквомъ
су отношенію чланови владающе породице према
монарху стояли, и т. д. У свимъ овимъ, и овима
подобнимъ питаняма по стопама исторіе можемо
изводити ордациѣ обычае, кое вищекратнимъ при-
мѣрима потврђене, за саме у звомъ погледу за-
коне сматрати можемо.

Престолонаслѣдіе, као што се изъ горенаве-
дены увиѣа, было е обычаемъ у извѣстной форми
утврђено. *Найстаріи синъ* монарховъ наслѣђивао е
круну отца свога, и — оставляюћи старію сръбску
исторію на страну, но само доба Неманића предъ о-
чима имаюћи, — ниедногъ прамера непализимо, да
е за живота старіегъ брата, съ пренебреженіемъ о-
вога, млађій наслѣдію быо престоль очевальвъ. Не-
ћу у осталомъ тямъ да кажемъ; да нису ни поку-
шан чинѣни обычаемъ утврђеный редъ наслѣдія по-
реметити, и место прворођеногъ сина подигнути
на престоль млађега му коегъ брата; али су по-
кушан овакви немиръ и незадовольство народа

србскогъ . представљногъ у лицама црквени и светски властела, причинявали. Врло є вероватно, да є зато *Дечанскій* противу отца свогъ краля *Милутина* устао, и одъ овогъ силомъ круну отети ктео, што се можда намера появљивала место *Дечанскогъ* *млађега му брата* одъ друге супруге *Милутинове* *Симониде* гркињѣ на престолъ србскій *подигнути*, кои є *Дечанскогъ* — по отеческому наслѣдію — као што *Ранѣ* речи староставникова наводи, припадао; као што се све то и одтудъ увиђа, што є *Константиъ* — осланяюћи се заръ на прве оне намере, после смрти *Милутинове*, кадъ є *Дечанскій*, јошѣ пре изъ робства свогъ повративши се, ступио быо већѣ на престолъ србскій, истый и силомъ оружја одъ *Дечанскогъ* отети покушавао. Овомъ подобне околности быти ће пре, него *шта друго*, и *Душановогъ* устанка узрокъ; за знакъ, да є форма престолонаслѣдія у ово време већѣ тако яка была, да се ніє могла иначе, него само са потресомъ целе државе, променути.

Но форма ова престолонаслѣдія као да сетекъ подъ *каспіемъ Неманѣ*ма доволно развила: и мы само одъ времена краля *Милутина*, и тако одъ год. 1275, кадъ є *Милутиъ* престолъ одъ брата свога *Драгутина* примао, форму ову као сасвимъ развиену налазимо. До овогъ времена престолонаслѣдіє србско налазимо јошѣ сасвимъ опредѣлено и утврђено. Србски краљѣви — противно башѣ постоећимъ у ово време законима кодъ Чеха и Поляка — имали су уплива у опредѣљаваню престолонаслѣдія, и овај упливъ до *Милутиновы* времена исторія намъ ясно показує. *Неманя I-вѣй*, после дугогъ у земљи србској владаня, оставляюћи престолъ, и ступаюћи у редъ смирены монаха, 1195 године *предас* круну краљѣвску *наистарѣмъ* сину

свогъ *Стефану* првовенчаномъ, ¹⁹⁾ кои, на самртной постельи *благосила* првородногъ сина свога *Радослава* за будућегъ краля сръбскогъ. *Радославъ* ніе имао дече, и тако престолъ сръбскій заузео є млађій братъ *Радославльвъ Владиславъ*, кои тако-ђеръ безчаданъ будући, и тако самъ одъ себе престолонаслѣдника неимаюћи, *уступіо* є престолъ сръбскій *Урошу* млађемъ свогъ брату (великомъ кралю *Урошу*), и пѣговимъ наслѣдницима. *Урошъ*, желећи старіегъ сина свогъ *Драгутина* оженити са кћери краля мацарскогъ *Ладислава* (*Ladislaus Cumanus*, *Kun Saszlo*) *Катеринолъ*, обећао му є за живота свогъ іонъ *предати* краљвскій престолъ. Но *Урошъ* ніе одржао рѣчь свою, па є зато *Драгутинъ* обећаный му престолъ силомъ оружія отео, и заузео; но ніе се на отетомъ одъ отца престо-

¹⁹⁾ Изъ животописца *І. Неманъ*, ков су синови истога *Стефанъ* *краль првовенчаный*, и *Сава Архиепископъ* писали, можно є премного примѣранавести за то, да є *Неманя І.* при опредѣляванію престолонаслѣдія имао уцлива. Тако *Св. Сава* у животописеу отца свога вели „избра благороднаго и любимаго сына, *Стефана Неманъ*, . . . сего предасть имъ глаголе: сего имѣйте у мене мѣсто, корѣнь благы изышьде изъ утробы моеє, и сего посаждаю на престолѣ у христовѣ дарованомѣ ми владычествѣ“; и на другомъ мѣсту „и нарече быти емѣ севѣ намѣстника“ (Изборъ Югослав. достоп. житіє *Св. Симеона* одъ *Св. Саве II. IV.*) А самъ *краль првовѣнчаный* такође у животописеу свога отца ово вели „и ты въздвиже рать на мене раба егѣ, егѣже остави на престолѣ своемъ“ и на другомъ месту опеть о себи вели „егѣже остави въз отъчествен своемъ владычествовати всею землемъ сръбскою“ (Изборъ Югослав. достоп. житіє *Св. Симеона* одъ краля *Стефана XVIII*). Напоследку и самъ *Неманя* у дипломи своіой дарованой монастыру *Хиландару* вели „оставихъ на престолѣ моемъ . . . любвебнаго ми сина *Стефана*, великаго жѣлана, и *Севастократора*.“

ду дуго задржао. него є истый случайно съ коня падиши и ногу сломивши — своевольно *уступио* млаћемъ брату свомъ *Милутину*. По смрти Милутиновой *заузила* сръбскій престолъ найстаріи синъ његовъ *Стефанъ Дечанскій*, при свемъ томъ, што му отаць престолъ свой *непредае*, као што смо то при првимъ кралѣвима видили. Онъ *заузила* престолъ очевальвъ *по праву наслѣдія*; заузима зато, што є синъ; па, што є већъ и ово *старшинство* *довольно*, да престолъ *заузме*, безъ да се изнекуе, да га благословъ очинъ на истомъ престолу утврди. Ово є дакле знакъ, да є уобичајно наслѣдіе прворођеногъ сина већъ узаконѣно было, и већъ ніе више было сумњъ, ко ће после смрти владателѣве ступити на престолъ, ако є само онъ мушке дече после себе оставио. *Милутинъ не предае* сину престолъ, као што су његови предходници своимъ послѣднимъ предавали, за знакъ, да су предходници његови на некій начинъ јошъ имали уливу у опредѣляваню престолонаслѣдника, кои є уцанвъ у течаю времена, већъ подъ *Милутиномъ* или изчезао, или сувислинимъ постао; и да смо после Дечанскогъ којомъ срећомъ имали дугачкій непрекидний редъ царева сръбски, я мислимъ, кодъ езію бы се наблюдавао законъ, по комъ бы *найстаріи синъ* престолъ *отца* свога *наслѣђивао* и *заузимао*, безъ да бы му зато нужна была *предая* престола одъ стране отца; као што є можда нужна была та *предая* до времена Милутиновы.

Да престолонаслѣдіе до Милутина ніе *строго* опредѣљно было, да су монарси у опредѣленю престолонаслѣдія улива имали, и истимъ на некій начинъ располагали, и да є за законитость владе нужна была и *предая* престола предшественника наслѣднику, доказуе се са *Драгутиновичемъ уступомъ*

престола *Милутину*. — Драгутинъ є синомъ оґео кралѣвску круну одъ отца свого Уроша великогъ: али сломивши ногу, и неспособимъ себе осеѣаюћи за далѣ владанѣ, остави престолъ свой, и о-
вай *преда* брату своему *Милутику*, при свемъ томъ, што є онъ — Драгутинъ, имао сина Владислава. Милутинъ є дакле не по доонда уобичаеной форми престолонаслѣдія ступіо на сѣрбскій престолъ: него є круну кралѣвску добыо „дарованіємъ возлюблѣннаго ему брата краля (Стефана (*Драгутика*))“ као што Раићъ наводи речи Архиепископа Данила.²⁰⁾ Драгутинъ є овако поступио по своей прилици зато што му є синъ малолѣтанъ, и тако неспособанъ быо владати; али ништа манѣ изъ овогъ примѣра увиѣа се, да престолонаслѣдіє нѣ строго опредѣлѣно, и довольно утврѣено было, єрѣ иначе небы быо властанъ Драгутинъ уобичаеный редъ наслѣдія кварити: изъ истогъ примѣра увиѣа се далѣ и то, да су сѣрбски монарси, ако и ограничено, ипакъ имали право неко у опредѣлѣванію престолонаслѣдника, кое су право они, као што се изъ горенаведены примѣра дознає, на разне начинѣ и упражнявали; єрѣ да ово право нѣсу имали, небы быо могао Драгутинъ престолъ свой на ште-
ту свого роѣнога сина уступити брату своему: онъ бы у противномъ случаю найвише Милутина поставіо быо за привременогъ управителя допде, докѣ Владиславъ неодяча и недорасте, да способанъ буде владати; али ако бы му и предѣо владу, поставіо бы баремъ то условіє, да по смрти Милутиновой, престолъ непринадіє Милутиновимъ потомцима, него Владиславу, и овога наслѣдницима: а да су оваква условія поставлѣна, мислимъ морали бы знати о нѣма више што, и из-

²⁰⁾ Раићъ II, стр. 333.

вѣстніе. него што знамо. ерѣ оно, што о овимъ условіама дознаемо, замршено є, дає се зато на разный начинъ разяснити. а и некой, што праведной сумњи подлежи. Но инакъ, да є право наслѣдія имало већъ онда велику у србской држави важность, увиђамо одтудъ, што се Владиславъ после смрти Милутинове — дакле наредбу отца свога почитовао є — трудію и силомъ оружія задобити престолъ. на комъ є некадъ нѣговъ отаць седіо, и на кон є зато по наслѣдію права имао; увиђамо даљ и одтудъ што се одъ времена Милутиновогъ наслѣдіе прворођеного сина *невердно* чувало кодъ позднѣи монарха.

Упливъ, кои є монархъ србскій при опредѣляваню престола наслѣдника имао, израженъ налазимо и у народнимъ песмама. Истина песме народне у обите немогу се сматрати за извѣстанъ изворъ никакве исторіе, да тако ни исторіе права, али оиетъ зато песме народне безобзирно као незгодне при писаніе исторіе и права србски одбацити не само ніе савестно, него бы и шкодно было за то, што намъ исте песме у многомъ разсветлюю прѣятіе стары отношенія наши. Песме народне єсу и остатиће изразъ народны осећаня, песме народне єсу изворне мисли народне. у њима се налазе душевни производи народни. оне єсу и остатиће огледало негдашнѣи осећаня, негдашнѣгъ духа народногъ. Песме народне зато морамо почитовати не само као такове, као производъ уображенія народногъ, него и као изворе исторіе и права; и я мислимъ, да се неварамъ, кадъ дражимъ да у свимъ онимъ случаєвима, гди се песме народне са исторіомъ слажу, гди оне нестоє у противности са истинимъ догађаніама, да се велимъ у свимъ тѣмъ случаєвима слободно и основано могу узети за

историчный доказъ, кои подпуну вероватность, подпуну силу има. У овомъ смыслу дакле я се и позывамъ на песме народне, као изворе права, уверень будући. да є народный певецъ у многимъ случаєвима само народно осебанъ изразіо у своимъ песмама, кое се осебанъ и самомъ исторіомъ потврђава. — Као што мало пре реко, и у песмама народнимъ налазимо дакле того, да є владатель србскій имао улива при опредѣляваню престолонаслѣдія; єрь єво, како на смертной постели лежеһій Душанъ по мыслима народногъ пѣсника изразеньма у песни „Смртъ Душанова“ располаже са „србскимъ царствомъ“:

„Мили куме, Вукашине краљ!
Аманеть ти моя царица!
И аманеть сви мои градови!
И аманеть све мѣе войводе,
По свой моіой рѣдомъ царицы!
И аманеть мой неякъ Урошу
У колѣвци одъ четръестъ дана!
Царуй куме за седамъ година.
Осме подай моему Урошу.“²¹⁾

Преводка ова народне песме о смрти Душановой наравно песадрикава у себи истините догађає; мы знамо, да ніє истинна, да є Душанъ на смрти своіой поверіо быо Вукашину на извѣстно време управу царства; али опетъ зато у песмѣ оной изразена є истина, кою самъ я *више горе* навео, да єу владатель србскій ималъ улива у опредѣляваню престолонаслѣдія; иа почему є казываѣь ово народне песме сасвимъ у овомъ погледу саобразно исторіи: то неналазимъ узроба. зашто

²¹⁾ Народне песме, II. кн. песма 33 стр. 137 по изданію 1845.

га небы као доказъ у случаю овомъ употребили. кадь позитивне законне доказе и безъ тога немамо.

Ванъ владетеля у опредѣляваніи престолонаслѣдника имали су великій уцливъ и властели. За уцливъ овай властела такођеръ ненадазимо никаквы изречны закона; али съ єдиѣ стране одтудъ, што су властели по самомъ закону, као што се изъ мой разматраня у VI-той части *Гласника* литапнаны, увидити може, упражнявали съ владетельима заєдно власть законодавну, съ правомъ се изводити може, да су и у опредѣляваніи престолонаслѣдія уцлива имали; съ друге стране исторія намъ уцливъ овай властела на престолонаслѣдіє оправдава. Тако по речима старогъ некогъ рукописа наводи Райнъ за краля Радослава, най-старієгъ сина првсвѣчаногъ краля *Стефана*, да є изгубіо савршено употребленіе ума, на да су властели — увидивши благодѣиство ума, *одступили* одъ нѣга, и избрали брата нѣговогъ Владислава за владетеля; на є изборъ овай и самъ свѣтый Савва — братъ нѣговъ, онда већъ србскій Архиепископъ — одобріо. Уцливъ є овде властела несащъ, али уцливъ овай быо є ограниченъ, єрѣ су они само на основаномъ узроку могли поредъ єдногъ већъ постсѣнєгъ краля избрати другогъ. Уцливъ свай властелазадржао се и касніє іошъ, али є све слабій бывао, на зато Владиславъ већъ самъ *предає* престолъ млађємъ брату свомъ Урошу, коя женєни сина свого Драгутина, овако се по речма Даниила Архиепископа изражава „*Се убо сотворю сына моего быти самодержавнаго краля всей Сербсцей и Поморсцей земли*“ ²²⁾ и тако опетъ самъ располаже съ престоломъ; наппротивъ подъ

²²⁾ Райнъ II. стр. 481.

Милутиномъ и Дечанскимъ появае се опетъ у-
пливъ владетеля; ерѣ е само упливомъ властелскимъ,
оснаћный Дечанскій покушавао насилно престола
кралѣвскій іошъ за живота отца свога себи при-
своити; а то е исто и Дубианъ према свомъ отцу,
али съ болъимъ усилхомъ покушавао учинити и у-
чиціо е. На основу своју доказа, коє у овомъ по-
гледу у исторіи налазило, а до тогъ увереня до-
лазимъ, да е упливъ властелскій на престоло-
наслѣдіє зависіо већинномъ одъ силе поединцы
владетеля тако, да е упливъ овай при слабимъ
владетельскими већий, а при сильними, маный бывао,
што е одтудъ слѣдовало, што опредѣлены закона
у овомъ погледу нѣ было, а обичай іошъ доволь-
но неутврѣнен, нису могли рѣшителну опредѣль-
ность у овомъ питаню имати. ²³⁾

Говорећи о престолонаслѣдію за нужно на-
лазимъ споменути што и о престолонаслѣднику:

²³⁾ *Упливъ* владетеля на престолонаслѣдіє появае се
на некій начинъ већъ подъ *Неманьомъ* I. Ерѣ, као
што краль Стефанъ у животописѣ отца свога ве-
ли, кадъ е истий у чинъ монашескій ступити ктео,
призвао е, или саме речи краля Стефана да наве-
демъ „призвавъ ко себѣ подрѣжје свое (свою супру-
гу) и сыни свое и архіерея своего, калиника рекомаго
и престаивники дѣломъ, и кнезе земљи свое, иже надъ
властьми, воеводи же и воєни“ дакле скоро савъ на-
родъ, или баремъ благородство, коє е у то време
дужности воеваня одправляло, на предъ свима е
рекао између осталогъ „миръ во мѣи дарѣю остае-
шѣмъ въ васъ владычествовати на престолѣ моемъ“ и
т. д. и Драгутинъ е такође съ помоћи владетеля о-
ставио одъ отца престола, а после га е у прису-
ствію владетеля — неспособачъ будући владати —
предао свомъ брату Милутину. Упливъ свай вла-
стеля на престолонаслѣдіє подобанъ е упливу вла-
стеля у остала државна дѣла, о чему се у ста-
рымъ дипломама премного примѣра налази.

и уколико є могуће, разложити она отношеня, у
 коима є онъ съ єдне стране према држави, а съ
 друге према владателю стою, єрь о томе да
 є између престолонаслѣдника, државе, и вла-
 дателя међусобны отношеня было, и бити мо-
 рало, никакве сумњь нема. **Што** се отноше-
 ня између престолонаслѣдника и државе ти-
 че, о тима мы мало извѣстїя имамо. Я мислимъ,
 да се неварамъ, што држимъ, да є свакій престо-
 лонаслѣдникъ, као годъ и свакій другій чланъ вла-
 дательске породице, уживао *сва права* властелска,
 па да є у рѣшаваню државны дѣла исто такавъ
 упливъ имао, какавъ є имао свакій поєдиный вла-
 стелинъ; а исто тако, да є и све дужности испу-
 нявати морао, коє су испуњавали властели србски.
 Миѣниє ово мое подкрепляеа та околность, што су
 престолонаслѣдници, а и други члачози владатель-
 ске породице — женске изузимаюћа — имали свое
 землѣ, — коє су саставне части србске државе
 были; па су землѣ ове држали у своіой власти
 подъ истимъ опимъ — мислимъ — условїяма, подъ
 коима су држали и властели. Отношеня ова нису
 постала у періоду Немаачѣа, него її єь мало по-
 зорнимъ испытыванїемъ налазимо и за време пр-
 вы владателя србски, као што бы се за то ви-
 ще примѣра изъ исторїе навести могло; па зато
 отношеня су ова морала силко бити укорењна за
 време Немаачѣа у народу србскомъ. Између дру-
 ги примѣра, коє бы самъ на овомъ месту на-
 вести могао, я ћу споменути само два, коя ми
 се као најяснїя чине. Изъ исторїе знамо, до є Ми-
 лутинъ сину свомъ Стефану Дечанскомъ, после
 пѣрвогъ изъ цариградскогъ робства повратка, дао
 єдну часть Жупе, коя се *Будимля* звала, па ако
 бы се изъ Данила Архиепископа речїи и могло из-
 водити, да є Милутинъ сину свомъ ту земаю са-
 мо изъ милосердія даровао, опетъ зато я мислимъ,
 да є онъ то по постоещемъ обичаю учинїо; єрь є

и самъ Дечанскій. стуивши по смрти Милутиной на престолъ сръбскій. сину свомъ Душану такође дао земљу. да съ нѣомъ управля, и то Зету: а Дечанскій то зацело нѣе учинио по милосрдію, ерѣ нѣе имао — као Милутинь — узрока милосрдствовати; него є учинио зато, што є тако уобичаєно было. на што є на неїй начинъ учинити морао. Дечанскій є то учинио по обичаю, кои є іонѣ одъ прошлы времена у сръбской дряжави ностояо; ерѣ є и онѣ самъ, пре него што є одъ отца свогъ ослєдѣнѣ у Цариградѣ посланѣ быо. Зету. као часть дряжаве сръбске. имао подѣ своіомъ управомъ. ²⁴⁾ За то, да су и други чланови владательске породице имали своє землѣ, могло бы се такође примѣра изъ исторіє навести: но я то не налазимъ за нуждно. ²⁵⁾ Изъ горниѣ примѣра о Дечанскомъ и Душану дознаємо и то. да часть она землѣ, кою є престолонаслѣдникъ добыяо у свою власть. нѣе опредѣлѣна была: ерѣ бы иначе и Душанѣ као престолонаслѣдникъ Жупу Будимлю имао подѣ своіомъ управомъ, а не Зету. За све ово. што доведе о престолонаслѣднику, и члановима владательске породице реко, могао бы іонѣ доказати примѣрима изъ исторіє сусѣдне намъ дряжаве Угарске прилѣжна, кои примѣри зато имаю за насъ свою важность, што право. особито я

²⁴⁾ Ранѣъ II. стр. 565. види далѣ за гореречена: Ранѣъ: стр. 652. и 718.

²⁵⁾ Врло се згодно може овде навести примѣръ већъ изъ *времена* 1-га *Неманића*, ерѣ у истога животноу одъ *Св. Саве* вели се за Вулкана другога Неманиногъ сина, „и влаучи єму земљу девольну“ И Милутинь пре, него му є старіи братъ Драгутинѣ предао краљвство, нѣе се налазио у двору царскомъ, него по своей прилици у своіой области.

вно унгарско у најглавниѣмъ стварма, подобно є и сасбразно праву сръбскомъ тако, да бы скоро реѣи могли, да су извори єдногъ и другогъ права єдни и исти были. И у Унгаріи су у ово башъ време престолонаслѣдници, и други чланови владательске породице добыали землю подъ управу, и у о-вой земљи су они скоро краљвску властъ упражнявали; на имъ є зато и было могуће подизати войску на саме владателѣ. ²⁶⁾ Све є ово овако и у сръбској држави было; на зато у овимъ околностима поглавито валя тражити узроке оны буна: кое су у време Уроша великогъ, Милутина, и Дечанскогъ — подигнуте будући одъ самы престолонаслѣдника — землю сръбску узнемиравале, и претиле їой често великимъ опасностима. Изъ доведе речены безъ велике мукѣ можемо се, мислимъ, увѣрити, да су престолонаслѣдници занеста добыали извѣстне части државе сръбске подъ свою управу; а одовудъ само одъ себе се разуме, да су ови тимъ начиномъ приислѣни были реду властела сръбски. єрь познато є, да су земљѣ у држави сръбској подвргнуте были теретима, кое су дотични властели подносити морали; и између кои' најзнатїи є быо тереть воеваня: овай тереть дакле морали су подносити и престолонаслѣдници, имаюћи такође землю државе сръбске подъ своїомъ управомъ. ²⁷⁾

Овде за нуждно налазимъ примѣтити, да све ово, што самъ доведе о праву престолонаслѣдія

²⁶⁾ Ко се о истини мои речій увѣрити жели, нека проучи исторію Унгаріи први краљва, особито 11. и 12 и у почетку 13. столѣтія.

²⁷⁾ О властелекимъ дужностима воеваня я самъ у прошлогодишньої VI. Ч. Гласника обширно говорію. Види 41, зак. *Душановогъ Законика* єрь се овимъ закономъ дужности воеваня устанавляваю.

рекао, ніє основано на речима Душановогъ законика, као што се то и изъ самогъ говора мога може увидити, почемъ се не позивамъ на законе Душанове: у свему овоме я самъ се послужио исторіомъ, на самъ поставлѣну теорію извео изъ исторіомъ оправданы догађая, увѣренъ будући, да су обичаи у старой сръбской држави, као и у другимъ онога времена државама, толику исту силу обвезаности, и важность имали, као и писани закони. Придржаваюћи се исторіе я самъ обширніе полъ дао моимъ разматраняма, него што самъ у првый ма мисліо дати, еръ, као што и насловъ потврђава, я самъ у првый ма мисліо ограничити се єдино на Душановъ законикъ; но почемъ самъ се увѣрію, да бы разматраня моя врло недостаточна была, особито у предмету овомъ, съ коимъ се садъ забавлямъ, ако бы се єдино на законикъ ограничию, почемъ се у истомъ о предмету овомъ врло мало говори, я самъ волео и одступити одъ первоустановлѣне наміре мое, и тако неслабдственъ на некій начинъ постати предпоставлѣномъ програму свомъ, само да што савршеніе могу израдити предметъ; и да га што яснѣе представити могу онима, кои ће волю имати или упознати се са старимъ државнимъ строемъ, а животомъ сръбскимъ, или упустити се у претресанъ овога живота: а мислію самъ, да самъ у толико пре олако могао поступити што є и исторія наша у общте, а у толико више исторія права наши неизпытана, на ће можда и ово неколико наведены примѣра повода дати новимъ изтраживаняма, коя ће нове или јошъ оваке примѣре навести, или наведено можда другимъ примѣрима оборити; а све ће то врло много допринети къ болъму разсветленю и разясненю нашегъ прошлогъ живота. Све самъ ово морао навести, да ми се не пребаци, да самъ по наслову

разглагольства обрекао о нечемъ говсрити, а чега се у разглагольству самомъ строго придржавао писамъ.

Повбраћаюћи се на престолонаслѣдіе, морамъ споменути укратко баремъ и оно отношењъ, у комъ є престолонаслѣдникъ према владателю сто-
но. Одношєня ова мы само нагађати можемо. єрѣ никакве извѣстности о њима немамо. Престо-
наслѣдникъ быо є на свакій начинъ *подчинѣнъ* вла-
дательской власти, и у томъ погледу была є др-
жава сръбска природно устроєна. чимъ се зацєло
старало на путъ стати могућимъ передима, кое
бы су иначе могли можда престолонаслѣдници
противу владателя учинити; но цѣль ова нїе са
свимъ постигнута. Єрѣ као што изъ исторїе до-
знаємо, при свємъ томъ што су престолонаслѣд-
ници подчинѣни были власти владательской, они
су се противу ове власти оружаномъ рукомъ по-
дизали; а то се зато догађало, што су порєдъ свое
подчинѣности јошъ довольно слободногъ крета-
ня имали, да се постоєћой власти противити мо-
гу. Власть владательску надъ престолонаслѣдни-
комъ на најсвѣтлїи начинъ извршио є краль Ми-
лутинъ надъ синомъ своимъ Дечанскимъ, ослєпив-
ши га за подрзальность, коіомъ се усудио про-
тиву владателя, отца свога, оружану руку подїи.
Владательи у осталомъ нїеу власть ову надъ пре-
столонаслѣдникомъ неограничено извршивали, не-
го су то само у договору съ властєлима чи-
нили. Тако Арх. Данило вели и за Милутина, да
се најпре съ велможима своима савѣтовао, па
текъ после њїовогъ одобрєня дао є сина свога
— престолонаслѣдника — ослєпити. Престоноа-
слѣдникъ имао є и своя права, коя му є порєдъ њѣ-
вовогъ престолонаслѣдництва осигуравало јошъ

и то. што є у државна дѣла као властелинѣ сръбскій уплива имао.

Разглаголетво ово мое постало бы врло обширно. кадъ бы я о престолонаслѣдію и престолонаслѣднику іошѣ све оно разлагао. што бы се о предмету овомъ рећи могло. Истина, я не држимъ, да бы сувишно было ма како обширно разлаганѣ овогъ предмета. шта више, то имамъ увѣренѣ, да ћемо онда само моћи довольномъ ясности и извѣстности исторію нашу писати, и тако съ прошлости нашою савршеніе упознати се, кадъ ће намъ све оно довольно разяснѣно быти. што въ прошлости спада. и тако кадъ ћемо поредъ спомянѣнѣхъ, познавати и унутрашній развитакъ старогъ сръбскогъ живота. а овогъ развитка найзнатнію часть сачинява правный народный животъ. Но при свемъ томъ, почему съ єдне стране у овомъ погледу іошѣ доста оскудне изворе имамо, а съ друге стране и самъ просторъ Гласника опоминѣ ме, да се у превелику обширность неупуштамъ, я ћу, и безъ того већѣ доста о предмету овомъ рекавши. само іошѣ о имену престолонаслѣдника, као таквогъ, проговорити. Познато є, да су Срби за време Неманя до Душана владетель свое називали *кралѣвина*; али оцетъ зато врло бы яко свакій грешію. кои бы име ово: *краля* или *исключиво* само владетельима сръбскимъ до Душана давао, или кои бы подъ овимъ именомъ *зависногъ управителя* землѣ сматрао. Миѣніє оны, кои мисле, да су Срби текъ подъ Душаномъ, и то онда, кадъ се онъ за цара сръбскогъ прогласію, задобыли подшуну независность. а донде да су зависни были одъ грчки царева, па се зато нису ни могли називати *царевина*. него само *кралѣвина*, я неодобравамъ. сръ не налазимъ у овомъ не-

ріоду сръбске исторіе дѣла, изъ кои бы се зависность ова сръбска према грчкомъ царству основно извести могла. Има нешто доказа, да су некадъ Срби зависни были одъ грчки императора; али инакъ безпристрастной критики остає пре-судити: да ли є, као што гдикии грчки списатељи веле, и кадъ є, сръбска држава была у феудалномъ подчинѣнію према грчкомъ царству, да ли су сръбски владатели, и какве обвезаности, као грчки вазали имали према грчкимъ царевима, и кадъ су феудална ова отношеня, и вазалска обвезаность сръбски владателя престала. Краль є быо независанъ владатель сръбске землѣ, и Душанъ, прогласивши се царемъ, име є ово зато само узео, да већу важность у очима други држава добыє; али съ именованіемъ самимъ ніє никаквы дѣйствителны праванити у држави своіой према властелима и народу; нити ванъ државе према другимъ владателяма добыю; него она иста права, коя є Душанъ као царъ упражнявао, упражнявао є и онъ самъ пре тога, као краль, а и пре нѣга сви други кральви, као владатели сръбски, иста та права имали су.

Исто тако было бы погрешно мислити, да су само и изключиво владатели сръбски називали се именовъ краля. Душанъ, прогласивши се за цара и императора, задржао є име краля, и означіо є именовъ овимъ *свога наследника сина Уроша*. Душановъ законикъ споминѣ такође име краля и то као неко надлежателство, кое є съ владателѣмъ — царемъ —, по струци административной у связи стояло, и кое є владателю — цару — подчинѣно было; ерѣ се изрично вели у закону, да нико, да ни краль, не преслуша оно, што царъ налагає, него да испуни, изузимаюћи, ако бы заповѣсть царева была противиправна. у комъ случаю нужно є было

цара о томе извѣстити пре, него што се или заповедь дотична одбацила, или испунила. ²⁸⁾ Изъ овогъ закона увиђамо дакле, да су краљви у време царства сматрани были као неко надлежательство; па кадъ помоћи исторіе дознамо, да є Душанъ за *краля сина свога Уроша* наименовао, рећи можемо, да су престолонаслѣдници већъ као такви заступали неко надлежательство, и да су се називали краљвима. ²⁹⁾ Јошъ и пре Душана имали су престолонаслѣдници своя имена; еръ насъ исторія учи, да є већъ *Неманъ I.* сина свогъ *Стефана*, после *првовѣчаногъ краля*, за живота свогъ наименовао *Деспотомъ*, кое є достоинство истый Стефанъ добыо такође и одъ грчкогъ цара Алексія Ангела Комнина, са кѣри овога Евдоксіомъ ступивши у бракъ. ³⁰⁾ Примѣру Немањъ 1-вогъ

²⁸⁾ Види 116. зак. *Душановогъ Законика* овако гласећий: „Книга царева да се не преслађша, гдѣ приходи, или къ господи царици, или къ краљу или къ властеломъ великимъ и малимъ, и вьсакому чловѣку, никто да не преслађша, що пишеть книга царева. аще ли вѣдетъ такєва книга, що неможеть шизн съвѣршити, или неимать да дасть, въ тѣ часѣ да гредє спеть с книгшомъ къ цару, да шпєвѣда цару“

²⁹⁾ Знатно є, што се у животопису Св. Симеона т. є. I. Немањъ, престолонаслѣдникъ назива: *Налѣстникъ*. Тако при краю животописа, коє є краљ Стефанъ писао, вели се „синъ своего Стефана *налѣстника* вѣнца стѣла отъчества си постаєи“. Исто тако и у животопису истого *Неманъ I.* писаномъ одъ *Св. Саве* на више мѣста назива се престолонаслѣдникъ „*Налѣстникъ*“. Стефанъ првовѣчанный краљ у дипломи своіой *Жичи* дарованой назива првенца свогъ *Радослава*, своимъ *налѣстникомъ*.

³⁰⁾ Ранѣъ II. стр. 409. 441. Првовѣчанный краљ приливши државну управу у свое руке, као што є речено, називао се „*Велики Жупанъ*“. Сравни прим. 7.

дати престолонаслѣднику име. слѣдовали су и каснији владатељи србски одъ лозе Немањине: но нама није познато, да ли су за престолонаслѣднике и убудуће задржали име Деспота. Стефанъ Дечанскій ступивши на престолъ србскій, сина свога Душана престолонаслѣдника *венчава на краљвско достоинство*, наименовавши га *младимъ краљемъ*; ³¹⁾ одкудъ се и усуђуемъ изводити, да є име Деспота само I-га Немањ престолонаслѣдникъ имао зато, єръ и самъ Немања I-вий не называ се юнѣмъ краљемъ; али наслѣдници престола одъ првовѣнчаногъ краля Стефана ису се више называли *Деспотима*, него *младимъ краљвица*, єръ иначе незнамо уроекъ, зашто бы башъ Дечанскій одступио одъ старогъ уобичаеногъ имена престолонаслѣдниковогъ: Деспота, и *назвао га: младимъ краљемъ*; а, башъ да допустимо, да се до Дечанскогъ престолонаслѣдници ису называли *младимъ краљвица*, него *деспотима* или другимъ именомъ, инакъ необорима є истина, да є Дечанскій престолонаслѣдницима дао име: *младого краля*, на зато подъ Дечанскимъ было є два краля у србској држави, а кадъ се Душанъ оцаріо, име є краля одржано, и пренешено є было на престолонаслѣдника, сина нѣговогъ Уроша; на зато усуђуемъ се и изводити, да є име *краля* систематизирано већъ было у

³¹⁾ Ранѣ 11. стр. 712. овако наводи речи *Данилове* „Въ лѣто во, въ неке прѣмѣ сей прѣвискѣй краљ Урошъ III. престолъ стца своего — также сына своего возлюблѣнаго бѣна на краљвство, нарекѣи его, Стефанъ младѣй краљ“ и т. д. У каменомъ раднису споминѣ се такође и отаць и синъ као краљ; види Раднѣ II. стр. 705. шта више у дипломѣ *првовѣнчаногъ краля*, манастиру *Жичи* дарованој вели самъ краљ првовѣнчанный за свога првенца сина Радослава, *дежеже и благословиемо быти емѣ краљу высѣ сѣе дрѣжаве*“.

ово време за престолонаслѣднике; и да е ербска држава или у виду царства, или у виду кралѣвства, ма колико времена јошъ одржала се, мислимъ престолонаслѣдници сви *називали бы се или просто кралѣвина, или младилъ кралѣвина*, по томъ, како бы се владатељ самъ називао царемъ или кралѣмъ.³²⁾ У овомъ смислу само можемо сматрати и *Кралѣвина Марка* као *краля*, почемъ е онъ, као најстариѣ синъ свога отца Вукашина, кои е неправо и на силу престолъ ербскій себи присвоио, себе као наслѣдника престола сматрао, па зато по уобичаеномъ начину и носио е име *краля*. Новѣе изнајдена историска дата миѣније ово моје подкрепљаваю, и я држимъ, да се вараю они, кои изъ гдѣкомъ, не сасвимъ основны доказа, изводе, да е Кралѣвинъ Марко заиста некадъ быо независанъ ербскій владатељ, па да се зато *кралѣвъ* називао. Изъ надписа, кое е Г. Верковићъ у цркви близу Прилина нашао, а особито изъ оногъ у манастиру св. Преображенія, сада Зерзе названогъ, и у VI. Ч. Гласника на стр. 186 наштампаногъ, неможе се ништа противу овогъ миѣнија навести, него надписъ овай моје миѣније потврђава: почемъ се у истомъ надпису вели „врѣѣ господство сеѣ земалѣе владѣѣрнѣи кралъ Вьлкашинъ и сынъ его кралъ Марко“ за знакъ, да се Марко називао кралѣмъ и онда јошъ, докъ е Вукашинъ владао. Марко свде само као наслѣдникъ носи име *краля*, а не зато, као да е заиста кралъ, т. е. *независный владатељ* и быо. Што

³²⁾ Нензвѣстно е, да ли се Вукашинъ јошъ за живота цара Уроша називао „*кралъ*“ еръ ако се заиста називао, то е онъ самовластно само чинити могао, почемъ Урошъ, као младъ и оженѣвъ небы могао ово престолонаслѣднику намѣѣѣно име дати своје властелину, кои никаквогъ праведногъ на ербскій престолъ потраживаня нѣ имао.

се казиваня *троношкогъ лѣтописца* тиче, она се са свимъ слажу съ моимъ миѣніємъ; ерѣ да се *Марко* трудіо престолъ, кои є Вуканникъ себи силомъ присвоіо, задржати, то є наравно, ерѣ є онъ себе као *найстаріи сину Вуканниновъ* сматрао за *законогъ престолонаслѣдника*; а да є у той намери одъ гдикои властела и подпомаганъ быо, такође се ласно веровати може, почемъ є земля и безъ тога на многе партає разделѣна была; али да є зато онъ занета и *наслѣдіо* престолъ, и тако упражнявао *кралѣвску* власть, доказати се неможе. Одтудъ, што є *Лазаръ* землю *Маркову* къ своіой држави присаюзити желіо, неслѣдує, да є *Марко* быо у каквой части државе *србске независный владетель*, нго є, као *србскій властелъ* — наравно — морао имати землю свою *породичну*, па є *Лазаръ* ову землю одъ *Марка* узео, и своіой држави присаюзіо зато, што му є *Марко* непокоранъ быо, а као властелинъ *србскій* обвезанъ є быо верности и послушности према владателю *србскомъ* у слѣдству феудалны одношеня, коя су између властела и владателя *србски* постоjala. Найвише се допустити може, да є и *Марко* за време шестогодишнѣгъ безвластія — кое *лѣтописецъ* троникій споминѣ — са гдиконма частима преѣхавшѣ државе *србске* независно управляо; али зато ніє быо *краль*: ерѣ иначе и све остале поєдине властеле, кои су у овомъ безвластію землѣ свое — наравно независно, почемъ владателя имале нису — управляли, морамо такође назвати *кралѣвина*, што бы опетъ историской истини противно было. — Но нека буде о предмету овомъ доста; можда ће се касніє, докъ се сви извори изцрпе, и употребе, яснѣе моћи предметъ овай разложити, и разяснити. ³³⁾

³³⁾ Одъ врло велике важности за исторію *србску* у обште, а особито за исторію *права србски* бы-

И садъ љу да разсмотримъ сама права, коє су србски владетельи, *као такови* уживали. Душановъ законикъ у овомъ погледу сматрати можемо за доста обиланъ изворъ, овогъ самъ се зато извора придржавао, имаюћи предъ очима и друге изворе, а особито исторію, коє самъ изворе употребио свуда, гди ми є требало или да речи законика бољ разяснимъ, или да споменемъ право, коє се у законнику или никако неспомини, или само врло тавно. Оваква разясниваня стары права наши я за нуждна сматрамъ зато, што ћемо тако сама права бољ разумети моћи, а и у самимъ историчнимъ дѣлима добытићемо ясность, коя исторіи нашої све єднако оскудѣва.

Сва права, коя владетельима, *као таковима*, припадаю, и коя се права маєстатична — владетельска — називаю, уживали су и србски владетельи, и за сва ова права мы довольно историчны и законны доказа налазимо. Између овы права найпре љу споменути право *законодатне власти* (*ius leges praescribendi*) коє су владетельи србски уживали, али не неограничено, него у равной — рекао бы — мери са србскимъ духовнимъ и светскимъ властелима. Владетельи србски имали су право ово одъ найстаріи времена, и — по момъ увѣренію — и онда, докъ су Срби са осталимъ

ло бы то, кадъ бы се све дипломе, коє се на многимъ мѣстима разсеяне налазе, покупити, и штампомъ на светъ издати могле. Многа правна одношенія постала бы намъ онда яснїя, многа бы правна одношенія изнова познали, и уобште небы се у томъ невольномъ, и жалостномъ налазили станю, да на найважнїя пытаня, као што в н. п. кадъ се Душанъ прогласіо за цара и императора? и т. д. точно опредѣленъ одговоръ дати неможемо.

Славенима у заєдници живили. Увѣренъ ово мое ніе само гола мисао, оно ніе основано, истина, на необоренимъ доказима, али основъ свой у томе има, што є, по доказима историскимъ Силвестеръ краљ Далмаціє, іошъ око половине 10-гъ столѣтія зановѣдіо устроити законикъ: ³⁴⁾ и тако, као што се види, употребио є власть законодатну, коя му є, као владателю припадала. Да су владатељи србски дозе Неманѣице законодатну власть у србској држави упражнявали, сасвимъ є извѣстно, почемъ у уводу законика Душановогъ ясно се каже, да є законикъ поставлѣнъ у договору съ црквенимъ и светскимъ властелима одъ цара Стефана. Но и пре Душана дошавши су у србској држави закони, єрѣ — осимъ тога, што се у 130 закону Душановомъ спомину законъ краля Милутина, — изъ исторіє дознаємо, да є већъ краљ Радославъ поставіо законъ, *да се престола-наслѣдници називаю Стефани;* ³⁵⁾ а за Уроша великогъ краля вели преосвѣщенный Архієпископъ Данило, да є быо: *„ревнитель отеческихъ законовъ и преданий“* ³⁶⁾ было є зато онда већъ писаны зако-

³⁴⁾ Споминицъ закона Силвестровы има зато и за насъ важность, што се ововремени краљѣви обично сматраю и за суверене народа србскогъ. Изъ споминиця овы закона увѣравамо се, да се наука-права кодъ србскогъ народа почела врло рано развѣяти, кадъ се у 10 столѣтію већъ *„книга законовъ“* могла саставити. Законници се саставляю и постаю онда само, кадъ є право дуговременимъ обдѣлаванѣмъ некій степенъ образованости већъ задобыло. Види Равѣъ II. стр. 280.

³⁵⁾ Равѣъ II. стр. 463.

³⁶⁾ Петый II. стр. 477. Ието тако вели Архієпископъ Данило, да у време владаня *Драгуткиновогъ*, сина Уроша великогъ, у држави србској ніе было *неправде и лихоимства*, о чему є онъ пуно у-

на у сръбской држави; ерѣ иначе како бы могао Архіепископъ Данило назвати *Уроша ревнителямъ закона*? А да су закони ови са сагласіємъ и упуномъ властелѣ донашачи были. осимъ доказа изъ законика црлѣвногъ, навести можемо многе дипломе, и родословіе Архіепископа Данила, гдѣ се често споминѣ, да краљ у сагласію съ саборомъ ово или оно чини, ово или оно устанавлива за знакъ, да е онъ съ властелима заедно законодатну власть деліо. Законодатна власть сръбски владателя ніе се односила само на донашанѣ новы закона, него и на доуниванѣ, поправлянѣ, укиданѣ и т. д. оны закона, кои су то потребовали ³⁷⁾

У тесной связи са законодатномъ власти стои: *право или власть управления (jus regiminis)*. Да е вла-

вѣренъ быо, ерѣ е быо самовидаць. Неправда веће предпоставля *законе*, кои опредѣляваю, што е право и неправо; а речъ *лихоимство* јошъ више и яснѣе доказуе, да е у време ово већъ морало быти у сръбской држави о овомъ — а сигурно, и о другимъ предметима, писаны закона.

³⁷⁾ Већъ у време Неманѣ I. морали су постојати у држави сръбской *писати закони*. У дипломи, коју е Неманя I. већъ онда Симеонъ *лицихъ* дао Хиландару (год. 1198—1199) налазе се многа правна опредѣленія, која насъ са извѣстности увѣриваю, да е у држави сръбской морало онда већъ быти писаны закона. У *животопису Св. Стефана* одъ Св. Саве споминѣ се, да е Неманя I. ступаюћи у чинъ монашескій, разпродоа, и разпокляно сва добра своя; што насъ такође упућуе, да веруемо, да смо онда већъ писаны закона имали. Напоследку уговори владателя сръбски съ Дубровачкомъ републикомъ, разправляюћи већиномъ правна одношенія, могу се такође сматрати за писане законе. (Гореспоменути диплома Неманѣ I. налази се у *Pamatky Drevniho Pisemnictvi*; и у: *Описанію древностей сръбски у Св. Гори*, стр. 16).

датель сръбскій морао имати органе, средствомъ кои є управляю джавомъ сръбскомъ, то є извѣстно, али кои су све ти органи были, и какавъ су строй имали, мы то у пуной обширности досадъ незнамо. Владатель сръбскій быо є найвишній управитель джаве сръбске, нѣму су подчинѣни были сви чиновници, и сва надлежательства, и свакій онай, кои се нѣму противіо, називао се *преступникъ царевъ*, и бывао є казниѣнъ. Само онда, кадъ є наредба царева противна была джавнимъ законима, могле су дотичне власти неиспунити цареву заповѣсть, али у томъ случаю моралесу извѣстити цара о изданой противзаконой наредби. — Чиновнике є царъ поставляю, а да ли є у томъ неограниченъ быо, или ограниченъ, са извѣстности у свакомъ погледу неможе се опредѣляти. *Управитель градова и провинція* — земаля — поставляю є царъ на сабору можда или зато, што є на сабору лакше промотрити и избрати могао найспособнѣга и найдостойнѣга за ово високо званіе, или зато, да властели при биранию овы чиновника уплива имаю, почемъ су званія ова висока и одъ гайвеће важности была и за сама властелска права ³⁸⁾

У законнику Душановомъ споминѣ се на гдѣкимъ местима царица и краљ, и то не као лица приватна, него као нека надлежательства. Сво се најяснѣе увиђа изъ 116 закона, коимъ, налагаюћи царъ, да се кнѣге (т. є. заповеди) нѣгове не преслѣшаю, споминѣ царицу, и краля, коима су — дакле — такође кнѣге цареве долазиле, да ѣй испуне. Царица и краљ неспомину се овде као лица приватна, почемъ оно, што є владатель сръбскій у кругу приватны свои дѣла уређивао, неспа-

³⁸⁾ Види: 152. зак. Душановогъ законника.

да у законикъ: у закону овомъ царица и краљ спомину се као надлежательства, којима в царъ књиге — заповеди — свос извршеваня ради шилао. Но неизвѣстно є, какво су — царица и краљ — у државномъ правленію место заузимаѣ? Неће можда сасвимъ неосновано бити миѣніє, да су у одсуству цара, царица и краљ нѣгови мѣсто-заступници были тако, да су они редовне државне послове одправляли, и то или у заєдничкомъ договору, или и одвоєно, свакій за себе у извѣстнимъ струкама, или узаямно заступаюћи се у свима струкама државногъ управленія. ³⁹⁾ Ово в истина предпоставлянѣ само, али оно се не само непрстиви постоећимъ законима, него се чрезъ ове одъ части потврђава, а уєдно слаже се и са народнимъ увѣренѣмъ, ако ћемо за ово узети а сматрати наше народне песме, коє такође владательку сръску као мѣсто-заступницу владателя представляю. Знатна є у овомъ погледу народна песма о *сирти Душановой*; єрь се изъ нѣ увиђа, да є по миѣнію народногъ стихотворца царица има-ла уплива у државнимъ пословима; почемъ, представляюћи на смрти болестногъ *цара Душана*, ово вели за *царицу*:

„Кадъ то виђе царица Роксанда,
Перомъ пише, како мушка страна,
Она пише три, четири књиге,
Пошлаѣ ихъ на четири стране
По свой *мѣноу* редомъ царевини,
Сву господу по реду позива:

---

³⁹⁾ У дипломѣ првовелчаногъ краля манастиру Жичи даной назива онъ сина свога, „по милости бо-жій намѣстникомъ ми“ Ово краљ о сину своемъ за живота свога говори, па зато и ово миѣніє мое потврђава. Сравни прим. 29.

„Чуєте ли сва наша господо!
 Тешко болаиъ сръбскій царъ Стѣпане,
 Болаиъ есте, умристи хоће:
 Но хайдете у Призрена града,
 Не бы л' цара у животу нашлаи,
 Да чуєте, шта ће паручити.
 И на комъ ће царство останути“⁴⁰⁾

Ово, што се у песми говори, есу измишљености, али се опетъ зато за малии доказъ сматрати могу. Можда и сама та околностъ, што е после Косовске битке царица *Милица* са синомъ своимъ *Стефаномъ* примила управляиъ земљъ, може се сматрати за доказъ горе изьявљеногъ мишнїя. При свемъ томъ у осталомъ песмемъ казати, да е мишнїе ово о положаю царициномъ и краљвомъ у погледу државне управе на необоримимъ доказама, на зато радо ћу одступити одъ мишнїя, ако се докаже, да е погрешно, и неистинито.

Овде ми се чини најзгодније место, да споменемъ да е *Душанъ*, прогласивши се за цара, и почевши престројавати сръбску државу, ваиъ новозаведени многи дворски званїя, установио и едаиъ орденъ *Св. Стефана*; и тимъ е умножио начине заслужне државляне свое награђивати. *Раиъ* вели, да е ово военїи орденъ быо, што се съ околностима ондаишњи времена врло добро слаже; али опетъ зато орденъ оваи пишу само они добыици, кои су се храбрости својомъ у боевима одликовали, него су га могли добити и други; као што е самъ *Душанъ* на сабору, у комъ е орденъ оваи установио, подарио истии орденъ не само властелима своимъ и войводама, кои су занета веены заслуга морали имати, него и *посланицима дубровачке репу-*

⁴⁰⁾ Сръбске Народне песме, кн. 2. стр. 186.

ближе, кои су се томъ приликомъ у царевомъ двору десили. Ніе дакле строго опредѣлено было, ко ће моћи орденъ овај добити, али — я мислимъ — са извѣстности се може рећи, да су у границама србске државе само люди реда властелскога, и то изключиво, могли постати кавалѣрима овога ордена, и неверуемъ, да ће се икадъ и еданъ примѣръ моћи наћи, да є или кои себръ, или духовникъ — и саме архієреє овамо ставляюћи. — орденъ овај добио. — Каква су, и єсу ли каква права и преимущества уживали они, кои су орденъ Св. Стефана заслужили, непознато є; но, почемъ є орденъ овај установленъ быо за награду заслужны лица, поуздано се рећи може, да су одарени овимъ орденомъ морали имати нека особита права, съ коима су се одъ други, већ по станю свомъ привилегираны людій, т. е. властела, одликовали.

Између права владательски едно одъ најзнатниѣ єсте право *држаня и употребљиваня воєне силе*. Познато є, одъ колике є важности была воєна сила у средишњмъ веку, у оно доба, кадъ се свако право, свакій однось, свакій уговоръ само на *физичной силѣ* оснивао, и само *силомъ* у важности одржавао; кадъ є свакій старіи быо слабієму законодаваць, кадъ су се своєвольно — а опетъ околностима приморани, — одрицали поєднии люди, кои нису доволно силе за свою обрану имали, свои собствени права, одрицали своє слободѣ, кадъ су се подвергавали туђой власти, туђемъ покровителству зато, да подъ закрилѣмъ силнієга — ма и мало стениѣна права, — али санекомъ сигурности уживати могу. У ово време постало є *право силнієга* (*jus fortioris*) по комъ онај є быо правъ, кои є силніи быо; у ово време *сила* ніе се

ематрала, као што се сматрати мора по нужди, за *средство* одбране права, него є была *основъ*, на комъ су се правни односи развѣили; у ово време познато є постало *право пещице* (*Das Faustrecht*) коє є свуди скоро владало. Свакиъ човекъ зато морао се старати, да што већу силу има, єръ є само тако могао съ некомъ сигурности уживати своја права; у толико више морале су се старати државе, да што већу силу развѣи, єръ доңде су само биле самосталне и независне, докъ су снажне и силне биле; а чимъ су се силе нѣове сманявати почеле, почеле су оне и своју пређашњу важностъ губити, светлоћа нѣова тавнила є, докъ се напоследку подъ закрилѣмъ веће и снажнѣе држане нѣе сасвимъ угасила. Изъ овы неколико редака лако є увидити можно дакле ону важностъ, коју є воєна сила за сваку државу имала, а исто тако и јошъ већу важностъ имала є воєна сила за државу србску зато, єръ ванъ общте околности за све онданиѣ државе, за србску државу поставала є и та неповољна околностъ, што се съ паданѣмъ грчке имперіє приближавао србској земљи онакиъ непријатељ, кога є побѣдити или баремъ у започетомъ завосавању зауставити, подъ србски граница одбити требало.

У оно време, кадъ су *Неланићи* србскомъ државомъ владали, као што є познато, нѣе было сталне редовне войске, него су властели и властеличѣи у свима земляма войску сачињавали. Овако є было и у *србској држави*, као што самъ у VI. част. Гласника споменуо. Ово є зато нужно было споменути, да бољ и яснѣе поняти можемо она права, коя є владатељ србскій у овомъ погледу, — односно на воєну земаљску силу — имао. у *душноволѣмъ законѣ* мы неналазимо закона, изъ

кои бы каквоћу владателскогъ права у овомъ погледу извести могли. Историје се зато и што се овогъ тиче морамо придржавати, и казивања исторіе на правнимъ досадъ већъ изведенимъ и разяснѣнимъ одношењима развити, и разяснити. *Архiepископъ Данилъ у Родословію* свомъ споминући бовѣе подъ разнимъ краљѣвима, изражава се свакій путъ, да с краљъ заповедао да се войска изъ све нѣгове државе скупн. и да спремна буде за воеванѣ. Ово вели онъ за Милутина, тако се изражава и за Дечанскогъ и Душана на више мѣста. Изъ Данилове повѣсти мого бы ко извести, да су владателѣи србски имали самосталну свою войску, и да су съ овомъ по своіой вољи располагали. Но ово нестон. Владателѣи србски имали су свои приватны войника, али ѣзгру войске државне сачинявали су властели, кои су были обвезани воевати, кои су у дѣлу военомъ подчинѣни истинна были владателској власти, али су опетъ зато при рѣшаванію воєны, као врло важны, за државу дѣла, имали уплива. Право оглашаваня рата нѣе зато искључиво припадало владателю, него ѣ о-вай у споразумѣнію съ властелима, и само съ нѣіовомъ помоћіу ратъ огласити, и водити могао у толико више, што ѣ свакій властелинѣ у своіой земљи имао и свою войску. што се — осимъ други примѣра — већъ и одтуда увиђа, што су се властели кадкадъ противили самимъ владателѣима, и што су престолонаслѣдници, подпомагани властелима, противу владателя войске подизали, што зацело небы могли чинити, да властели нису свою войску, т. е. свое оружане люде имали. Ако су пакъ — као што су — властели саставляли ѣзгру србске войске, то ѣ наравно слѣдство, да владателѣи србски съ овомъ войскомъ по своіой вољи неограничено нису могли располагати, познато намъ будући, да су вла-

стели ербски у сва дѣла државна уплива имаюћи, морали имати уплива и у дѣлима ратнимъ. Тако Архієпископъ Данило преповеда, да се Душанъ — желећи по предлозима грчкимъ — миръ съ Андроникомъ грчкимъ императоромъ учинити, најпре савѣтовао са своимъ властелима, кое Данило „*Силыма отечества*“ назива; а и Раићъ, говорећи о сабору, кои се на данъ *Св. Аранђела Михаила* држао, вели, да є Душанъ скупљне око себе властеле, *пытао; на кою страну у будуће да воюю*. Обадва ова примѣра показую, да владатель ербскій ніє военомъ државномъ силомъ неограничено располагао, него да є у ономъ погледу одъ државны властела ограниченъ былъ. ⁴¹⁾

О военой земальской сили говорећи, нужно є да споменемъ, да є у ово време у свимъ државама уобичаено было: осимъ редовне обичне, земальске войске држати и наємну войску изъ странни држава. Овакову войску мы налазимо и у ербской држави, ерѣ, као што грчкій списатель Грегорасъ сведочи, у бою краля Дечанскогъ са Бугарскимъ царемъ Михаиломъ, было є на ербской страни *1300. французски коняника*, кои су подъ заповести младага Душана стояли, и кои су зацело войску наємну сачинявали. Исто є тако и Михайлъ, ванъ свое земальске войске, имао 3000 наємны Скита, съ коима є у ербску државу упао. Войска є ова єдина

---

⁴¹⁾ Да у време Неманића ніє имала ербска држава сталне войске, него да су войску државни властели сачинявали, на тако, да су властели морали имати и уплива у свима важнимъ питанняма рата, осимъ осталого увиђа се изъ речій Даниловы, кое Раићъ у II. св. стр. 680. овако наводи „*Ожидаше бо краљ совокупленіа войски своеа, и њкоторымъ властелемъ укротившимъ на работѣ его*“.

была, съ коіомъ су — као съ неограничено себи подчинѣномъ, по свой прилици, и неограничено дочични владательи располагати могли.

Ограниченѣ владателя србски у погледу воене силе односило се само на пытаѣ: *Да ли ће се ратъ водити, или не?* У случаю, ако є у сабору заключено было, да се ратъ води, владатель є србскій имао право заказати време, кадъ ће се властели съ своимъ войскама скупити, и скупльной войски опредѣлѣти мѣсто становања, *Владатель* србскій было є *ср'овный войвода*; али зато ніє нужно было, да башъ онъ самъ лично войску у рату предводи, него є могао управляѣ войске поверити и другомъ комъ властелу. Исторія намъ представля више ратны примѣра, изъ кои увиђамо, да су владательи сами собомъ предводили войску свою; али напротивъ имамо и таквы примѣра, кои показую, да су владательи войску свою подѣ управомъ свои войвода у бой шилили. Помоћи исторіе поуздано се може реѣи, да су свакадъ, кадъ се само мања воена сила изводила у бой, управляли войскомъ одѣ владателя поставлѣне и наименоване войводе. Ако ли є бой за државу важніє послѣдѣце имати могао, ако се веѣа воена сила у бой водила, и ако є ратъ пресудногъ карактера было, онда су и сами владательи лично одлазили у бой, и сами су лично предводили войску, подпомагани — наравно — одѣ войвода и властела, кои су сви подѣ цѣловомъ управомъ стояли.

Да су и *престононаслѣдници* — ако су способни были, *одлазили у ратъ*, то є изъ исторіе извѣстно; али єсу ли башъ као *такви морали* у ратъ одлазити, и єсу ли у рату имали *особитый какавъ положай*, са сигурности реѣи се неможе. Одтудъ што су одрастни престононаслѣдници, као што є рече-

но, имали подъ своіомъ управомъ гдикое части државе, може се изводити, да су они и у рату учасвовати *морали* као и други власти, кои су такође подъ теретомъ воєваня имали извѣстие земаѣ у своіой власти. Да є престолонаслѣдникъ, *као такавъ* и неко достоинство у войски заузимао, лако се може веровати.

Съ правомъ владателя србекогъ у погледу држана и употребленя воєне силе было є скопчано и друго по послѣдицама своимъ врло важно право. Као што є познато, власти србски морали су о-свомъ трошку воєвати сами, и јошъ и люде свое — по свой прилици — у ратъ водити, а осимъ тога, као што є познато, морали су давати конѣ за войску цареву нуждне, а и некій порезъ — као цареви доходакъ — плаћали су. Властели су морали имати средства, да великимъ овимъ своимъ обвезаностима задоста учинити могу. Средства су ова властелима дана тимъ, што су они добіяли земљу — која се *бащинолъ* зове — одъ коє су они независно и безъ икаквогъ ограничєня приходе узимали, подъ условіємъ, да назначене терете воєваня на себе приме, и подносе. *Бащине давати* было є *право владателско* основано много пре, него што є законикъ заведенъ: а законикомъ є право ово владателѣма изнова признато, и потврђено. Поредъ осталь доказа, кои се у овомъ погледу у законнику налазе, я ћу да наведемъ речи само 39. закона, изъ кои се сасвимъ ясно увиђа, да су и пређашњи владателѣи пре Душана имали право давати бащине, да є право ово и Душанъ упражнявао, и да є исто право по законнику и за будуће владателю остављено, и уступаљно. Речи истога закона єсу: „И вси хрисовѣли и преставлє, що єсть — кемъ сътворилє царьство ми, и что всьхощєть кемъ сътворити, и тези варинѣ

да сѣ тврѣде акже и прѣвѣихъ правовѣрнихъ царь.“ Яснѣгъ одъ овогъ доказа зацело нетребамо за то, да се увѣримо, да су занста владатељи имали право баштине дѣлити, и да су право ово и пре и после издатогъ законика упражнявали. ⁴²⁾

Узъ право давати баштинѣ имали су владатељи србски, већъ изъ идее владаня и управляня произтичуће право награђивати добра и заслужна дѣла, и право привилегіе давати поединимъ лицама (*jus gratias faciendi et privilegia donandi*). Хрисовули — дипломе, коє су цареви давали, споминю се на више мѣста у закону; христовули нису давани само на земљу, него се сѣ христовуляма подаривала и многа друга права, и то не само поединимъ лицама, него и тѣлѣма моралнимъ, као што су цркве, монастири, вароши, и градови. Тако — опетъ само єданъ примѣръ да наведемъ, остале неспоминюћи — у 173-мъ закону вели се, да сва права, коя су градови имали подъ пређашнимъ владатељима, остану неповређена и у будуће време, за знакъ, да су у пређашня времена владатељи градовима давали права, што є и Душанъ чинио, и чинити права имао. У више горе наведеномъ 39 закону споминю се ванъ христовуля „престави“ подъ којомъ речи, я мислимъ разумева се „ослобођеиѣ одъ обшгы, или извѣстны каквы терета“ па тако и о-

---

⁴²⁾ Овде се могу навести 114, 117, 118, закони Душанови, изъ кои се ясно увиђа, да су владатељи србски имали право давати баштине. Свакій онај, кон є добио баштину, быо є дужанъ воевати, али незна се извѣстно, да ли су сви сталежи државляна баштине могли добити? Овде се може и то примѣтити, да су и сами властели могли давати свою земљу другоме у баштину, што се изъ више већъ и досадъ печатаны диплома са извѣстности зна; али властели овакве своє дипломе неназиваю христовуломъ, него обично само писаниємъ.

ве „простагме“ ништа друго нису била, него видъ привилегія, коє су пре Душана србски владатели давали. коє є законикъ потврдю, и тиме оставю у својој пуној важности съ томъ примѣтбомъ, да ѿ и после законика други владатели давати и чинити могу.

Државно управлянь мора имати нужна средства за набавлянь свега онога, што се у државној управи, као *потребно* появи. Оваквы средства морало є бити и у србској држави, али нїе намъ са свимъ подпуно познато, у чему су се средства ова састаяла. Монополи у старој држави србској — изузимаюћи можда єдино ковань новаца — нису были познати; па зато државни приходи морали су се састаяти одъ части у *државномъ иманю*, (лежєћимъ добрама) а одъ части у *порезила*. Оба ова извора стояла су *подъ управомъ* србскогъ владателя, кои є съ истимъ приходима по нужди и потребама државнимъ располагао. Промотримо оба ова извора.

У *Државномъ Законнику* на више мѣста споминь се „*царева земля*“, коє речи немаю свуди єдно и исто значєнь. По смислу многи закона *подъ* именомъ „*цареве земля*“ разумева се уобште *државный просторъ*, па зато по истимъ законима „*земля цареве*“ и не треба за друго шта сматрати, него за државный просторъ. Истину ову я бы изъ више Душановы закона могао доказати, овде ћу и пакъ само гдикое навести. У 173. зак. говори се о *правицама градекимъ*, и вели се: „*Градови вьси по земљи царевой* и т. д.“ зацєло, сумняти се не може, да се овде *подъ земљомъ царевомъ* о *државномъ простору* говори зато, єрь градови заиста нису се налазили само у *царесинь*, т. є. *опилъ* земляма, коє су непосредно државно, или приватно владательско имань сачињавали, него су были разсеяни по свомъ

државномъ простору на свимъ мѣстима, гди ѿ ѿ
 нужда зактевала. Говоръ е у истомъ закону о
 градскимъ правима уобште, дакле о свима гра-
 довима, кои су се у србској држави налазили. Исто-
 тако и у *119 закону* вели се „*Перопхомъ въ земли ца-
 ревъ*“ а земли царева и овде се употреблюе мѣсто
 државногъ простора, ерѣ, као што е изъ мои разма-
 траня у VI-ой части Гласника познато, у овомъ за-
 кону говори се о правима мерамъ према вла-
 стелима, дакле о меропсима у обште, кои се годъ
 налазе у србској држави, а не само о онимъ, кои
 су настанѣни на државномъ иманю у строгомъ смѣ-
 слау узетомъ, или на *земли царевој*, као *иманю ив-
 говомъ приватномъ*.

Но подъ речма, „*земль царева*“ кадкадъ, „*села царева*“ или „*планинь царева*“ разумева се такође и цареве иманѣ, овако називајући и државна добра, и приватно владателско иманѣ. Да се државно иманѣ гореназначенимъ речма звало, а на томъ основу изводимъ, што се и савъ државный просторъ, дакле земљѣ, коима није државна властъ непосредно располагага, као што се изъ горе наведени увиђа. звао у законима „*земля царева*“ а кадъ је државный просторъ био *земля царева*, у толико пре морала се именомъ овимъ звати она земљѣ, съ којомъ је државна властъ, дакле владателъ самъ, непосредно управљао, и съ којомъ је одъ части и располагао. А да је овакве земљѣ царева, оваквогъ државногъ иманя у србској држави било, довольно намъ је јасно одтуда, што знамо, да владателъ србскій *земљѣ у баџтине* давао. Земљѣ ове додѣ, докѣ њи владателъ није никомъ дао у баџтину, биле су *државно иманѣ*, и као овакво називалесу се „*земљѣ царева*“ „*села царева*“ и т. д. У овомъ смислу постое такође више закона у Душано-

вомъ законнику, између кои я ћу само гдикое да наведемъ. У 64. закону изрично се прави разлика између села у жупама, и нека се називаю „села царства нѣ“, друга су „црковна“ а друга опетъ властелска, или као што є у закону написано „властеличка“; исто тако и у 158. закону назива се село царво „земля царева“ или „меропшина“ а у 159. закону опетъ се споминю изрично села царева, и разликую се одъ црквенихъ и властелскихъ села. У законима 74. 187. прави се разлика између планина царевы црковны и властелски. У свимъ овимъ законима подъ „земельоу царевоу“ неразумева се више државный просторъ, него се разумева државно иманѣ, съ коимъ є царъ непосредно управляю па се зато и зове земля ова „земля царева.“

У Законнику Душановомъ ненаилазимо ни на єданъ законъ, у комъ бы се ясно говорило о приватномъ царевомъ иманю; али да су владатели србски осимъ државногъ иманя имали и своя приватна добра, земля *своє приватне*, то се за извѣстно сматрати може. У 119. закону Душановогъ законика избраю се сви они, кои су землю имали, и на земляма своимъ меропхе; па између овы налазимо: *цара, царицу, краля, цркву, и властеле*. Зацело, кадъ су *краль и царица*, могли имати приватны свои добара, а у овомъ закону занета се само као приватни господари споминю, у толико пре допустити морамо, да є и *самъ владатель* приватногъ иманя могао имати. Мы имамо и доказа за то, да су владатели србски имали свои приватны добара; тако н. п. *првовѣщаный краљ* у животопису отца свога споминѣ: *да є онъ, Стефанъ I. Неманя, одъ Мануила грчкогъ имперѣтора діобо землю као приватно иманѣ, кое є после нѣга оставіо свима своимъ наслѣдницима; на другомъ месту вели да є онъ самъ, пр-*

авѣнчаный краљ. на поускаванѣ аѣца му, онда веѣъ Мнига Силеона, дао издаюћемѣ се у Светой Гори манастиру не само дарове, него и свое землѣ е одлучио на рачунѣ истога манастира. И св. Сава у животопису истога 1-гѣ Неманѣ вели, да е сво иманѣ свое дао сиротинѣ у зямлѣ; а опетѣ на другомѣ месту вели: да е дао села съ правицала манастиру, а опетѣ на другомѣ месту вели: да е продао све, што е имано. Ово су ясни докази тога, да су владетельни сръбски имали свои приватны иманя. съ коима су они не као владетельни, него као приватни господари располагали. Да се приватно ово иманѣ и на землѣ простирао, подпуно ясны доказа немамо, но я не налазимѣ узрока у овомѣ погледу противногѣ мнѣнія быти. ⁴³⁾

Осимѣ државны иманя, приходи државни састо-
яли су се у порезина. Порези у ово време нису
ни у едной држави научно систематизирани были,
и сведени на основе, по коима су се разписивали,
и прикуплявали; па зато порези нису ни у сръбской
држави по начелима устроени, и опредѣлени бы-
ли; али опетѣ зато, да е разны пореза у држави

⁴³⁾ Ко се жели о истини мои речій веѣма увѣрити, нека сравни 100. 102. 103. 104. и 115. законѣ Душановѣ, у коима се земля царева едно као државный просторѣ споминѣ, напротивѣ у 70. 205. и 187. зак. споминю се землѣ царева, рекао бы као иманѣ државно. А 120. законѣ, кои налаже, да нико къ себи не сме безѣ кнѣге царева примити туѣга човека, т. е. допустити му, да се на нѣго-
вой землѣ надели, побегавши одѣ своего преѣшнѣгѣ господара, као да насѣ упућуе веровати, да су занега и сами владетельни имали свое приватне землѣ, па зато законѣ у овомѣ погледу общи морали су се и на самого цара, царицу, и краля, као приватне господаре земали, односити, па и за нѣм имати подпуно свою важность.

србској было, увидити се може довольно изъ оного вѣтъ, што самъ у погледу овомъ у VI. части Гласника навео. Државляни србски подносили су разне терете, кои се кадкадъ у виду државны общыты терета, и тако као неки намети появлюю; они су морали путуюћимъ властелима конакъ давати, покансарима, т. е. странимъ посланицима, на услуги быти; пролазећу войску съ нуждима снабдѣвати, и т. д. Но, као што се види, одъ свою овы терета државна власть ніе имала никаквы прихода, па зато терете ове и неможемо назвати порезомъ.

Порези, кое я за државне приходе сматрамъ, називаю се у законнику и то у 195. закону „Дехедькь царьскыи“. Порези ови ту имаю у себи важность, што се односе на *све* државляне, неизузимаюћи ни *саме* властеле; еръ законъ изрично вели, да порезе ове „*дава въсѣмъ члвкѣмъ*“. Име пореза овы у законнику есте: *сокіе наметъ, арачъ*, између кои речій, по моимъ мислима прва она речъ означава *каквоу* пореза, а ону трећу речъ т. е. *арачъ*, текъ у касніе доба, кадъ су се турци међу Србима настанили, уметао є некій преписъ, желећи тиме речъ наметъ толковати; и тако само средня речъ: *наметъ* има свою подпуну важность, и означава порезъ. Порези ови зато су се, можда, називали у законнику *наметила*, што њ ѡ самъ царъ опредѣлявао, и тако на некій начинъ наметао ѡ. Порези ови састоялису се у даваню извѣстны плодова земны, или у опредѣленой количоки новаца. Кои су плодови подъ порезъ спадали, опредѣлява законъ, изъ когъ уѣдно дознаемо, да *сокіа* ништа друго ніе значила, него жито у общте. Свакій државлянинъ србскій по томъ закону, быо є обвезанъ дати: „*къбѣмъ жита, половина чиста, а половина прѣпроста*“. Колико є то

было, мы незнамо. Жито се ово држави давало или о Митрову дну, или о Рождеству Христовомъ. Изъ овогъ закона можемо и то извести, да е држава имала *явне своє житнице*, у коє се, као што се и законъ изражава, жито, „*усипало*“. ⁴⁴⁾

Друга часть државногъ *поре́за* у царству србскомъ давала се *у новцу*. Сумму ону новаца, коју е свакий државлянинъ, ни властеле неизузимаюћи, давати морао у име *поре́за*, или „*доходъка царскогъ*“ непознаемо. Законъ вели „*вела перипери динарьми*“ одкудъ бы се изводити могло, да е *поре́зъ* овай сасвимъ неопредѣленъ быо. Но я немогу да веруємъ, да бы законодаваць овако знатный изворъ државны прихода овако неопредѣльнъ оставио: немогу у толико више допустити, што смо видели, да е при да-

⁴⁴⁾ У koliko е мени познато, речь ова „*сокія, сока, сокъ*“ првый путъ се споминѣ у Душановой дипломѣ, даной 1348 год. монастыру Хилендару. Не сеѣамъ се, да самъ у ранѣмъ дипломама спазіо ову речь. Узрокъ тога тай ќе быти, што се у ранѣмъ, одъ ове, дипломама, уобште само споминю „*работе*“ а у споменутой Душановой дипломѣ *работе* су ове поименце изчислене. Неће сувишно быти навести саме речи изъ дипломе, гди се вели „*шсвободне црѣтає ми ѿ сока, ѿ пезова, и ѿ приселнице, ѿ войске, ѿ псара, и ѿ поклисара, ѿ гра, ѿ виногра, ѿ сенокше, ѿ глобе, и поданика, просто речѣи ѿ всѣхъ работъ велихъ, и малихъ*“. Изъ исте те дипломе дознаемо осимъ осталь важны стварій и то, да е владатель *поре́зъ*, у *сокін* састоећи се, могао поклонити монастыру, а по свой прилици и приватнымъ лицама, *врѣ* се вели у истой дипломѣ „*шсвиху сокъ давали црѣтуми, този да даю кели стаго Савы*“. Напоследку јошъ ћу и то овде да примѣтнѣмъ да се у дипломѣ овой споминѣ и *царица*, као ктиторка, коя е съ царемъ заедно исту диплому дала. Описаніє древностей србеки у Св. Гори стр. 46.

ваню жита у име пореза и мера опредѣльна была, колико, и време, кадъ се жито то дати морало; а кадъ є порезъ у житу овако опредѣлѣнь быо, како бы могао законодаваць знатнѣю часть пореза, т. є. новце, овако неопредѣлительно у законима означити? Я се неусуђуемъ рећи, да є новчаный порезъ строго опредѣлень быо, єрь зато никаквогъ доказа навести немогу; али за извѣстно држимъ, да є морала постояти извѣстна мера при опредѣляваню овога пореза. Као што є у VI. ч. Гл. речено, меропси, стануюћи на пропійарской земљи, осимъ работа, кое су подносили, морали су плаћати и нешто новаца своме властелину, и новци ови називаю се у закону „перпера царева“. У овоме плаћаню меропха, я мислимъ, налази се основъ новчаногъ пореза; па є свакій властелинъ по брою нѣму платежны меропха давао већу или мању сумму новаца у државну казну (касу), или у царево доходу. Брой платежны меропха нїє могао тврдо сталанъ бити, зато нїє была стална ни сумма, кою су властели у име пореза цару давали; па само збогъ ове неизвѣстности, вальда, речено є у законнику, да се у новцу давати мора „кола перперь динарьми“. Миѣнїє ово мое о плаћаню новчаного пореза можда є погрѣшно, па ћу зато я свакомъ основанїемъ миѣнїю попустити, а докъ другїй ко новчаный порезъ яснїє не разложи, я остаємъ при свомъ миѣнїю зато, єрь се оно са законима Душановимъ слаже. ⁴⁵⁾

⁴⁵⁾ Свояго оправданя ради за горензложено миѣнїє наводимъ овде саме речи истогъ того закона 200, кои овако гласи „Доходъкъ царьскыи, сокіє и наметъ и арьчъ, да дава вьсакъ чловѣкъ: кьвѣль жита, полови на чистаа, а половина прѣпроста, вола перперь динарьми, а рекъ тому житѹ, да се усипа, на митровъ днь, а други рекъ на рождѣство Христ. Ако ли сокіа властелинъ не да на те рекѣ (нїє ли ово ясно, да є сокія

Међу државне приходе можемо ставити и *копанѣ руда*, и *кованѣ новаца*. Историја споминѣ краља *Владислава* као првогъ владателя србскогъ, кои є печео руде у држави својој копати, дозвавши за то люде изъ Германіе. Но онъ ніє првый быо, кои є и новце србске ковати почео, ерѣ као што насѣ утврђаваю истраживаня научены у овомъ погледу людій, налази се новаца већъ одъ *Стефана* првовѣчаногъ краља. Тако између осталы, *Луцембахеръ* у дѣлу свомъ: „Новци србски *Жупана*, *Краљва* и *Царева*“ (*Будимъ*, 1843) наводи новце: *Стефана* првовѣчаногъ, съ латинскимъ надписомъ „*Stefan Rex*“ новце брата му *Вука*, кои се съ првовѣчанимъ краљмъ за престолъ отимао, съ надписомъ „*Вльк*“

жито?) властелинѣ тѣ да се свеже на царскомъ дворѣ, и да се дрѣжи: *дсклѣ плати двонномъ*“ Изъ речи *вола*“ могло бы се изводити, да є на волю свакоме стояло или жита да да, или да место жита да новаца, ерѣ у истомъ законѣку *воля* значѣ *или*; и на оваѣ начинѣ постало бы само еданѣ порезѣ, кои се или у житѣ давао, или у новцима. Я бы готовѣ быо и одобрѣти ово мнѣніє, да ме у сумню недоводѣ то, што су по 58. зак. *Душановомъ*, као што самъ о томѣ у VI. части *Гласника* обширнѣе говорѣо, обвезани были меропси давати пронѣяру у годѣшѣ т. є. сваке годинѣ: *перѣперѣ царѣвѣ*. Кадѣ државна власть ніє узимала, као што се по овомъ другомъ смелѣу *горѣтѣга* закона (200) мислѣти може, новчаный порезѣ одъ свои државляны, како бы овакве намѣте могли узимати одъ свои людій властели, кои нѣсу требовали толико новаца, као државна власть? Зато, ако се допусти, да су државляны, а особѣно властели могли порезѣ или у житѣ платѣти, или у новцѣ, онда се и то мора допустѣти, да су и меропси свои обвезаности или дѣломъ непуњивали, или новцемъ одкупљивали. Докѣ се снажнѣи доказѣ за едно и друго мнѣніє непронаѣу, пытанѣ ово неможе се са пунѣмъ извѣстности рѣшитѣ.

новце краля *Радослава* съ надписомъ кирилскимъ „*Радъ Кжи Стефанъ*“. Но сви ови краљви сръбски ковали су свое новце одъ метала изъ страны држава донесеногъ, и већиномъ у Млѣтцима; краљ *Владиславъ* обдѣлаваюћи руде првый є почео ковати сръбске новце одъ сръбскогъ сребра и злата. На нѣговимъ новцима чита се сръбскій надписъ *Стефанъ Владиславъ*. За време Душаново кованѣ новаца већ є развіено было, шта више, већ су се и злоупотребљѣня у овомъ погледу морала догађати. кадъ у законнику налазимо законе, кои су златаре у радњи нѣовой ограничавали, и строге су казни опредѣлѣне быле за оне, кои су законъ преступили, и штогодъ противъ законика учинили. Златари-куюциє — само су у варошима, и градовима могли становати, а нигдѣ на другомъ месту. Ковнице царске постојале су у царскимъ градовима, и златари су онда само могли новце ковати, кадъ є царъ заповѣдио, а иначе не, па зато, ако є кон и безъ волѣ цареве „*ковао динаре*“, быо є спалъиванъ. ¹⁶⁾

Говорећи о царскимъ приходима, јошъ ћу да споменомъ гдѣкоє особите цареве приходе, кои су ванредни были. Међу ове спада по 136. зак. *Душановомъ* право, по комъ є царъ *наслађивао* доброгъ коня, и оружїє *уцрлого* властелина. Мени є непознато, одкудъ є, и како є обичай овай кодъ Србаля

¹⁶⁾ Ево и рѣчїи оны закона, кон се односи на златаре „*Зак. 180.* Златара у Жупи, и у земаљи царевон нигдѣ да нѣсть, развѣє у вароши, гдѣ єсть поставно царъ динаре ковати, у градовнхъ царевн, да сток златари, и да кову и инѣ потребѣ“. *Зак. 181.* Ако ли се обрѣте златаръ, шсвимъ града, и вароши царевон, у коємъ селу, да се то село расне, и златаръ съжеже шгнїемъ“ „*Зак. 181.* Ако се наге (нађе) златаръ у граду кове динаре безъ волѣ цареве, да се златаръ иждеже, а градъ да плати главу, что рече царъ“.

постао, я мислимъ. да у овомъ обичаю знакъ — символъ — властелске према владателю подчинѣности сматрати валя. Я мислимъ. да владателѣи нису право ово свое подпуно ни упражнявали, него да су и коня, и оружіе патрагъ давали синовима умрлога властелина, и само онда можда за себе ствари ове задржавали, ако властелинъ мушке дече по себи оставіо ніє. ⁴⁷⁾

Друго особито овамо спадајуће владателско право налазимо назначено у 149 закону Душановогъ законика. По овомъ закону имао є царъ право *потраживати помоћ одъ свію државляна онда, када є сина свога женію, и крстію*. Добитакъ овај царскій, кои се овде сасвимъ у форми общегъ државногъ терета появлює. ніє ни мало опредѣлѣнъ закономъ. нити се зато зна. у чему се састояла она помоћ. кою су државляни овомъ приликомъ цару давали. Одтуда. што се у закону вели: „и буде єму дворъ чинити кукѣ“ и т. д. могли бы изводити, да се ова помоћ састаяла у новцима, и у другимъ призицаню потребнимъ услугама, али како се ова помоћ на државляне разређивала. и по којој є мери ко помоћ свою владателю подносио, изъ закона неувидѣмо. Помоћ се ова можда обраћала и на издржаванѣ двора кралѣвогъ сина, ако се онъ изъ одређене му зацѣгово издржаванѣ землѣ. ніє могао саму свомъ сходно издржавати. ⁴⁸⁾

Напоследку овде јошъ споменути валя, да су сви државляни были обвезани *пратити цара* свакадъ, кадъ се онъ на путу налазіо, а съ пратицомъ о-

⁴⁷⁾ Сравни 33. примѣтбу мою разематраня у VI. ч. Гласника. стр. 118.

⁴⁸⁾ Ово су речи 149. закона „Господинъ царъ кѣде и-ма сына женити, или крѣстити, и вѣде єму дворъ чинити кукѣ, вѣсакы да поможе, малъ и великъ“.

вомъ по свой прилици была є скончана *обвезаность* цара, и *нѣгову свиту на путу на конакъ прижити, и угостити*. У закону се вели, да цара пратити мора свакій градъ до жупе, и жупа свака до града, дакле на путу лежећа места наизменце, а властели се и неспоманю; но я инакъ мислимъ, да се свободно рећи може, да су терете ове морали подносити и властели, особито они, кои су или градовима управляли, или су своя лежећа добра, своя села, на ономъ путу, куда є царъ пролазио, имали ⁴⁹⁾

Међу права владатељска ставити валя право упражняваня вр'овне судейске власти тако, да се власт судейска у свимъ судовима, и по свимъ ербскимъ областима упражнявала у име царево. Право се ово яснѣ разложити може онда, кадъ ће се о судовима уобште говорити; на зато овомъ приликомъ и нећу о праву овомъ обширнѣ да говоримъ.

Досадъ наведена права єсу сва такова, коя є владатељ ербскій као такавъ према државлянима уживао. Но ербска држава заузимала є у свое време као независна држава достойно место међу осталимъ европскимъ државама, съ коима є разна отношєня имала. Владатељ ербскій имао є дакле и у овомъ погледу своя владатељска права, коя є у свакој прилици упражнявао. Сусѣдне држави ербской землѣ были су: царство грчко, и бугарско, Влашка. Унгарія, дубровачка и мѣтачка република; съ свима овимъ државама ербски владатељи живили су садъ у пріятельскимъ и мирнимъ отношєнями, садъ су се пакъ заплетали у ратове, на у оба случая расправляли су своя отношєня

⁴⁹⁾ Ево и тогъ закона речій: „150 цара вьсакы да прати, куде камо поиде, градъ вьсакы до жупе, и жупа до жупе, и пакы жупа до града“.

међусобнимъ уговорима. Нама су изъ исторіе познати разни уговори између србски владателя и други држава, али су у овомъ погледу найзнатнији они писмени споменици, које намъ є већиномъ Далмація, а управо Дубровникъ сачувао. У дубровничкой архиви, нашло се много изворины уговора дубровачке републике са србскимъ краљевима; па изъ уговора ови увиђамо, да є право уговоре са странимъ државама правити припадало србскимъ владateljима, и зато су они право ово и упражњавали доста неограничено. Да є србска држава у теснимъ одношењима стојала са мѣтачкомъ републикомъ, ванъ други доказа довольно є ту єдину околностъ споменути, да є мѣтачкій сенатъ србскогъ цара Душана у брой свои благородника приміо, и име његово у златну књигу записао. Мѣтчићи су у ово доба врло снажни были, они су се сматрали скоро за изключивогъ господара ядранскога мора. и сву морску трговину држали су у своимъ рукама. Горди на свое богатство и силу Мѣтчићи ипакъ признаю владателя србскогъ у свой кругъ, и даю му сва права єдногамѣтачкогъ племића што се за ясный знакъ оногъ уважења сматрати мора, које є царъ Душанъ, а съ њиме и сва држава србска кодъ страни држава имала.

Овде се може и то примѣтити, да нису само владатели србски правили уговоре са дубровачкомъ републикомъ, него су то право уживали и властели србске државе, а особито после боя косовскога, кадъ су се поєдини властели осилили. Право ово властела оснива се у онимъ односима, које су према држави србској имали. Властели су држали свое собствене войнике, и у земљи својој власти подчинѣной были су после цара први заповѣдници. Увређени зато одъ Дубровника са-

ми су се за увреду светили. ратъ су съ њиме водили, и тако и уговоре сами су заключавали. Уговори ови нису могли управљни бити противу државни интереса, и налазимо примѣра, да ње владатељ потврђивао. ⁵⁰⁾

Напоследку пре, него што ћу разглагољство ово мое заключити, морамъ напоменути јошъ едну околностъ, која се за частъ обичајногъ старосрбскогъ права сматрати може. Околностъ се ова у томе састојала, да су се владатељи србски, започиняјући владати, на престолъ вѣнчавали, којомъ е приликомъ свакадъ сазиванъ бивао народный саборъ. При овомъ вѣнчавању, као што исторія сведочи, чинодѣйствовао е као главно лице: *србскій Архієпископъ*, а после у време србскогъ царства, и каснѣе *србскій Патріархъ*; на торжеству овомъ присуствовали су сви архіереи, и владетели, кои су права политична упражњавали. Ранѣ у II. тому на стр. 733. 734. обширно наводи речи Архієпископа Данила, одnoseће се на венчанъ Душаново на краљвскій престолъ. Обичай овай, да се сваки владатељ венча на престолъ, заостао е одъ првовенчаногъ Стефана Краля, на се после кодъ евию поедини владатеља србски понављаю. Првовѣнчанный Краљ установио е, да се сви краљви у манастиру Жичи постављаю, еръ ево речи самога истога Краля, налазеће се у дипломи његовой реченомъ манастиру даной „въ семь же (т. е. у Жичи) храмъ спаса нашего здѣ да поставляеть се вси крале, хотеће быти државѣ сѣи“ и т. д. али овай законъ

⁵⁰⁾ *Кнезь Воиславъ* и градъ *Которъ* завадили су се съ *Дубровникомъ*, на ње *Царъ Урошъ* 1362. год. измирио. Миръ између кнеза *Воислава* — града *Котора* и *Дубровника* царъ е своимъ аукторитетомъ утврдио. Види Србеке Споменике, стр. 69. 71. У исторіи босанској тако у почетку 15. века налазимо на овакве примѣре.

првовѣчаногъ Краля ніе се одржао у свимъ временима, ерѣ Архієпископъ Данило велн. да се *Душанъ вѣнчао* „въ царствѣиъ дворѣ Свєрчникъ“ на самъ праздиакъ рождества прєсвятія Богородицы. Вѣнчанѣ ово сматрати можемо за потврѣнѣ владатєльски права. Да є вѣнчанѣ на престолѣ владатєльскій дѣйствовати морало на србскій народѣ, о томѣ се основано неможе сумняти, теже є одговорити на питањє: да ли су невѣнчани владатєљи сматрани были и за незаконите? Я бы рекао, да є вѣнчаню овомѣ у србској држави заиста и давана овако велика важность, ерѣ се Душанѣ, освоивши одѣ отца престолѣ, при свемѣ томѣ, што є єдномѣ већѣ съ отцемѣ заєдно на кралѣвскій престолѣ вѣнчанѣ быо, боєћи се, да є ово прво венчанѣ изгубило важность. дао по другій путѣ на *кралѣвскій* престолѣ вѣнчати. по свой прилици зато само, да се владанѣ нѣгово у очима народа и властєла као са свимѣ законито, правама и обичаїма народнимѣ сходно, представи.

И съ овимѣ довршивамѣ ово моє разглаголство о праву државногѣ владаня и управляня у србској држави. Изѣ овогѣ разглаголства увидити се може, да є стара србска држава савршено устроєна была; да є у нѣой по пачелима ондашнихъ времена найвиша власть раздѣльна была између владатєля, и властєла, кои су на некій начинѣ общє интересє представляли. — Предметѣ овай трудіо самѣ се, колико су ми околности допустиле, и колико самѣ извора при руци имао. што точнїє изцрпити; али олетѣ зато намѣру мою писамѣ са свимѣ постигао, ерѣ се нестидимѣ признати, да увиђамѣ, да ће се о предмету овомѣ јошѣ много, и основанїє рећи моћи. кадѣ се пронађу и познаду сви извори стары права србски. и кадѣ се ови извори брижљивїє, и точнїє изпытивати буду.

У Београду 7. Фебруара 1855.

ОДГОВОРИ НА НЕКОЛИКО ПИТАЊА ИЗЪ СРБСКЕ ИСТОРИЈЕ.

*Одъ редовногъ члена Друштва Србске Словесности и
Лицейскогъ Професора, Др. Николе Крстића.*

Познато є зацело свакоме, кои се досадъ са србскомъ историомъ. на ма и површио само занимао. како велика неизвѣстность у повѣстници нашої влада одъ стары па до данашњи времена. У целомъ свеколикомъ временомъ простору србске повѣстнице неможемо ни неколико десетина година наћи, коє су доволно исторички осветлѣне, и разяснѣне. При свакомъ кораку нашемъ у повѣстницу наилазимо на велике сумнѣ, коє се по брою умножаваю, и све веће постаю, што се већма у испытыванъ старин догађая србскогъ народа упуштамо.

Иутећи прећићу време негдашнѣгъ заѣдничкогъ живота србскогъ народа са осталимъ Славенима. Већину догађая овы времена покрива густа тама, крозъ кою се ни назирати неможе, а и оне поєдине догађає. кои су превеликимъ трудомъ гдикови славенски наученика осветлѣни, можемо само крозъ покривало неизвѣстности сматрати; єрь при свакомъ изпытываню овы догађая наилазимо на неопредѣлености. коє насъ доводе у сумню. да

се сами питати морамо: кадъ су се, гди, и како дотични догађаи случили, и на кои се народъ и-сти ти догађаи односе. Други зато нека изпытую негдашња седишта стары Славена, нека у обштимъ овимъ седиштама поставе границе поединимъ славенскимъ народима; нека изпытаю догађае, кои су у ово прастаро време имали уплива на животъ свию Славена; и нека строго опредѣле оне поедине догађае, кои су особено за поедине народе одъ веће или мањъ важности были. Я несомнѣнамъ у себи довольно силе, да се у овай тежакъ и огроманъ посао съ уснѣхомъ упустити могу.

Но я ћу ћутећи прећи и животъ србскогъ народа одъ последнѣ сеобе па до времена Неманића зато, што и у овомъ періоду србске повѣстнице јошъ превелика тама влада, и што ће дуго времена проћи, докъ ће се современи србеконародни догађаи толико разсветлити, да се съ некомъ извѣстности изпытивати и строжије опредѣлити могу. Србскій народъ у овомъ времену мени се представља као дете, које нема своје строго опредѣлене цѣли, нема свести о своимъ жељама, нема пуждје за постигъ свой намѣра рѣшителности, и које незна избрати средства, којима бы найзгодније своје намѣре постићи могло. Србскій народъ у овомъ времену, неимајући довольно самосвести о својој сили и важности, подлѣгао є навалуюћимъ на нѣга околностима, и пристаю є садъ на єдну, садъ на другу међусобно противну страну по величини силе, која га є тамо или амо привлачила; и тако ниє имао чуле своє народне независности, па ниє могао имати ни свои народны тежњи, а тако ни собомъ произведени народны дѣла; а безъ свега овога народна исторія у строгомъ смислу ни по-няти се неможе.

Исторична моя питања односе се на србску историју неманићевы времена. Я мислимъ, да се съ доста основаности може рећи, да се знатнїя, и извѣстнїя исторїя србскогъ народа започинѣ съ Неманићима. У ово време основана є независна србска држава, и тако съ Неманићима започинѣ се политично биће србскогъ народа. Подъ Неманићима є найвећма србскій народъ развїо свое умне и матерїалне силе: подъ Неманићима добио є србскій народъ важность кодь тадашнїхъ европскихъ држава: задобивену важность србскій народъ одъ дана на дань увећавао є, и тиме заузео заслужно место на югоистоку Европе: подъ Неманићима є доснео србскій народъ до найвеће свое силе: подъ Неманићима є србскій народъ цвѣтао и славио се; а уедно подъ Неманићима почео є србскій народъ слабити; почео є губити ону важность, коїомъ се мало пре поносио; сїй нѣговогъ живота почео є тавнити, и после неколико десятина година одъ смрти послѣднїхъ Неманића са свимъ є исчезнуо. Време Неманића зато понаизнатнїє є за србскій народъ: историју овогъ времена дакле треба, колико є могуће, да разсветлимо; ововремене догађає треба, што є могуће строжїе, да опредѣлимо: и да їй доведемо до извѣстности, каква є само могућа у исторїи.

Познато ће бити свакоме: да и у србској исторїи времена Неманића такође има много неизвѣстности, и неопредѣлености. Да є у свакој исторїи нужна извѣстность, то є истина, кою, мислимъ, нико неће доводити у сумню; ерь исторїя онда има, и имати може важность, кадъ су истинити онї догађаї, коє намъ представля, и кои се у нѣой описую. Исторїя србскогъ народа подъ Неманићима, као што є горе споменуто, има найве-

Їу важность: ову исторію дакле морамо найвѣ-
 ѣшимъ трудомъ обдѣлати, найвѣомъ строгости ис-
 пытати, и колико є могуће у свима поединостима
 толико, колико се може, разсветлити, и разясни-
 ти. Ова часть сръбске исторіе єсте, и мора бити
 за Србе найзанимљивіа; у нѣой се, и само и єди-
 но у нѣой представля сръбсконародный животъ у ну-
 номъ свомъ развитку; у нѣой се, по момъ мнѣнію,
 сви и добри и зли значаи сръбскогъ народа найяснѣ
 и найбільъ представляю; у овой части сръбске и-
 сторіе читамъ описъ — могу рећи — постанка сръ-
 бсконародногъ живота, сръбскогъ постепеногъ и не-
 прекидногъ развитка, и напредка: описъ цветаня
 сръбсконародне славе и величіе, а уєдно и поче-
 такъ нашегъ паданя и пропасти. Заслужує зато
 ова часть сръбске исторіе, да є, што больма, раз-
 светлѣна, и разяснѣна, да тако што лакше знат-
 ну прошлостъ сръбсконародногъ живота овы вре-
 мева понятн можемо.

Нико ми неће одрећи, кои є сръбску исторію
 читао, а особито, кои се съ изпытиваньмъ сръбске
 исторіе занимао, да га є у нѣговомъ дѣланю яко
 збуньивала хронологична неизвѣстность: т. є. збу-
 ньивало га то, што не са извѣстности знао, кадъ
 се кои, особито знатни, у исторіи описаный дога-
 ѣай, сбыо. Изъ собственогъ искуства знамъ, да
 самъ у оваквимъ приликама при читаню уєданпутъ
 застао: и превртао самъ листове народны списа-
 теля, и сръбски извора, на самъ се или смуѣавао,
 или веселіо, како самъ по околностима или дошао
 до извѣстности, разбивши сваку сумню, или о-
 стао при оной неопредѣлености, у којой самъ и
 пре започѣтогъ изпытиваня быо.

Забавляюћи се кадшто съ сръбскомъ исто-
 ріомъ, и читаюћи старе сръбске писмене спомену-

ке. на велику радость мою нашао самъ у сръбскимъ изворима одговоре на гдикоя питаня. коя у печатанимъ сръбскимъ исторіама имѣу съ довольно опредѣлености рѣшена была. Неколько оваквы питаня я самъ забележію, и ево садъ явно на иста питаня одговарамъ, срдачно желећи. да ови мои одговори буду почетакъ озбиљниѣ истраживаня и испытанія стары писмени сръбски извора. и да овомъ послу приону люди, кои су се особито посветили исторіи, — кои дакле позива, а уедно и нужды способностей имаю за ово дѣланѣ. Я се нестрашимъ позоръ сръбски наученика обратити на старе сръбеке досадъ печатане писмене споменике, ерѣ самъ се увѣрю, да ови споменици пису досадъ явно ни оцѣнѣни довольно, а камо ли да су уважени, испытани, и употребљени.

Нећу да кажемъ, да су питаня, на коя ћу се потрудити опредѣлено, и съ извѣстности одговорити, тако важна, да ће у досадашњей повѣстници какву промену учинити, али опетъ зато я иѣ смавамъ за заслужна. да се строжиѣ изпытаю. и да се на њи опредѣлено и извѣстно одговори, ерѣ самъ увѣренъ, да ће исторія наша онда само довольно осветљена. и разяснѣна быти, кадъ ћемо на све важниѣ поединости извѣстанъ. и опредѣленъ одговоръ дати моћи.

Слѣдуюћа су питаня, на коя самъ намѣранъ одговарати: *Кое в године упрео краљ Милутинъ? Кое в године и дана венчанъ на престолъ Стефанъ Дечански? Косегъ се дана догодіо бой између Срба и Бугара подъ Дечанскимъ год. 1330? Кое се године и дана Душанъ прогласіо за сръбскогъ цара, т. е. кое в године венчанъ быо на царскій престолъ?* Сва ова питаня. као што се таки на првый погледъ увидити може, не-

стов у међусобној свези, она се односе само на поєдине догађає. но догађає ове я за толико важне сматрамъ, да заслужую пажню свакогъ сръбскогъ историка. и да є вредно изпытати изворе, по којима на иста постављена питања одговорити можемо.

Ни сръбски ни страни историци неодговараю єдногласно на прво питањъ: *коє є године умрео краљ Милутинъ?* Ранѣ наводи четири разне године Милутинове смрти. и то: 1320 год. по *Дыфрену*; (Du Fresne) 1322 по *Фрешоту*; 1321 по *Михаилу Маді*; и 1317 по нѣкимъ сръбскимъ лѣтописцима. Ранѣ различна ова миѣнія међусобно сравнивши мисли, да є краљ Милутинъ умрео 1321; ¹⁾ а *Видаковићъ*, безъ да є какавъ доказъ за своє миѣніє навео, поставља год. Милутинове смрти 1322; ²⁾ *Медаковићъ* ³⁾ пакъ, као найновіи сръбскій исторіописацъ, по свой прилици строжіє питањъ ово не изпытиваюћи, такође вели: да є Милутинъ год. 1322 умрео. Сва ова миѣнія немогу бити истинита; размотримо зато питањъ ово изближе, промотримо сръбске изворе, по овима ћемо за цело до найопредѣлительнїегъ одговора доћи.

¹⁾ Види: Ранѣ: *Исторія Слав. народовъ*, Будимъ, томъ II. стр. 619—620. *Давидовићъ*, незнамъ на комъ основу, вели, да є Милутинъ умрео 1321 год. 5 Новембра, и да є Дечанскій исте те год. іошъ венчанъ на сръбскій престолъ. *Дѣла Д. Давид*. Београдъ 1846. стр. 34—35.

²⁾ Види: *Исторія Слав. Сръбскогъ народа*. Београдъ 1854. *Видаковићъ* самъ себи противослови, еръ у ч. I. на стр. 141. вели да се Милутинъ преставіо 29. Окт. 1322; а на 154 стр. вели, да є Дечански на престолъ венчанъ 1321. год.

³⁾ *„Новѣсница Сръб. народа“* кн. I. стр. 207. Нови Садъ 1851. год.

Између домаћи списатеља, кои су се забављали са србскомъ историјомъ, највећу за ово време има важностъ Архієпископъ *Данило*. Онъ је савременикъ, а осимъ тога као лице у високомъ духовномъ сану, имајуће у државна дѣла уцлива, познавао је најболѣ све околности ондашњѣ србске државе. Речи су његове свете за србску историју: све оно зато, што се у њему налази, морамо безъ сваке сумњѣ признати као истину; онъ је знао, а као мужъ редкимъ добродѣтељима украшенъ, онъ је и ктео истину казати. Али то је незгодно кодъ овогъ србскогъ историографа, што онъ неставља свуди годину, кадъ се што догодило, па зато оскудицу ову морамо допунити изъ други — али опетъ основани и вѣродостойни извора. Архієпископъ *Данило* о смрти краља *Милутина* говори ђи вели: „Скончашеся житіе богоугодное о Господѣ сего христолюбиваго краа *Уроша*, и бысть память преставленія мѣсеца Октоврія 29. день“ ⁴⁾ Као што се одовудъ увиђа, Архієпископъ *Данило* неказуе намъ год. *Милутинове* смрти, онъ насъ у томъ погледу оставља у сумњи; ову бы сумњу на некій начинъ онъ разагнао, да намъ је назначіо годину, кое је синъ *Милутиновъ* *Стефанъ* *Дечанскі* ступіо на престољ, али у *Данилу* ни на ово друго питањѣ неналазимо одговора, онъ вели само, да је *Дечанскі* после смрти *Милутинове* заузео отеческій престољ; неизвѣштавајући насъ, кадъ је онъ то учиніо.

Ни у другимъ изворима неналази се — а баръ писамъ могао наћи — строго опредѣлена година *Милутинове* смрти; али место тога налази се назначенъ данъ и година, кадъ је *Дечанскій* венчанъ было на престољ, па одтуда са извѣстности може-

⁴⁾ Равѣъ, томъ II. стр. 619.

мо опредѣлити и потраживану годину Милутинове смрти. Дечански є венчанъ на сръбскій престолъ одъ Архієпископа *Никодима: 6 Јануаріа 1321 год*; па кадъ ову годину и данъ венчаня Дечанскогъ на престолъ сравнимо са горенаведенимъ називанѣмъ Архієпископа Данила, да є краљ Милутињ умрео 29. Октобера, онда само одъ себе саздає, да є *Милутињ реченогъ дана, год. 1320. умрео*; єръ се другѣе никако данъ Милутинове смрти са даномъ и годиномъ Дечансковогъ венчаня на престолъ сагласити неможе. познато намъ будући, да се Дечански за живота отца свога Милутина ніє на престолъ венчао; шта више ни првимъ гласовима о смрти свога отца ніє смео онда веровати, него текъ касніє, кадъ се о њіовой истини сасвимъ увѣрио; и ове околности зато, сравниє са временомъ, кое є између 29. Октобера 1320 и 6. Јануара 1321. протекло, увѣраваю насъ, да є краљ *Милутињ безсумњиво умрео: 29. Октобера 1320. год.*

А да є Дечански занста 5. Јануара 1321 године венчанъ на сръбскій престолъ, најясніє се увиђа изъ дипломе, коју є самъ Дечански даровао манастиру *Високиль Дечанина*, кое є побожнѣи овай краљ сазидао, па се зато и зове Дечански. У о-вой дипломи, ⁵⁾ која є за сръбску историю, и за старо сръбско право одъ превелике важности, єръ насъ обавешћує о гдиномъ предметима, кои се у другимъ историјама съ толикомъ јасности неразлажу. између осталогъ ово говори самъ краљ Дечански: „И Богомъ дарованимъ вѣнцемъ краљѣвства сръбскаго вѣн-

⁵⁾ Дечанскова ова диплома печатана є: 1840 у Београду у дѣлу „Сръбски Споменници“ и у дѣлу: „Дечанскій Првенацъ“ одъ г. Г. Јуришића, Дечанскогъ еромонаха, у Н.-Саду 1852. стр. 47—67.

чанъ вѣхъ на кралѣвство въ единый день съ Синомъ моимъ. Въ лѣто 5764. (6829 одъ створеня света; а одъ ро-
 ѣня Христова 1321) мѣсца Генаръ 5 (6) день, индикта
 е. въ праздникъ Богомеленія, благословеніемъ и ружкою прѣ-
 шващеннаго Архієпископа Никодима, и всѣхъ епископъ и
 вѣсего събора сръбскаго, ако звати се Стефанъ Богомъ помилос-
 вани, и Богомъ просвѣщеніи краль Урсинъ трети“ Кадъ є
 дакле Дечански, као што наведено речі дипломе
 найяснѣ сведоче. 1321 год. 6. Януара венчанъ на
 сръбскій престолъ. и кадъ є Милутинъ 29. Октобе-
 ра умрео, зацело съ найвећомъ основаности мо-
 же се рећи. да є Милутинъ 1320 год. умрео. А не
 ни пре, ни после.

Наведено речі ове исте Дечанскове дипло-
 ме обавешћую насъ іошъ о единомъ предмету, кои
 такође у Данилу ніє строго опредѣленъ. Позна-
 то намъ є, да є Дечански іошъ за свога живота
 венчао сина свога Душана на сръбскій престолъ,
 наименовавши га „младый краль“; али намъ дояко-
 нишъ исторіє непазначую данъ. кадъ є Дечански
 дао Душана на сръбскій престолъ венчати. Архіє-
 пископъ Данило вели: (види Раића кн. VII. Гл.
 XI, § 43) „Въ лѣто 60, въ неже прѣлтъ сей превысокій
 краль Урсинъ III. престолъ отца своего, акже въ началѣ жи-
 тїа его указахомъ, въ то время такожде сына своего возлю-
 бившаго вѣща на кралѣвство, нарекий его Стефанъ младый
 краль“, и т. д. По овомъ, одъ Раића наведеномъ ка-
 зиванію Архієпископа Данила могло бы се мисли-
 ти, да Дечански и Душанъ нису заедно, но у ра-
 зне дане на сръбскій престолъ венчани; и сръбски
 историци овако су и схваћали досадъ речі ове
 Архієпископа Данила: али є ово схваћанъ погреш-
 но, као што се изъ наведено дипломе Дечанскога
 увиђа. єрь є Душанъ съ оцемъ своимъ Дечан-
 скимъ не само єдне и исте године, као што Арх.

Данило вели. него и єдногъ и истогъ дака на сръбскій престолъ *венчанъ* было.

Знаючи са извѣстности данъ и годину Дечанскогъ венчаня на кралѣвскій престолъ, основателнѣ можемо изразити мнѣнїе о надпису, кон се налази у некој цркви у граду *Бару*, гди мошти *Св. Николе* почиваю, и коч овако гласи „Въ а. г. 1319 месеца Іунѣа Урошъ краль Россійскій и Дісклейскій, и Албанїи, Болгарїи и всего померїа отъ голфа Адриѣ, и мора, даже до рѣки великаго Дунава, сїе оларное дѣло, великую икону сребрану, кандила же, и свѣщники великіа отъ сребра сътворити повелѣ, въ славу божию и блаженнаго Нїколаа ⁶⁾ Даръ овай, кон се у надпису споминѣ, я мислимъ нїе дао цркви барской Дечански, и то І-во зато. нїто се у надпису овомъ споминѣ краль Урошъ, а овай подписъ приличн пре кралю Милутину, него ли Дечанскомъ, кон се свуди скоро подписивао „*Стефанъ Урошъ III. ѡй*“ 2-го имена областїи. кое се у наведеномъ надпису споминю, Дечански нїе употреблявао у своимъ насловима, єръ се онъ и у самой наведенной дипломѣ, а и на другимъ мѣстима подписуе „*Стефанъ Урошъ Г. по божеїи милости (овай се изразъ и другимъ изразомъ заменяе) краль всѣхъ сръбскихъ и поморьскихъ зѣмль*“ о Албанїи, Діокліи, и т. д. нема у овимъ насловима ни спомѣна. 3-ће Год. 1319, кадъ є по наведеномъ надпису даръ истый барской цркви учинѣнъ. нїе у Сръбіи ошъ владао Дечански, него є, као што смо видѣли, кральвао нѣговъ отаць Милутинъ. Но да

⁶⁾ Видаковиѣа исторїя: ч. I. стр. 156. Истый овай надписъ Du Fresne приписуе Милутину; онъ га наводи латинскимъ речма; а при краю надписа споминю се и майстори, конма є дѣло ово поверено было. Види: Du Fresne *Illyricum vetus et novum*, Posonii, 1746. § LVII. pag. 53.

и допустимо, да є Дечански у речи стотий даръ поклонію барской цркви. оцетъ зато изъ надписа неможемо изводити, да є онъ 1319 год. већъ на србскій престолъ венчанъ быо, него речи надписа онда овако валя разумети: Дечански є више пути споменутый даръ поклонію можда барской цркви 1319 године, али є наведеный надписъ писанъ каснїе, после 1321. године, кадъ є Дечански већъ венчанъ быо на србскій престолъ. еръ 1319 године онъ нїє могао іошъ имати насловъ „краль расенскій“ и т. д. еръ онда іошъ нїє быо *краль*.

Србско-бугарска война, догодивша се за времена Дечансковогъ владаня, знатно мѣсто заузима не само у повѣстияци Дечанскове владе, него и у целой исторіи србской, на оцетъ зато изъ досадашнїи исторія незнамо: *у кои се данъ битка ова између Срба и Бугара догодила.* — Ранѣъ ⁷⁾ вели: да є бугарскій царъ Михаилъ 1330 год. месеца Іунія прешао у србску землю, а у раковачкомъ рукопису Душановогъ законика при концу налази се примѣтба, у којой се вели, да се Србско-Бугарска война започела: 6838—1330 године Іунія 19, ⁸⁾ овай данъ дакле, кон се и са казивањемъ Ранѣа слаже, можемо узети и сматрати, као данъ започеты између Срба и Бугара неприятельства, у овай данъ є дакле и Михаилъ съ своіомъ войскомъ у србску землю ступіо. Поводъ и развитакъ разиरे између Михаила и Стефана Дечанскогъ преноведа Ранѣъ по казивањоу Архієпископа Данила, на и каснїи србски историци придржавали су се овогъ казивања, и врло умѣстно, еръ є овако важне догађає само Архієпископъ Данило

⁷⁾ Т. II. стр. 674.

⁸⁾ Србскій Лѣтописъ одъ год. 1323. ч. IV. стр. 50.

као такавъ. и као савременикъ могао и умео точно и обширно описати. Али нашъ преосвященный исторіографъ ни за овай догађай не назначуе данъ ни годину; па премда су други списатели овай недостатакъ попунили тиме, што су по лѣтопису Хилендарскомъ умѣстно опредѣлили, да се овай бой између Срба и Бугара догодіо 1330 године, опетъ зато оставили су насъ у сумњи, у кои се данъ истый овай бой догодіо; ⁹⁾ па и ако є ово нека маленкость, опетъ зато при овако важномъ догађаю и ова маленкость єсте и мора быти за насъ занимљива. Архієпископъ Данило вели: „*днєви суботѣ свитаючи*“ кадъ се бой догодіо; а по овомъ казиваню ни други сръбски исторіописци нису се потрудили опредѣлити, коя є то субота была. — И на ово питањє налазимо одговоръ у наведеной дипломи Дечанскога, гдѣ онъ самъ овако говори: „и съ помощію вожию и молитвами сватиѣхъ родителъ и прародителъ кралѣвства ми цара Михаїла ѹвѣхъ и отѣхъ пошешѣ его и ннѣ царе повѣдиѣхъ, и развѣхъ и вѣзѣхъ достояниа ихъ на мѣстѣ хомѣмъ кельвлуждѣ въ лѣто 5011=6838=1330 мѣсеца Юліа въ кн. (28.) день“ и т. д. Изъ речій овы Дечанскове дипломе ясно дознаємо дакле, да се у Суботу, и то 28 Юліа 1330 године догодіо бой између Срба и Бугара. И у примѣтѣнїи къ Душановомъ законуику по Раковачкомъ рукопису налазимо на постављено питањє: когъ се дана догодіо бой између Срба и Бугара? одговоръ по овай є у толико погрешанъ, што се таме не 28. него 27. Юліи означава као суботный данъ, кадъ се бой догодіо. Малу ову погрешку речима наведеное дипломе поправити треба.

⁹⁾ Давидовиѣ на стр. 36. вели, да се овай бой догодіо 16. Юліа 1330 год. али погрешно, ерѣ є 16. Юліа те године было понедѣлякъ, а бой се догодіо у Суботу, као што Арх. Данило вели.

Неимаюћи намѣру, као што самъ већъ горе рекао, системно описати догађае србскогъ народа, ћутећи прелазимъ све оно, што се у србској држави подъ владою Стефана Уроша 3. т. е. Дечанскогъ збывало, али опетъ зато немогу да пропустимъ, а да неучинимъ неге примѣтбе, односеће се на данъ и годину смрти краља Дечанскогъ; еръ ми се чини, да не доволно основано миѣніе већине списателя, да е Дечански 1336 године умрео. Ниједно миѣніе о смрти Дечанскога не основано на достовѣрномъ явномъ пасменомъ споменику, сва су миѣнія само нагађања, а између овы нагађања она морамо сматрати за најоснованія, која ће се подударати съ већиномъ нама познаты извора, и кои ће найбільма одговарати ондашнімъ станю србске државе.

Миѣніе, да е Дечански 1336 год. умрео, осни-
васе єдино на надпису, кои се у Дечанској цркви „на попречномъ доворотку надъ вратима“ ¹⁰⁾ съ южне стране цркви налази, и кои надписъ наводи Ранћъ у својој исторіи кн. VII. Гл. XI. § 10. Надписъ е овај србскимъ историцима доволно познать, а ћу га овде по Ранћу зато само навести, да могу у толико точніе примѣтбе моє на истый надписъ учинити, основано на овомъ надпису миѣніе оборити, на онда прећи на друго миѣніе, и основаность, или баремъ вѣрованность другога овогъ миѣнія доказати. Реченый надписъ овако гласи: „Фраѣзъ Вита малый братъ Претемайстера, изъ Котора града Кралева, созидѣ ову си церковь, свѣтѣго Пантократора Господину краљу Стефану Урошу третѣму, и своему сыну свѣтѣлому и превелѣкому, и прѣславному Господину краљу Стефану. Созыдасѣ за ѣ (8) годиць, и доспеласѣ со всѣмъ цер-

¹⁰⁾ Дечанскій Првѣнацъ стр. 13.

коє въ лѣто ~~ж~~сѣмѣ — 6843 — 1335. единыиъ лѣтомъ предъ смертію своею“.

Изъ текста овога надписа ніе тешко увиди-ти, да є надпись истый изрезанъ истомъ после Дечанскове смрти; само се незна кадь. А да є после смрти Дечанскове изрезанъ. сведочи: 1-во што се у надпису овомъ Дечански споминѣ про-сто само: „Господиѣъ краљ Стефанъ Урошъ трети“ на противъ сину нѣговомъ Душану придаю се е-питета: „Свѣтлѣ, превелики, и преславни, Господаниѣъ“. Да є Дечански живіо, зацело онда бы онъ овимъ епитетима означенъ быо, а Душанъ бы быо спо-менуть само овимъ речма одъ прилике: „возлюблѣ-ный краљѣства ли сынъ младый краљ Стефанъ“ ерь се Душанъ, за очиногъ времена, нигди ни у единомъ извору неспоминѣ само просто као краљ, него се свуди назива: *младый краљ*, па бы и у овомъ над-пису морао имати овай насловъ, а не какавъ дру-гій. 2-го Да є надпись овай после Дечанскове смрти изрезанъ, увиѣа се и изъ наведены после-днии речій надписа „*единыиъ лѣтомъ предъ смертію своею*“ коє речи за живота Дечанскогъ пису мо-гле изрезане быти. Питанѣ є дакле: кадь є ован надпись изрезанъ? па почемъ нама време то ніе познато, надпись тимъ истимъ губи свою подпу-ну вѣроватность, па зато и миѣніє на речима овогъ надписа основано, ніе сасвимъ вѣроватно, и то у толико маѣ, што су речи оне „*видишиъ лѣтомъ*“ и т. д. истомъ овомъ надпису *придате*, а у самомъ надпису и пису изречене, ерь є истый овай над-пись печатанъ и у „*Дечанскоиъ Првенцу*“ али се у нѣму последнѣ оне речи неналазе, него се надпись заклуче съ год. 1335 ~~ж~~сѣмѣ. као годиномъ, кадь є зиданѣ манастира Дечана довршено ¹¹⁾ Почемъ

¹¹⁾ Дечанскомъ првенцу я више веруємъ, него Ра-иѣу зато, што се списатель првенца самъ лично

се дакле последнѣ оне речи єдинимъ лѣтомъ предъ смертію своєю: у надпису непазае, зато су те речи измишљене, почемъ є даљ мишніє, да є Дечански 1336 умрео, основано єдино на речима наведеногъ надписа, слѣдує само одъ себе, да се овимъ измишљенимъ речма веровати неможе, да є зато мишніє о години Дечанскоє смрти, на измишљенимъ онимъ речима основано, безтемельно, и да као таково обстати неможе.

По другомъ мишнію основаномъ на казиваню Дифреновомъ.¹²⁾ (Du Fresne) и Хилендарскогъ лѣтописа.¹³⁾ умрео є Дечански 1333 године, а по казиваню гдикои други србски лѣтописа умрео є 1332 год. Мени се чини, да є ово последнѣ мишніє најоснованиє, т. є. да се оно најболѣ слаже са изворима србеке исторіє, да є зато највѣроватниє, па да заслужує, да се уобште прими и усвои. Слѣдуюћи су узроци, збогъ кои я речено мишніє за најоснованиє сматрамъ и почитуємъ:

I-во Познато є, да є Архієпископъ Данило јонѣ у животу быо, кадъ є после смрти Дечанскогъ иѣговъ снѣ Душанъ ступіо на србскій престолъ; єрь є истый хвалѣвый Архієпископъ у своєє Родословію србски краљва обширно описао породившу се између Дечанскогъ и Душана распру, свршетакъ ове распре, и само венчанѣ Душаново на србскій престолъ, при комъ є онъ самъ, као србскій Архієпископъ, лично чинодѣйствовао. 1336 године пакъ Архієпископъ Данило нѣ више быо у животу, те зато, да є Дечански до ове 1336 год.

дуже времена у манастиру Дечанима задржавао, па є, зато, најболѣ могао наднєсь истый преписати.

¹²⁾ *Iliricum vetus*, §. LIX, pag. 60.

¹³⁾ Ранѣкъ кн. VII. Гл. XI. §. 49.

живію. небы было могао Данило последнѣ догађае
нѣговогъ живота описати. А да 1336 год. нѣ ви-
ше Архієпискомъ Данило живію, дознаемо изъ *ска-*
занія о житіи преосвященныхъ Архієпископовъ“ и т. д.
коя є покойный Епископъ Мушицки написао. и коя
се у ч. VI. Гласника стр. 25—87. налазе печатана.
Изъ овы *сказанія* стр. 42 увиђамо. да є првый сръб-
скій Патріярхъ *Іоанникій* поживію *во святителствѣ на*
престолѣ святаго Саввы 16 година. и 8 мѣсецій, и да
є истый Патріярхъ умрео Септембера 3. у 6 сатїи у
вече. Іоанникій у осталомъ нѣ крозь свы 16 година
патріярховао у сръбској цркви. него є онъ, постав-
лень одъ Душана по смрти Архієпископа Данила
за Архієпископа. као таковый на столици архієпи-
скопској сѣдіо пуны 8 година. на є после овогъ
времена текъ. кадъ є Душанъ сръбску хієрархію одъ
цариградске независномъ учинивши у Исеку сръб-
ску патріяршію оставію, постао патріярхъ, и као
таковый управляо є іошъ 8 год. и 8. мѣсецій сръб-
ску цркву. Казиванъ ово владыке Мушицкогъ вр-
ло се слаже са другимъ доказима, и ово казиванъ
сравнивши са другимъ нама познатимъ изворима,
увѣрава насъ. да є Іоанникій 1833 год. 3. Януара по-
стао Архієпископъ; и тако. да є Дечански текъ 1336
год. умрео, небы было могао Данило, конє концемъ
1332 год. морао умрети, описати Дечанскову смръть.
и Душаново венчанъ на сръбскій кралѣвскій пре-
столъ; почемъ є пакъ Архієписк. Данило све то,
као што знамо описао. слѣдує. да є *Дечански морао у*
почетку или найвише у среди 1332 год. починути.

Изъ досадъ речены у осталомъ неувѣђа се,
да є Іоанникій — бывши пређе Душановъ Логотеть —
секретаръ — зансга 1333 године постао Архієпи-
скопъ; али се то изъ други извора лако дає дова-
зати. Са пуномъ извѣстности знамо да є Душа-

новъ законикъ донесенъ 1349 године, 21-гъ Мая. еръ се ова година налази написана у свима рукописима Душановогъ законика, а у уводу истогъ законика изрично се споминѣ, да є на сабору, на комъ є истый законикъ потврђенъ, было и Патріархъ Іоаникій. У дипломи, кою є Душанъ даровао Архиаѣвској цркви такође 1349 год. неспоминѣ се више Патріархъ Іоаникій, него „пресвѣщенъи Патріархъ Кѣъ Савва“ за знакъ, да є Патріархъ Іоаникій те исте 1349 год. и као што Мушицки вели Септембера 3. умрео. Време Іоаникіево смрти сравнивши са годинама нѣговогъ „во святителствѣ на престола святаго Саввы“ живота, увѣрићемо се, да є Іоаникій 1333 године Јануара 3. ступио на србско-архїепископскій престолъ; и да се тако Арх. Данило 1332 год. већъ у царство небесно преселио.

Кронологія ова врло се добро слаже съ Родословіємъ Архїепископа Данила, и тако ово родословіє осветљава. Као што є изъ Райфа (кн. VII. Гл. XII. §. 2) познато, Архїепископъ Данило, описуюћи по смрти Дечанскогъ Душаново венчанѣ на краљевскій престолъ, кое се у царскомъ двору „Сверчинѣ“ догодило, ненаводи годину венчаня, но само вели; „сущу же празднику рождества пресвѣтыа Богородицы“ држана су уочи праздника бденія, а на самъ праздникъ Архїепископъ Данило венчао є Душана на србскій престолъ у цркви Св. Предтече, Праздникъ рождества Богородице, као што є познато, слави православна црква 8. Септембера: Душаново венчанѣ на престолъ догодило се дакле 1332 год. 8. Септембера, а Архїепископъ Данило морао є мало каснїе после ове велике свечаности умрети, еръ као што видимо, 1333 год. Јануара. 3. было є већъ Іоаникій србскій Архїепископъ.

2-го Изъ надписа, налазећи се на разнимъ предметима у Дечанској цркви, такођеръ се съ о-

снованости може изводити, да е Дечански 1332 год. и то на свакиј начинъ пре месеца Септембера умрео. Тако на стони у кивоту храниога честнога крста читаю се ове речи ¹⁴⁾ „ꙗѡмъ. (6840—1332) Мы Стефанъ Уршъ ꙗ Немана ѿ милостию всеїею царь всесръбскихъ и померскихъ земля сей крестъ честное древо, на немже распетъ Господь нашъ Исусъ Христосъ приложихъ дому пандократорову зовомъ Дечани не стета во будущий векъ, акоже въ рѣсѡванъ записано есть“ а на другомъ крсту налазеѡмъ се такоже у манастиру Дечанима стони кратакъ надписъ „ꙗѡмъ Стефанъ краль Дечанскій ꙗѡмъ. ¹⁵⁾ Изъ ова два надписа нѣ тешко увидити, да е првый надписъ написанъ іошъ за живота кральвога; а другій по нѣговой смрти, еръ за живота небыму зацело написали „святый краль“. Дечански е дакле 1332 год. іошъ живъ быо, али е исте те године умрео. Преданіе Дечански калуѣра, да е овай другій съ краткимъ надписомъ крестъ лежао у кивоту на прима светогъ краля Дечанскога, такоже одъ части потврђуе, да е онъ 1332 год. умрео.

3-ће Осимъ списателя Du Fresne-а и Лѣтописца Хилендарскога, у којима се такођеръ друга, а не 1336 год. поставља за годину Дечанскове смрти, у лѣтопису Копривничкомъ одъ 1453 год. кои е Г. Шафарикъ у свомъ „Избору Югославанскихъ Достопамятностей“ у Прагу 1851. печатао, вели се, да е Дечански умрео 1332 године „постизлетъ же кончину штъ сына своего смртию мученичскою въ лѣто шмъ. (6840—1332), дакле исте оне године, коя се, као што реко, са свима околностима најбољъ слаже.

4-то Овде ћу да наведемъ іошъ еданъ доказъ, изъ кога се неувидѣа истина, да е Дечански 1332

¹⁴⁾ Дечанскій Првенацъ стр. 33.

¹⁵⁾ Дечанскій Првенацъ стр. 63.

год. умрео, али се ясно доказує, да є Душанъ већъ 1335 године седио на ербскомъ престолу. На кули старогъ манастира Рилскогъ, налази се слѣдующій одъ цитаъ изведеный надписъ „При держави Гдѣна превискаго Степана Душана краля созьда сей пиргъ господинъ протосевастановъ хрела, с трудомъ великимъ и сходомъ, еѣмъ шцу Юванну Рилскому, и матери Бѣѣй нарицаской Дсеновица в' акто 6843—1335. Ноемврїи ѣѣ. Кадъ є дакле 1335 године Душанъ већъ краљ т. є. владатель быо, морао є Дечански пре ове године умрети, на зато се и може за годину пѣгове смрти поставити 1332 год. — Душанъ се овде неспоминѣ као синъ Дечанскога, као „младый краљ“, него као владатель, на зато и носи епитетъ *превискій*. ¹⁶⁾

Напоследку башъ ако сви ови наводи и недоказує савршено и безсумѣно, да є Дечански занста 1332 године умрео, опетъ зато, почемъ се за исту годину наведени, по момъ мнѣнію доста снажни докази навести могу, а за мнѣніє оно, да є Дечански 1336 умрео, осимъ оногъ у Дечанской цркви надписа — одъ когъ оне последнѣ речи „единилъ аѣтоль и т. д.“ одбацити треба, и осимъ гди кон новїа ербски аѣтописа, никаквы оновремены писмены доказа навести неможемо; я мнѣнимъ мора се пре 1332 сматрати за годину Дечансково смрти него 1336, или икоя друга година.

Да се савршеніє може предметъ овай разумети, неће сувишно быти и о зиданю Дечанскогъ манастира неколико речїй проговорити. Као што

¹⁶⁾ Наведеный овай надписъ извадіо самъ изъ писаногъ извѣстія, кое в Г. Верковићъ своемъ путешествію по Бугарской и старой Србїи послао. Налази се надписъ истый печатанъ у житїю Св. Юанна Рилскогъ, кое є отаць Неофитъ на светъ издао, као што Г. Верковићъ примѣчава.

є познато. наведено одъ Райфа казиванъ Архієпископа Данила о овомъ предмету нїє сасвимъ ясно; у истомъ казиваню нїє опредѣлена година, кадъ се манастирь почео зидати, те зато у овомъ погледу и поредъ Даниловогъ Родословія остасмо у сумњи. Посмотримо диплому кою є Дечански манастиру високииъ Дечанима даровао. она ће насъ — сравниѣна са надписомъ, налазеиимъ се у цркви Дечанској. о зиданю овогъ манастира најболѣ извѣстити. У истой Дипломи између осталогъ вели самъ краљ Дечански: да є іошъ св. Савва пронашао мѣсто Дечане као згодно за будућій манастирь. и да є онъ самъ цтео на истомъ мѣсту манастирь зидати, али у намѣрѣ овой неуспѣвши, умрео є: говоръ свой овако наставля: „Мнѣ же грѣшному и недостейному рабу сего святаго Стефану Богомъ помилеваному краљу всѣхъ сръбскихъ и померскихъ земель Урошу третнему молитвами его (Шкрисе съкровище сие скръненоє на снемъ селѣ снемъ сватимъ господиномъ мени, и за толико време много ищедѣно мнѣ и моему сыну младому краљу, начехъ зидати домъ господєви Богу моему пандскратору, и създакъ украсихъ всѣми красотами внутрьними и внѣшними; и нарекохъ его иѣмєнна о-вѣще мѣсто чрьнцемъ съ благословєнїемъ господина ми отца Данила и всѣхъ епископъ и всєго събора сръбскаго“ ¹⁷⁾ и т. д. као што се одовудъ види. Дечански є іошъ пре него што є и была сръбеко бугарска война. предузео и рѣшио зиданѣ манастира. дакле нїє била побѣда надъ Бугарима и Грцима поводъ овоме зиданю, єръ се іошъ пре войне зидати почео, али о войны самой іошъ нїє было доготоваиъ. єръ на другомъ месту у истой овой дипломи ово стои: „Храмъ семъ жиждемъ, и снемъ хрисовѣлъ записиваемомъ въ домъ краљєства ми у передимъи въ незапѣ повѣди се царь

¹⁷⁾ Дечанскій Првенаць стр. 52. Сръбски Споменници стр. 325.

Остае ми јошъ да одговоримъ на последнѣй питанѣ: *кадъ се Душанъ зацарио, т. е. когъ се године започео називати: царъ и императоръ?* Ово е покайтеже питанѣ између своју досадъ постављени. на нѣга се съ найманьомъ опредѣлености може одговорити, еръ су противгласећа она извѣстїя, коя о овомъ предмету имамо, а досадъ непознаемо нїедногъ оновременогъ вѣродостоиногъ писменогъ споменика, кой се на ово питанѣ односи, и по комъ бы на ово питанѣ извѣстно и опредѣлено одговорити могли. Усредъ ове неизвѣстности, и недостатка дотячны нужды извора и мой одговоръ неће бити тако јасанъ, да се противъ нѣга никакве сумнѣ неће моћи подићи. али ће опетъ зато, по момъ мнѣнїю, основании бити одъ своју други, когъ досадъ познаемо.

Као што е познато, Раићъ у својој Историји 1340. годину назначава као годину, у којој се Душанъ за србскогъ цара венчао у граду Скопљу. Онъ вели, да су у сабору у Скопљ сазваномъ, єдногласно прогласили ондашнѣгъ србскогъ Архієпископа Јоаникија за Патріарха „По томъ Стефана краља прваго Цара Сербленъ, Грекомъ, и Българемъ, самъ патріархъ днади му царскую возложи на главу его, вѣнчакутъ. Бѣша же сѣмъ акже упомануто: естъ въ Скопю л. г. 1340.“ За доказъ тога, да е Душанъ занста за цара венчанъ быо, наводи Раићъ Историописце: Бранковића Мавроурбина. Дибрена. и Фрешота. шта више споминѣ и неку диплому у Рагузи 1546 год. издаду, у којој се овай надписъ чита: „*Стефанъ Божиєю милостию Романїи, Славонїи и Далбанїи Императоръ,*“ али ненаводи нїеданъ доказъ за то, да се Душаново венчанѣ на царскїй престолъ догодило башъ 1340. године, па зато ова одъ Раића наведена година и нема подпуне вѣроватности.

Србски досадашњи историци у осталомъ нису се трудили увѣрити се о истинности, или бареѣмъ вѣроватности Ранѣвы казиваня; сви су, можемо рећи, безъ разлике пошлѣ за Ранѣмъ, на су по њѣму годину Душановогъ венчаня на царство опредѣљавали. Само е. колико се сеѣамъ, Давидовићъ быо самостални одъ други србски историка. онъ вели, да се Душанъ оцаріо онда истомъ, кадъ е освоіо Серезъ, а то се догодило 1346. У србскимъ лѣтописцима пакъ налазимо найвече у овомъ погледу противречіе, а не можемо се поуздати ни у стране списателъ, еръ они ненаводе вѣроватіе за свое миѣніе изворе, а осимъ тога нису између себе сагласни. У овой неизвѣстности дакле неостае намъ ништа друго, но потражити у србскимъ изворима тврђе основе за строго означенъ године Душановогъ оцареня, него што имаю: Ранѣ, гдѣкои србски лѣтописци, и strani историографи.

Пре, него што ћу се упустити у доказиванъ, кое е године венчанъ Душанъ на царскій престолъ, морамъ примѣтити, да Душанъ 1340 године јошъ ниѣ быо царъ, еръ касніе дипломе доказуе, да се онъ и после 1340 године подписивао само као краљъ. Тако у дипломи, кою е Душанъ сѣз и изасланикъ превискокаго краљ Уреша третнегъ даровао Іоанну Иконому цркве стѣге Николи Мрмчскаго 1342 год. читамо овай подписъ: Сѣфизъ изъ хѣа Бѣа вѣрни краљъ всѣхъ србскихъ и померскихъ земя. ²¹⁾ Занеста, да е Душанъ 1340 венчанъ быо за србскогъ цара, онъ се 1342 год. на овако явномъ писменомъ споменнику небы быо

²¹⁾ „Описаніе Древностей Србски у Св. Горѣ.“ Београдъ 1847. стр. 42 43.

подписао као краљ, него бы употребио насловъ цара и императора. ²²⁾

Но неможе стояти ни мѣньше гдишнѣ грчки списателя, кои веле, да се Душанъ зацаріо 1345 године, ерь такође имамо печатаны каснии писмениы споменика, у којима се Душанъ такође само као краљ подписує. Тако у записанію, коимъ є Душанъ по тужби *Дубровачкій поклицара* наредіо, да на *Трѣбини* nebude *трѣга*, и да слуга царевъ *Добиживъ* неузима на овомъ месту одъ никога *царину* стон простый подписъ: *Стефанъ краљ*, а у тексту самогъ записанія више путій споминѣ се: *кравѣство ли*; ова є пакъ диплома издата змѣд. (6854) 1346 године: ²³⁾ те зато неможе стаяти казиванѣ грчки исторіописца, да се Душанъ оцаріо 1345 године. Г. Исидоръ Николићъ у своимъ „Споменима народа србскогъ“ примѣчава, да се Душанъ у многимъ граматама одъ 1345 подписує „*Стефанъ божією милостію Романіє* и т. д. *Императоръ*“ али не извѣштаваюћи насъ, гди су те грамате печатане, и гди ѣй є онъ видіо и читао, оставля насъ, да сумнямо, да ли оваквы грамата одъ 1346 год. заоста и има.

У славенской бібліотеки Г. Миклошича ²⁴⁾ наведено є више грчкимъ єзикомъ писаны диплома Душановы одъ год. 1346, 1347, и 1348 (6854, 6855, и 6856 одъ створенія света;) али се изъ исти неможе увидити; какавъ є у овимъ дипломама Ду-

²²⁾ Спомени народа србскогъ у византинскимъ списательима одъ Исидора Николића, Будимъ 1843, стр. 149-150.

²³⁾ „Србски Споменици“ стр. 50.

²⁴⁾ Slavische Bibliothek von Fr. Miklosich. Wien 1851 pag. 159, 166.

нанъ употребію насловъ при подписиванію, да ли є т. є подписанъ као краљ или као царъ. Одтудъ што су у библіотеки наведене дипломе одъ 1346 године, издате у месецима: Јануару, Априлу, Маю, и Августу, можемо изводити, да є нанетима Душанъ подписанъ као *краљ*: єръ є и у ономъ више горе споменутомъ писменомъ споменику, одъ 1346. године, као што видимо, Душанъ само као краљ подписанъ, а тај є споменикъ издате „*предъ сериомъ мѣца шѣтвера кз. (26) въ лѣтъ зороу. (6854—1346)*“. За нужно налазимъ примѣтити овде, да се у споменутомъ дѣлу Г. Миклошића наводи една хрисовула одъ год. 1345. (6853) за кою се вели, да ю є Душанъ *србскій царъ* даровао манастиру Хиландару, наѣъ є са своіомъ супругомъ посѣтіо светогорске манастире. По наведеномъ у библіотеки почетку: „Дѣстолѣние, и добродѣтелно и бѣоразумно всегда славу“ судећи, ова є диплома печатана у „Описанію древностей србски у Светой Гори“ ²⁵⁾ по препису, кои є изъ свете горе у Београдъ покойный живописаць Димитріє Аврамовићъ донєо. Али између оне у библіотеки, и ове Аврамовићеве дипломе та є разлика: што се у библіотеки вели, да є хрисовула издана: 1345 (6853) године, индикта 13; а у „Описанію древностей“ печатана диплома написана є: „стсецѣу їну прѣвискому црѣ въ велико славѣмъ граду прѣлатѣ. Въ лѣтъ зороу 6856—1348 индикта 12.“ дакле после 1346 године; на почемъ є Аврамовићъ, као што се и самъ изражава, све дипломе своимъ очима видіо, и преписао, я мислимъ, да є у славенской библіотеки погрешно стављена год. дипломе 1345—6853: него да треба место ове ставити годину 6856—1348, као што се у Аврамовићевомъ препису налази,

На основу досаѣ речены, я мислимъ доста се поуздано може рећи: да се Душанъ до год. и у

²⁵⁾ стр. 44—47.

1346 јошгъ ише было зацаріо, и тако годину нѣго-
вогъ венчана на царскій престолъ морамо тражити
у идућимъ после 1346. год. годинама. Я мислимъ
да се Душанъ текъ 1348 године венчао на царскій
престолъ, и за доказъ овогъ миѣнія навешћу нека,
мени позната, дата, која, ако и не увере свакога,
да се занета 1348 године Душанъ оцаріо, опетъ
ће зацело потрести кодъ свакога доякошиѣ уве-
реніѣ, основано на Ранћевомъ казиванію, да се Ду-
шанъ на царскій престолъ венчао 1340 године; ти-
ме пакъ довешће га у сумню и неизвѣстность о
овомъ предмету, и гдикоме ће можда дати волю;
да предметъ овај дубль и основніе испита, и тако
иста ова дата моћиће бити поводъ новімъ ис-
траживаніямъ, која ће предметъ овај осветлити, и
известити насъ изъ неизвѣстности, која намъ еданъ
одъ найзнатнѣи, и најсаяннѣи момента нашегъ на-
родногъ живота окружава.

Ово су докази, којима миѣніе мое могу потвр-
дити:

1-во У лѣтопису Копривничкомъ, кои самъ
већъ еданпутъ споменуо, између осталого стои и
ово: „превѣскови же и благочѣстивки Стефанъ царь прѣвѣ-
скови роди се въ лѣтѣ 7800, (6820—1312) и вывѣ кралемъ, та-
же достигъ грѣцьскыя землѣ и сѣю повнѣвъ, поставляетъ се
въ ней царемъ въ лѣтѣ 8008, (6856—1348)“ одкудъ се я-
сно увиђа, коє є године венчанъ Душанъ на срб-
скій престолъ.

2-го У напредъ већъ споменутой примѣтби
на Душановъ законикъ по рукопису Раковачкомъ
наводе се речи самога Душана, којима онъ свой
животъ описує. И у овомъ животопису између о-
сталого и ово стои: „и поставимѣ господина и съдрьжи-
теля всѣи земли ѿѣства мсего и цѣрѣстова лѣтъ 81, и по-

томъ болшею чѣю ѿ вишняго всехдържителя десницею укра-
 паень въхъ тѣмже шобразь по тога милости и мене пре-
 ложа ѿ краљества на право царство славное и всехъ дастми
 въ рѣцѣ ажеже и великому Константину црѣ земаѣ и всехъ
 страни и померїа и велике градове царства грѣчаго, ажеже
 и прежде рѣхомъ и всегомъ дарованчымъ вѣнцемъ црскимъ
 вѣнчанъ въхъ на царство въ лѣт. шмд. ѡца Априла дѣ днѣ
 въ велики и много свѣтан и радостныи праздникъ въскресенїа
 Христова. По речма овогъ животописа Душано-
 вогъ, онъ є дакле найпре 16 година краљвао у срб-
 ской држави, на се текъ после оцарїо. Казиванї
 ово сравнивши са напредъ изложенокъ годиномъ
 Дечанскове смрти, и Душановогъ венчаня на кра-
 лѣвскїй престолъ 1332-омъ, увидиѣмо, да се Ду-
 шанъ, као што се у Копривничкомъ лѣтопису ве-
 ли. оцарїо 1348 године. По овоме лако се увиѣа,
 да є погренкомъ преписчика ставлѣна шмд. годи-
 на за годину, у којої се Душанъ оцарїо, єрѣ ме-
 сто ове треба ставити: шмш. (6856—1348); исто та-
 ко и праздникъ въскресенїа Христова не быо 14.
 него 20. Априла.

3-ће Мени є непознато, да є игди никакавъ писме-
 ный споменикъ пре 1348 год. написаный, печатанъ, у
 комъ є Душанъ подписанъ као *Царъ* и *Импера-*
торъ, а у наведенимъ одъ 1342. и 1346 год. диплома-
 ма, онъ є само као краљ подписанъ: напротивъ у
 дипломама одъ 1348 године, и каснїма свуди є
 подписанъ као царъ и императоръ. Занега, да се
 Душанъ јошъ 1340 оцарїо быо, онъ се небы быо
 подписао у год. 1342. и 1346 као краљ; а ако є
 1346 год. јошъ краљ быо, онда немаюћи ника-
 когъ противдоказа, немамо узрока наведенимъ
 речма Копривничкогъ лѣтописа, подкрепљенимъ
 другимъ довазима, неверовати. Донеде баръ, докъ
 се предметъ овай строже неспыта, и веѣма не-

разясни, я мислимъ, съ далеко већомъ основаности моћиће се у србској исторіи 1348 година сматрати за годину Душановогъ венчавања на царскій престолъ, него ли година 1340, коју Райћъ наводи, а за коју се ниједанъ оновременый, и вѣроватный доказъ неможе навести.

Ово су одговори на питања, која самъ напредъ самъ себи поставіо. Као што самъ рекао, попуштавамъ и опетъ, да ни ја самъ не сматрамъ сва ова питања за најважнија у србској исторіи, али ми, мислимъ, нико неће замерити, што самъ и ета питања сматрао за довољно важна, и заслужна, да дубље испитана, бољма разясњена, и строжије опредѣлена буду. На сва питања ја самъ категорички одговоріо, гди које самъ одговоре, ја мислимъ, неопоривимъ доказима и наводима потврдјо; неки пакъ одговори нису, можда, сасвимъ неопоривни, али зацело на тврђимъ постоећимъ основама, него остали, које у досадашњимъ србскимъ исторіјама налазимо. Надамъ се, да ми нико неће одрећи право, да овде написане одговоре моје за умѣстне сматрати могу све донде, докъ ми се њихова неумѣстность основанимъ противнаводима не докаже.

У Бѣограду, мѣсеца Априла 1855.

О ЦРКВЕНО-СЛОВЕНСКОМЪ ЄЗИКУ,

нѣговомъ почетку,

Ображательнима и исторійскимъ судбинама.

(съ рускогъ)

Одъ редовногъ члена Друштва Србске Словесности

Господ. Саве Сретеговића.

Овай се саставакъ печата зато, да бы они, кои воле свою народность, могли се упознати колико е могуће пуніе и разговѣтніе о сучременимъ испитиваніямъ различнихъ питанъ односеѣи се до єзика, кои мы у цркви употребляемо, а такође и нѣгове судбини одъ IX столѣѣа па до нашегъ времена. Да бы ову намѣру достигао, сачинитель е скупляо и сводно одѣлнѣа маѣнѣя ученыхъ людѣй, кои су о овомъ предмету писали, и гдѣ е было потребно и могуће, самъ е право изводе, кои су се нѣму чинили да су найистинитѣи. —

Црквено-словенскій єзыкъ єсте єдно одъ найзнатнѣи появляѣнъ у исторіи ображаванъ и развѣянъ єзика. Онъ е сво быѣе свое добио одъ превода св. Писма и други црквены кнѣига на єданъ одъ словенски говора юго-источне граде. На зато првоначелно у єзику овогъ превода были су живе народнѣ рѣчи. У кнѣижевиномъ пакъ прерабѣваню фраза и израженъ много е грчки рѣчѣи и

формій у нѣга унешено. Божественость садржа-
 я ове двѣ различне стихіе ѣзика слила є у єдно
 цѣло, кое се наѡпредѣлѣніе зове обично црквено-
 словенскій ѣзикъ. Ни єданъ народъ одъ словен-
 ски племена, не говори сада овимъ ѣзикомъ; него
 кодъ свою православны, онъ є само црквеный ѣ-
 зикъ. Овай ѣзикъ православія, никадъ ніе быо мр-
 тавъ, као што є латинскій на западу. Но, као што
 є наипріє узетъ изъ живогъ народнѣгъ говора, та-
 ко исто и послѣ никадъ се съ нимъ ніе растаяо.
 На зато премда є у Бугарской, Србіи и Русіи цр-
 квеный ѣзикъ свагда єданъ и истый быо, што до-
 казую руске печатане црквене кнѣиге, кое су се
 у наѡновіе време по овима земляма распространи-
 ле и може ій свакъ лако разумѣти: — али опетъ
 свуда у овима земляма црквеный ѣзикъ имао є у-
 пливъ на народный ѣзикъ и съ нимъ се у непре-
 видной живой свези налазио. Найясніе свѣдочан-
 ство тога єсте рускій ѣзикъ, кои є у продуженю
 времена много рѣчій примио одъ ѣзика црквеногъ.
 Далѣ — у свима овимъ земляма црквеный ѣзикъ
 такође подвргавао се є упливу народнѣгъ ѣзика.
 Онъ се є употреблявао кодъ свою источны Сло-
 вена међу свештенствомъ и кнѣижевинма людіма.
 Нимъ само они и писали. Изъ кнѣига, кое су
 тимъ ѣзикомъ писане, црпили су они сва она изра-
 жєня, коима су у обичномъ разговорѣ хотѣли осо-
 биту силу придати. Свештенство несамо у про-
 повѣдима и поучєнїима него и у свагдашнѣмъ
 разговорѣ съ людіма употреблявало є изражєня
 изъ црквєны кнѣига, и тимъ є важность и досто-
 янство своєго говору давало. Тимъ начиномъ
 црквеный ѣзикъ приблѣжавао се є народнѣмъ
 и отклонявала се є свака могућность да се
 први држи за такавъ ѣзикъ, кои є непознатъ на-
 роду и сматрао бы се, као да є туђъ ѣзикъ. На-

родъ є свагда овай ѣзикъ држао да є нѣговъ, но само што є за употребляванѣ у цркви одређено, па зато предъ нѣговимъ очима и было є нешто свето и особито дѣло. Све ово потврђую рѣчи, коє смо мы малопріє рекли, да црквеный ѣзикъ, нида ніе было мртавъ, као што су неки некада мислили. Кодъ своју словенски племена, коя су га употребљавала, онъ се є у непрекидној свези съ народнимъ ѣзикомъ налазио: подвргавао га є своєє утливу, и супроть самъ є у нечему уступао и нѣму се приближавао. Но ова уступаня и приближаваня съ нѣгове стране была су маия него съ противне. Съ тога, премда є у найновія времена и произишла разлика између црквено-словено-рускогъ, црквено-словено-србскогъ и црквено-словено-бугарскогъ ѣзика; али ова разлика врло є мала, тако, да као што смо већъ казали, са црквенимъ књи҃гама руске редакціє и печатнѣ, — могли су се врло лако у Бугарској и Србїи служити. Маловажност ове разлике изяснява се тиме, што є првоначелный изворъ нѣинъ єданъ и истый былъ. Они, кои наши црквеный ѣзикъ називаю мртвимъ, не могу показати на време, кадъ се є онъ одъ живогъ у мртавъ претворио. Кирилъ и Методїє пису могли нѣга начинити, но они су само простый народный ѣзикъ за књи҃жевно-црквеный узели, и преведши са грчкогъ ѣзика књи҃ге св. Писма положили му основъ.

Црквеный ѣзикъ има свою књи҃жевность, коя се и данъ данашний у духовнимъ сачинѣнїима православны црквены учителя развїя. Одличность ове књи҃жевности одъ сваке друге єсте нѣна светиня, божествена чистота мислїй и узвишеность слога. За насъ є изучаванѣ црквено-словенскогъ ѣзика, нѣгове исторїє, књи҃жевности и судьбине одъ

свега найважнїе и найкористнїе. Да се само опоменемо: да є ово єзикъ наше цркве и наши предава; да є онъ много времена имао великій упливъ на сво наше народно образованї; и да є много помагао, те се є наша књижевность ослободила одъ туђы уплива.

Садъ прїе свега мы ћемо говорити о питању, гдѣ є и ко є найпрїе превео књиге св. Писма на словенскій єзикъ, и ово ћемо критички прегледати.

ПРВА ГЛАВА.

Мишнїе о томе, ко є и кадъ є найпрїе превео књиге св. Писма на словенскій єзикъ, и када є пронађена кириловска азбука.

Међу западно-словенскимъ свештенствомъ дуго є постојало мишнїе, коє се мало и сада подржава, да є књиге св. Писма на словенскій єзикъ превео јошъ у IV вѣку блаженный Иеронимъ, родомъ далматинацъ, кои є и словенску азбуку пронашао. ¹⁾ За потврђенї тога, они наводе рѣчи истогъ Иеронима, коє є онъ у писму къ некомъ Софронію написао: „колико є годъ было могуће старао самъ се преводъ св. Писма поправити, и по-

¹⁾ У књизи г. професора Новицкогъ: „о первоначальномъ переводѣ св. Писанія на Славянскій языкъ,“ — одѣлѣнѣ о томе, да бл. Иеронимъ нїе тай преводъ направио написано є съ врло великомъ вѣштиномъ и ученошћу. Нама само остає, да изведе изъ нѣга узмемо.

правивши га, я већъ одавно предао самъ га люд-
ма мога езика³. Ове готово исте рѣчи блаженный
Иеронимъ и на другимъ мѣстима у своимъ сачинѣ-
нїма повторавъ. У овимъ рѣчима израженъ: „лю-
дма тогъ езика⁴. — донета врло є важно. Кога
туна еписатель разумѣва? Онъ є быо родомъ изъ
Далмаціе; но у то време, т. є. у IV вѣку, у той
земљи јошъ нїє было ни єдногъ словенскогъ пле-
мена, кое є текъ, као што є познато, изъ своій
првоначелны обиталишта велике Србіє и Бугарске
преселило се тамо у време царованя императора
Ираклія, између 610 и 641 године. Осимъ тога изъ
поузданы извора, а навме изъ Брама роттердам-
скогъ, мы знамо, да є бл. Иеронимъ быо родомъ ри-
млянинъ, и народный языкъ његовъ быо є латин-
скій. У своимъ сачинѣнїма онъ нигдѣ не говори,
да онъ зна словенскій языкъ, а тимъ више, да є
онъ на њга савсе дркване књиге преводио. Но
супроть изъ латинѣнїя његовы врло ясно можемо
видѣти, да є онъ само три езика знао: еврейскій, грч-
кій и латинскій. На овай послѣдний превео є онъ св.
Писмо, кой се преводъ зове Вулгата. На зато та-
ка мѣста у сачинѣнїма бл. Иеронима, по правомъ
смислу треба одросити не словенскомъ, него ла-
тинскомъ езiku. Найзадъ и изъ животоописанїа
бл. Иеронима може се видѣти, да є онъ єднако жи-
вио или у Риму, или на истоку; а подъ старость
нїє бывао по словенскимъ земляма, него є заузетъ
быо ексегетичкимъ трудовима надъ св. Писмомъ,
кое є на владаюћи тада латинскій языкъ превео.
Изъ свега види се, да ако се є онъ и родно у Дал-
маціи, но мало є марио за Словене.

Нїє истина такође ни оно, што су бл. Иеро-
ниму приписивали, — да є онъ пронашао, та-
ко названу слаго-ско-словенску азбуку, коя є ду-

го иѣгово име носила, и коя є и сада предметъ дубокомислены испитиваня многи словенофила. Мы ћемо о нѣой ниже говорити.

Да прећутимо о осталимъ околностима, кое су были навођене за потврђеиѣ тога, да су књиге св. Писма на словенскій ѣзикъ у западној цркви преведене. Тако є на прилику предаиє о распространѣию христїанске вѣре у V столѣћу међу Скитима, за кое се є мислило, да су Словени; но то предаиє неопредѣлѣно є, и ни найманѣ не говори на користь іеронимовогъ превода. Тако є јошъ казиванѣ неки бохемски списателя XVI вѣка, и између остала Дубровскогъ и Велеславина, да су Бохемци одъ старина држали, да є бл. Іеронимъ превео књиге св. Писма на словенскій ѣзикъ и да є томе знатный покровитель бохемскій императоръ Карлъ IV вѣровао. Ово казиванѣ, тако исто, као и вѣрованѣ императора никако исторїйски-истинитогъ основа собомъ не представля.

Пріє него што ћемо прећи къ доказательствию, да є преводъ књига св. Писма заслуга преподобногъ Кирила и Методїя, мы ћемо навести јошъ нека миѣиїя о томе, да пронађенѣ словенске азбуке и почетакъ превода, премда и не припада бл. Іерониму, но опетъ односи се временима пређе Кирила и направлѣнѣ є быо у источној цркви.

Нагађаня о првобытној азбуци была су јошъ одъ давнящїхъ времена. Тако јошъ Странскій мислио є, да су нека особита старо-руська (ruthenische) слова была у употреблѣию кодъ стары Бохемаца. Кодъ насъ (т. є. Руса) у почетку садаиѣгъ столѣћа многи говоре о тако названой руной азбуци, као, да є она првобытна словенска азбука; говорећи, да су нѣоме была написана нека предсказаня новгородски незнабожачки жрече-

ва; и утврђуюћи, да су Кирилъ и Методіе своју азбуку саставили изъ овы руна, само што су прибавили нека слова изъ грчке и други азбука, по ономъ начину, као што є епископъ Уафила особиту готску азбуку изъ сѣверны руна. — грчки и латински слова саставио. Но мы прелазимо къ миѣнїюма, коя су важнїя и научнїя.

Раковецкій, кадъ є издавао Руску Правду, изрекао є свое миѣнїе, да образованость Словена, нѣина слова, па и преводъ кнїига св. Писма на нѣинъ єзикъ односи се много ранїємъ времену, него што су пр. Кирилъ и Методіе живили. „До насъ нїє дошло, вели Раковецкій у првой части свогъ сачинѣнїя ²⁾ писмены остаткака словенскогъ незнабоштва. ³⁾ Кадъ су Словени христїянство примили, библійске и црквене кнїиге већъ су биле съ грчкогъ на нѣинъ єзикъ преведене. Овай преводъ єсте єдиный остатакъ, по коме можемо судити о томе, кака су была свойства словенскогъ єзика прїє него што су Словени христїянство примили. Ко основно изучи старый црквено-словенскій єзикъ, и сличн са нїме друге єдноплемене говоре, тай ће убѣдити, да у овомъ єзику има ненецрпный изворъ за обогаћаванїє свою нѣи. Поредъ тога знаня о старимъ Словенима мы имамо не одъ свои списателя, него одъ туђинаца, кои Словене називаю грубимъ народомъ и само имъ нека свойства, као юнаштво, правду, гостоцрпманїє и др. пришитую. Словенскій єзикъ они управо

²⁾ i. B. Rakowiecki Prawda Russka. Warch 1820—22. ч. I. стр. 57.

³⁾ Кадъ се є прва часть овогъ сачинѣнїя печатаа юшъ ни су тада били познати остатци бохемске кнїижесности односећи се незнабожачкимъ временима. — Ове є остатке доцнїє Ханка пронашао.

lingua barbara називаю. Чацкій, Ломоносовъ и др. говоре, да словенскій языкъ, само е тада поузданный основъ добро, кадъ се е преводомъ книгъ св. Писма обогатио. Сагланавајући се са тимъ, питањъ: е ли могуће, да е св. Писмо, у коме се врло много високи мисли налази, и има читаве књиге, које су високимъ поетичкимъ слогомъ написане; могло бити преведено на языкъ, који е до тогъ времена дивльи быо, и јошъ тако лако съ тако-вомъ силомъ и красотомъ преведено? ⁴⁾ Е ли быо могућанъ тај преводъ безъ напредъ пригото-вованъ рѣчій и израженъ? Познато е, да е языкъ полако, заједно съ напредкомъ образованости дотѣруе; а Словени одликовали су се образова-ношћу јошъ одъ најстариј времена. Много пређе него што су християнство примили, они су имали вароши, села, водили су трговину и радили занате, и ако су и были незнабошци, но не варвари. То дае намъ право мислити, да е и языкъ њињъ быо образованъ. Ово се може правимъ доказима посвѣдожити. Одъ незнабожачки Словена дошло е до насъ много рѣчій и израженъ, која се грађан-скомъ и приватномъ животу односе, а то показуе, да е њињъ языкъ остатке свога првобытногъ про-исхођења очевидно сачувао. Да помислимо на на-званъ мѣсецій, која су они за дуго јошъ до рође-ня христовога употребљавали; на мноштво силны рѣчій, обртай и израженъ; на високе и изредне е-питете највишегъ бића, кои се у библии налазе. Е ли могао грубый варварскій народъ имати тако много свои израженъ, да одмахъ къ преводу св. књига приступи?

⁴⁾ Потребно е да напоменемо, да е у наше време св. Писмо на многе необразоване и грубе языке преведено. Но е ли добро? ево шта е питањъ.

„Може се такође мислити, наставля Раковецкій, да су Словени јошъ пріе, него што су христіанство примили, несамо слова, него и многе књижевне производе имали. Ніе могуће, да словенски жречевн нису имали књига, коє су основъ найдоцніємъ грађанскомъ праву тога народа были? Ё ли могуће, да самъ народъ своя јуначка преда-
ня потомству не преда? Ако се кодъ Американаца остатци слова налазе, то зашто небы држали, да су и Словени, кои су такође у старо доба были образовани ни су имали своя слова? ⁵⁾

„Изъ свега овогъ, говори нашъ списатель, могуће є мислити, да су Словени јошъ до Кирила и Методія имали своя слова. Донста противъ овога има право устати строгій и требователный критикъ и запитати: гдѣ су те књяге? Зашто нису дошли до насъ, као еврейске, грчке, латинске, арапске и друге“ Далѣ Раковецкій пространо излаже, какимъ начиномъ несамо остатци словенскогъ незнабоштва, него и многи найдоцниі црквени рукописи истреблѣни су ватромъ, кою су завоеватели по словенскимъ земляма распростра-
нявали. Посліе тога онъ наставля:

„Исторія свѣдожи, да су се многи Словени јошъ изодавна у двору византійскомъ налазили: на прилику у VIII вѣку Никита константинопольскій патріархъ био є словенъ. То намъ дає право мислити, да одъ VIII вѣка и многи Словени већъ су были христіяни. Сеимъ тога, задуго до

⁵⁾ Одъ стары Американаца дошли су до насъ остатци такє слова, изъ кои се може извести, да ніе могуће, да су они безъ вѣкавє књижевности были. Ова слова, као што є познато, веу обличю-символичка.

Кирила и Методія Словено-Срби жилили су у Македоніи, гдѣ се и досада налази варошъ Сербница, близу Солуна, и у томъ мѣсту имали су своє манастире, у којима могуће є. да су калуђери литургию на своемъ народномъ ѣзику служили. Одъ тій калуђера, по свой прилици, были су изабрани Кирилъ и Методіє. Они су са собомъ узели, вели Раковецкій, већъ готове црквене кнѣиге, и само су їй текъ потцунили, переписали и распространили по западу. Предъ овимъ напоменули смо, да су Словени іошъ до Кирила и Методія имали слова, садъ иде редъ, да кажемо іошъ и то, да ніє могуће држати, да су Кирилъ и Методіє могли безъ бывши наприєдъ покушаваня и опыта словенску азбуку и нѣтъ правописъ установити, у такомъ виду, у такомъ она и досада постои⁵⁾. Шта да рекемо о свима овимъ досетками Раковецкогъ? Очевидно, да є сво нѣгово миѣніє основано на єдномъ само нагађаню, кое никакогъ исторійскогъ, потврђуюћегъ основа нема. То є хипотеза и ништа више.

Венелинъ, кои є познатъ збогъ свои оригиналы досетливостій, у другомъ тому свогъ сачинѣнія: „Древніє и нынѣшніє Болгаре“ доказує, „да св. Писмо првый путъ, нису Кирилъ и Методіє на словенскій ѣзыкъ превели, него да є много пређе нѣи оно преведено.“ Признаваюћи Готе за словенско племе, и налазећи іошъ у IV вѣку епископе готске и држане саборе у Паноніи, онъ мисли, да є христіанство у IV вѣку Словенима већъ было познато. Преводъ библиє, кои є готскій епископъ Ульфилла направилъ, онъ є готовъ за словенскій признати „Кирилъ и Методіє, вели онъ“). засноваваю собомъ вєсамо исторію сло-

⁵⁾ Отечеств. записки, 1839, томъ II, отдѣл. 3, стр. 1

венски слова, но и право време, кадъ су се они крстили. Не право такође неки одъ најдоцнии списателя приписую св. Методію, да є онъ обратио Панонце у христіанску вѣру и словенско богослуженѣ кодъ нѣи увео; исто тако, као и то, што пронађенѣ грчкогъ устава и неколко глаголски слова, коима є напуцѣна грчка азбука приписує се св. Кирилу.⁷⁾ Приводећи различне списатели, као Прокоція, Іорнанда, Кесарія, — брата св. Григорія Назіанзина, Аміяна Марцелина и друге, онъ се стара доказати, да є словенско богослуженѣ и азбука пређе Кирила постојала. Но кодъ овы списателя, нигдѣ се управо и изрично о томъ предмету не говори. Венелинъ то изводи изъ различни саображеня, коя онъ съ великимъ натезаніємъ прави. Тако на прилику, да су се Словени јошъ за дуго до Кирила и Методія морали крстити, — онъ оснива на томъ, што є народъ овај јошъ у IV и V столѣћу живио у Панонији и Ретіи, и зато, да нїє могуће, кадъ су Латини христіанску вѣру примали, да и онъ заједно са њима нїє примао; далѣ на томе, што су кодъ Панонаца (Словена) были њини епископи, одъ кои су два на сабору сирмійскомъ драганомъ 357 године засѣдали; — такође и на томе, што јошъ Кесаріє, братъ Григорія Назіанзина, говорећи о Словенима и Физонима, — чини међу њима разлику, што су једни за јело употребљавали месо и груди одъ животињ, а други опетъ то нису радили, дакле држали су постъ; и на послѣтку на другимъ околностима, коє такође немаю документске силе и важности.

Миѣніє професора Бодянского, коє є онъ прїєметъ година казао.⁷⁾ такође той категоріи припада.

⁷⁾ Жур. Мин. нар. просвѣщенія, 1839. за мѣсець Августъ. (Ово є сачинѣніє штампано 1846 г.)

У 1839 год. онъ е было у манастиру св. Венедикта у Райграду близу вароши Бруна. Овдѣ е онъ имао прилику прегледати рукопись Martyrologium Odonis, кои е латинскимъ езикомъ, за време царованя Карла великогъ было написанъ, и између други дописа, кои су се на корицама налазили, — онъ е нашао грчку рѣчь *λειτουργικη*, коя е нашимъ старословенскимъ словима была написана. У овой рѣчи сва слова, по свойству и произлазению своемъ налице на грчка, осимъ послѣднѣгъ ж, кое се у грчкѣй азбucci не налази, и управо словенской припада. То показує, да е рѣчь ова са словенскимъ словима написана. Но као што е овай рукопись пређе неколико година до Кирила и Методія было написанъ, то рѣчь ова вели г. Бодянский, — „есте найстарѣи, колико намъ е познато остатакъ кириллице; а уєдно и свѣдочанство, да предци наши Словени јошъ до Кирила и Методія имали су азбуку, коя е послѣ тога кириловска или кирилица прозвана“. У осталомъ треба примѣтити, да на старомъ рукопису, рѣчь една могла е бити и у доцнѣе време написана.

„Ради обяснѣня тога, наставля г. Бодянский, дру. о ништа не остає, него допустить то мнѣнѣ, да солунска браћа, нису први изнашли и употребили нашу азбуку, него да е она јошъ прѣе њи была у употребляваню кодъ грчки Словена, кои живѣли наблизу съ Грцима, и имајући єднако са њима посла, ње могуће, да они грчку азбуку нису употреблявали ради изражаваня свои мислѣй на матерѣмъ езикѣ; старајући се врло мало о правопису, но по своме знаню и усматраню писали су. Ова азбука испочетка была е врло не дотѣрана, и више е на грчку налицала, него на неку одѣлиту самосталну; на послѣ Кирилъ и Методіє одважив-

ши се да буду просвѣтителѣи Словена у христїанской вѣри, нису нову азбуку измишлявали. него узели су ону, која є већъ уповребљавана кодъ нѣи, или баръ неколико нѣима позната была, и само су є допунили и усавршенствовали“.

Говорећи далѣ о томе, г. Бодяскій наводи рѣчи чернорисца Храбра, кои є, као што се обично мисли, живио и писао у Хилѣ XI вѣку. Онъ пише ово: „Прежде убо Словѣне не имяху книгъ, но чрѣтами ли рѣзими чѣтаху и гадаху погани суице; крѣстивше же ся римьскими и грѣчьскими писмени нуждахуся писати. Словѣньска рѣчь бѣ не устроена. И тако быша многа лѣта; потомъ же челоуѣколюбець „Богъ посла св. Константина философа, нарицаемаго Кирила, мужа праведна и истинна и сотвори имъ писмена, ова же по Словѣньстей рѣчи“. Изъ овога се види, да наши праоци нису вѣровали, да су Константинъ и Методїе првѣи путь словенска слова пронашли, но јошъ до овы людїи, да су се кодъ нѣи употребљавале *чрѣте* и *рѣзи*, а послѣе кодъ неки римска, а кодъ неки грѣчка слова, и то, недограна, кое — како, и на послѣтку текъ была су добро обрабена и за нѣиъ говоръ удепена“ —

Настављајући о томе, г. Бодяскій, ради потврђеня свога мишнїя показує на еданъ новацъ, кои се кодъ професора Бочака налази, на коме є словенска рѣчь са грѣкимъ словима написана.

Треба признати, да одъ своїо нагађаня о словенскимъ словима до Кирила, нагађаня г. Бодяскогъ најправеднїи су одъ нѣи, и осимъ тога изведена су естественно, безъ теорїйскогъ натезаня, у чему по неволїи морамо Венелина укорити. Окожности, кое є г. Бодяскій, а особито изъ чернорисца Храбра навео, врао су важне и єсу якїи

доказъ нѣгового мнѣнія. Не треба двоумити о томѣ, да Словени до Кирила и Методія нису могли са грчкимъ словима рѣчи свогъ народнѣгъ ѣзика писати, као што у томѣ може насъ увѣрити примѣръ данашнѣи Бугара, кои са грчкимъ словима найновіегъ правописа едаѣь другомѣ на свомѣ народнѣмъ ѣзику пишу. Уобште наведена више свѣдочанства врло су важна, но она ни какимъ изводима не приводе; ерѣ по свима свѣдочанствима прошли времена, и по свима документскимъ актама, кои су до наши времена сачувани, мы не можемо да не признамо, да Кирилъ у Методіѣ нису образовательи црквено-словенски слова, установительи црквеногъ ѣзика и преводительи св. Писма. Дата на нѣшу користь у томъ отношеніи врло су многа и различна. На то и г. Бодяскій пристаѣ, говорећи дошнѣ на другомъ мѣсту ⁸⁾ о Кирилу и Методію, као о првоучительима словенскимъ, кои су св. Писмо на свой народный ѣзикъ превели. Ево овы дата.

1) Свѣдочанство папе Іована VIII, кои є бы- о сучременикъ овы првоучителя словенски. У сво- има булама къ Методію одъ 879 годане, и къ бо- хемскомъ краљу Светославу одъ 880 го. ⁹⁾, онъ ясно говори „о словенскимъ словима, коя є некій философъ константинъ пронашао, и о литурѣи, светомъ Євангелію и божественнымъ изреченьима старо- гъ и новогъ завѣта на словенскомъ ѣзику“ ¹⁰⁾.

⁸⁾ Жур. Ми. нар. про. 1843. Юній мѣсець. стр. 11 и стр. 134.

⁹⁾ Ви. Шлец. Нестора, по преводу Языкова. ч. II. стр. 502—509.

¹⁰⁾ *Literas denique Slavonicas a Constantino quodam Philosopho repertas. quibus Deo laudes debitaе resonant, jure laudamus et in ea lingua Christi domini nostri praeconia et opera, ut enarrentur, jubemus.*

Све ово, као што се изъ общегъ смисла овы була види, добило є свой почетавъ текъ подъ Светопопомъ. Изъ овы була јошъ се и то види, да є питањь о словенскомъ богослуженію сасвямъ тада ново было, па зато є и было предметъ, за кой су Методія и њгови непријатељи предъ папскимъ престоломъ окривљавали. Да кажемо и то, да неки о истинитости овы була, а међу њима и Венедикъ двоуме.

2) Друго є сучремено свѣдочанство непознатогъ сачинителя одломка *De conversione Voioargiorum* ¹¹⁾. Овај одломакъ по рѣчима Добровскогъ односи се одъ прилике 873 години. Непознати сачинитель овога одломка држи, да со тимъ, што се у Паноніи богослуженъ на словенскомъ езикѹ уводи, дираю се права салцбургски архієпископа, и томъ догађаю приписує, зашто се є изъ Паноніє протопресвитаръ Рихбалдъ удалио. Томъ приликомъ онъ упоминъ о Методију и словенскимъ словима, која є онъ изнова пронашао (*noviter inventis Slavinis literis*).

3) У старой легенди о бохемской кнегиньи Людмили пронађенъ словенски слова и преводъ књиги св. Писма на словенскій езикъ Кирилу се приписує ¹²⁾,

4) Свѣдочанство Нестора, кои о браћи солунской говори овако: „Сима же пришедшима (у Моравію) начаста составляти письмена азбуковная. Словенски, и преложиета Апостоль и Евангеліе; и ради быша Словене, яко слышаша величіе Божіе своимъ языкомъ“ ¹³⁾

¹¹⁾ Кирилъ и Методіє. стр. 34.

¹²⁾ *ibid.* страна 29.

¹³⁾ Кенигсб. спис. 4-го. стр. 21.

5) Свештеникъ диоклійскій, кои є око 1161 г. писао, такође доста важно свѣдочанство на нашу користь дає. Рѣчи овогъ свештеника налазеће се у нѣговомъ сачинѣнію: *Historia regni Slavonicum*, єсу ове: „Светый мужъ Константинъ поставио є свештенослужителѣ и саставивши словенску азбуку, превео є съ грчкогъ на словенскій єзыкъ благовѣстіє христово, Псалтирь и све кнѣиге старогъ и новогъ завѣта, и установивши службу по обичаю грчкомъ, утврђавао ѿ є у вѣри христовой. Опростивши се са свима, коє є оу у вѣру христову обратио, похита по апостолскомъ благослову у Римъ“¹⁴⁾.

6) Свѣдочанство чернорисца Храбра, о комъ смо мало више споменули, а кои управо говори: „Святый Константинъ философъ тѣ намъ писмена сотвори и кнѣисы преложи и Меѡодиє братъ его“¹⁵⁾.

7) Легенда, нађена у бывшемъ венедиктинскомъ блаубайернскомъ манастиру (у Виртекебергу), кою Добровскій XIV вѣку односи, и кою є Шлецеръ у свомъ „Нестору“ напечатао. У нѣой налази се доста подробно извѣстіє о животу и дѣлама Кирила и Методія и управо каже, да су они св. кнѣиге на словенскій єзыкъ превели.

8) Рѣчи четегъ-Минєя у животоописанію Кирила и Методія (11 Маія): (Кирилъ и Методіє пронашли су) „азбуку Словенскую имущую въ себѣ 38 писъменъ, во єже бы преложити кнѣиги Греческія на языкъ Словенскій“.

Мы смо овдѣ навели само така свѣдочанства, коя непрекословно потврђую ту истину, да

¹⁴⁾ Добровскогъ: Кирилъ и Методіє. стр. 23.

¹⁵⁾ Іоа. ексархъ Болгарскій. из. К. Калайдовича. стр. 191.

су Кирилъ и Методіе были први проналазительни словенске азбуке и преводительни кнѣга св. Писма, и коя се найчешће у испитивањима Добровскогъ, Шлецера, Шафарика и други словенофила налазе. Оваки свѣдочанства мы бы много више могли навести. Тако є, на прилику, животоописаніє на грчкомъ ѣзiku бугарскогъ архієпископа Кириента, кое є до насъ одъ vrlo стары времена дошло, и кое Добровскій у сачинѣнію своме „Кирилъ и Методіе“ наводи, такође и многи други споменки. Мы не налазимо потребу распространявати се о такомъ предмету, о коме и безъ того не треба двоумити.

На основу своію горе показаны свѣдочанства не може се, да се законито не призна, да су превод. Кирилъ и Методіе были првоначелни саставительни саданъи словенски слова и преводительни св. кнѣга на словенскій ѣзикъ. Истина ова белива се не на тамномъ и неопредѣльномъ накомъ предаіію; него на документима у правомъ смислу исторійскимъ, на сугременимъ свѣдочанствима и актама. Люди, као што є быо Добровскій, отаць своію саданъи словенофила, и Шлецеръ, vrlo дубоко и основно разабравши у своме сачинѣнію „Исторія“ питањ о преводу кнѣга св. Писма на словенскій ѣзикъ, сасвимъ су признали, да су словенской књижевности Кирилъ и Методіе поставили основъ, и да до овы првоучителя „свѣтильниковъ міру“ као што чети-Мисей вели, кодъ нѣи нѣи ништа у томъ одношенію было. Поредъ того свѣдочанства, коя смо горе навели, vrlo ясно показую, да ако бы банъ до солунске браће словенска слова и нека покушаваня у преводима и была; но Кирилъ и Методіе, обративши на себе обшту пажню, безъ двоуманья vrlo су великій и

знатанъ коракъ у дѣлу томъ учинили, тако, да по правди названъ словенски првоучителя нѣма припада.

ДРУГА ГЛАВА.

Кирилъ и Методіе. Њина младостъ и шаланѣ ка Хазарина и у моравску земљу. Дѣла њина съ Римомъ. Каке су књиге св. Писма они превели.

Найстарин описивателни живота преподобногъ Кирила и Методія єсу: Пешинъ ¹⁾, родомъ изъ Прага, ученый списатель XVII вѣка; Стредовскій ²⁾, моравскій свештеникъ, кои є у почетку прошлогъ столѣћа писао; Теофанъ Прокоповићъ ³⁾, знатный іерархъ руске цркве; Коль ⁴⁾, првыи профессоръ исторіе словесности у петробурнской академіи наука; Асеманіе ⁵⁾, префектъ ватиканске библиотеке, кои є велике заслуге учинио за изучаваніє сирскогъ єзика и литературе; Добнеръ ⁶⁾, свештеникъ, кои є у половини прошлогъ столѣћа живио и Улманъ ⁷⁾, премонстранскій

¹⁾ Mars Moravicus. Praga. 1677. 958 pg. in fol.

²⁾ Sacra Moraviae Historia sive vita Cyrilli et Methodii. Solisbaci. 1710. 528 pg. in 4.

³⁾ Разсмотрѣніе повѣсти о Кирилѣ и Методіѣ. Спб. 1722.

⁴⁾ Introductio in historiam et rem litterariam Slavorum. 1728.

⁵⁾ Calendaria Ecclesiae, etc. Roma. 1755-57. in 4.

⁶⁾ Annales Bohemorum. Praga. 1765.

⁷⁾ Alt-Mähren. Olm. 1762.

калуђеръ, кои є такође тада живио. Ћсталомъ сви су они познати само, као сабиратељи матеріала⁸⁾ и то понегда врло неисцинити. Найистинитіи су одъ њи Теофанъ Прскоповићъ, Асеманіе и Добнеръ. Сачинѣнія овогъ послѣдиѣгъ, по рѣчима Шлецера, была су основъ свію иѣгову испитиваня о овомъ предмѣту. Но критичкомъ расматраню животоописанія првоучителя словенски почетаѣ а уєдно и основный каменъ метнуди су управо Добровскій⁹⁾ и Шлецеръ¹⁰⁾. За њима послѣе иде редъ остала одъ кои неки су више, а неки мањ о томе писали. Но најглазніи извори о животу преподобногъ Кирила и Методіа, єсу нашъ чети-Миней и *Acta Sanctorum* западниѣ цркви.

Кириль и Методіе¹¹⁾, кои су у бохемскимъ актовима Цердотъ и Страхомъ названи, живили су

⁸⁾ Сачинѣнія Пешина, Стредовскогъ и Улмана, Шлецеръ у своме сачинѣнію „Несторъ“ осуђує, доказуюћи, да она ништа неваляю. Особито онъ осуђує Стредовскогъ, за кога се у осталомъ заузима Добровскій, и супротъ осуђує сачинѣнія Кола, коя Шлецеръ похваљує. —

⁹⁾ Абатъ Іос. Добровскій, когъ є живоописаніє Палацкій написао, о овомъ нашемъ предмѣту написао є: *Cyrill und Method, der Slaven Apostel. Praga. 1823.* (на рускій езикъову є књигу превео про. Погодинъ); *Slavin, Botschaft aus Böhmen an alle Slavische Völker. Prag. 1806-30; Glagolitica, als Anhang zu Slavin. Prag. 1832. издан. 2* —

¹⁰⁾ Испитиваня Шлецера о животу и дѣлима пр. Кирила и Методіа смѣштена су у 2-ой части његовогъ сачинѣнія „Несторъ“ (по преводу Языкова: гл. 10 стр. 406 до 582). Ова є глава израђена сѣ примѣрномъ вѣштномъ и знаніємъ дѣла. Она є заслужила одобреніє и одъ самогъ сачинителя.

¹¹⁾ У четемъ-Минейо житіє њио описано є подъ 11 Маја; а у *Acta Sanctorum* подъ 9 Марта. —

око половинѣ IX вѣка и произлазили одъ знатне, и по свой прилици, словенске породице изъ вароши Солуна (Тесалоникъ), као што о томе найстаріе легенде свѣдоче. По рѣчима четегъ-Миней, они су были дѣца сотника Лва и нѣгове жене Маріе, кои су при византійскимъ императорима Лву Ђрменину, Михаилу Травлу и сину нѣговомъ Теофилу живили. Старіи одъ нѣи Методиѣ, подъ императоромъ Михаиломъ Травломъ, био є войвода, и управляо є надъ сусѣдними словенскимъ земляма. Посліє десетъ година подъ иконоборнимъ императоромъ Теофиломъ на олимпійскомъ брієгу онъ се закалуђери. Премда онъ ніє было тако ученъ, као нѣговъ братъ; али опетъ онъ се у различнымъ знаньима одликовао. Константинъ, кои є предъ смртъ у Риму заєдно са св. схимомъ име Кирила добио, — „еще отъ пеленъ показоваше въ себѣ нѣчто дивно“. Юшъ првы дана свогъ живота, онъ ніє хтѣо да дон сису доилѣ, него є потребовао материну. Посліє седамъ година, кадъ є онъ запечео био учити кнѣгу, усни овакавъ санъ: као да некій войвода скупивши све дѣвойке изъ те вароши, гдѣ є онъ живио, заповѣдио є нѣму, да избере єдну одъ нѣи себи за невѣсту, и да є као онъ неку Софію изабрао. Родители нѣгови и столкую овай санъ, као знакъ будуће нѣгове мудрости, па зато ништа нису штедили, само да добро свое дѣте изуче. У младости блаженный Константинъ, особито є радо читао сачинѣнія св. Григоріи богослова. По смрти Теофила, кадъ на константинопольскій прієсто ступи синъ нѣговъ Михаилъ, кои є юшъ дѣте био, и налазѣо се подъ управомъ майке своє Теодоре и три великаша, — єданъ одъ овы великаша логотетъ Дроми, а по другима Теоктистъ, знавши константинове родители, а и самогъ нѣга, дозове га, да се онъ зає-

дио съ царемъ Михаиломъ учи. Овдѣ е Константинъ прошао савъ курсъ тадашиѣ мудрости: Граматику и „омирово стихотвореніе“, Риторику, Философію, Аритметику, Астрономію и „Муссикію“ као што вели чети-Миней. Константинъ, кои е философъ прозванъ ¹²⁾ особито се одликавао, као што вели Шафарикъ знанѣмъ различниъ езика. Грчкій езикъ безъ двоумаѣня онъ е іошъ у дѣтнству знао; а словенскій, по свой прилици, изучио е такође дома у Солуну, гдѣ су се, као и по свой Македоніи, за неколико столѣћа предъ тимъ словенска племена населила ¹³⁾. Хазарскій и ерменскій онъ е посліе изучио. Поредъ тога мудрость и добродѣтели Константина были су узрокъ, те се е онъ на велико званіе кодъ цара подигао и было е првый domestикъ логотета. Овай логотетъ хтѣо му е своєю ранѣницу дати за жену, но онъ потајно утекве на „уско“ море и тамо се закалуѣри, и текъ посліе шесть мѣсецій нашли су га и довели патрагъ у Константинополъ, „да не будетъ свѣтланикъ подъ спудомъ но на свѣщницѣ“. Тада онъ као іеромонахъ постане библиотекаръ у саборной софійской цркви у Константинополю и осимъ тога учитель Философіе.

Треба знати, да свима овимъ ситницима, кое смо мы изъ легенда и четегъ-Миней узели, Добровскій невѣруе. О њима прећутуе и Шафарикъ у своіой „Исторіи словенскогъ езика и књижности по свима говорима“, но ситнице ове зато

¹²⁾ Диокліѣскій свештеникъ, кои е око 1161 го. писао, вели о њему *vir sanctissimus atque in divinis scriptoribus profundissime a pueritia edoctus*.

¹³⁾ Іошъ до сада незна се, е су ли то были Бугари или Срби. У садашиѣ време около Солуна живе Бугари.

су важне, єрѣ носе на себи прави одблескъ тогѣ вѣка, и придаю особито украшанѣ животу овы „свѣтняка свѣту“. —

Прво путованѣ Константиѣ учинио є по заповѣсти императора Миханла ка Сарацинѣма, по редѣрѣке Бѣрата, у нѣмѣ варошѣ Самару, за време цара нѣиногѣ Амирнумна ради бранѣня христїянске вѣре, као што о томе четѣ-Миней свѣдоchi. Шта є одѣ овогѣ путованя изишло нїє намѣ познато. Да напоменемо, да Добровскїй и Шафарикѣ о нѣмѣ пређутѣ, по свой прилици зато, што су држали, да то нїє истина; но о нѣмѣ упоминѣ митрополитѣ Бвгенїє у свомѣ сачинѣнїю, кое се зове „Словарѣ писателей духовнаго чина“. После некогѣ времена, кадѣ при истомѣ императору Хазари пошлю свое посланике, да моле за учителѣ христїянске; тада є опетѣ одређенѣ быо Константиѣ, кои є и брата свога Методїя у ову мисїю са собомѣ повео. На путѣ идући у Хазарїю, Константиѣ застане на неко време у вароши Херсону, коя се є близу Хазарїє налазила и овдѣ изучи хазарскїй єзыкѣ. „Тамо же и Жидовскому языку навикоша“ вели четѣ-Миней. Осимѣ тога, овдѣ є нѣмѣ послужила сређа, те є нашао у мору тѣло свештеномученика Климентѣ лапе римскогѣ ¹⁴⁾, кое є, као што преданїє гласи, само изѣ

¹⁴⁾ Примамљиво є о овоме преданїє. Оно каже, да є Климентѣ подѣ императоромѣ Трїаномѣ быо изѣ Рима посланѣ у заточенїє у Херсонѣ, гдѣ обративши многе у христїянство, на послѣтку по заповѣсти императора некїй Автидонѣ баци га у море. После тога чуднимѣ начиномѣ направи се на мору куђа, у коїой є почивало тѣло свештеномученика и таласи за седамѣ стотина година сваке године узмицали су се одѣ брїєга, и тако побожнѣма людьма правили путѣ, да могу ићи на

воде предъ иѣга изишло. Неку часть одъ иѣга онъ са собомъ узме. Посліе того, као што казую, онъ е готово сву Хазарію обратно у христіанство. Добровскій и Шафарикъ мисле, да кадъ су се Константинъ и Методіе изъ хазарске мисіе повра- тили, то, до одласка њиногъ у Моравію, обраћа- ли су Бугаре, по жельи њини кнежева. Тада е вели Добровскій — Константинъ, да бы имао већи напредакъ, пронашао словенска слова и превео Е- вангеліе и друге књиге на словенскій ѣзикъ. Го- ворећи о крштенію Бугара, мы морамо напоменути о преданію, коє причаю многи Византійци. Ево тогъ преданія: бугарскій царъ Борисъ или Бого- рись, желно е намалати свой домъ иза вароши, и зато заповѣди дозвати єдногъ римскогъ (ромей- скогъ) молераниока Методія. Овай молеръ, коме е было речено, да изобрази нешто онако, што бы уображеніе могло застрашити, изобрази страшный судъ. Ово изображеніе то е учинило, те се е царъ одмахъ посліе того крстио. Овай догађай, по ми- шльню учены людій, случило се е посліе 860 годѣ- не. Многи мисле, да е овай калуђеръ Методіе было братъ константиновъ. Шафарикъ осниваюћи се на хронологійскимъ изводима, доказуе, да Ме- тодіе тада іошъ ніе было калуђеръ, и родомъ ніе было изъ Рима, него изъ Солуна. Добровскій осно- вно устае противъ того, говорећи, да различне о- кожности, као: сучременость ова два Методія (мо- лера и првоучителя словенскогъ), немогућность сасвимъ одрицати, да Методіе ніе у то време было калуђеръ, а найзадъ и то, да ове рѣчи *μοναχος*

поклонѣнїе тѣлу божїегъ угодинка. Тако е све бывало до императора Никифора, а тада за люд- ске грѣхове море се енасвагда саставило. На пе- десетъ година посліе того, тѣло е само предъ Кон- стантина изишло. —

Ромѣѣос могу значити не римлянинъ, него ромеаць, грчко-римскогъ закона калуѣеръ, — допущаю Методіа молера и Методіа првоучителя за едно лице признати. Време боравлѣня у бугарской Константи-на и Методіа у легендама ніе ясно означено; а у четеми-Минею сасвимъ и не упоминѣ се. Али о-петъ никако не може се мислити, да су се првоу-чительни словенски изъ Моравіе враћали у Бугар-ску; еръ се то ни изъ каки важны извора не ви-ди, и онай, кои бы то потврђивао, противорѣчио бы ходу свою догађая, о којма у насъ говоръ иде. Константинъ и Методіе ни су никакогъ путованя изъ Моравіе на истокъ предузимали, а само су о-туда ишли у Римъ. Найестественіе е мислити, да су они были у той земљи мимогредѣ, кадъ су и-шли у Хазарію, или кадъ су се изъ нѣ враћали. Найпосліе ямачно можемо рећи, да се е то узъ путь догодило. Око тога времена, кадъ су были у Бугарской, по свой прилици, они су започели преводъ кнѣига св. Писма и богослуженя на сло-венскій ѣзыкъ. У томе насъ убѣђуе 1) та окол-ность, што, кадъ су моравски кнежеви требовали изъ Константинополя словенске учителя, на то їй е, по рѣчма Добровскогъ ¹⁵⁾ склонило угледа-нѣ на дунавске Словене; а 2) што за лексичкій основъ дривено-словенскогъ говора, као што е то у наше време готово доказащо, узетъ е бугарскій говоръ. Дакле боравлѣнѣ и проповѣданѣ Констан-тина и Методіа у Бугарской, управо се односи-къ времену пошиляня нѣиногъ у Хазарію.

Позивъ Константина у Хазарію и обраћанѣ у то исто време Бугара, дае широко полъ за кри-тичка истраживаня. — Главный задатакъ у томе е: когъ е было племена хазарскій народъ, како су у

¹⁵⁾ Добровскогъ: Кирилъ и Методіе, стр. 49.

цѣломъ овомъ догађаю имали одношеиъ Хазари према Бугарима, и да се пишу у устима преданія и у мислима лѣтописаца ова два народа слили у еданъ?

Грчки и други источни списатељи о Хазарима врло неопредѣљено говоре ¹⁶⁾; па зато и даю поводъ, те се о њима различно мисли. Ако будемо мислили, да су Хазари неко словенско племе, као што држе неки савремени нама списатељи, тада питаиъ о позиву Константина у Хазарию и бившемъ у то време обраћаиу Бугара у християнство само собомъ изяснява се: изиђе ли, да су Хазари едно што и Бугари, или да су ова два народа была у сусѣдству и у блискомъ међу со-

---

¹⁶⁾ Ишто се езика и спољашиѣгъ изгледа Хазаратиче, имамо два најбоља свѣдочанства, по којима њи тоиъ или другомъ племену прибрајмо. Ибнъ-Фоцланъ, жививши у њиховој земљи, вели: „хазарскій езикъ није ни турскій ни персскій, и не налици ни на кака другиъ на свѣту езикъ. По спољашности, Хазари, такође не налице на Турке; они су црнокоси и поредъ тога има њи два реда: едни називаю се Кара-Хазари и смугли су у лицу; по ова смуглоћа налици много на црноку, тако, да човѣкъ може мислити, да су они Индијци. Други су пакъ бѣли, и одикују се лѣпотомъ и стасомъ.“

Ибнъ-Хаукалъ, који такође лично знао Хазаре, говори о њима ово: „садаиъ Хазари имаю свој езикъ, који није ни турскій ни персскій, а онакавъ, као у Бугара. У Бертаса такође има свој езикъ; исто тако, као што и Руси говоре такимъ езикомъ, који не налици ни на хазарскій ни на бугарскій езикъ“. Вн. *De Chazaris. Excerpta ex scriptoribus Arabicis. Interprete fraefano. Petropoli. 1822. 4° p. 9 a 27.*

бомъ родству: то у томъ и у другомъ случаю обраћанѣ єдины было є сковчано съ обраћанѣмъ други.

Но веѣнна учены мнѣнія на той є страни, да Хазари нису Словени, него да є то источникъ народъ. У такомъ случаю очевидно є, да обраћанѣ Хазара постає дѣло особито одъ крштєня Бугара. Што се овы послѣднѣи тиче, то премда се историци не слажу у томе, да ли є то некій источникъ народъ, кои се пословенно, или су то чисти Словени, но мы не можемо не примити пѣн за словенско племе у то време, кадъ су се они кршћавали. Но како му драго, неопредѣлъность знаня напны о Хазарима и увѣренѣ у томе, да су Бугаре евангелскомъ наукомъ Константины и Методіє просвѣтили, а напме у то време, кадъ су они у Хазарию были исзивани, — принуђаваю насъ држати, или да се у приповѣданю о константиновомъ пошлїаню къ Хазарима, тимъ именомъ яазнїза словенско племе Бугара. — но тако є предположенѣ врло слободно; или, да є преданїє ова два народа: словенскій и источникъ у єдно смѣшало, и именомъ другога називало првый, ако су занста Хазари были источникъ, а не словенскій народъ. Мы мислимо, да ово послѣднѣи мнѣнїє много є више праведнїє и истинитїє. Но могуће є да су Хазари были особитый народъ, а не словено-Бугари (не говорећи о томе, да є могло и сасвимъ супроть быти); па опетъ то нїє могло сметати преданїю ова два народа смѣшати уєдно, и именомъ єднога називати другїй.

Поредъ тога многи одъ найновїи списателя допушћаю, да су Бугари у старо доба имали неку сvezу съ єднимъ народомъ турско-татарскога племена. Нїє ништа чудно послїє тога, ако при неопредѣлъности казиваня источны и грчки спи-

сателя о Хазарима, што се дає мислити, да су Хазари у старо доба звала управо она смѣса Бугара съ турско-татарскимъ племеномъ, одъ кое су смѣсе, као што неки списатељи мисле и данашњи Бугари произишли.

За потврђењ тога, да є преданіє Хазаре (є ли то истинито или ніє, то є друго питањ) називало Бугаре или уобште Словене, могу бити рѣчи четегъ-Миней: „Хазари . . . . бяхе народъ Скиѣскій, языка Славенскаго или Россійскаго“. Овдѣ се у четемъ-Минейю ясно говори, ко се именовъ Хазара зове. Дакле залуду посліє тога Добровскій противъ нѣга устає; єрѣ ако су Хазари и живѣли на бреговима црногъ мора, као народъ источный, а не словенскій, то са стране преданія само є у имену погрѣшка. Овиме се обяснява о-^{но}, зашто чети-Миней, говорећи о позиву Константина ка Хазарима, пређутує о бывшемъ у то време обраћаню Бугара; єрѣ о єдномъ и истомъ ніє могуће двапутъ говорити. Далѣ у истомъ Минейю казує се о томе, како є хазарскій каганъ скупно учителѣ єврейске, сарацинске и Константина христїанскогъ, како су се они међу собомъ препирали, и како є наипослѣє Константинъ посрамивши свое супарнике обратио кагана у христїанство. Ніє ли то исто преданіє дошло до насъ, са некимъ измѣнама и о рускомъ Владимиру, о комъ се то исто говори: а то є већъ познато, да су Руси у стара времена были у тѣсној сязи са Бугарима. Преданіє о бугарскомъ цару, могло є бити приписано Владимиру. Но треба знати, да овдѣ историкъ има дѣло съ преданїима, съ казиванїемъ лѣтописца, кои су свое легенде могли писати по казиваню народа, кои често догађає предругоучує. Но треба и то знати, да у томъ предру-

голячваню свагда се налази зрно истине; а пронаћи ту истину, то є задатакъ историка.

Предположеніе наше зато є добро, єръ оно слаже казиваніе легенда и четегъ Минея съ изводима найновіи испитивателя на користь того міѣмія, да є св. Писмо испочетка на старо-бугарскій говоръ было презедено, кое міѣніє, чимъ далѣ, тимъ све више основа и силе придобіа.

На путу, кадъ се є изъ Хазаріє враћао, преподобный Константинъ силомъ молитве претворио є слану воду у неслану, и водећи са собомъ роблѣ, кое су Хазари отпустили дође у Константинополь. Но овдѣ є преподобну браћу новый позивъ очекивао. Између 861 и 863 године моравски кнежеви Ростиславъ, Светополкъ и Коцель ¹⁷⁾ послали су были императору Михаилу посланике, и молили га, да имъ пошлѣ учителя, коибы нѣинъ народъ научио читати божіє кнѣиге на народнѣмъ нѣиномъ єзику; а уєдно, да бы га и закону христіанскомъ научио. Године 863 Константинъ и Методіє дођу у Моравію, гдѣ їй є народъ радо дочекао. Да примѣтимо, да неке ситнице, кое су се предъ нѣинимъ одласкомъ догодиле, — сачуване су и налазе се у преданію и четемъ-Минею источне цркве. Одъ овогъ догађая главный изворъ за озо наше казиваніе єсу западнѣ легенде.

Многи западнии списатели пристаюћи на то, да су Кирилъ и Методіє были првоначелни преводители кнѣига св. Писма, утврђую, да они у словенске землѣ нису были послани одъ константино-

¹⁷⁾ Западнѣ хронике, а и самъ Шафарикъ у своіой исторіи само о єдномъ Ростиславу споминѣ; у четемъ-Минею прибавлѣнъ є іошъ Светополкъ; а Несторъ упоминѣ о свима тронци.

польскогъ патріярха; него изъ Рима одъ папе ¹⁸⁾. И заиста на првѣй погледъ чудно се види, како су моравски кнежеви, кои су што се вѣре тиче одъ Рима зависѣли, — могли исхати одъ Грка учителя, и зашто є самъ папа ове учителя подъ свою заштиту примио ¹⁹⁾. Шлецеръ є све ово обяснио, као што треба. Моравци (називаюћи тѣмъ именовъ подайшике великогъ кратковременостъ моравскогъ царства, кое є у IX столѣћу было) жедећи имати таке учителя, кои би њима сѣ. Писмо ка њиномъ народиѣмъ єзѣку преподавали, нису могли сѣ молбомъ о томе обраћати се папи, одъ кога су само латинске учителя добијали. Они су за словенске учителя морали само константинополскомъ императору и патріярху обратити сѣ. Овомъ новомъ свезомъ са Грцима, моравски кнежеви могли су се надати, да ће добити помоћъ противъ њѣмачки владатеља, сѣ коима су они тада у сваѣ живѣли. Сѣ друге пакъ стране, Кирилъ и Методіє морали су сѣ обратити римскомъ прѣстолу зато, што властъ константинополскогъ патріярха нѣ сѣ простирала на Моравію, него она є римскомъ папи припадала. Наизадъ свему томе нѣ могло сметати и раздѣлаѣи цркви, кое у то време јошъ нѣ свеобште было, и само є међу вишима лицима іерархіє было ²⁰⁾. Садъ да пођемо далѣ за нашимъ проучитељима

Четири године и по Константинъ и Методіє сѣдѣли су у Моравіи, — проповѣдали и свршава-

¹⁸⁾ Добнерт. *Annales Bohemorum. Asemanie. Calendaria Ecclesiae universae.*

¹⁹⁾ Новицк. О перво. пе. св. Ин. на Слав. язѣкъ. Кієвъ. 1837.

²⁰⁾ Несторъ по Шлецеру, — на Рус. ч. 2 Гл. 10. Новицкій стр. 15.

ли свету службу на словенскомъ езику. Године 867 папа Никола I потребує њи у Римъ. Браћа одмахъ пођу тамо, но папу Никола у животу не затекну. Онъ е био 13 Ноемвриа 867 године умрѣо. У то само време пріесто њговъ заузме папа Адријанъ II. Онъ узнавши, да Константинъ носи са собомъ мошти св. Климента, изиђе њѣму на сусретъ са свештенствомъ и народомъ ²¹⁾. Оба два брата, вели Добровскій, као изъ благодарности за тако свуконѣни прилогъ, были су посвећени за єпископе; а ученици њѣни, коє су они са собомъ повели, за свештенике и ѣаконе. Тада е папа словенско богослужєнѣ и преводъ књѣга св. Писма одобрио. Поредъ свега тога, Константинъ кѣ се примио своє пастве, може бити зато, што е осѣђао, да ће скоро умрѣти. Но дозвољѣно папе, онъ прими св. схиму, а съ њомъ заєдно и име Кирила добиѣ; па послѣ четрєсѣ дана 13 Фебруарѣ 868 године у Риму умре. Тѣло њгово свєчано е било сараѣно у цркви св. Климента у Риму, а црква га и до данасъ почитує као свєца.

Методіє, кон е постављѣнъ сада за єпископа, одмахъ исте 868 године вратио се у Моравію. Онъ е био єпископъ надъ цѣломъ томъ земљомъ (Episcopus regionarius), зато и нѣ могао постоянно на єдномъ мѣсту боравити, премда најдоцнѣє легенде и говоре, да е онъ обично у Велеграду живио, зато и признаю, да е онъ главно мѣсто и н цѣлогъ краљѣвства био. Но као што најстаріє легенде о томе пређутую, зато мы и не можемо за истинито признати, да су Велеградъ у земљи Ростислава, нѣти пакъ Морава у Паноніи, были мѣсто єпископске столице Методіа. Мы само можемо називати њѣга єпископъ моравскій и панон-

²¹⁾ Добро. Кирилъ и Методіє. стр. 51 и 52.

скій. као што га є папа Іованъ VIII у своимъ писмима називао ²²⁾).

На годину посліє поєратка Методія у Моравію, овдѣ се велике свађе започну. 869 године Карломанъ нападне на моравскогъ Ростислава и побѣди га. Светополкъ синовацъ ростиславльвъ изневѣри га тада, и са своимъ своїомъ земљомъ пређе на страну Германаца нѣговъ противника и непријателя. Мало посліє тога Светополкъ яко се озлоби противъ свога стрица и 870 године побіє се съ нимъ, зароби га и пошлѣ Карломану. Жалосный Ростиславъ буде у оковима у Регенбургъ одведенъ, и тамо га на смръть осуде. Но императоръ Лудовикъ поклони му животъ, а само заповѣди ослѣдити га и затворити у манастирь, гдѣ є на послѣтку и умрьо. Посліє тога и самъ Светополкъ падаши у подозрѣніє кодъ нѣмачкога двора буде затворенъ. Међутіємъ Моравця оставши безъ цара, нагнаю найближегъ свойту Светополка — Славомира те прими управляѣ, кои се залуду старао, да изагна Нѣмце изъ оны мѣста, коя є онъ завоевао. Нѣмци омрзну зато на Славомира, отпущте Светополка, тимъ више, што га нико ніє у невѣрности могао изобличити. Предводеши надъ Баварцима, Светополкъ нападне на Моравію, као одъ оца оставши му дио; но при обсѣди єдногъ утврѣеногъ мѣста, онъ пређе на страну свои земляка, разagna Брварце и учини се владоцъ Моравіє ²³⁾).

У то немирно време Методиє, по свой приналиці, сѣдио є у држави Коцела ²⁴⁾ у Паноніи. Ов-

²²⁾ Geschichte der Slavischen Sprache und literatur nach allen Mundarten. von Schaffarik Ofen. 1823. стр. 87.

²³⁾ Ges. der Sla. Spr. und lit. nach allen Mun. von Scha. 1826.

²⁴⁾ Неки га називаю: Bezilo; а Равъ: Кочуль.

быо у Римъ послао, да и самъ Тувентаръ у исти-
10

ниѣмъ вѣриѣе стои твердо. А ако бы пакъ наста-
вля папа, єпископъ моравскій или какій другій
свєштенникъ почео друкчєе учить, онда они изъ
любави и усрдїя према Богу, треба тако лажно у-
ченїє єдинодушно да одбаде и вѣрни преданїя а-
постолєскогъ прїєстола да остану. Добровскій у
примѣдби своєю на сачинѣнїє „Кирилъ и Методїє“
праведно каже, да се овдѣ никонъ другій єпископъ
не може разумѣвати, него Гораздъ, кога є, као што
преданїє говори, Методїє поставио; и потоме є Го-
раздъ морао или Гркъ или Бугаринъ бити, и нїє
у свєму онако, као Латини учио; зато су њѣга по-
дозрѣвајући га у єреси и изагнали изъ те землї.
Неограничавајући се савѣтомъ Тувентара, Јованъ
VIII собственимъ своимъ писмомъ одъ истога да-
на и године на име Методїя писаногъ, позиваѣ њѣ-
га у Римъ на правданїє, представљајући притомъ
другій предметъ тужбе: словенскій єзикъ при бо-
гослужєнїю. Съ тога Методїє отиде у Римъ зає-
дно са Земижизномъ, кога є, као свогъ повѣреника,
Светополкъ съ њиме послао быо. Изъ личногъ
и ясногъ доказательства методїєвогъ папа узна,
да онъ држи и чита символъ сугласно съ євангел-
скимъ и апостолскимъ учєнїємъ, као што римска
црква учи, и као што су свєти оци предали; та-
коже и то узна, да є Светополкъ и савъ народъ
искрено предавъ апостолєскомъ прїєстолу. Зато
Методїє и нїє се дуго у Риму, него само пола
године бавио, а послїє быо є натрагъ посланъ, да
порученомъ њѣму паствомъ управлї: народу пакъ
было є писано, да га съ приличнимъ почитованїємъ,
као свогъ пастира прими, когъ є достоинство одъ
апостолєске власти потврѣено. Тада є такоже папа
свєштенника Вихинга, кога є Светополкъ послао у
Римъ, за никтрекогъ єпископа посветио, и заповѣ-
дио му, да у свєму архїєпископу своемъ послушанъ

буде. У то исто време папа є пожеліо, да Светополкъ са сугласіємъ Методія, пошлѣ у Римъ јонѣ єдногъ свештеника или ѣакона, кога бы имѣ онѣ поставіо за єпископа надѣ другомъ црковомъ, гдѣ єпископскій прієсто потребанъ буде. То є онѣ съ томъ намѣромъ урадио, да бы унапрієдъ архієпископъ са два єпископа посвећена одѣ папе, могао самъ на друга мѣста єпископе поставляти. На послѣтку папа є заповѣдио, да свештеници, ѣакони и друга свештена лица буду у свему покорни архієпископу свомъ Методію и да ништа безъ нѣговогъ знаня не раде. Што се тиче другогъ предмета тужбе, т. є. словенскогъ богослуженя, папа Іованъ VIII пристао є на предложенѣ Методія о томъ предмету, похвалио є словенска слова, коя є философъ Константинъ пронашао и заповѣдио є, да се дѣла христова и слава господня и на словенскомъ єзику проповѣда. Изъ овогъ дозволеня види се, да є папа желіо: *прво*, да удржи подѣ собомъ Словене, кои бы могли у случаю, кадѣ бы имѣ се богослуженѣ на народнѣмъ єзику забранило, одѣ западнѣ цркве одступити; а *друго*, да сачува єдинство цркве, коє се є у опасности налазило, збогъ раздѣленя, коє є започео и подржавао Фотіє. Найзадѣ Іованъ VIII са овомъ трпимошћу може бити надао се є, да ће опетѣ западнѣмъ патріярху моћи Бугарску присаєдинити, изѣ коє су 870 године сви латински свештеници изагнати были. У осталомъ не гледаюћи на то, папа ніє хтио латинскій єзикъ сасвимъ понизити, па зато у писму свомъ ка Светополку, онѣ заповѣда, да се по свима црквама у држави нѣговой, ради веће важности, Євангеліє чита найпріє на латинскомъ, а посліє поради народа на словенскомъ єзику. —

Око истога времена (Добровскій мисли, да є то између 874 и 880 г. было) Методиє крѣтно є бохемскогъ срѣца Боривоя, као што о томе лѣтописацъ Козма свѣдоchia, кои є на 230 година после овога догађая писао. Дошавъ 880 године у Моравію, архієпископъ Методиє, не гледајући на одобрѣнь и препоручна писма Іована VIII, рђаво є было примавъ. Докъ є онъ у Риму было, латински свештеници овладали су Светополкомъ, на зато онъ тада и нїє првоучителю словенскомъ прилично уваженъ одавао. О незгодама, коє є тада Методиє у Моравіи претрпѣо доста се неопредѣљно говори; неки мисле, да є све те сплетке противъ Методія право подчинѣный пѣму єпископъ Вихингъ, кога є самъ князь Светополкъ подржавао. Само є познато, вели Добровскій, да после седамъ мѣсецій, по доласку своемъ изъ Рима, Методиє тужно се є папи, кои му є врло повољанъ одговоръ послао. При всемъ томъ сплетке, нападаня на и гоуѣня све су єднако траяла. Вихингъ є до тога стваръ довео, да є словенскій єпископъ Гораздъ са свима привржецима изъ те земљъ было истѣранъ. Методию, кои се тада боло, да у Моравіи са словенскимъ свештенослужительима не поступиє онако, као што є у 870 години было урађено съ латинскимъ свештенствомъ у Бугарској, нїє о стаяло ни о чему више мислити, осимъ о томе, да ради поправљеня те ствари, са дозвољѣньмъ иапе. иде Римъ. Папа є обѣћавао само тада прекратити свађу, кадъ се увређеный лично пѣму яви. Такимъ начиномъ Методиє безъ одлаганя оде у Италію. Овдѣ є, као што Добровскій мисли, одмахъ после доласка у Римъ пренодобавъ Методиє свой мучный и испуњный грчяне животъ свршио. После 881 године нигдѣ се више о пѣму не спомињѣ. Архієпископствованъ Методія траяло є дакле не

више него 13 година. Шлецеръ мисли, да се є Методіє тада изъ Рима опетъ вратио у Папонию, и живльһи на миру іошъ 20 година радио є надъ започетимъ дѣломъ; но миѣніє ово ніє истинито: єръ тада о Методію сачувало бы се како годъ извѣстіє. —

Остає намъ іошъ єдно важно питањь, што се тиче преподобне солунске браће, а то є: — како су наиме књиге св. Писма они на словенскій єзыкъ превели? Главна сметня при одговараню на ово питањь у томе є, што извѣстія, коя су дошла до насъ, што се тога тиче, нису опредѣљна и ясна. Извѣстія ова припадаю кієвскомъ лѣтописцу Нестору, євзарху бугарскомъ Іовану, дисклійскомъ свештенику и наипосліє сачинателю старе легенде о бохемской кнегиньѣ Людмили ²⁵⁾.

Несторъ о томе овако говори: „преложиста Апостолъ и Євангеліє . . . . . посемъ же преложи-ста Псалтырь и Октоихъ и прочія книги . . . . . Методій же посади два попа скорописца зело и преложи вся книги исполнь отъ Гречьска языка на Словѣнскъ въ шесть мѣсяць . . . . “ ²⁶⁾. Изъ овога се види, да се на краю не говори о томе, да су скорописци попови преводили св. Писмо, него о томе, да су они сасвимъ већъ преведене књиге — преписивали. Не гледаюћи на то, Шлецеръ и Калайдовіиъ осниваюћи се на израженю: „вся книги исполнь“ утврђую, да су Кирилъ и Методіє све св. књиге превели. Но ово израженіє врло є неопредѣљно и лако се може на оне св. књиге

²⁵⁾ Новиц. „О пер. пер. св. Писанія на Сл. язъ. Кієвъ. 1837.

²⁶⁾ види: лѣто. несторовъ по списку мниха Лаврентія. Москва. 1824. —

односити, коє су посліє преписивали попови скорописци, или „борзописци“ као што су у кенигсбернскомъ списку названи.

Іованъ єкзархъ бугарскій, списатель жививши при свршетку IX и у почетку X столѣћа у свомъ предговору на прієводъ сачинѣнія Іована Дамаскина, по имену „Небеса“ — пише ово: „а великий Божи архієпискоупъ Меѳодии, братъ ієго прѣложи вся уставныя книги 60 отъ Єлинѣска языка, ієже ієсть Грьчѣскъ въ Словѣнѣскъ“. — Овдѣ є питањъ, како се књиге уставне зову? Познато є, да у различна времена и у различнымъ црквама брой уставны или канонички књига быо є различанъ. Зато, што се тиче ситница и распространяваня о томе, овдѣ се опетъ дає поводъ ка различнымъ толкованьима, несугласіима и неопредѣльностима. Познато є такође и то, да неки одъ найновіи списателя двоуме о томе, кадъ є Іованъ єкзархъ живио, и не односе га X, но XII столѣћу.

Западньи списатели, диоклійскій свештеникъ, кои є у половини XII столѣћа живио, а такође и сачинитель стары легенда о бохемской кнегинѣ Людмили говоре, да є „Константинъ словенску азбуку саставио, и съ грчкогъ єзика на словенскій: благовѣстіє христово, Псалтирь и све књиге старогъ и новогъ завѣта превео“. Овдѣ є сасвимъ опредѣльнo речено; но можемо ли се мы опетъ сасвимъ на рѣчи диоклійскогъ свештеника и сачинителя легенда ослонити? Право є на ово питањъ одговорно г. Новицкій: ²⁷⁾ „Обадва они зато, што нису знали грчкій подлинникъ, а може быти ии словенскій єзыкъ, нису могли не признавати, да є сва библия на словенскій єзыкъ была преведена, прем-

²⁷⁾ О пер. пере. св. Пи. на Сл. языкъ. —

да є и недостаяло неколико кнѣига, особито пакъ што они нису критичка испитиваня о томъ предмету правици, а само су по єдномъ голомъ чувеню писали?“

На послѣтку у четемъ-Минею, гдѣ є убиште животъ Кирила и Методія пространо описанъ, о њиномъ прѣводу врло є неопредѣлно казато. Тамо се говори, да по смрти кириловой, — Методиє „еще книгъ множество съ греческа языка на словенскій преведе.“ —

Шта можемо мы изъ свою овы преданія извести? О томе, да су она у основу свомъ истини-та, мы не можемо двоумити; па зато имамо право и изводъ направити. Не треба двоумити у томе, да мы сасвимъ истинито нисмо у стаю подробно изброяти какве су наиме кнѣиге Кирилъ и Методиє превели; но опрѣдѣлно можемо казати, да пр-вий, а особито другій одъ њи превео є већину кнѣига старогъ и новогъ завѣта съ грчкогъ на словенскій єзикъ, и осимъ тога они су превели многе кнѣиге и послѣдованя, коя су при литурѣји и другимъ свештенослуженѣма была потребна. На послѣтку мы јошъ єдашпутъ морамо првоучителъ словенске за образователъ свештенослуженя на словенскомъ єзику и родоначелнике црквено-словенске кнѣижевности признати.

ТРЕЋА ГЛАВА.

На кои су словенскій говоръ преведене были кнѣге св. Писма? — различна мнѣнія ученыхъ людей што се тога предмета тиче.

На питанѣ: кои є одъ различны словенски говора узетъ за основъ прієвода кнѣга св. Писма кои су Кирилъ и Методіє направили? учени испитиватели различно одговараю.

Мы ћемо изложити нѣина мнѣнія, и на краю казаћемо оно, коє се у наше време држи, да є най-истинитіє. Напрієдъ да кажемо, да ни єданъ одъ саданьи словенски говора у постоећемъ своемъ виду не може изьявљивати своя права на ову честь, зато, єрѣ ни єданъ нїє до нашы времена у своимъ првобытнимъ формама сачувао се. Узроци те измѣне єсу 1) у томе, што є свакій одъ нѣи своеє собствене основе у граматици и рѣчнику потпуниє разнио, а 2) у туђимъ уцлѣвима, коима су се готово сви ови говори подвергавали.

Шафарикъ, сва мнѣнія о томъ предмету дѣли на двіє главне грає. Првой одъ нѣи онъ односи сва она предположеня, коя се къ томе клоне, да су св. кнѣге были преведене на коренитый общый словенскій єзыкъ; а другой — мнѣнія, да су оне были преведене на некій одѣлитый словенскій говоръ.

Раковецкій, Карамзинъ и Калайдовичъ, придржавали су се тогъ мнѣнія, да су Кирилъ и Методіє кнѣге св. Писма на общте-словенскій єзыкъ

превели, кои су сва словенска племена разумѣла. Ови учени, као и многи други, кои су тако мислили, обично ослањали су се на рѣчи Нестора, кои изрикомъ говори, да су књиге св. Писма на словенскій ѣзыкъ были преведене. Што се Карамзина тиче, треба напоменути, да изъ „исторіи Россійскаго Государства“¹⁾, не може се ясно видѣти, да се кѣмъ сачинитель тогъ миѣнія држи, премда са умозаключаваніемъ, то є могуће изъ кѣговы рѣчій извести. А што се тиче Калайдовіѣна, онъ є само тако мислио у свомъ расужденію „о древнемъ Славянскомъ языкѣ“. А послѣ, у другомъ свомъ сачинѣнію „Іоаннъ екзархъ Болгарскій“, онъ се у томъ одношенію склонява у користь моравскогъ говора. Доказательства Раковецкогъ, као што смо у првой глави овога сачинѣнія видѣли, већиномъ су априористична, и осниваю се на томъ, да є прієводъ овай іоанъ задуго до солунске браће было започетъ, а они су по кѣговомъ миѣнію само продужительи тогъ дѣла были. Истина, ово кѣгово миѣніє може потерѣенъ у различнымъ околностима налазити. На прилику, ніє могуће одрицати, да у IX столѣћу различни словенски говори нису међу собомъ были ближій него сада. Треба такође обратити пажню на рѣчи Нестора²⁾, Диокліѣца, четегъ-Миней³⁾ и сачинителя легенде о Людмили, — коє све свѣдоче, да су књиге св. Писма на „словенскій ѣзыкъ“ были преведене; но само

¹⁾ Исторія Государства Россійскаго. томъ I. стр. 140 и 141.

²⁾ Кои о томъ овако говори: „симъ бо первое переложєвы кнѣгы въ Моравѣ, яже прозвася грамота Словєньска, яже грамота єсть въ Русѣ и въ Болгарѣхъ Дунайскихъ“.

³⁾ „И веѣкъ церковному правулу потребныя крѣги съ Греческаго на Славянское чтеніє преведоша“.

не упоминю, ка кои управо словенскій говоръ. Найзадъ важанъ є и овай догађай, што се є тай прієводъ тако лако распространио међу Моравцима, Бугарима, Србима и Русима.

При свемъ томъ, све ове околности, нису снажне, да могу потпуно предположенъ Раковецкогъ потврдити. Знамо далъ, да у IX столѣтѣ словенска племена већъ су была започела одѣлнѣ независѣне државе правити, а то є морало разлику у ѣзику и у другимъ одношенѣма народности приузроковати. А да су се словенски говори у та времена доста међу собомъ разликовали, то посвѣдочаваю и најстариѣ споменици словенске књижевности, кои су јошъ одъ тѣхъ времена до насъ сачувани. Да се само опоменемо оне разлике, коя се у ѣзику између краљовдворскогъ рукописа и старогъ польскогъ прієвода молитве свете Богородице налази; тако исто, као и између ѣзика, коимъ є Јованъ екзархъ бугарскій писао, одъ оногъ ѣзика, коимъ су сачинѣниѣ Нестора, „слово о полку игоровомъ“ и други споменици старе словенске књижевности писани. Врло є естественно и јасно такође и то, зашто Несторъ и други списатели, нису точно означили, на кои су управо говоръ били преведене књиге св. Писма. *Прво*, — ово питањѣ нѣ тада имало таку особиту важность; *друго*, — и у време Нестора, да бы се о томъ говорило, нѣ се могло обихъти безъ неспитиваня, коя, као што се може мислити, онъ нѣ чинио; *треће*, — привеный ѣзикъ, зато што є много было позаймаю одъ грчкогъ, нѣ ни тада буквално было сугласанъ ни съ єдинимъ одъ словенски говора, него имао є корене, свимъ њима припадаюће. Збогъ овы узрока, Несторъ и њгови сучременици, нису могли у томе случаю друго израженъ употребити, осимъ

„словенскій языкъ“. Ова рѣчь потпуно є изражавала языкъ прієвода, и по узвишености значеня потпуно є одговарала узвишености цркве и ѿны рѣчій.

Да су тай прієводъ сва словенска племена разумѣвала, врло се лако доказати може: *прво*, — прієводъ овай быє є у употреблѣнїю већиномъ кодъ источны Словена, т. є. Срба, Бугара и Руса, Бохемци и Поляци, као што су се понайвише одъ осталы Словена своимъ языкомъ разликовали, па зато и нису га употребљавали. Моравци пакъ, наскоро су се обратили римској цркви и примили су латинску литургию, па зато нису га дуго употребљавали. При томъ Моравія, која є была велико царство Светополка моравскогъ, у IX столѣћу заузимала є много већи просторъ, него сада, а у томъ простору живили су и други Словени. *Друго*, свакій бугаринъ, русъ и србинъ, морао є несамо читати, но у некој мѣри учити се и разумѣвати кнѣиге св. Писма, зато, єръ є оно буквално превођено и сачувало є многе грчке рѣчи, тако, да основный говоръ прієвода, шє се у свой чистоти у ѿмѣу налазио. При изучаваню, кое є свагда помоћу свештены лица бывало, више или мањ образованы, онај, кон є учео читати, по коренима и обштемъ смыслу рѣчій, обясњавао є себи оно, што се шє налазило у ѿговомъ говору, као што то и садъ мы видимо у примѣру кодъ наши просты людїй.

Јошъ очевиднє доказательство того, да языкъ црквены кнѣига, ако є и быо говоръ, когъ му драго словенскогъ племена, могли су га сви Словени разумѣти, може быти тай догађай, што су се лако по Србїи и уобште по словенскимъ при-дунавскимъ земляма црквене кнѣиге руске ре-

дакціє, кієвске и московске печатїѣ распро-
 страниле. Ове кнѣге различне су измѣне у редакціама
 XVI и XVII столѣћа претрпѣле, и безъ двоу-
 мѣня морале су се одликовати одъ првоначелны
 кириловски црквены кнѣга; а међутїемъ онетъ
 су остале разговѣтне за Русе, као и за приду-
 навске Словене. Такимъ начиномъ супротъ ми-
 нїю Раковецкогъ, мы видимо, да су кнѣге св. Пи-
 сма, по свой прилици, на еданъ кои му драго одъ-
 литый словенскїй говоръ быле преведене, и уєдно
 да су нѣя могла и друга пмемена разумѣвати.

Да пређемо къ миѣнїама, по коима єзикъ прїе-
 вода приписує се одълито томе или другомъ сло-
 венскомъ говору.

Коль, првый професоръ црквене исторїє и
 словесности у императорской петробурнкой а-
 кадеміи наука мислио є, да су кнѣге св. Писма
 на южно — руски єзикъ быле преведене. Ово свое
 миѣнїє, по рѣчима Шафарика, онъ є оснивао на
 свѣдочанству два Руса, одъ кой еданъ га є увѣ-
 равао, да у Славонїи између Саве и Драве, гово-
 ре съ врло маломъ разликомъ — тимъ истимъ є-
 зикомъ, кои се у кнѣгама св. Писма налази; а
 другїй утврђавао є, да є кієво-українскїй говоръ
 найближїи старомъ црквеномъ єзику. Очевидно є,
 да ово нѣгово миѣнїє са такимъ основима ника-
 когъ уваженя не заслужує, премда разбираюћи и-
 сторїйски, мы не налазимо сувищно и о нѣму на-
 поменути.

Стефанъ Роза, родомъ изъ Рагузе, по рѣчи-
 ма Добровскогъ ⁴⁾ и Шафарика ⁵⁾, држи, да кнѣ-

⁴⁾ Кирилъ и Методїе, стр. 106.

⁵⁾ Geschichte der slayischen Sprache und literatur
 etc. стр. 99.

риловъ прієводъ нїе было чисто словенскій, зато, што є много тракійски рѣчій у нѣга унесено. Г. Новицкій ⁶⁾ дає неку важность томъ мнѣнію, премда, као што мы мислимо, преже свега требало бы точно опредѣлити, шта треба разумѣти у тима тракійскимъ рѣчима.

Митрополитъ Евгеніе и Колайдовићъ, доцнїе у свомъ „Іовану єкзарху Бугарскомъ“, држе, да є за основъ црквеногъ єзика узетъ моравскій говоръ. Ево рѣчій митрополита Евгенія ⁷⁾: „Познато є, да су Константинъ и Методіе были учителя управо Моравцима и Бугарима. Па зато „найприличнїе є и мислити, да су они морали на „нишномъ и за нѣн познатомъ говору писати . . . . .“ Па кадъ бы и допуштили, да су Константинъ и Методіе имали случай изучити найпрїе сръбскій говоръ; — но дошавши у Моравію морали су, а и „могли су лако изучити и моравскій, єръ се тада „нису много словенски говори разликовали, — а не Моравце учити сръбскомъ.“ Са овимъ се мнѣніємъ Добровскій не слаже. Онъ налази, да се моравскій говоръ, по лексичкомъ и граматичкомъ производству, ка другой грани словенски говора односи, а не ка той, на коіой су писате наше црквене кнѣиге, и да є тай єзикъ много на рускій, бугарскій и сръбскій наликъ, и много се одъ бохемскогъ, моравскогъ и польскогъ говора разликує. Добровскій и то каже, да єзикъ кириловски кнѣига, Моравци нису сасвимъ разумѣти могли. „Словенске црквене кнѣиге, вели онъ, нису пренїе изъ Моравіе въ Бугарима, но супротъ Кирилъ и Методіе изъ Бугарске пренїєлису ій у Моравію, а по-

⁶⁾ О первоначальномъ переводѣ св. Писанія. стр. 38.

⁷⁾ Историческій Словарь о бывшихъ въ Россіи писателяхъ духовнаго чина. Часть 2. стр. 66-67.

сліє веїть изъ Бугарске и Србіє распространиле су се по Русіи“. Треба напоменути, да по тимъ самимъ узроцима, коє смо мы мало више изложили. и Моравци могли су лако кириловъ и методієвъ езикъ разумѣти. У послѣднѣе време свогъ живота, преосвѣщенный Євгеніє, види се, да є одъ свогъ мнѣнія отступавъ, и давао є гласъ о томъ предмету на користь бугарскогъ говора. Калайдовичъ ⁸⁾ држи, да є за основъ црквено-словенскогъ говора узетъ онай езикъ, коя се є у IX столѣтѣ кодъ Моравца употреблявао, и коя є быо общій езикъ Бугара, Срба и Руса, а по своей прилици и многи други племена. Но у вишеозначенимъ положеньи-ма Добровскогъ налази се и опроверганіє те мысли.

І. Хр. Іорданъ ⁹⁾, свештеникъ Далмичъ ¹⁰⁾ и Чапловичъ ¹¹⁾ мислили су, да є црквеный езикъ

⁸⁾ Іоаниъ екзархъ Болгарскій. стр. 3.

⁹⁾ У своемъ сачиненію: *De origine Slavorum* на страни 127 вели: *Hungaro Slavonicam seu Hungariae Slovacorum dialectum inter omnes ad Slavonicam accedentes proximam linguae matri esse.* Уосталомъ на другомъ мѣсту, у томъ истомъ сачиненію, онъ се склонява на користь бугарскогъ говора.

¹⁰⁾ Далмичъ одзива се о томъ предмету овако: *His Hungariae incolis merito adhaesit nomen Slovak, quum praecipue hi linguam Slavonicam videntur retinuisse.*

¹¹⁾ *Slavonien und Kroatien. Theil I. S. 219-220.* Чапловичъ осниваоки се, као што говори Шафарикъ, на своимъ дуголѣтнимъ испитиваньима надъ садашнімъ сръбскимъ говоромъ, пише: „садашній сръбскій езикъ, коимъ они у Славоніи и Хрватској говоре, исто се тако одъ нѣкогъ црквеногъ езика разликує, као италіанскій одъ латинскогъ. Цр-

добно своє начело одъ словенскогъ говора, коимъ говоре Словаки живаѣи у Маѣарској. За основъ тогъ миѣнія есу ова дата: 1) Моравія, кратковремена, а уедно и велика држава Светодолка, заузимала е готско сву земљу саданѣи Словака, а знамо да се е Методиѣ найвише бавио у држави тогъ господара. 2) Свѣдочанство Нестора, кое и други лѣтописци потврђую, да су дунавски Словени праоци сѣверны преселѣника свогъ племена. 3) Граматичка и делкеничка слика саданѣгъ народногъ ¹²⁾ словачкогъ говора са црквенимъ ѣзикомъ. По миѣнио Шафарика ¹³⁾ ова слика особито се види у правомъ словачкомъ говору, т. е. у томе, коимъ говоре у войводству: Туроку, Арви, Липтау, Солу, Барси. Неограду, Песту, Борсоду и Хемеру. Уобште Шафарикъ дае миѣнио Чапловића велику важностъ, и као што многи мисле, не безъ основа. Штета е само, што ово питање не ни ко пространо разабрао.

Копитаръ и Гримъ, као найзнатнији словенисти нашега времена мисле, да е кранно-видскій говоръ найвише употребљаванъ при образовану црквено-словенскогъ ѣзика.

Првый одъ нѣи испочетка е мислио, да е првоначелный србскій ѣзикъ узетъ за основъ црквеногъ ѣзика; но у 1822 години разбирајући Добровскогъ „Граматику словенскогъ ѣзика по старомъ говору“

квеномъ ѣзiku много е ближе словачкій говоръ. Словакъ бољ разумѣва Евангеліе, него србинъ, кои не црквеныи ѣзикъ учио.“

¹²⁾ Словаки у књижевности употребљаваю бохемскій ѣзикъ.

¹³⁾ Geschichte der slavischen Sprache. u. l. n. a. m. p. 377.

промѣнио є ово мѣнїє на горе означено. Ево основны положеня тогъ мѣнїя. Карантани или Краинци прїє одъ свою словенски племена населили су се више, а Бугари ниже нѣи поредъ Дунава, у мѣстима, коя той рѣци припадаю. Последїє два столѣћа око нѣи населили су се Хрвати и Срби. Ови южни Словени добили су христїанство изъ Аквїлее и Салцбурга; а потомъ око 863 године дошли су нѣима пренодобный Константиъ и Методїє, распространили су међу нѣима богослуженїа на словенскомъ єзiku. Ово богослуженїе, кое у Русїи, кое у Мацарской, Бугарской, Србїи, Босни, Црнои гори, а неколико у Далмаціи, Хрватской и Славонїи слуша више одъ тридесеть и шесть милиона Словена. Но у правой єпархїи методїєвой, кодъ панонски, или говорєщи израженїемъ среднїи вѣкова — кодъ карантански Словена, оно єзичило изъ употреблєнїа. „Нїє ништа чудно, вели Копитаръ и Гриммъ, што учени люди нашего времени, траже свуда начело цривено-словенскогъ єзика, осимъ кодъ правогъ црговогъ извора, забораваючи сиромашну карантано-виндеку књижевность. Найближа сучарници овогъ посаѣдигъ говора у прїеводу кнїга св. Писма, єсте бугарскїи и србско-илїрскїи говоръ; но кадъ мы помислимо на неке околности, онда ће црвенство, наставаляю они — остати не за бугарскимъ и не за србскимъ, а за карантано-виндекимъ говоромъ“. Ево те околности: а) Поредъ рѣке Саве, Драве, Мура и Рабе на югъ одъ Дунава, у старой Панонїи, гдѣ се є Методїє найвише бавно, живи миллионъ и по пайстарїи Словена, и нѣинъ є єзикъ много ближїи црквеномъ, него єзикъ илїрски Словена. У овой се истини може свако лако убѣдити, само кадъ салчи кои му драго текеть на илїрскомъ и кра-

инскомъ говору са црквенимъ ѣзикомъ. б) Кирилъ и Методіе нису никадъ живѣли у Србїи, а крозъ Бугарску само су пролазили. в) Лѣтописи и легенде говоре само о обраћању Хазара, Панонаца и Мораваца, а о Србима ништа не говоре. Ако Срби тако мало, као и Хазари могу на то имати право, да Методія своимъ првоучителѣмъ назову; то онда то право остае само за Бугарима и панонскимъ Словенима; но ни Бугари не могу то задржати за себе, као што се то изъ послѣднѣхъ доказательства копитаровогъ види. д) То се потврђава сличношћу црквено-словенскогъ ѣзика съ карантано-виндскимъ ¹⁴⁾, а исто тако и германизмима, кои се у обадва ова ѣзика налазе. Ови германизми, по рѣчима копитаровимъ, могли су се само употребљавати кодъ Словена, кои су у Панонїи боравили, а не кодъ оны, кои су у Мизїи живили, и то изузима Бугаре изъ тогъ права. Миѣніе Копитарово примио є Гримъ у свомъ предговору на србску граматику Вука Стефановића (Лайпцигъ. 1824). Мы пакъ мислимо, да оно потпуногъ одобрєня не заслужує.

Првы петъ вишепоменути основа врло су неопредѣљени, и немаю, ако є могуће тако се изразити основногъ основа, и осимъ тога врло су одѣлнѣти и о њима се може двоумити. Послѣднїй пакъ и притомъ найглавнїи очевидно ништа не важи. Є ли јошъ ко до Копитара или послѣ њѣга у нашемъ црквеномъ ѣзику налазио германизме? И заръ су ово германизми? — олтаръ, крестъ, крестити. оцетъ. псалтырь, монахъ, церковь. постъ,

¹⁴⁾ Ђедапъ одъ учены папѣи земляка (Руса), кои є скоро по западно-словенскимъ земляма путовао, потврђавао є ову сличку, наводећи рѣчи: „гряди сѣмо“, кое є онъ у Краини чуо.

столъ, уновати (као да є одъ Offen?), пѣнязь, плугъ. Корень одъ прве четири рѣчи налази се у латинскомъ ѣзику, одъ три за нѣма долазеће у грчкомъ, а корень остали рѣчій нѣ ли обштыи како германскомъ, тако и словенскомъ ѣзику? Очевидно є, да є то прадрдовско наслѣдство свѣю. Найзадъ, ако є рѣчь „попъ“ и узета одъ запада, то шта може собомъ єдна рѣчь доказати? Притомъ, она се у св. Писму и не налази.

Знатный абать Добровскій стон у зачело тогъ миѣнїя, да су кнѣге св. Писма быле преведене на сръбскій говоръ, премда є онъ доцнѣ порекао ово своє миѣнїє о томъ предмету. Тогъ миѣнїя пређе и послѣ Добровскогъ придржавали су се: Соларићъ, Матей Мѣховита, Долчи, Бигель, Бекъ, Луцїє, Шенлебенъ, а испочетка Каченовскій, Полевой, Гречь и други. Добровскій приступио є ка одговору на то витанѣ, као ученый критикъ. Рассмотрѣвъ унутрашнѣ основе словенски говора, онъ ѣ є подѣлно на двѣ граде: на юго-источну, коіой є одно: рускій, сръбскій, бугарскій, далматинскій и виндскій говоръ. — и на сѣверо-западу, коіой є одно говоръ: польскій, бохемскій, словачкій и сръбо-виндскій у Лузациа. Далъ онъ є увидио, да Словени прве граде много лакше разумѣваю црквенный сѣикъ, него Словени друге граде. Црквенный ѣзикъ по нѣговомъ миѣнїю односи се према рускомъ, сръбскомъ, бугарскомъ и другимъ, не као родъ према своимъ видовима, но подѣлява се съ нѣма и истый є такавъ видъ, премда є постао одъ старо-сръбскогъ ѣзика. Сръбскій ѣзикъ наставля онъ, употребляо се є у IX столѣху съ десне стране Дунава одъ Бюграда на на истокъ до прнога мора, на западъ до ядранскога, а на югъ одъ Дунава на до Теталоника, гдѣ су Кирилъ и Методъ

діе іошъ у младости могли изучити га ¹⁵⁾. Тако є мислио Добровскій іошъ 1808 године. Но посліе петнаєсъ година, кадъ є издавао своє сачинїніе „Кирилъ и Методіє“, онъ є готово то исто потврђавао, али є већъ нешто было измѣнено. „Пишући словенску граматику, я самъ се старао сличити, вели онъ, нове редакціє са старимъ рукописима, и тимъ сличаванїемъ іошъ самъ се више убѣдио, да є єзикъ Кирила и Методія было старый сръбско-бугарско-македонскій говоръ, кои се тада іошъ ніе было подѣлио, и са туђимъ рѣчима искварио, и у томъ убѣђенію остаємъ, негледаяћи на ново испитиванѣ Калайдовића“ и т. д. Уступка ова доста є важна и клони се на користь бугарскогъ говора, као што се то види изъ послѣднїи рѣчїи те исте главе у „Кирилу и Методию“, гдѣ Добровскій говори, да су словенске привене кнїиге прешле изъ Бугарске у Моравію, а посліе текъ изъ Бугарске и Сръбіє у Русію ¹⁶⁾. Соларићъ съ патриотичкимъ жаромъ писао є на користь првогъ мнѣнія Добровскогъ, и съ тога врло є пристрасно ¹⁷⁾. При томъ, іошъ кодъ нѣга є явный недостатокъ у положнимъ датама и фактама. Уобщте треба примѣтити, да єдно одъ найобичны доказательства тога, да су кнїиге св. Писма были преведене на првоначелный сръбскій говоръ єсте та околность, што су Кирилъ и Методіє были родомъ изъ вароши Солуна (саданѣгъ Тесалоника), у коіой су у то време Сръби жилили, па зато они жививши међу Сръбима, пређе свега морали су нїинъ говоръ изучити. Мѣсторођеиъ Кирила и Методія ніе тако важна

¹⁵⁾ Slawin — v. S. Dobrowsky. Prag. 1808. in 12 etat: Ueber Die Altslawische Sprache nach Schlözer.

¹⁶⁾ Кирилъ и Методіє на нѣмач. ст. 136, а на рус. стр. 100 и 101.

¹⁷⁾ Rimliani Slawenstwowawsi. 1818 in 8.

стварь, што се тиче прієвода, кои су они направили; зато ерѣ су они сво своє образованѣ у Константинополю добити и текъ доцнѣ сасвимѣ су изучили словенскій єзыкѣ. При томѣ, као што г. Априловъ ¹⁸⁾ увѣрава, у Солуну сада живе потомци Словена, кои су одѣ старина овдѣ живаѣли, и то Бугари, а не Срби. На послѣтку што се тиче филологійске слике ербскога говора са црквенимѣ, — она не важи много, ерѣ бугарскій говоръ има много веѣе право на то, као што ћемо ниже видѣти.

У наше време, што се тиче овогѣ предмета, кои мы расматрамо, веѣина наученика даю своє гласове на користь бугарскогѣ говора. Тѣи наученици єсу: Шлецеръ ¹⁹⁾, кои є родоначелникѣ тогѣ миѣнїя быо, и гг. Востоковъ, Максимовиѣъ. Шеви-ревъ, Венелинъ, Новицкїй, Погодинъ, Априловъ, Бодянский и Шафарикъ, кои є преѣе у своіой „исторїи словенскогѣ єзика и литературе по свима говорима“ ²⁰⁾ држао, као и Добровскїй, да є основъ нашегѣ црквеногѣ єзика быо онай говоръ, коимѣ су у старо доба Словени говорили у Тракии, Македонїи и Илирии; по послѣе у своимѣ „словенскимѣ старинама“ (§30), онѣ се є на користь бугарскогѣ говора склонїо. Одѣ своє стране мы ћемо такоѣе у томе придржавати се Шлецера; зато, ерѣ по свима саображенїима, ни єдно одѣ остала миѣнїя нема на своіой страни толико различни и яки доказательства.

Ова доказательства єу трояка: 1) исторїйска, 2) филологійска и 3) доказательства стары свѣдочанства.

¹⁸⁾ „Болгарскїе книжники“ или коме сло. племени припада кириловска азбука? В. А. Одеса. 1841. —

¹⁹⁾ Види: Nordische Geschichte.

²⁰⁾ страна 118.

Исторійска доказательства. 1. У 858 години дошло є одъ Хазара посланство у Константинополь императору Михаилу и молило га. да имъ кога годъ пошлѣ, да ий вѣри христіанской научи. Дѣло ово было є поручено Константину солунцу. Пространо извѣстіє о томе, кое є у преднѣой главы изложено, налази се у четемъ-Миней, изъ кога између осталогъ дознаємо іошъ и то, да Константинъ и Методіє „достигше до Херсона града Хазаромъ „сопредѣлнаго, умедлиша тамо время довольно, „дондеже изучишася добрѣ языку Хазарскому, бесѣдоваху бо Хазари языкомъ Славенскимъ“. Познато є пакъ, да су Бугари живили у мѣстима, коя се близу Хазаріє налазе, а ученый Френъ говори, да є и языкъ нѣнѣ налично на бугарскій. премда се є одъ рускогъ и одликовао. Осниваюћи се на томъ. г. Новицкій ²¹⁾ изводи, да су Кирилъ и Методіє морали св. Писмо преводити на онакавъ говоръ, кои су они „добрѣ“ изучили, т. є. хазарскій, или као што є онъ имао велику слику съ бугарскимъ — на бугарскій. По нашемъ пакъ миѣнію тако пресудно ніє могуће правити изводъ; зато, єрѣ савршена слика хазарскогъ говора са бугарскимъ, ніє іошъ у ученомъ свѣту доказана, а горенаведена дата за то врло су слаба. Засада є доста и то, што изъ рѣчій четегъ-Миней и преданія о крштенію Хазара, мы дознаємо, да су Кирилъ и Методіє пређе кодъ Бугара или уобште какогъ му драго словенскогъ народа источне граиє были, него кодъ Мораваца и Папопаца, и да су они овдѣ управо словенскій языкъ изучили. Далъ и то, да чети-Миней Хазаре назива Словене. Є ли то истина, или ніє, незна се; но свакояко изъ нѣговы рѣчій дає се извести, као што є у

²¹⁾ О первона. переводѣ св. Писанія. Кієвъ 1837. стр. 35.

предньої глави речено, да позиванъ Кирила и Методія у Хазарію. треба разумѣвати, да су они были позивани у неку словенску землю, и по свой прилици, у Бугарску. При томъ ако узмемо у саображенъ крштенъ цара бугарскогъ Богориса, коє се є по преданію готово у то исто време догодило, вадъ су Кирилъ и Методіє у Хазарію были позивани, онда наша предположенія добыће нову силу. 2. Но мно о є важніє доказательство, коє Шафарикъ наводи, и коє є Бодяпскій навео и Максимовићъ повторю. Ево тогъ доказательства: у VII и посліє долазећимъ столѣћима Мизія или сѣверный діо старе Македоніє двояко се є звала: *прво*, своимъ старимъ именомъ — Словинія, збогъ Тога, што су одавно Словени у нѣой живѣли; а *друго* — Бугарія, збогъ урало-чудски Бугара, кои су є у VII столѣћу покорили. Ове рѣчи: „бугарскій и словенскій“ доцнѣи списатели писали су єдну мѣсто друге. Послѣє тога ништа ніє чудно, зашто Несторъ и други списатели, кои су о преводу кнѣига св. Писма на словенскій єзыкъ писали, ове рѣчи: бугарскій и словенскій (црквено-словенскій) єдну мѣсто друге употребляю ²²⁾.

Филологійска доказательства. I. Сличаванъ старо-бугарски текстова са одговараюћима њима мѣ-

²²⁾ Такимъ начиномъ у „рукописномъ рѣчнику“ Кирила александрійскогъ, мы читамо ово: „Словинія, т. є. Бугарія“; а Абулфараджъ Симеуна (888-927) назива кнєзомъ бугарскимъ и словенскимъ; сачинитель пакъ житія св. Климента, памтећи преподнай ту҃гегъ имена — Бугара, — на Словене, неколико пута употреблява израженія: народъ словенскій и бугарскій; єзыкъ бугарскій; словенска слова; а тиме јено наговѣшћує на старобытностъ и првенство Словена у Мизіи, што се доцнѣє замѣнило именомъ Бугара“. — Шаф. сл. стар. § 20 по пр. Б—ъ.

стима у старима црквено-словенскимъ кнѣгама, коє су г. Калайдовићъ и Новицкій у своимъ испитиваньима чинили, убѣђаваю насъ, да є бугарскій єзикъ врло наликъ на словенскій, што потврђую юшъ и бугарски рукописи, коє є г. Шевиревъ у ватиканской библиотеци нашао и описао. 2. Слово *юсъ*, коє се у старимъ црквено-словенскимъ рукописима налази, и коє се сада ни кодъ єдногъ словенскогъ племена не употребљава, осимъ кодъ Бугара. Они га изговараю, не као польско *а* и *е*, но као нешто средиъ између звука *о* и *у*, — придаюћи му носный одєкъ. Зато су са овимъ писменима и замѣнѣни были стари *юси* у нашимъ найновѣмъ редакціяма кнѣга св. Писма, па зато и найновѣи Бугари. кои су у изговараю — *юсъ* до садашнѣгъ времена сачували, кадъ говоре другимъ коимъ словенскимъ говоромъ, они *о* и *у* мѣшаю. 3. На послѣтку, ако обратимо пажню на граматикy садашнѣгъ бугарскогъ єзика. у нѣой ћемо наћи много слике са црквено-словенскимъ формама, не гледаюћи на то. што се є бугарскій єзикъ одъ дотичаня съ турскимъ и одъ други различни узрока (особито своимъ чланомъ кодъ самоставны рѣчій) одъ общте-словенске граматичке норме явно удалио²³⁾. За потврђєнѣ тога, може быти: „Болгарска грамматика сега перво сочинена отъ Неофита. Крагуєваць. 1835 in 8^о.“ —

Садашнѣи Бугари и сада говоре: „градъ. злато. животъ мѣсто жизнь. знаменіє, естество. вре-
дѣтище. челоѡѣце, домовє. сынове. трѡца, четво-
рица, пѣтина, єдинадєсятый, дванадєсятый, азъ,
мєнє, ты, онъ, себѣ, самъ, кой, некой, оный, есмь,
єси, єсть, єсмы, єсте. суть, бѣхъ, былъ. будемъ,
будете, будетъ, яко самъ былъ“ и т. д.

²³⁾ Добро. „Кирилъ и Методіє“.

Доказательства одъ стары свѣдочанства. 1. грчкій животоописатель бугарскогъ архієпископа Климента опредѣльно говори, да су Кирилъ и Методіє одъ Бога дароване кнниге превели съ грчкогъ ѣзика на бугарскій ²⁴⁾. 2. Градиштанскій монахъ (изъ Моравіє у XII стол.) гововеѣи о позиву солунске браће у Моравію, слова, коя су они пронашли, каже, да су бугарска ²⁵⁾. 3. Рѣчи Нестора, кои говори овако: „Симъ бо первое предложены книги Моравѣ, яже прозвася грамота Словенская, яже грамота есть въ Руси и въ Болгарѣхъ Дунайскихъ“. На ове заслужуюѣе примѣдбу рѣчи іошѣ в Шлецеръ обратио пажню. „Не може быти, вели онъ ²⁶⁾, да се є у несторово време словенскій ѣзыкъ само кодъ Руса и Бугара употреблявао? . . . . могуѣе є надати се, да у бугарскимъ манастирима налази се рукописа, кои су старимъ кириловскимъ словима писани“. У горе приведенимъ несторовимъ рѣчима ясно се показує на то, да су црквена слова првоначелна была бугарска, одъ куда су кнниге св. Писма, као што є познато, прешле и къ Русима. 4. Доста важно свѣдочанство на користь тогъ владаюѣегъ сада миѣнія єсу и пронаѣеня г. Бодянского. Прво пронаѣенѣ онъ є учинио 1828 године у библиотеци полтавске Семинаріє у Переяславу, среской вароши полтавске губерніє, кадъ є крозь Малорусію хтио за границу да проѣе. Овдѣ є онъ нашао четворо — Евангеліє, кое є на южно-рускій (малорускій) говоръ протосрей Саяоцкій 1595 године превео, и у комъ се говори, да є овай прісводъ направлѣнъ са бугарскогъ подданика ²⁷⁾. Овдѣ є рѣчь „бугарскій“ употреблѣ

²⁴⁾ у истомъ сачаѣнію. стр. 37.

²⁵⁾ Шлецеръ. Несторъ. то 2. гл. 10.

²⁶⁾ у истомъ сачиѣнію т. 2. гл. 10.

²⁷⁾ Журналъ мин. нар. просвѣщ. 1838. Май.

на, као право названѣ црквено-словенскогъ ѣзика. Друго много важнѣ пронађенѣ онѣ є учинио 1842 г. у Бреславу. У тамошньої гимназійской бібліотеци, кодѣ цркве св. Магдалине, онѣ є нашао вѣданѣ Молитвеникѣ или Служебникѣ, у коме између осталогъ стои записано: „въ царство сего Михаила царя крещенѣ бысть Словенскыи языкѣ Моравѣ, и данъ бысть имъ епископѣ Мефеди и поиде съ нимъ братѣ его Кирилѣ оба философа суща сына Леонова Селохупѣнина. Сіа жъ прѣложиста вѣсе Божественное писаніе Греческихъ книгъ на Словенскыи языкѣ на блѣгарскы²⁸⁾“. О ѣзику тогъ Служебника г. Бодянскій вели, да „ако є онѣ и писанѣ рукомѣ найпослѣє у половинѣ XVI столѣћа (1546); али судећи по унутрашњимъ и спољашњимъ својствима нѣговимъ, онѣ є много старѣи одѣ поменутогъ времена, найпослѣє са три, ако не више столѣћа“. Г. Бодянскій доказує то сличаванѣмъ текста тогъ ѣзика, съ ѣзикомѣ, кои се у рукопису чернорисца Храбра, на истомѣ мѣсту, находи. Но како му драго, али ово послѣднѣ пронађенѣ врло є важно; зато єрѣ оно сѣте ясно положно потврѣенѣ тогъ миѣнїя, на користѣ кога многа различна дата говоре.

Такимъ начиномъ већина доказательства на користѣ тога клони се, да є основѣ црквено-словенскогъ ѣзика у лексичкомѣ одношенію было старо-бугарскій говорѣ. У синтактичкомѣ одношенію за нѣговѣ основѣ, као што се само собомѣ разумѣва было є грчкій ѣзикѣ. При свемъ томъ, да будемо искрени и непристрастни. Питањѣ о лексичкой основѣ црквено-словенскогъ ѣзика остасіошѣ засадѣ проблема. Кадѣ ће се та проблема-раздрѣшити? Тада, кадѣ съ єдне стране буде пронађено више стары споменика црквено-словенске книжевности; а съ друге — кадѣ се основно и при томъ сличавајуће изучаванѣ словенски говора међу ученимъ словенофилима распространи.

(свршиће се)

²⁸⁾ Журналъ министерства народнаго просвѣщенїя. 1843. за Юлїн мѣсецѣ, страна 137.

ГРАЃА ЗА СРБСКУ ИСТОРИЈУ.

Прилози къ исторіи србске в бугарске епархіѣ.

Слѣдуюће прилоге, печата Друштво као податке, кои могу принети къ освѣтленю неизслѣденыхъ питаня.

Прилози подъ 1, 2, 3, исписани су изъ кодекса — протокола — велике цркве у Цариграду. Оригиналъ е грчійй, а прилози су у преводу.

Некадашній србске патріяршіѣ у Инеку тиче се само актъ подъ 3. — Да е Хаци Калиникъ было послѣдній Инекскій Патріярхъ, то се зна и изъ исторіѣ цркве, школске књиге, печатане у Београду съ благословомъ Нѣговогъ Высокопреосвѣщенства, нашегъ Митрополита, Господина Петра; но незнамо, зашто се реченый Калиникъ назива у Цариграду „бугарскій Архієрей“? — Далъ изъ истога протоколарногъ извода види се, да е Патріярхъ Калиникъ лишень тогъ достоинства, а у поменутой Исторіи стои, да е до смрти остао у томъ достоинству. па текъ после нѣгове смрти укинута е србска патріяршія.

Штета, што овако важанъ догађай ніе подробнѣ изложенъ у наведеномъ оригинальномъ протоколу. Па кадъ узмемо за сушту истину, да се у архиви цариградске патріяршіѣ неналази никакавъ старинскій документъ, тичућій се србске и бугарске ерархіѣ до 1765-те године, онда се само со-

бомъ каже, да се тако и хтело, да nebude ни трага о некадашньої независности єрархіє међу Славенима, живећима у Турској. Тако дакле наведена три записа само се зато хране у кодексима Фенѣрске патријаршіє, да служе као правни документи истой патријаршіи, на основу кои она држи подъ собомъ Пећску и Охридску патријархию.

Слѣдуюћій случай казаће намъ, на кои су начинъ цариградски патријарси одкупили Пећску патријархию. — Последний Пећскій патријархъ былъ — као што рекосмо — Калиникъ. По народности онъ — былъ Грекъ, и то изъ Цариграда родомъ? Да — онъ законнымъ началомъ сео на тай престолъ, може се яко сумняти. Нѣгови дугови, учинѣни томъ приликомъ, укреплюю насъ у той сумнѣи. Као грчкій прелатъ, и по обычаю Фавариотскомъ, обѣћао е онъ некому Архонду изъ Цариграда знамениту суму новаца, и то свое обѣщаніе дао е написмено. Вероватно, да е ово было путь, коимъ е дошао до Пећске патријаршіє. Порта е већъ одъ некогъ времена подозревала на реченогъ Архонда именемъ Георгаѳа Спатари, и наставши га крива, осуди га на смръть и погуби, као политичногъ преступника. Сва нѣгова добра припадну држави. Међу писмама нѣговимъ нађе се и споменута обвезаница Калиникова. Порта садъ захте, да іой Цариградскій патријархъ исплати ту обвезаницу. Цариградскій патријархъ буде готовъ на то и исплати дугъ драговољно, али подъ тѣмъ условіємъ, да му Порта допусти освоити Пећску патријархию у име накладе и награде. Што е искао, то е и добио. Све ово врло е наликъ на истину, и можемо узети да е башъ овако укинута сръбска патријархија. Но пре коначне пресуде добро бы было разгледати турске документе, єръ се међу бератима цариград-

ски патріярха споминѣ некій Кандъ, законъ и Хатишарифъ царскій, тичућій се укинућа сръбске патріяршіе. — Кадъ бы се прилѣжно прегледала архива Карловачке патріяршіе, можда бы се ту нашли берати Пећски патріярха, коє су добіяли одъ Порте, приликомъ, када су узведени на то достоинство. —

Одъ не мале важности є и онай актъ о установленію бугарске патріяршіе. Мы немамо подобногъ акта, коимъ є свѣтый Сава постао самосталнимъ Архієпископомъ, или, коимъ є подъ царемъ Душаномъ установљена сръбска патріяршія. —

Бы ње погрешка у преписки Стефана войводе са Доротеомъ Архієпископомъ, гди се каже, да є Доротей не само бугарскій него и сръбскій Архієпископъ; єрь године 1456. престолъ сръбске патріяршіе ніє быо упразднѣнъ; дакле неће быти были Срби подъ бугарскомъ духовномъ управомъ, коя є и онако вальда іошть исте године укинута.

І.

Будући є свѣтѣйша Митрополія Могненска и Катарска, подчинѣна свѣтѣйшой Архієпископіи Охридской, остала безъ пастира, по преставленію Архієреа Іоакима. — то є господаръ митрополіе ове и Патріярхъ бугарскій Г. Кирилъ, доцда овде у престолномъ граду бавећій се, начинію гласовањъ законо, и захтевао, да буде предложєнъ по свѣтомъ црквеномъ реду; и тако побуђєнѣмъ и дозволенѣмъ њгове Свѣтости, сабрали смо се мы у храму Св. Свѣстѣномученика Фоке кодъ Ортакіє и учинили смо гласовањъ законо — — — —

αψξβ' (1762) Декемвра.

2.

Настое́номъ своево́льномъ оставкомъ изъявлю-
емъ я долеподписаный, да збогъ того, што ми є
немогу́ће одправляти дужности архієпископіє О-
хридске, єрь смо мы за време наше не малый по-
водъ далъ, да се злоставля име архієпископіє, да
се гоне и опште́нваю митрополіє, подчинѣне ар-
хієпископін, и у нѣма живе́на рая, што є немо-
гу́ће ослободити наству и цео хрістіянскій родъ
изъ руку нѣовы, развѣ укину́шемъ архієпископіє,
— даемъ оставку на архієпископію Охрида, а не
и на преѣзанию мою єпархію Пелагонію, кою за-
држава́мъ за живота мога ради препитанія и по-
треба нуждны.

1767. αψξζ' Януарія 15.

Охридскій Арсеніє обе́щавасє. 1767. αψξζ' Ю-
нія 24. дао є оставку Арсеніє на Пелагонію, на
ползу Могленскогъ киръ Натанла. Ноемврія є даде
оставку и Ћустендискій.

За време Султана Мустафе саюжене су Ар-
хієпископіє Охридска и Инекска, са подчинѣнимъ
нѣма єпархіяма, са вселенскимъ цариградскимъ
престоломъ.

3.

У години спасителной 1765. осу́ђень є бѣдный
Георга́нн Спатари на жалостну смѣрть, а иманѣ му
є узашѣно, и тако примію є достойну казнѣ за
дѣла, коя є починію — — — — — скоро на годи-
ну дана затимъ, появе се нека облигаціона потра-
живаня одъ Архієпископіє Инекске, коя є дугова-
ла реченомъ Георга́ну Спатари; ово є дало не
малый поводъ високой држави, а нама доста
посла, поради неизбѣжногъ испунения нѣовогъ

. . . . . И за награду трудова наши удостоени смо
 високомъ државомъ соединенія и подчинѣнія паст-
 ве Ипекске нашему светомувселенскому престолу,
 имаючи уступанъ Нишкогоъ Киръ Гаврила, кой є о
 томъ имао исто миѣніє Ёреміє, Ужичкогоъ Митро-
 фана, Скоплянскогъ Константія. Ёниназарскогъ —
 — — — Босанскогъ киръ Серафима, Самоновскогъ
 Неофита, Ёустендиескогъ Гаврійла, Ерцеговачкогъ
 Антима, и Призренскогъ Гаврійла.

За време Самуила Патріярха лишенъ є званія
 Ипекскій Калникъ, последний Архієрей, кои є
 было независимъ, и на нѣгово место поставлѣнъ є
 бывшій Амасисскій Гаврійла, и у кодексу написано
 є: *У напредакъ є избрисано име Ипекске Архієписко-
 пїє са таблица царски, и слатра се као да никадъ нїв
 ни было.*

1766 αψξς Индиктіона 16. Септемвра 16.

О основанію Българскогъ Патріяршества.

Изваѣено изъ єдногъ старогъ рукописногъ „Зборника“.

Іоаннъ Асень царь великимъ и благоустьивый сынъ
 старшго Асень царя, иже многа любовь имѣа къ Богоу
 прослави и просвети българское царство нѣсе всѣхъ цр-
 сей българскихъ бывшїихъ прежде сего, иже монастыря
 създа и украсиє велии златомъ и виссронъ и каменїемъ
 многоцѣннымъ и вѣса свѣтлы и божественны цркви мно-
 гими дарми оуаривъ и скобода учена на нихъ обѣзавихъ и
 вѣсѣхъ свѣщеннѣскимъ чинѣ архїереа їерса и дїаконы и
 многими тѣстни поутивъ нѣсеже и възискавъ съ многими
 желанїемъ обновилъ патріяршество българскаго царствѣ.
 Тѣмъ же оубо обновленїе сїе є бы . . . .

„Прѣосвященный вселенскый патріархъ Германъ благо-
воленіемъ Кожѣмъ и многымъ посвятеніемъ Христолюбива-
го Іоанна Асѣнъ великаго царѣ Сынъ стараго Асѣнъ съ про-
хѣнны патріархы братѣа скоа — Аѳанасіе късѣосвященный
Патріархъ Іерусалимъ Христовѣхъ страстей и въскресеніа
его церкви святаа Сѣонъ. Матере всѣмъ црквамъ всѣа па-
лестинны. Схимѣонъ късѣосвященный патріархъ Антиохіа Бо-
жїа града и всѣа Сирїа. Николае късѣосвященныи патрі-
архъ Александріа и всѣго Египта.

Синъ оубо късѣосвященнымъ патріархомъ писанїа
прїемнымъ, посланнаа къ нухъ отъ благоуестиваго царѣ
грѣускаго кало Іоанна Доубы сице писано:

Слагодѣржавное Царство наше моа и вѣда отѣство
ваше да вы сте не враздиа сътворили нашего прошенїа
къ вамъ: на ржковисанїе ваше положилис и послали мо-
ему царству на освашенїе ваше и вашему свѣццїи —
еже нхреци и даровати равнаго вамъ степеню патріарш-
скаго трїноа града цркви възвессїа Христоа, матере
црквамъ вѣлгарскаго царства; заче и Христолюбивый
царь вѣлгарскый Іоаннъ Асѣнъ, Братъ царства ни и свать
отъ нашегоже царства и вашего отѣства сватаго то же-
лаемъ белии дароватиса царству скоау.

Тѣмъ оубо прѣосвященнымъ патріархомъ та писанїа
проуѣтшнымъ яко добръ свѣтъ могу быти изволимъ, и
въждо ихъ свое ржковисанїе вѣднѣ посланнымъ смъ ца-
рѣ къ нимъ, такождеже и Герману вселенскому патріар-
ху, брату нашему раздоватиса: прїахомъ тоакожъ намъ по-
сланнаа, яко добръ свѣтъ то прїемше, даемъ ржковисанїе
свѣдѣтельства нашего твоей любви. твориже яко годѣ
бысть намъ и вашему отѣству. яко власть ныи васѣв-
шаго съданїа.

Сїаже въспрїемъ царь грѣусскый съ патріархомъ съ-
бравъ всѣго царства своего митрополити же и архїепис.

копий, епископы и все устныхъ иныхъ, архимандритыже и игумены: такожде же и христомлюбимый Іоаннъ Астий царь Кълггаромъ късего царства своего митрополитыже и архієпископы, епископыже и все устными сими хы святыхъ горы събрахъ съ истощившихъ царемъ кало Іоанномъ на понтыстий мори мѣжа благоговѣйна и свята дѣлы и житіемъ постыпуескимъ късѣхша Іоанна прежде оскащеннаго архієпископа ндрского сго патрїарха, не тѣмъ словомъ мж и ржконисаніемъ Германъ патрїарха и късыхъ епископъ къстоуныхъ — ржконисаніе свое положеши къ ситгели неухитыише и датъ благоуестному царю и патрїарху покоскащенному тогда Іоанни къ вѣчное номинаніе неотахено. Сего ради ꙗко късемъ православн къ писахомъ сѣа на ꙗвѣніе послушающихъ и къ память кълггарскому роду . . . . .“

После Іоакима были су слѣдуюћи Патріарси у Трпovu, као што више споменутый рукопись означава: Василій, Іоаннъ II., Игнатій, Макарій, Іоаннъ III., Доротеѣ, Романъ, Іоаннъ, Симеонъ, Теодосій, Іоаннъ II., Євтимій (во время Царя Шинмана).

Отъ наши болгарски Патріарха спомину се у томъ рукопису и слѣдуюћи: Асвитій, Димитрій, Сергій, и Григорій.

Осимъ Патріарха такођеръ се спомину и наши Болгарски Архієпископи: Прѣславскій, Урькенѣстій, Ловеуѣстій, Сробелѣстій, Океуѣстій и Дръстерстій.

Во времена царя Асѣна I. зависели су отъ Трнавске Болгарске Патріаршиє слѣдуюћи Митрополити и Епископи: Сърстій, Вельждѣстій, (Епископъ) Охридскій (Архієпископъ) Краиуѣстій (Епископъ) Бѣлградскій (Епископъ) Нишскій (Епископъ) Бдинскій (Митрополитъ) Фидиновскій (Митрополитъ) Мисеверистій (Митрополитъ).

Охридъ, кои се изпрва звао Юстиніанѣдъ, было є такође знаменито место болгарски царева и архієпископа съ патріархическомъ консисторіомъ. Охридскій Архієпископъ имао є власть надъ десетъ митрополита и седамъ епископа. —

Ти митрополити были су: Кхсторійскій, Кительскій (Монастирь) Єдескій, Корична, Белградскій, Гребенскій и др. — а епископи: Шатишкій, Могленскій, Дебърски, Книевскій, Мокренскій, и Молишкій. —

Но године 1453. византійско-римско царство престане, а Турци утврде свою власть у Цариграду, а православно Христіанство остане са патріархомъ цариградскимъ вселенскимъ, когъ є Султанъ признао; и болгарска самостална црква задржала є свое трновске и оридске патріархе, али ови нису се могли одржати, лишени заштите, противъ интрига Фанаріота, кои су успѣли кодъ турака клеватама обдрити болгарску патріаршію.

У Скопљу д. 23. Януара 1854.

Йорданъ Хаџи Констандиновъ.

Дописиванѣ између Стефана воеводе, великогъ Молдавскогъ Господара, и Доротеа Архієпископа прве Юстиніаніе, лѣта 1456-тогъ

(Преводъ србскій по бугарскомъ са влашкога преведеномъ).

По милости Божіой Іоаниъ, воевода, Господаръ целе землѣ Молдовлахійске.

Блаженому Архієпископу прве Юстиніаніе, Обладателю целе Болгарске, Србске и Молдовлахійске землѣ, радуйтеся у Бога! — Обаче да Вамъ буде познато, да се нашъ Митрополитъ Киръ Ви-

серіонъ преставію, и неможемо довести тамо другога, да га посветите, збогъ удаљности и дугогъ пута, и збогъ страа и притесненія отъ Мусулмана; зашто смо обладани одъ страа, чувши то да воюю тамо по западнимъ странама. Зато молимо Ваше Блаженство, да намъ пратите благословеніє и люде, кои ће намъ учредити Митрополита; и іоште се молимо да-непрезрете нашу молитву и да будете здрави у времену на много година. Аминъ.

Въ лѣто 6964 мѣтеца Априля.

Индикта 4-гъ.

Одговоръ:

Доротей по милости Божіой, Архієпископъ прве Юстиніянїє, и свію Бугара, Срба и сѣверны страна' и пр. — Благочестивому и Богодарованому Христіолюбивому Господару Іоанну Стефану Воеводи целе Молдовлахійске землѣ, даръ и милость и миръ одъ Господа Вседержавнаго, и Господъ нашъ Христосъ да буде съ Вама, Аминъ. Услѣдъ овога да буде извѣстно Благочестивому Вашему Господарству, да ми є дошло Ваше писмо, и разумео самъ што ми писасте заради представлѣнія Вашегъ Митрополита; и я бы желію да дођемъ тамо, или моє люде да пратимъ; али добру завистливый ѣаволъ и препона христіанскога рода отъ начала побуди некій расколъ између грађански наши Бугара и између духовны. А царъ Султанъ Мохамедъ кадъ се враћао изъ Арнаутске землѣ повелѣо є, да се преселимо у Константиновъ градъ са нѣкоима одъ Бугара и одъ наши духовника. Тога ради пратимъ Вашему Благочестивому Господству писмо нашега смиренія, да си избере Митрополита по законима правилами и по учрежденію светы' отаца, и да га посветите съ та-

мошнѣими єпископи, и да призовете къ Вама и Унгровлахійскогъ Митрополита нашего брата и єдинослужителя Кѣрѣ Макарія, зашто є и онѣ одѣ наше Єпархіє, докѣ необрати Господѣ нашу скорбѣ въ радостѣ. Въ прочемѣ да умножи Господѣ Богѣ Ваше Благодєстїє у времену на много година. Аминѣ.

Вѣ лѣто 6965 месеца Октомврїя, Индикта 5-гѣ.

Вѣстрѣтїи Божїєю милостїю ꙗ: Архїерей и Митрополитѣ Рашкїи — ꙗ: в: и прочѣа.

Понѣже и во вєтсѣхъ зѣвѣхъ ѣстрѣишасѣ ѿ Бога потомѣе и въ новой благодѣти Господѣ нашѣ Іисусѣ Христосѣ ѣстрои чїны црквиѣ во служенїє емѣ пасти словесное емѣ стѣхѣ, еже искизїи своею чєстною емѣ кровїю, и положи перкѣе Архїерей потомѣ Іерей во служенїє и служители тѣмѣ емѣ, елма ѣбѣ и нашѣ по дѣрованїей кїсоуаншей власти ѿ Бога подобаетѣ и скакое тѣцїанїє носити и свєщенїѣ служебнїѣ ѣреждивати и чєсти достоннїмѣ раздѣлѣти. Сего ради и нѣ покорное доношенїє прошенїє мѣста и предѣла Белградскїѣ людѣи и предложєнїѣ, и ѿсвидѣтелствованиѣ дѣховнїчєскою грамотою сего вѣлгогокѣїнѣхѣ нєрєѣ Маркѣ во цркви скєтоархїггєлскаго хрѣмѣ, по степенѣхъ правнїхє поставнїхѣ свєщеннїхѣмѣ тѣкѣ дѣвѣстїю емѣ ѿ Бога, возложенїемѣ рѣкѣ архїерейскїхъ дѣннѣхѣ свєщенствѣ и нєрєїствѣ, и сего нашєго благословєнїѣ всємѣ собирѣющїмѣ сѣ хрѣмѣ и живѣщїмѣ во ѣреуєнїемѣ емѣ мѣсте или предѣлѣхъ нашєго востокнѣаго апостолскаго исповѣданїѣ, свєщеннїи тѣїни прєподаєтѣ и свєщє по дѣнствєтѣхъ правнїѣ црквиѣ по

встакъ во свое время тоуиѡ исполняетъ и ѡсвѣщаетъ, и
 словомъ къ званію егѡ презвитеръскѡмъ прилѣстеству-
 ющѣи ѡдолжна да дѣйствуетъ неленѡстно бодро въ под-
 визѣ въ вѣдѣ смертнои свѣщѣи да вразумляетъ ко испове-
 даннѣхъ согрѣшеннѣхъ своихъ да наставляеть приуастѣи све-
 тыхъ божіихъ таинъ да сподѡбляетъ здравна да повѣствуетъ
 тѣмъ їаже ко спасенію ихъ прислашашають исполниаа сло-
 во апостолское, занеже еми подобаетъ бити испорѡуиѣхъ
 вротѣхъ смотрелиѣхъ трезвениѣхъ нечестивѣхъ коздержинѣхъ и про-
 уаѣхъ ѡбразъ себе показѣа къ сему Христіаномъ и проуаѣа.
 Дато во храмѣ свето архѣггелскѡмъ вѣжнѣукой.

Рашкѣи Екстрѣтѣи скоерѣуиѡ. 1773. Їєнварѣа 28.

Изъ оригинала вѣрно переписао
Дръ Я. Шафарикъ.

ПИСМЕНИ СПОМЕНИЦИ

србски и бугарски.

Слѣдуюће овде споменике скупио є на своемъ
 овогодишнѣмъ путованію по србскимъ и бугарскимъ
 предѣлима ради истраживаня исторички спомени-
 ка и старина предузетомъ Г. Стефанъ Верковичъ, и
 саобитію їй є подписаномъ у обширномъ извѣстію
 о успѣху своего путованя, изъ коега извађене и
 са краткимъ объясненіями спроведене доставляемо
 їй по заключенію Друштва Србске Словесности
 до знаня нашего общества.

а) *Подпись изъ црквѣ Светы Апостола кодъ села Рила.*

Село *Рило* лежи у Родопскимъ или Деспотодаг-
 скимъ горама у тесной долини на рѣки Рилчици,

има 200 кућа са 3000 душа самы бугарски жителя православне вѣре, удалѣно є петъ сати хода одъ славногъ монастыра Рилскогъ, кои има у нѣму свой метохъ нѣве, винограде и шуме. Монастиру иде се єдномъ ускомъ долиномъ између две велике планине, све край рѣке Рилчице и крозъ предѣлъ величествене диваѣ красоте: четверть сата одъ села има єдна висока црна пећина са пештеромъ у којой є Светый Іованъ Рилскій найпре каятельскій животъ проводю, и где и садъ за споменъ нѣговъ креть подигнуть стон, а по сата одтудъ налази се монастырскій чифликъ съ єдномъ стародревномъ црквицомъ, коя є сва изнутра прекрасно измалана и старо живописанъ іоушъ се лепо види; изнутра надъ вратима цркве на зиду стон слѣдуюћій надпись.

† Изволеніємъ оца и поснешеніємъ сина и сквршеніємъ светаго дѣха създася пречьснй храмъ сіи светихъ апостоль тогда кившимъ игѣменѣ іеремонахѣ кѣр Давїдѣ и въсеми кратїамї. последи же писа се іезедеомъ епїскупа кѣр іакова. и при игѣменемъ кур. Ѧеиштїстѣ и въсеми вратнами монастырскими: въ лѣте 7200: іудикта 5. темелне 6. крѣгъ слѣицѣ: кз. крѣгъ лѣне: 3. месеца Юліа. 1.

(Давле године света 6900, а одъ рожд. Христ. 1392).

б) *Надпись са куле Рельине у монастыру Рилскомъ.*

Усредъ авліе монастыра Рилскогъ одржала се єдна стародревна камена кула, кадъ су пре 20 година монастырска здаіа заєдно съ црквомъ до основа изгорела; ову кулу зове народъ Рельинъ пиргъ, и на нѣой налази се између камена одъ црвене цигаѣ саставанъ и узиданъ слѣдую-

їій овде, важанъ за сръбску исторію и хронологію надписъ, кои є дакле исто тако израженъ одъ циглѣ, као и знаменитый онай надписъ Деспота Ђорђа на великой кули у маломъ граду у Смедереву.

При держави господина превыскаго Степана Дѣшана крааа созда сей пиргъ господинъ претесе-вастатось хрель с трѣдомъ великимъ и ездомъ светомъ шцѣ Іуаннѣ рылскомъ и матери Божіей нарицаемѣи осеновица. в лѣто 6843. Нсѣмврїи: ѣ.

(Дакле године света 6843 и одъ рожд. Христ. 1334).

в) *Надписъ са надгробне плоче Хрель Охмушевића у манастиру Рилскомъ.*

Шетаюћи се око пирга Рельиногъ случайно нашао є Г. Верковићъ иза цркве у єдномъ углу камену плочу съ надписомъ коя є на две поле пребієна, и тако окриѣна, да се никако више неможе надписъ подпуно прочитати и преписати; одъ отца Давида старогъ еромонаха и учителя богословія у истомъ манастиру дозна, да є то надгробна плоча истогъ оногъ Рель, кои є кулу зидао, и да є она была у дувару старе цркве узидана, па кадъ є црква изгорела и дуваръ пао, онда се эта плоча пребила, и кадъ є у развалинама нађена, сложили су є у тай буцакъ; а како є онъ онай надписъ често читао, кадъ є плоча јошъ цела была, то да ће му га на изусть казати колико јошъ памти; али Г. Верковићъ преише најпре съ великимъ трудомъ ово што овде слѣдує, па текъ после прими и одъ отца Давида, оно што є овај запамтіо и што ниже слѣдує:

..... Змръшвена кесареу. їже вѣра с
нами ѣсно глїюшѣ: Шчюстра.....

. . . . . и великоимените. іакон . . . оє сѣнце дѣлєсть
 внѣ мѣжѣ іавнвы се ва . . . . . ле . . . . . ,
 . . . . . гдѣнь . . . . . ва сила . . . . . кесарица твоѣа
 ѿспрѣжница . . . . .
 сѣа . . . . . братіе . . . . .
 во шкразѣ . . . . . хрєла драговола.
 мнѣшескымъ шкразомъ . . . . .
 харитонъ . . . . .
 . . . . .
 . . . . . ѿсѣнѣ . . . . . ендиктъ . . . . .
 . . . . .

Одѣ отца Давида нешто изъ главе допунѣнь
є надписъ истый овако:

грѣхъ ти съдрѣжитъ ѿмрыщєна кесарюу: іже вчєра
 сѣ нами ѣсногѣющѣ ш чюдо страшно
 . . . ти великоимените іако некое сѣнце довлєст-
 вєньи мѣжѣ іавнвы се въ добротахъ лежи
 ши безъгласанъ прекиваєши и безъ шкразєнь безъ
 видїнїа безъ дѣха. васила страждить швєюдѣ
 кесарица твоѣа
 ѿспрѣжница рїдаючи и двєстранидѣщи плачѣщи гор-
 ко печалю прї севою . . . . .
 сѣа зрїаща Братіе . . . . .
 во шкразѣ . . . . . хрєла драговола
 мнѣшескымъ шкразомъ
 харитонъ . . . . .
 . . . . .
 . . . . . ѿсѣнѣ . . . . . ендиктъ. . . . .
 . . . . .

Изъ овогѣ остатка надписєа може се заклю-
чити да є истый бывшїй пре протосеквєстатєсѣ, а доц-
нїє Кесарѣ Хрєла премїнуо годинє одѣ створєня

свѣта 7851-ве или после Христа 1343-ће и то не-
 надно, примившии пре смрти юши монашескiй чинъ
 подъ именемъ Харитона. Овде се назива Хреля
 Драговолъ, може бити по отцу Драговолу, ерѣ се
 иначе по презимену обично назива Охмуѣвићъ,
 коє породице грбъ имао є орлова крила, разшире-
 на у штиту и на шлему; одтудъ є Реля, по укра-
 шенiю свогъ шлема, кодъ народа добио презиме
 крилатый, исто тако као што є Бранковићъ Вукъ
 Деспотъ, добио презиме Змай, по златной ажда-
 хи или змаю, коя є на грбу Бранковића шлемъ укра-
 шавала, докъ є у штиту нѣовомъ корачакъ и на
 десно лавъ међу два биволова рога быо.

г) *Дрисовуя цара бугарскогъ Юанна Шишмана мо-
 настиру Рилскоу дарована год. 1379.*

+ Благочестивно что и сѣло прiятно и похвал-
 но всѣмъ христіанскимъ царемъ, еже любити и же-
 ланiе тепло имѣти къ свѣтымъ и кожественнымъ цр-
 квамъ, въ нихже окразъ Бога и челоуѣкъ и свѣтыхъ
 его написаеъ сѣ; оукрашаеъ ко сѣ царь дiадимомъ
 и каменiемъ и кисеромъ многоцѣннымъ, но и еже
 къ Богѣ благочестiемъ и вѣрою и къ свѣтымъ его
 церквамъ честiю. Тѣмже и царствомъ помазанiемъ
 ѿ Бога и ангеловомъ преданiемъ благочестивна хри-
 стiанства стола свѣтопочившихъ царей, и любовъ
 теплота къ Богѣ, и честь къ свѣтымъ его, но и па-
 че ради обновленiя и споменъ и за дѣши свѣтопо-
 чившихъ царей и первопрестолныхъ стола Болгарска-
 го, того ради и царствомъ сномъ законъ и преда-
 нiю навикъ и благоизволи царствомъ даровати бла-
 гокрасное и всенастоящее сѣ златопечатанное сло-
 во царствами монастырю царствами свѣтомъ ст-

цѣ Іуаннѣ Рылскомѣ, иже есть въ мѣстѣ рекомѣмъ
Рыла. за всѣ егова села и за всѣ его метохѣ. и за
всѣ его стасѣ и правинѣ рекже новаѣ и ветхаѣ. Гѣ-
ажѣ сѣтъ села святаго отца Іуанна Рылскаго: семи-
ца Варвара. Чертовъ Дѣлъ. Кърчина. Болгаринѣ.
Бадино. Дриска и Гаганъ. еже есть дѣлъ. Оранца,
метохъ монастырскѣ. до вѣждима. та на скрацѣ
вѣждима. и на скрацѣ лохетицы. и низъ лохетица.
въ Рыла, и презъ рыла возъ дѣлъ на марешница. та
на вѣдѣрица. та на каменница. и низъ каменница въ
рыла. и возъ рыла ѡ вѣждимѣ. къ семѣже еше и о
десниѣ страни царева вѣра сѣцаѣ на богородичина
церковь. та на святаго Проксѣѣ на каменѣ. и низъ
рыла до варвара. та на святаго илѣа. та на га-
бровецѣ. и . . . вѣжѣи на святаго георгѣа. и на
святаго архангѣла. та на дриска. и до града пакѣ
више царева вѣра. низѣа и лѣзѣа монастырскаѣ сѣтъ.
но и лѣмница къ семѣ. со кѣрѣвѣцомъ и армени-
цомъ. иже сѣтъ више села пастири возъ рыла нѣвѣ
сѣцѣ и то монастырское все есть.

Таже село возово. село дѣварѣ. акланово. па-
стра. село нидеварско и разлѣшки пѣсковѣ. село сѣлицѣ.
село дреновдоль. и градицѣ церово. село долѣнѣ. село
градечница съ людми. по имено: поѣ дѣодѣрь съ
дѣтми своими и съ родомъ своимъ и петарѣ дѣодо-
сѣвъ. са братѣми своимъ. и всѣа правинѣ мѣста
того. и планина среднаѣ ѿ гдѣ рыла истичетъ на
зланѣ. та на лѣпшорѣ. тако и съ рекомъ илѣиномъ
до гдѣ се съ рыломъ составляетъ. и ѿ лѣпшора на ко-
маревски верхъ та на каменѣ верхъ. та на царѣвъ

верхъ та на шипочень на метохъ монастырски. и ѿ
 деснаѧ страна града стоѧ въ рѣла. и низъ рѣла
 стрѣма и возъ стрѣма до германѣца. и возъ гер-
 манѣца до болгарина и возъ болгарина та на пе-
 сѣи прескокъ. и на агѣиѣи влеть. и на шалакъ. и на
 рѣвно езеро. и на прекѣвѣицѣ. та на окрестъ рѣла
 паки. И надъ тѣмъ всемъ да имать власть неѿ-
 емлемѧ той пѣстиножитель Іѿваннъ рѣлскѣи, явле-
 нѣмъ такоѧго златопечатаѣннаго слова царствами.
 И ещѣже къ симъ, и гдѣже се находѣять сѣлицѧ и-
 ли сѣнокоси или жрьники или мѣста жрьничана или
 лѣвѣица или виноградѣи или нѣви или стасѣи, каковѣи
 либо, иже сѣтъ тѣхъ сѣлицъ и тѣхъ людѣи и дѣже
 все находѣять подъ областѣю того монастырѣ цар-
 ствами. надъ всемъ тѣмъ да имать власть неѿем-
 лѣма той монастырѣ царствами свѣтѣи Іѿваннъ. и
 пращаетъ и освѣождаетъ царствами люди все, и се-
 ла все, того монастырѣ царствами. чистѣимъ и свѣ-
 тлимъ прощенѣемъ. да имъ не смѣеть забавлѣти иже
 сѣтъ сеѧсти и прахтерѣи. и примикюрѣи. налагатѣри
 и сѣдѣе. потомъ ни пернираке, ни житаре, ни ви-
 наре, ни десеткаре пчелѣи и свѣиѣи и свѣиѣи. ни а-
 подехатѣри ни сѣи ни стратерѣ. ни сѣнари, ни ми-
 тати, ни краѣдари же. ни пѣсаацы. ни градарѣ. ни
 варничѣе, ни покирчѣе и находѣицы, ни инъ никто ѿ
 всехъ воиарѣ и ракетникѣ царствами, великихъ и
 малихъ иже сѣтъ на все времена пѣслами о всѣче-
 скихъ данехъ и ракетѧхъ царствами. никто ѿ та-
 коѧхъ да не смѣеть забавити тѣмъ родѣмъ свѣта-
 го оца. ни нѣвѣиѧхъ иже имать на полѣ, иже въ го-
 рахъ. ни чѣловѣка его поати на ракетѣ, ни ракетѣ

ники ихъ ни имъ зевгаре енгареѣати. то ни кони ни скотиню. Такожде и еше къ симъ да никто ѿ таковыхъ да нисмееть насилѣомъ власти въ села и въ люди того монастырѣ царствами святаго Оца. насилѣомъ хѣба взати. ни кѣрета обити. ни ногѣи въхъма стати на дворѣ ихъ. но вси да ѿгеними киваютъ и да ѿстоятъ далече явленіемъ сего златопечатаннаго царствами. Такожде и градъ стовъ никакоже да немать власти надъ челоувѣкомъ монастырскимъ ни надъ стасіе ихъ, ни до єдинаго власа. И еше къ симъ, аше кто начнетъ ѿ людей монастырскихъ ходити съ кѣпѣи съ дожиткомъ своимъ по всеи державе и области царства моего. да кѣпѣваютъ и да продавають свободно и ничимъ заавлаеми явленіемъ такового златопечатаннаго слова царствами и да имъ се невзимать кѣмеркъ ни дѣавато, то ни ино ничто. И ешеже къ симъ. аше каковаа рикось дѣетсиа во области монастырской, той монастырѣ царствами святаго отецъ все со исправленіемъ да взимаеть. а и инъ никто ѿ таковыхъ да немать власти. и еже твари ко взатію. И тако да пребиваетъ той монастырѣ царствами святаго Ішаннь пѣстини житель, со всеѣмъ своимъ достояніемъ, елико више рѣхомъ, своегодно и ничимъ заавлаеми, дондеже солнце на земли сѣаетъ. и до живота царствами. понеже царствомъ видевъ таковою оустроенію красетъ и свободъ чистъ томъ монастырю царствами и всего емъ достоянію, ѿ предѣловъ. и дѣдовъ и родителей царствами, святиопочившаго царя аѣне и калимана царѣ. ѿ всеѣхъ царей болгарскихъ прадѣдовъ и дѣдовъ и родителей царствами. и такъвѣю сво-

ведѣ видѣвъ царствомѣ. и вѣдахъ томѣ монастырю царствами благообразное и всенастоящее сѣ златопечатанное слово. также приидеши людѣ монастыря того въ земли царствами въ Гречець. да имъ никто неимать послати ни о единомъ власѣ. токмо да съведѣни по оризномѣ царствами за вса емѣ правини. и за свѣко его достоиніе рекше новаи и ветхаи. се вѣкъ своимъ достоиніемъ. да прекиваетъ сведѣнѣ и ничимъ забавляемъ. Овачеже и по смерти царствами кого изволитъ Господь Богъ царь вѣчній и посадитъ на престоле своемъ. или превозможаѣи сѣи царствами. или ѿ кратѣи и срединокъ царствами. то да не посучитъ сѣ ѿвати что или порѣшити и не прати таково дарованіе царствами. не паче да подновляетъ и подтверждаетъ и придаваетъ, также естъ лѣно православнымъ царемъ творити. Кто ли сѣ нехѣтитъ ѿ таковыхъ и порѣшити и пометнеть сѣ златопечатанное слово царствами. и ѿиметь что ѿ здѣ въписанныхъ и начнетъ забавляти людѣ того истиннаго отца Іоанна рыскаго. то и таково да нехѣтитъ Господь Богъ праведнымъ своимъ съдомъ. и причастіе да имать со Іудею предаемъ Господнимъ. и проказа Гезіева да наследитъ. и сѣпостата да имать свѣатаго отца здѣ и въ вѣдѣшимъ вѣче аминь. Того ко ради даровасѣ томѣ монастырю царствами благообразное и всенастоящее сѣ златопечатанное слово царствами на всякое ѣтвержденіе извѣстно и сведѣ чистѣ.

Иисахъ и подписахъ Царствомѣ окичнымъ и царскимъ знаменіемъ. въ лѣто 23 ѿ пѣ. Индикта. ѿ. мѣсѣць Септемврїи. аѣ. дѣнь.

Іоуанъ Шишманъ въ Христа Бога благовѣрный царь и самодержецъ Болгаромъ и Грекомъ

Ову хрисовулю потврђуюћу сва добра и права дарована манастиру светога Јоанна Рылскогъ одъ пређашњи цара бугарски, даровао є истоме манастиру последнїй царъ бугарскїй Іоаннъ Шинманъ, зетъ цара Лазара србскогъ, владавнїй одъ год. 1353. до 1392., коє є и убиєнъ; она є писана у Средецу, саданшњой Софіи, д. 11-тогъ Септембра 1379те године; џ премда є она већъ по свој прилици напечатана у дѣлу Архимандрита бугарскогъ отца Неофита: Житїє и служба Светога Јоанна Рылскога, пре више године на светъ издатомъ, и описанїє манастира Рылскогъ садржавауюћемъ, опетъ смо зато држали за добро напечатати є и овде по исправномъ препису, збогъ важности њѣне како у смотреню старе Географїє, будући се толика имена места река, и гора у њой наводе, тако и у смотреню правлѣнїя и устроєнїя бугарске државе, єръ се ту избраю многа и разна званїя и достоинства, и разни родови данка, дужности поданика према правительству, одъ кои се поданици манастира Рылскогъ сасвимъ ослобођаваю.

д) *Надпись у цркви Боянской кодъ Софіе.*

Ѓданъ сатъ хода отъ Софіє у селу Бояни, коє подъ самомъ горомъ Витономъ лежи, налази се єдна стародревна мала црква, изнутра прекрасно живописана, и премда є више пута одъ разбойника была похарана и запальвана, опетъ се зато старо живописанъ добро сачувало и изображенїя се ясно познаю. Съ леве стране на зиду у цркви налази се слѣдуюћїй надписъ:

† Въздвигне сѧ ѿ зема. и създасѧ прѣчисты. храмъ. святаго иєрарха Христова. Николы. и свѧ-

таго и великоуславнаго мѣченика Христова Пантѣ-
леимона. теченнемъ и трѣудемъ и любовна. многааѣ
Калишникъ севастократора. Братѣчада царева. видѣхъ
свѣтаго Стефана краля сръскаго. написаже сѧ при
царство калгарское. при благовѣриимъ и благочѣсти-
вѣмъ и христомлюкивѣмъ цари. Константинъ асѣни ::
ѣдикто ѣ. въ дѣто: 48.49.50.51.

Овай надписъ спада у годину 6767 одъ ство-
реня света, дакле 1255-ту после Христа, у време
владаня цара бугарскогъ Константина Теха, подъ
коимъ є црква Боянска по сведочби овогъ над-
писа само измалана или живописана была, а зи-
дана могла є она јошъ пре тога времена бити. У
родословію бугарски владателя у то време ненала-
зи се никакавъ Калоянъ, али мало пре была су два
Калимана владателя бугарска, коє име може бы-
ти да є изопачено одъ Калиянъ. По овомъ над-
пису морала є непозната у родословію Неманића
ћерка краля сръскаго Стефана Неманъ бити у-
дата за каквогъ бугарскогъ владателя или члана
владаюће породице, по којој є истый ктиторъ ове
цркве Боянске Калоянъ могао бити његовъ унукъ;
а да є и онъ быо чланъ владаюћегъ дома Асѣно-
вића то посведочаваю речи оне, коє кажу да є
быо братучедъ цара бугарскогъ и Севастократоръ.

До надписа овогъ измаланъ є истый ктиторъ
са својомъ супругомъ; оба су представљени у
найбольимъ годинама; мужъ има малу црну браду
и црну до колѣна доламу, а црвена капа метута є
до његовыногу на земљу; надъ његовомъ главомъ
стои слѣдуюћий надписъ:

Калѣникъ Севастократоръ. Ктитори.

Жѣна његова има неку капу на глави и бога-
то украшену дугу доламу на себи, а опасана є

некомъ лепомъ марамомъ, као што и данасъ јошъ у Софїи жене носе, надъ нѣномъ главомъ чита се надписъ:

дес . . . . севастократорица. Ктитори.

Спрамъ овогъ изображеня и надписа, на десној страни цркве на зиду види се овај надписъ:

† Прѣстави са равъ Божї алмимиръ всеводнѣхъ витемировъ снѣхъ мѣсеца маѣ день. ѿ. въ лѣто 78. ѿ. ѿ. ѿ. Индикто ѿ. (дакле године 6854 света или 1346-те после Христа:)

е) *Надписъ изъ монастыра Светога Ђорђа близу Софїи.*

Око Софїе у Витошу планини съ оне стране рѣке Искре има до 12 монастыра, кои су јошъ пре краткогъ времена сви имали старе рукописне књиге, али су ове све немарливосћу и незнањемъ нѣјовы настояника упропашћене. Кажу да є највише књига было у монастыру Светога Архангела у Витошу, кои є последнїй бугарскїй царъ Јоаннъ Шинманъ сазидео, али и оне су све коє разнешене, коє одъ самы калуђера спалѣне были. Тако исто и у монастыру Светога Ђорђа было є пре краткогъ времена славенски рукописа, али данасъ ни тамо ништа више нема. Овај монастырь быо є негда богатъ и лепъ, садъ є тако осиромашіо, да єдва єдногъ калуђера издржавати може; зыдео га є по казиваню игумана єданъ одъ србски владателя, али кои, то ніе умео казати, а не да се то ни изъ надписа дознати, єрь главный стародревный надписъ више црквены врата тако є излизанъ, да се неможе никако прочитати. Црква є изнутра прекрасно измалана, и на левој страни на зиду изображени су ктитори, кои су ову цркву зидали. Два мушка лица стоєћа држе

међу собомъ на рукама исту ову цркву, и подносе ю Светому Ћорђу, кои се између њи и надъ њима види. а св. Ћорђе гледи у Христа Спасителя горе на облаку седећегъ и претомъ десне руке показуе му цркву. Ђдно одъ она два мушка лица. која цркву држе, есте старацъ съ дугомъ беломъ брадомъ, има затворену златну круну на глави, и драгоцѣнно украшену дугачку аљину: друго пакъ лице представљно е у најбольшмъ годинама, у драгоцѣнномъ одѣлу гололаво са разбарушеномъ косомъ на глави, и са црвеникасто плавомъ куждравомъ брадомъ, има врло невесео, као очаявајућий погледъ, а до овога стои млада и врло лепа жена, у скерлетнимъ аљинама, преко кои е драгоцѣннымъ шаломъ опасана. и на глави има белый клобукъ, као што га жене у мачви носе. До ногу оногъ младогъ мужа клечи мужко дете одъ 10 до 13 година, у драгоцѣнномъ одѣлу, гололаво, а капа црвена лежи му до пѣга на земљи, надъ главомъ пакъ пѣговомъ стои овай надписъ:

Прѣстави се ракъ кожій тедшрѣ синъ радиво-
евъ въ лѣто 434. мѣсеца авгѣста.

До ногу оне младе жене исто тако клечи е-
дна мала девојчица, на кое главу метула е иста
госпоја свою руку, а више главе детета стои на-
писано:

Прѣстави се рака кожїа драгана дѣци ради-
коєва. мѣсеца авгѣста.

Види се јасно да су млада госпоја, и онај мла-
ђий мужъ родителѣи оне деце. Но кои ово има
бити владатељ сръбскїй. (сръ да е и надписъ сръ-
бскїй може се заключити изъ форме прѣстави се, кое

є србизамъ у место: см) то се само по години нага-
ђати може. Али надписъ є одъ године света:
7001, дакле после Христа 1493, а онда већъ ни Бран-
ковићи нису у Србји владали, и тако є овай над-
писъ сасвимъ неразумителанъ за насъ. Но могло
бы се судећи по изображенію краля са круномъ
на глави іошъ предпоставити, да є или надписъ
много доцнїе обновлѣнъ, и тако да є ова година
онда ставлѣна, или да є погрешно преписанъ, ако
є неясанъ, а найпосле и то да онай краљ са цр-
квомъ илити посветна (вотивна) икона нїє єдна са
овомъ породицомъ овде представлѣномъ, него да
су то два изображенія, свако за себе постоеће; и
тада бы овай Радивой могао бити какавъ у тур-
ско време знатанъ потомакъ неке одъ владавши
породица србски или бугарски; а кои є оно краљ.
то ћемо можда на другомъ путу моћи дознати, а-
ко нађемо, ко є монастирь светого Ђорђа у Ви-
тошу основао.

Дръ Янко Шафарикъ.

Д О Д А Т А К Ъ

КЪ ОПИСАНІЮ СТАРЫ СРБСКИ НОВАЦА

(одъ Дра Янка Шафарика.)

(Види: Гласника Друштва Србске Словесности свезку III-ју одъ стр. 189 до 261; свезку V-ту одъ стр. 212 до 223; и свезку VI-ту одъ стр. 190 до 208).

По обећаню нашемъ. ево опетъ подносимо любительима србски старина знатанъ брой новы, по нашемъ знаню досадъ непознаты и нигде јошъ неописаны стары србски новаца, међу којима се многи такови налазе, кои ће не само новосћу и лепотомъ свое форме, читатељ наше задовољити, него и важносћу својомъ за историју обрадовати њ и до удивленія довести. еръ су међу њима неки тако необични и неочекивани, да на историју свога времена сасвимъ нову светлостъ изливају и неке преважна сабјетва за судбину Србства имајуће догађае у новомъ виду намъ представљаю, о чему ће се свакій, кадъ наше описаніе прочита, а и самъ чертежъ исты новаца внимателно размотри и оцени, подпуно уверити моћи,

Скоро за све ове нове споменике славне прошлости србске, и велику важностъ имајуће изворе и доказе наше народне историје, обвезани смо ревностномъ истраживатељу наши старина

Г. Стефану Верковићу, кои є нѣи на свомъ іошѣ траюћемъ путованію по старосрбскимъ предѣлима нарочито тога ради предузетомъ, изнашао, покупіо и нама послао; а посредствено имамо за нѣи благодарити високомъ нашемъ правительству, кое є истогъ путника великодушно снабдѣло знатнимъ новчанимъ средствама, безъ кои онъ ово свое заслужено дѣло никако небы быо могао продужити. Благодарѣни овде явно високославиномъ правительству нашемъ за посведочено тымъ дѣломъ усрдіе и уважаваніе према истраживанію и скуплянію важны споменика славне србске прошлости, и припознаваюћи не малу заслугу истогъ Г. Верковића, съ толикимъ тегобама и трудомъ стечену, неможемо прећутати нашу теплу желю, да се овоза науку важно предузиманіе са штедромъ подпоромъ високославнаго правительства нашегъ и далѣ продужи. повтораваюћи оно што смо на страни 187-мой и 191-вой VI-те свезке нашегъ друштвенаго органа Гласника у овомъ смотренію рекли, да се то єсть у старосрбскимъ предѣлима зацело налазе іошѣ многи важни споменици славне прошлости срске, кои у тамн развалина или незнаія очекую прилѣжногъ и ревностногъ родолюба, да їй нађе, дигне, и опетъ свету преда! — А да се слободно можемо надати, да ће нашъ путникъ осимъ србски новаца, и писане споменике, надписе, и рукописе изнаћи, то намъ посведочавая они надписи, кое є на овомъ свомъ путу нашао, и кое овде пре овогъ описанія нашимъ читателяма саобштавамо, и то, да є нашао и єдну србску рукописну кнѣгу, садржаваюћу колико изъ нѣговогъ извѣстія видимо, житія разны светителя, кою ће намъ првомъ поузданомъ приликомъ послати. Осимъ овде описаны досадъ непознаты новаца, нашао и послао є Верковићъ за нашъ народный Музеумъ и знатанъ брой већъ познаты србски

новаца, понайвише у лепо сачуванимъ екземпля-
рима, свега 36 разны комада, и до 165 комада вр-
ло лени и понайвише редки старо-грчки, македон-
ски, и римски новаца.

Све овде описане новце сниміо самъ я вѣр-
но са самы оригинала, кои се садъ понайвише у
народномъ Музеуму и кодъ Друштва Србске Сло-
весности чуваю, а само неки налазе се у прива-
тнимъ рукама.

НОВАЦЪ СТЕФАНА ПРВОВЕНЧАНОГЪ

Краля одъ год. 1195 до 1228.

*Таб. VI. бр. 33. Новацъ сребриъ, добро сачуванъ, те-
жакъ 17 грана.*

На лицу: Христосъ Спаситель на престолю се-
дећи, до главе ІС. ХС. десно до престола слово Р а
лево глава некогъ светителя, имаюћа око врата
кругъ одъ точки.

На палицію: Краљ са отвореномъ круномъ на
глави стоєћи, у дугой до земаљ долами прийма у
десницу руку дугій двострукій крестъ, кои му по-
дає светый Стефанъ првомученикъ, стоєћи лево
до краля, са кругомъ славе око главе у дугой
свештеничкој одежди и држећи у левой руци
книгу; доле до края мотке одъ баряка съ обе
стране по едно Р, надписъ латинскій око края
новца десно до краля . STEPAN : . између гла-
ве краля и креста: REX то єсть: Стефанъ краљ; а
лево до светителя : STEPAN : то єсть Стефанъ:

Ово є нова фела новаца Стефана првовѣнча-
ногъ, коя се одъ описаны у Гласнику (св. III

подъ бр. 3. 4 и 5) новаца нѣгови разликуе целимъ значаємъ, но найвише ономъ светительскомъ главомъ до леве страие престола Христоваго на лицу, и надписомъ на наличію, у комъ стои у оба имена Р у место Е. Глава она появлюе се доцнѣ опетъ на некимъ новцима Душановимъ и Уроше-вимъ, описанимъ у нашемъ Гласнику св. VI. подъ бр. 1. и св. VII. подъ бр. 36 и 37; но каква є то глава, шта ли она има значити то неумемо казати. Овай новацъ послао є Верковићъ за нашъ музеумъ.

НОВАЦЪ СТЕФАНА РАД ОСЛАВА.

Краля одъ год. 1228 до 1234.

Таб. VI. бр. 34. Новацъ сребриъ. врло добро сачуванъ, тежакъ 28 грана.

На лицу. Исусъ Христосъ седећи на престолу, до главе десно ІС. лево ХС. као обично.

На наличію: Краљ стоєћи. съ круномъ отвореномъ на глави, брѣдѣть и дуге носе, у дугомъ и пространомъ одѣлу, у десной руци држи скиптаръ, са крстомъ на врѣу; а леву руку метуо є на прен, око края новца у кругу надписъ: РАБЪ ХС и СТЕФАН; то єсть рабъ Христу Стефанъ; десно до краля види се слово А, а лево: М.

Овай врло лепъ новацъ, найвѣшма наличи на описанъ у Гласника св. III. подъ бр. 6 новацъ истога краля, одъ когъ се опетъ сасвимъ разликуе словима А и М до лика краљвогъ, на којъ месту на ономъ стоє звезде, дакле є ово нова фела онога рода новца, и мы смо га вѣрно начертали по ори-

гиналу налазећемъ се у нашемъ народномъ Музеуму, а онај е само изъ Луценбахеровогъ дѣла пренешенъ.

НОВИЦИ СТЕФАНА УРОША I. ВЕЛИКОГЪ.

Краля одъ год. 1241 до 1272.

Таб. I. Ч. 1. Новацъ сребриъ, врло добро сачуванъ, тежакъ 16 грана.

На лицу: Исусъ Христосъ на престолу седећи, до-главе $\overline{\text{IC}}$. $\overline{\text{XC}}$; а до престола съ десне стране В, а съ леве А.

На наличію. Светый Стефанъ првомученикъ предае краљу гологлавомъ стоѣћемъ у богато украсеной дугой долами, еднострукій крстѣ; надписъ око края новца, десно: VROSIVS, између главе краљве и крста отвѣсно REX; лево: S. STEFNS. доле до края мотке одъ крста десно L, а лаво V.

Овај новацъ наличи на описане у Гласника св. III подъ ч. 18 и 19, али се вѣштествено одъ њи разликуе: словама на лицу до престола, и тимъ што на њму нема оны звезда, које се на овима налазе, даљъ самимъ надписомъ, ерѣ на овомъ има S. STEFNS; а наипосле словима L. V. до долинѣгъ края баряка, дакле с ово новъ новацъ; осимъ тога она два извађена су изъ Луценбахера и нису добро сачувана, ити доволно точно начертана, а овај е снимљѣнъ са оригинала, нађеногъ у Штинѣ у Македоніи, и одъ Верковѣћа у нашъ Музеумъ прешавшегъ.

*Таб. I. ч. 2 Новацъ сребриъ, врло добро сачуванъ, те-
жакъ 23½ грана.*

На лицу. Као обично Исусъ Христосъ на пре-
стоу седећи, са словима до главе *Їс. Хс.*, а до
престола десно *T.* а лево *V.*

На наличію. Св. Стефанъ предає краљу голо-
главомъ стоећемъ у богатой долами двострукій крстъ;
надписъ око края новца десно *VROSIVS*, између
края и крста са словима у отвѣстномъ реду ста-
вљенимъ *REX.* а лево: *S. STEFAN.* доле до края
мотке одъ крста десно слово *N* а лево *O.*

И ово є сасвимъ нова фела новаца Великога
Уроша, ерѣ описани у Гласника св. III подъ ч. 15
и 16 новци истога краля, на коє овај највише на-
личнѣ, показую краля са круномъ на глави, и са-
свимъ друга слова на лицу до престола, и на на-
личію до долиньгъ края крста: и овога оригиналъ
налази се у нашемъ народномъ Музеуму.

СТЕФАНА ДРАГУТИНА, СРЕМСКОГЪ.

Краля одъ год. 1272 до 1275; † г. 1317.

*Таб. I. ч. 3. Новацъ сребриъ, врло добро сачуванъ, те-
жакъ 25 грана.*

На лицу. Исусъ Христосъ седећи на престоу,
као обично.

На наличію. Св. Стефанъ предає краљу голо-
главомъ, стоећемъ у дугой долами, барякъ; надписъ
око края новца десно: *STEFAN.* између главе кра-
ля и баряка, у отвѣстномъ реду *REX;* лево: *STEFAN.* на
прима светогъ Стефана до евангелія съ обе стра-
не по еданъ крстићъ, а доле до края мотке одъ
баряка опетъ съ обадве стране по еданъ крстићъ.

Нова фела новаца овога краля, подобна истина описанима у Гласника св. III подъ ч. 23 до 26, али одъ своіо овы различна, и по надпису, и особито збогъ она четири крстића на наличію: чува се такођеръ у вародномъ Музеуму.

СТЕФАНА УРОША II. МИЛУТИНА.

Краля одъ год. 1275 до 1321.

Таб. I. ч. 4. Новацъ сребриъ, врло добро сачуванъ, има 23 грана.

На лицу. Исусъ Христосъ седећи на престолу, као обично.

На наличію. Краљ гологлавъ съ дугачкомъ косомъ у обичномъ дугомъ одѣлу седи на столиці безъ наслона. држи у десници скиптаръ са крестомъ на врѹ украшенъ, а у левой руци великій мачъ, кон є преко крила свогъ положио; надписъ око края новца: MONETA REGIS STEFAN.

Овай врло лепъ и изредно сачуванъ новацъ наликъ є на новацъ истога краля, описанъ у Гласника св. III подъ ч. 32, но разликує се одъ нѣга савршено тимъ, што на овомъ на врѹ скиптра има крстъ, а на ономъ цвѣтъ одъ крина; овай є вѣрно сниманъ са оригинала у народный Музеумъ одъ мене прешавшегъ, а онай смо само по Луценбахеру нашимъ читателѣма саобитили.

Таб. I ч. 5. Новацъ сребриъ, врло добро сачуванъ, тежакъ 26 грана.

На лицу. Исусъ Христосъ на престолу седећи, као обично, само што є много лепше израћенъ, и више украшенъ, нарочито око главе венацъ сла-

ве и крестъ показує у свакомъ краю по єданъ кружићъ; до главе обичный надписъ ІС. ХС; а до престола съ обе стране по єданъ великій цвєть одъ крина.

На наличію: краљ са круномъ на глави у дугой альяни седи на украшеной столицѣ безъ наслона; у десной руцѣ држи скиптаръ, кон има на вру цвєть одъ крина; а у левой руцѣ држи царску ябуку, надъ коіомъ є узвишенъ двострукій крестъ; надписъ око края новца: **MONETA REGIS VROSL.**

Овай новацъ принадлежи међу найлєпше досадъ познате сръбске новце, и важанъ є особито по онимъ криновима или лиліяма, коє су на нѣму до престола Спасителѣвогъ тако ясно изражене, и коє се одъ разны историка разно толкую; єрь неки мисле да су їй сръбски владѣтели прїимали у свой грбъ, као знакъ признаваня врѣвногъ господарства краљва Унгарски одъ дома Анжунадъ Сръбіомъ, на пр. Карла Роберта и Лудвика великогъ; други мисле да они посведочаваю сродство Уроша Великогъ по жени, и прїятельскій союзъ нѣговъ са домоу французскимъ. ¹⁾ Владаюћимъ онда у Цариграду у Неаполю, па и у адриатійскомъ приморю у горњой Албанїи, а доцнїє и у Унгарїи и Польской; їошъ други потврђую, да су ови криновци, съ обе стране белогъ двоглавогъ орла по єданъ, были већъ у грбу Неманъ I-вогъ; а мы ово последнѣ држимо за найвѣроятнїє, ако и неумемо казати зашто є Неманя употреблявао грбъ царства римскогъ двоглавогъ орла и ове кринове. Овай є новацъ подобанъ новцима овогъ славногъ сръбскогъ владѣтеля описанимъ у Гласника

¹⁾ Урошъ Великій имао є жену французкиню *Ану* кѣрь Балдуина II латинскогъ цара у Цариграду, кон є быо французскій династа и Маркграфъ Фландрїє.

св. III. подъ Ч. 35 и 36-тимъ, али є оиетъ особитогъ калуна, и овде є начертанъ по врло добро сачуваномъ оригиналу прешавшемъ одъ Верковича у нашъ народный Музеумъ, а онде є само изъ Лѣтописа и Луценбахера снимлѣнъ.

СТЕФАНА ДУШАНА СИЛНОГЪ.

Краля одъ г. 1336, цара одъ 1347 до 1356.

Таб. I. ч. 6. Новацъ сребриъ, врло добро сачуванъ тежакъ 25 грана.

На лицу: Светый Трифунъ, патронъ общине Которске, стоѣни съ вѣнцемъ славе око главе, савъ окруженъ чертомъ одъ точки сложеномъ, држи у десной руци грану палмову; а у левой крсть; подъ ногама нѣговимъ види се слово O, а съ обе стране по едно IP. око края новца надписъ слѣдуюћий: . S . TRIPHON . CATHAREN . то єсть: Светый Трифунъ Которскій.

На наличію: Царъ са круномъ отвореномъ на глави, у дугой обичной альяни седи на столицѣ, коя є украшена на обадве стране главама лавова, држи у десной руци скиитаръ са криномъ на вру а у левой царску ябуку, са едноострукимъ крестомъ, око края новца надписъ: STEPHANVS IMPERATOR.

Овай лѣнъ новацъ, ясно сведочѣній о вѣрномъ господарству Цара Стефана надъ источнимъ приморѣмъ адриатическогъ мора, а нарочито надъ градомъ и предѣломъ Которскимъ, подобанъ є ономъ у Гласника св. V на стр. 213 подъ бр. 2. описаномъ, али се савршено одъ нѣга разликує над-

пмсомъ и на лицу и на палицію. тако да е ово опетъ сасвимъ новъ новацъ овогъ великогъ сръбскогъ владателя, коєга слава и моћ дае се добро познати и изъ Пумизматике сръбске почемъ смо већъ мы са овде слѣдуюћима досадъ издали иѣгови 36 разны новаца. а то е толико богатство, да ће у овомъ смотрењу тежко кон савременый владатель нашего Душана надвисити. — Оригиналь новца овога чува се у народ. Музеуму.

Таб. II. ч. 7. Новацъ сребриъ, добро сачуванъ, има 16 грана тежине.

На лицу. Спаситель на престоу седећи као обично, до престола слова съ десне стране **Н** а съ леве **О**.

На палицію. У целомъ полю у петъ редака разположенъ е слѣдуюћій надписъ: + СТЕФАНЪ ВЪ ХАБА БЛАГОКЕРНИ ЦРЬ Ъ с то естъ: Стефанъ въ Христа Бога благоверный царъ.

Овай новацъ по роду подобанъ Душановимъ новцима већъ описанимъ у Гласника св. III подъ бр. 55 и 56. и св. V подъ бр. 1. савршено се одъ нѣи разликуе словима на лицу до престола стоећимъ, и надписомъ на палицію сасвимъ другчіе разположеніемъ, тако да е ово нова фела тога рода Душановы новаца; но особито е важанъ и любопытанъ новацъ овай збогъ правописа у истомъ надпису употребленогъ, ерь у речи благовѣрный место **Ѣ** коє на свима другима досадъ познатима новцима овогъ рода налазимо овай има **Е**, дакле: благоверный. Оригиналь наѣнъ одъ Верковића у Скоплю, садъ е у нашемъ народ. Музеуму.

*Таб. II. ч. 8. Новацъ сребриъ; добро сачуванъ, тежакъ
16 грана.*

На лицу. Као обично Христось Спаситель на престолу седеѣи, до главе IC XC , а до престолу слова, десно N а лево B .

На наличію. Царъ и царица стоѣи држе међу собомъ дугачакъ двострукій крестъ; обадвое имаю круне на главама, царъ затворену а царица отворену, а на себи дуге богато украшене царске одежде и поясе; царъ држи у десной а царица у левой руци скиптаръ на врѹ крестомъ украшенъ; надпись на краю новца десно до цара: CFB , т. естъ: Стефанъ, а лево до царице: CP то естъ: царъ.

Овай врло лепъ новацъ подобанъ є описаномъ у Гласнику св. III подъ бр. 59 новцу истога цара, но како се разликує одъ нѣга по словима до престола Христоваго на наличію, и по круни на глави царичиной, мора се као нова фела овога рода Душановы новаца сматрати, а оригиналь є одъ Верковића прешао у нашъ Музеумъ. —

*Таб. II. ч. 9. Новацъ сребриъ, врло добро сачуванъ, 17
грана тежакъ.*

На лицу. Исусъ Христось стоѣи, окруженъ чертомъ одъ точки, десницомъ дає благословъ, а у левой руци држи евангеліє; изванъ онога круга обичный надпись: IC XC .

На наличію. Царъ и царица, исто тако као и на предидућемъ новцу, подъ крунама стоѣи држе у средини међу собомъ дугій двострукій крестъ, а у другой руци скиптаръ; око края новца погрешный латинскій надпись: десно до цара скраћено: IPOR SIT , кое я читаю: $\text{IMPERATOR STEPHANVS}$.

то єсть: Царь Стефанъ; а лево до царице: ELL IPRE, исто тако скраћено место: ELENA IMPERATRIX, то єсть: Елена царица.

Овай новъ и досадъ сасвимъ непознатогъ рода новацъ Душановъ, заєдно са слѣдуюћима посведочава, да є Душанъ свою супругу Елену држао у великой важности и чести као царицу и савладательницу; нашао га є Верковичъ у Приштини, а садъ се чува у народномъ Музеуму; наличи по надпису на Душановъ новацъ описанъ у Гласника св. VI. подъ бр. 3, али є иначе по свему осталомъ сасвимъ другогъ рода.

Таб. II. ч. 10. Новацъ сребриъ, добро сачуванъ, 14 грана тежакъ.

На лицу. Исусъ Христосъ као напредидућемъ стоећи, десницомъ дає благословъ, а у левой држи евангелиє; око главе има кругъ славе. до овогъ надписъ: $\text{IC} \cdot \text{XC}$; до лика спасителъвогъ исподъ десне руке до ногу виде се четири звезде, а на левой страни три звезде една подъ другомъ, а све ово ограђено є кругомъ одъ точки, изванъ когъ налазе се слова десно : L а лево : B; и горе и доле до свакогъ овогъ слова види се по єданъ цвѣтъ.

На наличію. Царъ и царица стоећи подъ крунама држе међу њима налазећій се дугій *трострукій* крстъ, а свакиѣ осимъ тога свой скиитаръ, свршующій се у крстъ; надписъ латинскій, десно до цара на краю повца гласи : .STP . IP = скраћено у место : STEPHANVS IMPERATOR то єсть: Стефанъ царъ; а лево до царице : • ELL • IPAT. скраћено место : ELLENA IMPERATRIX, то єсть: Елена царица.

Овай лепъ новаць уобште налечи на преди-
дућий, али є сасвимъ особитый и новъ новаць, не-
познать іошъ досадъ, по трострукомъ крсту, и по
надпису налечія, а и по целомъ украшенію лица.
Нашъ Музеумъ добио га є одъ Верковића.

*Таб. II. ч. 11. Новаць сребриъ, врло добро сачуванъ,
тежакъ 13 грана.*

На лицу. Ликъ Христа Спасителя стоећегъ,
као и на предидућемъ. съ томъ само разликомъ. да
у место звезда на овомъ има петъ онаки фигура,
∞, и то две съ десне стране, а три съ леве до
лика, све една подъ другомъ, а изванъ круга дес-
но слово : Т . а лево велика звезда.

На налечію. Опетъ царъ и царица подъ кру-
нама стоећи држе међу собомъ дугачкій двостру-
кій крстъ; царъ има у десной руци скиптаръ са кр-
стомъ на вр'у, а царица држи у левой руци књи-
гу; до царице на левой страни стои звезда, а до-
ле до края мотке одъ крста десно слово : R. Над-
писъ око края новца латинскій лево : STPS IM .
а десно . PERAT . кое є скраћено одъ : STEPHANVS IMPERATOR.

По надпису на налечію, и по форми лица раз-
ликує се овај новаць одъ своіо подобны Душано-
вы новаца. толико, да се мора сматрати. као са-
свимъ особитый и досадъ непознатый родъ. Налази
се у збирки Стеф. Верковића.

*Таб. II. ч. 12. Новаць сребриъ, доста добро сачуванъ,
ица 14 грана.*

На лицу. Исусъ Христосъ стоећи. као и на пре-
дидућима, безъ обичны слова до главе. окружень
найпре звездама, одъ кои се три на десной а че-

тири на левой страни лика Спасителѣвогъ налазе, а потомъ кругомъ одъ точки; изванъ овогъ десно види се звезда између две водоравне черте, а лево $\times$ исто тако међу двема чертама.

На наличію. Царъ и царица држе еднострукій крсть у средини међу нѣма наодећій се; имаю круне на главима и скиптрове крстомъ окончане у рукама; но круне и одѣла овы ликова врао су особито и несавршено израђена, а и надписъ е по-remeћенъ овако : STEFAN + ROTSO коє бы имало значити: STEFAN IMPERATOR : едномъ речи, савъ новацъ показує, да га е некакавъ невештъ майсторъ правіо: али се управо тымъ разликує одъ свою други новаца, а дошао е у Музеумъ одъ Верковића.

Таб. III. ч. 13. Новацъ сребриъ, прилично сачузанъ, има 11 грана тежине.

На лицу. Ісусъ Христосъ као обично на престолу седећи; до престола съ десне стране Р. съ леве . V . а до главе Христове обичный надписъ погрешно изрезанъ.

На наличію. Царъ и царица подъ крунама стоєћи држе међу нѣма наодећи се другій двострукій крсть; а у другой руци скиптрове са крстовима на краю; но овде царъ има отворену круну, а царица затворену, или вальда само неку капу? надписъ е погрешно изрезанъ, а имао е быти попомъ мнѣнію оная кои на новцу овде подъ бр. 8 описаномъ видимо; и овай новацъ целымъ своимъ изгледомъ показує на невештогъ майстора, кои е само слено подражавао старіє образце; али е различанъ одъ свою други новаца сръбски; а садъ е у Музеуму, узетъ одъ Верковића.

*Таб. III ч. 14. Новацъ сребриъ, добро сачуванъ, те-
жакъ 14 грана.*

На лицу: Ликъ Христа Спасителя само до пояса безъ руку начертанъ, до главе съ обычнымъ надписомъ IC XC ; до нѣга съ обадве стране по една анѣлъ у целомъ стасу са снуштенимъ крилама, а исподъ нѣга између две звезде слова: IZ али изврнута.

На наличію: Царъ са круномъ на глави яши на коноу, и држи у десной руци скиптаръ са крстомъ окончанъ, до нѣга надпись десно: CFB T. E. Стефанъ, а лево IP то єсть Царъ: предъ конѣмъ една звезда.

Овай сасвимъ новогъ рода лєнь новацъ Душановъ налази се у збирки Г. Стеф. Верковића.

СТЕФАНА УРОША МЛАДОГЪ.

Цара одъ г. 1356 до 1367.

Таб. III ч. 15. Новацъ сребриъ, добро сачуванъ, 13 грана тежакъ.

На лицу: Царъ са круномъ на глави, у одѣлу богато украшеномъ седи на престолу безъ насло-на, ногѣ метуо є на ястукъ: у десной руци држи скиптаръ украшенъ на краю крстомъ одъ четири кружчића састављенимъ, а леву руку наслоніо є на прен: надпись съ обе стране до нѣга водоравно положенъ є сръбскій, десно. JOP , коє є скраћено JPOШ , а лево IP , скраћено ЦАРЬ.

На наличію: Шлемъ украшенъ острагъ са перѣмъ доле снуштенимъ; надъ шлемомъ стои кру-

на несавршено начертана, надъ овомъ звезда са шесть зракова, а изъ ове подиже се перяница; око края новца надписъ, на коега почетку стои цветъ одъкрива овако: **VROSIVS IMPERATOR**, то естъ: Урошъ царъ, дакле оно исто латинскій, што е на другой страни србскій написано.

Овай новацъ налечи уобште на описаный у Гласника св. III подъ бр. 63-ћимъ новацъ истога цара Уроша, али е сасвимъ особитога рода и по фигурама и по надписима; нашао га е Верковичъ у Призрену и уступио га нашемъ Музеуму, где се садъ чува.

Таб. III ч. 16. Новацъ сребриъ, врло добро сачуванъ, тежакъ 14 грана.

На лицу: Царъ подъ круномъ затвореномъ, у врло богато украшеномъ одѣлу седи на столици безъ наслона, држи у десной руци скиптаръ са крестомъ окончанъ, а леву метнуо е на крило; надписъ е: **УРОШЪ ЦАРЪ**; то естъ: УРОШЪ ЦАРЪ, све као и на предидућемъ, съ томъ разликомъ, да на левой страни исподъ слова **ЦАРЪ** стои латинско слово **БН** да царъ нема подъ ногама ястукъ;

На наличію, исто е тако, као и на предидућемъ новцу ритерскій шлемъ, украшенъ острагъ са марамомъ, а горе са круномъ, звездомъ и перяницомъ, а унаокало стои надписъ латинскій **VROSIVS IMPERATOR**.

Па е ипакъ и ово по целомъ изгледу сасвимъ другій новацъ, савршеніе израћенъ, а осимъ тога по надпису одъ пређашићгъ различанъ, кое се лако видити може, кадъ се ова два новца међу собомъ сравне; има га одъ Верковича Друштво Србске Словесности.

*Таб. III ч. 17. Новацъ сребриъ, врао добро сачуванъ,
14 грана тежакъ.*

На лицу є и ту све као на предидућемъ, али съ томъ важномъ разликомъ, да овде Царъ Урошъ нема круну, него капу, а око главе има кругъ славе, као што га обично само светителъи изображени имаю, и што овде нема латинскогъ оногъ слова Б .

На наличію осимъ неки ситница, коє показую да є ово другій калупъ, све є онако као и на пређашниѣмъ, и сама слова у надпису тако су исто расположена S є изврнуто и т. д.

Овай лепъ новацъ чини намъ се бити особито важанъ по ономъ светителъскомъ кругу славе око царева главе на лицу, и мислимо да се одтудъ дає, не безъ вѣроватности, заключити, да є овай новацъ већъ после смрти Урошеве подъ иѣговимъ именомъ кованъ быо, онда кадъ іошъ другогъ обште признатогъ цара у сръбској држави было нїє; еръ се то не да помислити, да бы за живота свога царъ Урошъ дао себе на новцима онако представити, као што се свагда само блажени светителъи изображаваю. Періодъ сръбке исторіє после смрти цара Уроша уобште принадлежи међу оне, кои су наймаѣ объяснѣни, и зато и овай, и неки ниже слѣдуюћи новци, на ово жалостно време безцарствія и многи господара могу неку светлостъ бацити. Вальда су они сръбски властници овакове новце подъ именомъ Урошевимъ ковали, кои Вуканшина нису хтели за свогъ старіегъ и за сръбскогъ господара припознати. И овай новацъ нашао є Верковичъ и дао га нашемъ народномъ Музеуму.

Таб. III ч. 18. Новацъ сребриъ, добро сачуванъ, има 15 грана.

На лицу: Царъ на престолу безъ наслона седећи, у богатомъ одѣлу, подъ капомъ и са кругомъ славе као на предидућемъ новцу, надписъ тако исто: $\text{X}\tilde{\text{P}}\text{Ш}\tilde{\text{Ь}}\text{Ц}\tilde{\text{Ь}}$, то естъ: Урошъ Царъ, али е сасвимъ другій калупъ, кои се у многимъ ситницама разликуе одъ пређашнѣгъ, на примеръ, столица е другачія са четири ноге, цареве одѣло већма е украшено, титле надъ словама другчіе су окренуте и т. д.

На наличію: Шлемъ са круномъ, ябукомъ на којој е звезда, и перяницомъ, као и на предидућимъ новцима Урошевимъ, само што е на овомъ шлемъ на лево окренутъ, а на свима опима на десно, и што е неясно израђенъ; и надписъ е онај истый латинскій: **VROSIVS IMPERATOR** = то есгъ, Урошъ царъ, само што е невештый майсторъ, кои е калупъ резао, овде свуда место **R** погрешно метуо: **A**.

Ово е дакле само нова фела оногъ подъ бромъ 17 описаногъ знаменитогъ новца Урошевогъ; оригиналъ налази се у Музеуму нашемъ, куда е одъ Верковића дошао.

Таб. III ч. 19. Новацъ сребриъ, добро сачуванъ, тежакъ 15 грана.

На лицу: Царъ Урошъ, са затвореномъ круномъ на глави, која е горе крстомъ, а на странама ланчићима украшена, у богатомъ одѣлу, држећи у десной руци крстомъ окончаный скиптаръ, яши на коњу, подъ коимъ види се звезда, међу предњимъ и стражњимъ ногама, а до главе цареве надписъ: $\text{X}\tilde{\text{P}}\text{Ш}\tilde{\text{Ь}}$.

На наличію: Ритерскій шлемъ, круномъ, ябукомъ, на коіой є звезда, и перяницомъ украшенъ, око края новца на десной страни надпись: + а на левой: WШЬ Ц̃ * то єсть Урошъ Царь; найпре стон крсть, после слова Р слѣдує титла и кринь, W є изврнуто, а на краю надписа є звезда.

Овай досадъ непознатый новацъ Цара Уроша єдномъ страномъ т. є. лицемъ наличи на новце отца нѣговогъ Цара Стефана Душана, описане у Гласника св. III подъ ч. 50 до 62, и у овой свезки подъ ч. 14, а другомъ страномъ т. є. наличіємъ, на предъ нѣмъ описане новце Урошеве и многе Душанове, съ томъ разликомъ, да є на овомъ надписъ сръбскій; нашао га є Верковићъ у Серезу, и дао га є нашемъ Музеуму.

*Таб. VI. бр 35. Новацъ сребриъ, добро сачуванъ,
14 грана тежакъ.*

На лицу: Царъ са царскомъ затвореномъ круномъ на глави, у богато украшеной альяни, са скиптромъ, кои є на врѹ крстомъ украшенъ, у десной руци, яши на коню на лево корачаюћемъ, подъ коимъ међу преднѣимъ и стражнѣимъ ногама види се цвѣтъ или фигура ова :::: надпись съ обе стране до цара сръбскій овай: десно СФЬ. то єсть Стефанъ, а лево ЦРЬ = Царъ.

На наличію, као и на предидућима, шлемъ, съ круномъ, ябукомъ, и перяницомъ украшенъ и чертомъ окруженъ, између кое и края новца у кругу латинскій надпись: VROIVS IMPERATOR. то єсть Урошъ царъ, са погрешно изостављенимъ S у имену VROSIVS.

Овай новаго рода новацъ тежко є сасвимъ опредѣлительно изяснити, єрь како се слаже над-

писъ на лицу: Стефанъ царъ, са надписомъ на наличію: Урошъ Царъ? Кадъ бы было: Урошъ краљ, онда бы смо могли помислити, да е за живота Душановогъ кованъ овај новацъ; но овако мора бити после смрти њгове кованъ, еръ е текъ онда постао Урошъ царемъ; дакле или се и оно: Стефанъ относи на Цара Уроша, кои е пре већъ Урошъ званъ био, зато вальда при венчаню на царство име Стефана приміо и звао се Стефанъ Урошъ, или е та страна новчаногъ калупа іошъ одъ цара Стефана заостала, па задржана была на њгову честь и за њговъ споменъ. Овај новацъ има нашъ Музеумъ одъ Верковића.

Таб, VI, бр. 36 Навацъ сребриъ, добро сачуванъ, тежакъ 14 грама.

На лицу: Царъ яшећи на коню са круномъ на глави и крстомъ у руци; са малимъ разликама, све као на предидућемъ, надписъ е: СѢ Ѡ, то естъ: Стефанъ Царъ.

На наличію: Шлемъ са круномъ, као и на предидућима новцима истога цара, али у место ябуке и перянице, надъ шлемомъ изъ круне подиже се човечія глава са некимъ украшеніемъ око врата и у ушима, и некомъ штакомъ съ леве стране. као на Душановомъ новцу, саобштеномъ у Гласника св. VI подъ бр. I. Надписъ у кругу око края новца са латинскимъ словима погрешно изрезанъ слѣдуюћій: VADSV : SVIMPERAATVA. , у овомъ надпису у место R свуда е A , а у место O првый путъ извраћено E , а другій путъ V. : требало бы да е: VROSVS IMPERATOR, то естъ Урошъ царъ.

Ово е новогъ рода новацъ Цара Уроша или баръ нова фела одъ предидућегъ новца, кою она

глава човечія означава, за кою незнамо наћи значенъ, еръ намъ ніе познато, да бы се на коемъ годъ грбу србскомъ налазила. И овай новацъ дошао є у нашъ Музеумъ одъ нашегъ ревностногъ Верковића.

Таб. VI. бр. 37. Новацъ сребриъ, врло добро сачуванъ, 19 грана тежакъ.

На лицу исто онако, као и на предидућемъ, царъ на коню яшећи, съ круномъ паглави и скиптромъ у руци, само што є на овомъ лепше израћенъ и већма украшенъ; али надписъ сасвимъ є различанъ, еръ на овомъ до десногъ рамена царевогъ стои КР, то єсть: краљ, а до левогъ рамена: ЛЪ, а шта ово значи ніе тако лако опредѣлити, еръ могло бы ово ЛЪ принадлежати къ онимъ словима на другой страни: КРА и скупа съ нѣма чинити КРАЛЪ, али шта ће онда титла и надъ КРА и опетъ надъ ЛЪ, кадъ она прва слова сама са титломъ већъ значе краљ, а друго, кога бы смо имали краля овде разумевати безъ имена, кадъ на другой страни стои VROSIVS IMPERATOR, дакле ово краљ неможе се относити на Цара Уроша; зато бы ово ЛЪ могло значити и скраћено име: ЛАЗАРЪ премда недостаточно изражено, и онда бы овай новацъ могао бити одъ кнеза Лазара јошъ за живота Урошевогъ кованъ.

На налицію. Видимо шлемъ, круну и ябуку, надъ којомъ є глава човечія у место перянице, но безъ врата; у наоколо латинскій надписъ погрешно изрезанъ VROIVS INTERATS, кое бы имало значити: VROSIVS IMPERATOR, то єсть: Урошъ Царъ.

Овай новацъ подобанъ є ономъ, кои смо по Луценбахеру у Гласника Св. III подъ бр. 70 саоб-

штили, и кои ако є само вѣрно снимлѣнъ, одступа одъ овогъ нашегъ у томе, што има много исправнїе надписъ на лицу: $\tilde{K}P \tilde{M}P$, зато и єсте тамо кнезу Лазару приписанъ, и потврдїо бы то мнѣнїе: да є и овай нашъ истога рода и истога владателя новацъ. Овай є такођеръ садъ на свомъ последнѣмъ путованю нашао Верковићъ, и послао га за нашъ народный Музеумъ.

НОВАЦЪ ЦАРИЦЕ ЄЛЕНЕ.

Душанове удовице, одъ год. 1356 до 1367.

Таб. VI. бр. 38. Новацъ сребрнъ, доста добро сачуванъ тежакъ 15 грана.

На лицу: Царъ на коню яшеѣи, држи у десной руци у место скиптра двострукїй крстъ, надписъ десно до рамена коняниковогъ KP а лево M .

На наличїю: Шлемъ, са круномъ, ябукомъ и перяницомъ украшенъ, и кружномъ чертомъ ограђенъ, у наоколо око края новца надписъ: . KP А-ЛИЦА $ЄЛѢН$ . . . то єсть: краљица Елена.

Шта онай надписъ на лицу значити може, когъ ли ту краля разумевати валя, то неумемо казати; али по наличїю судеѣи, мислимо, да є овай новацъ кованъ одъ Царице Єлене, матере. а после смрти Душанове вальда и совладательнице Урошеве; а можно є да онай краљ на коню представля и Цара Уроша младагъ. Да є Царица Елена доброту и слабость сина свога Цара Уроша злоупотреблявала на то, да себе узвисе и свою власть умножи, па да га є вальда и навела на то, да ю за совла-

дательницѣ царства призна, или да іой неку часть државѣ уступи, то посведочава оно што *Раичъ* у своіой исторіи о нѣой преповеда. ²⁾ А овай новацъ то снажно подупире и потврђуе. И нѣга є нашао ове године Верковићъ, и послао га нашемъ народномъ Музеуму.

ВУКАШИНА КРАЛЯ.

Одъ г. 1367 до 1371.

Таб. IV. ч. 20. Новацъ сребриъ, врло добро сачуванъ, 16 грана тежакъ.

На лицу: Исусъ Христосъ на престолу седећи, до главе ІС ХС; на десной страни до престола три ружице на подобіе слова эпетелькама сѣдинѣне, а на левой латинско слово Б.

На палици: У целомъ у полю у петъ водоравно положены редака слѣдуюћій надписъ: КЪ ХА & БЗ БАГОВѢРНИИ КРА ВЪКАШИ, то єсть: Въ Христа Бога благовѣрный краъ Вакашинъ.

Нова фела Вукашиновы новаца, оногъ истогъ рода, коєга су описави већъ у Гласника св. III. подъ ч. 67, 68 и 69. и у св. VI подъ ч. 9 и 10 новци овога краля; разликує се одъ своіо нѣи и словама на лицу до престола наодећимъ се, и расположеньмъ надписа, а и ликомъ Спасителѣвимъ тако, да се као нова фела сматрати мора; и овай се налази кодъ Верковића.

Таб. IV. ч. 21. Новацъ сребриъ, врло добро сачуванъ, 14 грана тежакъ.

²⁾ Види *Раичъ* Исторіи разн. Славянскихъ племенъ, у части II-гой књиги VII-мой, Глави XII-той, §. 7. 5. 19. и 21.

На лицу савршено подобанъ предидућемъ овде подъ ч. 20 описаномъ, само што су на овомъ оне три ружице десно до престола много бољ и јасније израђене; али

На наличію надписъ сасвимъ є другчіє расположенъ и много подпуніє написанъ; овде є то єсть преко целогъ поля у *шестъ* водоравно положены редака ово написано: . ВЪ ХА БГА КЛАГОВѢРНИ КРАЛЬ КЛѢКАШИ..НЪ: И овай врло лепъ новацъ нашао є Верковићъ у Призрену и уступіо га нашемъ народномъ Музеуму.

НОВАЦЪ КРАЛѢВИЋА МАРКА.

Краля одъ год. 1371 до 1374?

Таб. IV. числ. 22. Новацъ сребриъ, добро сачуванъ, тежакъ 15 грана.

На лицу: Исусъ Христосъ стоєћи дає благословъ, до главе обичный надписъ ІС ХС, иза ногу Спасителъвы види се столица безъ наслона, украшена на краєвима са оваквомъ фигуромъ а съ преда двема звездама; ликъ Спасителъвъ окруженъ є звездама, одъ кои три налазе се на десной, а три на левой страни; до левогъ рамена Спасителъвогъ стої крсть.

На наличію: У целомъ полю у петъ водоравно положены редака стон слѣдуюћій надписъ: ВЪ ХА * БА БЛГОВѢРНИ КРАЛЬ МАРКО, то єсть: Въ Христа Бога благовѣрный краљ Марко.

Овай знаменитый и важанъ за историю сръбску новацъ подобанъ є по целомъ свомъ значаю и

обштемъ изгледу врло многимъ новцима владателя сръбски оногъ времена, а найвише налици на новце: краля Вукашина, (описанъ у Гласника св. VI-той подъ ч. 9) и Цара Лазара (описанъ у Гласника св. VI-той подъ ч. 14); по предньої страни или лицу подобанъ є осимъ тога новцима Цара Уроша описанимъ у Гласника св. VI подъ ч. 6 и 7-мимъ, а по значаю налиція новцима многи сръбски владателя, а имено: Душана, Вукашина, Лазара, Деспота Стефана, кои налиціе исто є тако цело покривено подобнимъ надписомъ. — Оиъ сачинява не само новъ родъ новаца сръбски, него осимъ тога првый є новаць таковогъ сръбскогъ краля, за коега владателство ниемо досадъ извѣстно знали. Имамо за нѣга благодарити ревностномъ и неуморимомъ труду нашегъ путника и скупителя сръбски старина Ст. И. Верковића, кои га є на свомъ последнѣмъ путованю у Пироту нашао, и нашемъ Музеуму саіошъ некимъ новимъ важнимъ сръбскимъ новцима послао.

Колико га є то обрадовало, што є нашао ово важно исторійско доказателство, потврђуюће тако рѣшительно оно, што смо о владаню Краљвића Марка са великомъ вѣроватносћу казали у Гласника св. VI на стр. 181 и сл. у обясненію, надписа оногъ, кои є истый Верковићъ нашао у монастиру Зерзе кодъ Прилипа. то показую резиме извѣстія, у коемъ явля успѣхъ свогъ последнѣгъ путованя и кое овако гласе: „У Пироту послужими срећа више драгоцѣны нумизматичны споменика наше прошлости наћи. међу којима има єдашъ таковий, кои є одъ найвеће важности за нашу исторію, єрѣ намъ одкрива єдногъ сръбскогъ владателя. кои є досадъ завѣсомъ таме сакривенъ быо, а то є Вукашиновъ синъ Марко, когъ су досадъ

многи и учени люди за некогъ пїяницу и делїю држали; а ево садъ законъ толики векова излази на свѣтлость необоримый сведокъ, кои доказує да и онъ у редъ сръбски владателя принадлежи, и да є собствену ковницу и подъ своимъ именемъ коване новце имао“.

Кадъ узмемо овай новацъ, посведочаваюћи, да є Марко упражнявао право владательскогъ величества, то єсть кованъ новаца, подъ своимъ именемъ са титуломъ краля; далъ -идложед чѣмъ мо надпись цркве монастыра Зерзе, саобштенъ у Гласника св. VI на стр. 186 и слѣд. у комъ се истый Марко кралѣмъ именує, и у реду владателя сръбски, наводи; найпосле кадъ уважимо изображеніє истога Марка у цркви св. Архангела Михаила у Прилипу, кою народъ тамошній зове црквомъ Кралѣвића Марка, и где є онъ са круномъ на глави, скиптромъ у руци, у великолѣпной царской одежди представлѣнъ, и са надписомъ: Въ Христа Бога благосѣрный краль Марко, до главе означенъ, исто као и на овомъ нѣговомъ новцу, и то успоредъ и єднако са отцемъ своимъ Вукашиномъ кралѣмъ, — кадъ велимъ све то скупа узмемо, и сравнимо са речима лѣтописца трношкогъ (печатаногъ у Гласника св. V-той) у Глави VIII § 40 и у Глави IX на стр. 77 и слѣд. о овой ствари изложениемъ, можемо се коначно увѣрити о томъ: да є после смрти Вукашинове Марко было признать за краля у земляма Вукашиновима, и да є у нѣима крозь више година као краль владао, то єсть дотле, докъ є кнезь Лазаръ после смрти Вукашинове, одъ 1371-ве године, све кнезове сръбске оружіємъ побѣђивао и на признаванъ нѣговогъ господарства натеривао; єрь 1374-те године по-

бѣдіо є текъ жупана Николу Алтомана ³⁾ после трогодишнѣгъ боя, као што каже нашъ трonoшкѣй лѣтописаць у §. 41, дакле біо се съ нѣмъ одъ године 1371 до године 1374; после тога покорио є и друге кнезове, докъ нѣ после шестъ година траявшегъ безцарствія, дакле године 1377 у Призрену одъ Архієпископа Ефрема на краљвство расійско помазанъ быо, где су га сви кнезови признали за господара, осимъ Марка, кои є отишао у своє предѣле у Прилици, желећи остати краљ. Текъ садъ га є Лазарь оружіємъ на послушность натерао и побѣдіо, кое є дакле могло бити 1378-ме године, или јошъ доцнѣ; и тако бы онда Марко свакако најманъ крозь 6 или 7 година као краљ у Прилици владао быо, пре него што га є Лазарь побѣдіо, земљъ и господарства лишио, и кодъ Султана Амурата заштити и помоћъ тражити натерао. Садъ слѣдує нѣговъ делійскій животъ, и нѣгова служба кодъ турскога цара, когъ є по речма трonoшкогъ лѣтописца на рать противъ Срба раздражавао и коєга већъ године 1381 налазимо у рату противъ Срба, єрѣ су те год. Турци разбієни были одъ Черепа Витомира на Дубравници; 1386 освоіо є Мурать Нишъ; 1387 буде Мурать разбієнъ одъ кнеза Лазара кодъ Плочника на Топлици. ⁴⁾ А 1389 по казиванію трonoшкогъ лѣтописца у Гл. IX § 44 довели су Марко и Андрія синовѣ Вукашинови Цара Амурата на Косово пољъ, и тада су они свою областъ опетъ повратили, и у нѣой су као вазали турски вальда и до своє смрти остали, єрѣ се зна да є Марко воюючи са своимъ сръбскимъ четама у войсци Султана Баязета противъ Мирче войводе Влашкогъ, у ве-

³⁾ Види П. І. Шафарика: Изборъ Югославенски Достопамятностей у Прагу 1851, у лѣтопису господъ Сръбскихъ на стр. 74.

⁴⁾ Види у П. І. Шафарика наведеномъ дѣлу на стр. 74.

ликой битки кодъ Ровина погинуо 1394-те године, где су Турци крваво разбіени были, и где су осимъ Марка Кралѣвића јошъ и Костадинъ и Драганъ србски кнезови, а турски вазали, погинули. После смрти Маркове предѣли они, у којима є онъ владао, остали су сигурно у рукама турскимъ, нити се властъ Деспота србски далъ одъ Косовогъ поля на югъ, у Албанию и Македонию распростирала. *Рачъ у својој исторіи у књиги VII Глави XIV § 12 и 13 у кратко говорећи о судбини потомака Вукасиновыхъ, ништа не наводи о томъ, да є Марко занста за неко време краль быо, само вели, да є крозъ неко време съ браћомъ своіомъ држао владѣніе отца своего, али не дуго, єръ су сусѣди Лазаръ Алтоманъ и Баошићи землѣ нѣгове разграбили; а кадъ є къ Турцима пристао, држао є Кастирию, Локриду и Морею. као турскій вазаль; али после косовске битке вальда се опетъ у Прилипъ вратио.*

НОВЦИ КНЕЗА ЛАЗАРА.

Цара одъ год. 1377 до 1389.

Таб. 1V. ч. 23. Новацъ сребриъ, добро сачуванъ, 14 граи тежакъ.

На лицу: Ісусъ Христосъ стоећи, десницомъ дає благословъ, а левомъ рукомъ држи евангеліе: до главе обична слова. IC XC . са сваке стране по едно слово: V и исподъ овогъ една звезда, иза ногу Спасителѣвы стои столица безъ наслона, украшена круглицама.

На наличію: У целомъ полю у петъ хоризонтално положены редами надписъ: $\text{ВЪ ХА} \text{ } \text{БЛ} \text{ } \text{БЛГО-ВѢРНИИ КНѢЗЪ ЛАЗАР} = \text{то єсть: Въ Христа Бога}$

благовѣрный Кнезь Лазарь; слово Р є извруто Овай врло лепъ новацъ найвише є наликъ на описанный у Гласника св. VI подъ бр. 44 новацъ и того владателя, али се савршено разликує одъ нѣга целымъ изгледомъ лица, а осимъ тога на наличію изврутимъ Р и фигуромъ у надпису, єсте дакле опетъ нова фела Лазаровы новаца. Оригиналъ има Верковићъ у своіой збирки.

Таб. IV. бр. 24. Новацъ сребриъ, добро сачуванъ, тежакъ 10 грана.

На лицу: Ісусъ Христосъ стоєѣи десномъ рукомъ дає благословъ, у левой држи кнѣгу; осимъ круга славе око главе, савъ є ликъ іошъ єдномъ овалномъ чертомъ окружень, изванъ коє оgrade стое обична слова десно $\tilde{\text{I}}$, а лево $\tilde{\text{X}}$.

На наличію: Кнезь Лазарь у дугой украшенной долами стоєѣи, гологлавъ држи у десной крстъ, а левомъ се рукомъ подбочію; надпись латинскій око края новца гласи: CONTE. LASARO, то єсть у таліянской форми, преведено обично име овогъ владателя: Кнезь Лазарь; коє на толикимъ нѣговимъ новцима, описанимъ у Гласника св. V подъ бр. 3 и св. VI подъ бр. одъ 13 до 16-тогъ читамо.

Ово є првый познатыи намъ новацъ Лазаровъ са латинскимъ надписомъ, а таліянска форма речи Кнезь, Conte место Comes, ясно посведочава, да су и за овай новацъ маѣтачки или дубровачки майстори калупъ резали, и да є онъ ради трговине са земляма западними кованъ быо. Оригиналъ овогъ лепогъ новчиѣна нашао є Верковићъ у Нишу, и дао га є у нашъ народный Музеумъ.

Таб. IV. бр. 25. Новацъ сребриъ, доста добро сачуванъ, тежакъ 6 грана.

На лицу: Ісусъ Христосъ седеѣи на столицѣ безъ наслона, десницомъ благословъ дає, у левой руци евангеліє джи, одъ обичногъ надписа само се на левой страни види $\tilde{\text{X}}\text{C}$, а на десной су слова излизана.

На наличію: Кнезь Лазаръ гологлавъ у дугой и широкой альяни стоеѣи, джи у пруженой десниці великій крсть, а у левой на срце метутой руци малый крстиѣ; надпись є латинскій око края новца: **CONTNE ASAR** = погрешно место **CONTE LASAR**, то єсть: Кнезь Лазаръ.

Ово є друга фела истога са предидуѣимъ рода новаца Лазаревы; а да є нова фела, то показую: друго лице, сасвимъ другчій ликъ кнеза на наличію, и погрешанъ надпись. Нашоа га є и има Верковиѣ.

Таб. V. бр. 26. Новацъ сребриѣ. доста добро сачуванъ, тежакъ 12 грана.

На лицу: Ісусъ Христосъ стоеѣи, десницомъ дає благословъ, а левомъ рукомъ джи евангеліє; око главе има кругъ славе, али обичны слова нема; цео ликъ окруженъ є чертомъ одъ точки, између кое и края новца види се у кругу надпись латинскій, коега нека слова су излизана, а виде се ова: : **TO . . . . ARGE NOVOTON**, кое по момъ миѣнію треба читати: **MONETA ARGENTEA NOVOMONTIS**; а то значи: Новацъ сребриѣи Новогъ брда.

На наличію: Кнезь Лазаръ стоеѣи у дугомъ богато украшеномъ одѣлу, са капомъ на главѣ, джи у десной руци скиптаръ са крстомъ на врѣу, а леву руку метує на груди; око нѣга у кругу на краю новца надпись латинскій : **CONTE LASARO** , то єсть: кнезь Лазаръ.

Овай знаменитый новаць кнеза Лазара врло е важанъ исторійскій сведокъ о унутрашньимъ отношеняма сръбске државе оногъ времена. а нарочито о правама и преимухствама рударски саксонски жителя града Новобрдо. Овай градъ было е едно одъ главны и найважнии рударски места сръбскога царства, и лежао е на южной страни копаонички планина, но садъ му се и место слабо зна; морао е бити врло утврђеиъ, а осимъ тога имао е и особиту тврдишу или баръ замокъ око цркве шанике; жители нѣгови были су храбри и у оружю вешти рударски грађани, еръ по сведочби сръбскогъ лѣтописца Турци су на овай градъ безъ успѣха ударили, онда кадъ е већъ савъ оближний предѣлъ у нѣовимъ рукама было.

Лѣтописаць господъ сръбскихъ ⁵⁾ више пута спомињъ Новобрдо; тако каже да е год. 1412. 1-гъ Януара дошао царъ Моусія подъ Новобрдо: 1413 разбивши Деспота Стефана на Врбници истый Мусія разоріо е Крушеваць. Петрусь. Сталаћъ. Копіяиъ и друге градове, али Ново-брдо није узео. Године 1830 д. 1-гъ Януара у Понеделникъ упали се цѣхъ сръдъ ни, то естъ окна нека у рудокопниъ. Ово место посведочава да су рудокопиъ оне морале бити врло важне, кадъ лѣтописци овай догађай међу найзнаменитиѣмъ догађаиѣмъ отечества наводе. — Год. 1441, 21-вогъ Юнѣ у Вторникъ освои Хадомъ паша Новобрдо, пошто е већъ 1440 Смедерево узео и подъ Београдъ долазио; по год. 1444 вратио е Царъ Муратъ Деспоту Ђурђу Смедерево и Новобрдо; а 1455-те 1 Юнѣ опетъ освои Царъ Мехметъ Челеби Новобрдо. Г. 1456 было е великий поморъ у Новомбрду. Год. 1459 15октобра у Понеделникъ падоше ширине у горниѣмъ цеху, и погя-

⁵⁾ Види у дѣлу П. І. Шафарика, Изборъ Югославенски Достоияитностей, на стр. 75 и слѣд.

боше многи люди, а многи нису се ни знали. Год. 1466 узеше Турци цриву Шашку у Новомбрду; а 1467 год. 11-тогъ Априла преселили су Турци Новобрдске рударе у Цариградъ и у поморске предѣле. Год. 1468 опетъ є было великій поморъ у Граду Новомбрду. Све ово сведочи о великой важности овога места кодъ своіо Срба, а нарочито о томъ, колико є позорностъ наши лѣтописаца судбина овога града на себе обраћала. Да су рударски населѣнці Сакси іошъ одъ краля Влади слава у Србію изъ Немачке доведени.⁶⁾ у србској држави велика права имали и знатне слободе уживали, то ясно посведочаваю стари споменици; и у самомъ Душановомъ законуку єдна глава 88 у два §§. 146 и 147 говори о Сасима. Судећи по овомъ новцу можемо съ великомъ вѣроватношћу заключити, да є община рударска у Новомбрду имала то честно право, ковати новце подъ своимъ именомъ, на кои' другой страни было є ликъ и име владѣтельво; таково што иначе налазимо само кодъ община приморски градова, уживаюћи унутрашню самосталностъ, подъ вровнимъ господарствомъ и заштитомъ владателя, садъ србскогъ, садъ унгарскогъ садъ млетачкогъ, као што имамо примѣръ тога у новцима града Котора, саобщтенимъ у Гласника св. III подъ бр. 66 110; св. V. подъ бр. 2 и св. овой VII-мой подъ бр 6. Но и ако се Новобрдо и неможе съ овимъ градовима успоредити, опетъ є њгова община морала имати велика муниципална права и бити славна и богата іошъ у време кнеза Лазара, кадъ є могла свое име и на новце овога владѣтеля ставити. Оригиналъ овогъ знаменитогъ новца налази се у нашемъ народномъ Музеуму.

⁶⁾ Види *Раичъ* Исторія раз. Слав. народовъ част. II кнѣги VII Главн VII §. 5.

ДЕСПОТА СТЕФАНА ЛАЗАРЕВИЋА.

Одъ год. 1380 до 1427.

Таб. I. бр. 27. Новацъ сребриъ, доста добро сачуванъ, тежакъ 8 грана.

На лицу: Исусъ Христосъ стовѣи, са кругомъ славе око главе, съ десномъ рукомъ благослава у левой дрижи евангеліе, око нѣга петъ звезда, две исподъ десне руке, а три на левой страни. све едина подъ другомъ; ово све окружено е овалномъ чертомъ, изванъ ков на десной страни стон ІС а на левой опетъ ІС .

На наличію: преко целогъ поля у четири врете надписъ: ДЕСПОТЬ СТЕФАНЪ .

Овай новацъ твори особитый родъ новаца Деспота Стефана; найвише наличи на описанъ у Гласи св. VI подъ бр. 17. новацъ овогъ владателя. али се вештествено разликуе одъ нѣга, што у надпису на наличію нема: Господинъ, и што много маній Налази се у народномъ Музеуму.

ДЕСПОТА ЂУРЃА БРАНКОВИЋА.

Одъ год. 1427 до 1457.

Таб. I. бр. 28. Новацъ сребриъ, добро сачуванъ, 12 грана тежакъ.

На лицу: Лавъ на десно корачаюћій, са горе извѣснимъ реномъ; око нѣга у кругу на краю новаца надписъ: СМЕДЕРЕВО.

На наличію: У целомъ полюу три хоризонталне врете надписъ: ГНЪ ДЕСПОТЬ ГРГЪ, то всть: Господинъ Деспотъ Ђурђъ.

Одъ подобногъ новца Деспота Ћурђа, описаногъ у Гласника св. V-той подъ бр. 6. овай се сасвимъ разликуе едномъ страномъ, а и на другой на ономъ е Смедерево скраћено исписано: и одъ оны подъ бр. 79. 83 и 84 у св. III-ћой описаны исто се тако разликуе страна са лавомъ, што е на онима свима Смедерево скраћено: СМДРВО безъ њ, и што е на свакомъ одъ њи друга страна сасвимъ другчја, и тако е ово опетъ новогъ рода новацъ Деспота Ћурђа, а налази се у народномъ Музеуму.

Таб. V бр. 29. Новацъ сребриъ, добро сачуванъ, тежакъ 13 грана.

На лицу: Исусъ Христосъ стоѣћи благосиља као обично, овалномъ чертомъ окруженъ изванъ кое надписъ десно: ІС а лево ХС.

На наличію: у средъ поля мушка глава, са дугомъ косомъ на обе стране спуштеномъ, са бр., ковима и брадомъ, око ове главе на четири угла расположена су четири крина, а међу овимъ цвѣтовима разређена су слова скраћеногъ надписа: ГО ГРЬ то естъ Господиъ Гюръ = Ћурђъ.

Чја е ово глава на овомъ лепомъ досадъ непознатомъ новцу Деспота Ћурђа, ніе лако извѣстно опредѣлити; најпре бы се могла држати за главу Спасителъву, да има око њъ кругъ славе и крстъ, као што се обично представља, и као што е на пр. на новцу изображеномъ у Гласника св. III подъ бр. 92. или овде на другой страни истога овогъ новца на лицу Спасителъвомъ представљена, и зато я мислимъ да ће то бити глава самогъ Деспота Ћурђа. Овай новацъ притяжава Господиъ Предсѣдатель Совѣта Стефанъ Стефановић кои е имао доброту саобщити намъ га за Гласникъ.

НОВАЦЪ ДЕСПОТА КОНСТАНТИНА.

Око год. 1350 до 1400.

*Таб. I бр. 30 Новацъ сребриъ, добро сачуванъ, 14
грана тежакъ.*

На лицу: Христосъ Спасительъ као обично на престолу седећи, до главе ІС ХС.

На писачію: Светительъ у свенитеничкој одежди са књигомъ у левој руци, предає са десномъ рукомъ дугій двострукій крстъ владателю, стојећемъ у дугомъ украшеномъ одѣлу подъ крупомъ, и примающе крстъ у леву руку, а десну метнувшемъ на прси; цела ова страна паличи на новце сръбски владателя владавни пре Душана; а и ликъ Спасителѣвъ на лицу сасвимъ є оногъ значая, као на новцима кралѣва сръбски, али надписъ кои є савъ извраћенъ и у калуцу погрешно изрезанъ тако, да су слова на новцу патрайке изтиснута гласи: ХДЕСПОТЪ КОСТАДИНЪ, то єсть Деспотъ Константинъ, кое се најбољ може видѣти у огледалу.

Питањ є, комъ Константину има се овај новацъ приписати? У Генеалогіи дома Неманѣиногъ налазимо Константина сина Милутиновогъ одъ Симониде Гркинѣ, а брата Стефана Дечанскогъ и стрица Душановогъ, кои се посветіо, а погребенъ є у Звечану граду; осимъ тога спомињ Раичъ у књиги VII Глави XIV у §. 3. Константина брата Драгине, а сина Жарка Деяновића, кои є у време Вукашина владао надъ некомъ части Македоніе. Мы за вѣроятіе држимо, да ће бити Милутиновогъ сина, какъ є вальда јошъ за живота свога отца био Деспотъ и добио неко княжество, и кои є после отчине смрти хтео оружіемъ преотети

престолъ одъ своѣ старіеѣ брата Стефана Де-
чанскоѣ. као што преноведа *Рациѣ* у књиги VII
Глави XI §. 14 — Овай новаѣ послао е за наро-
дний Музеумъ Ст. Верковићѣ. а нашао га е у
Скопљу.

НОВЦИ СРБСКИ НЕИЗВѢСТНИ.

*Таб. V бр. 31. Новаѣ сребриѣ. рѣаео сачуванѣ, 12
грана тежакѣ.*

На лицу: Исусѣ Христосѣ на престолу седећи,
до престола србска слова : ЪА . а лево : ЪѢ .

На наличію: Мушкій ликѣ, гологлавѣ, стоећи, и у
десной руци скиптарѣ држећи, око њѣга на крају
новца у кругу надписѣ са латинскимѣ словима:
: AI ... PS . AVE .

Я мислимѣ, судећи по слову ЪѢ на лицу, и по
словима на наличію, да е ово новаѣ Херцѣга све-
того Савве, Владка, и да е латинскій надписѣ скра-
ћенѣ могао значити: VLADISLAVS PRINCEPS
SANCTI SAVVE , то естъ: Владко Херцѣгѣ свето-
га Савве; али ово миѣниѣ моћи не се текѣ онда
као извѣстно потврдити, кадѣ се нађе овай новаѣ
у добро сачуваномѣ екземплару. Налази се у збир-
ки Друштва Србске Словесности.

*Таб. VI бр. 32. Новаѣ сребриѣ, доста добро сачуванѣ,
тежакѣ 11 грана.*

На лицу: Христосѣ Спаситель на престолу се-
дећи као обично, али нема слова ЪѢ . ЪѢ . него до
престола стое слова латинска десно : R , а лево V .

На налицію: Владатељ стоѣћи у дугомъ одѣлу држи у десной руци скиптаръ, око нѣга у кругу латинска слова, али тако поремећена, да се никакко неможе изнаћи надпись и значеніе нѣгово, овако . T. IV. . IVI . V V. IV.

Целимъ своимъ значаємъ найподобниіе є овай новацъ новцу княза Лазара, у Гласника св. VI подъ бр. 15 описаномъ, а слова на лицу : R. V. обично видимо на новцима Душановимъ; но я бы га найпре приписао єдиномъ одъ властника сръбски после цара Уроша у време безцарствія, или и после смрти Лазарове владавни, кой є калупъ за овай новацъ одъ каквогъ невештогъ майстора по образцу старіи новаца резати дао. Послао га є народномъ Музеуму Верковићъ.

Мислимо да ће свакій нашъ читатељ, прегледавши овай знатацъ редъ толико важны споменика и сведока старе славе сръбске, заєдно съ нама одъ свегъ срца желити, да намъ идућа свезка нашегъ Гласника оцетъ донесе подобне овима сведоке давны времена цвѣтаня сръбскогъ, а мы се съ повереніємъ надамо, да ће се ова наша желя испунити, и да ћемо на годину можда іошъ и важниіе старине саобштити моћи, ако само нашъ Верковићъ свое намѣре и планове буде могао удѣйствовати, и заключеный путь у неспытане іошъ предѣле Албаніе срећно извршити, кое да Богъ да срдечно желимо.

ГРАБА ЗА ДЕРЖАВОПИСЪ СЕРБИЕ.

VII.

ЧИСЛО И ПОКРЕТЪ ЛЮДСТВА ГЛАВНОГО ГРАДА
БЪОГРАДА.Recensement et mouvement de la population de la ville de
Belgrade.*Одъ члена Дружества сербске Словесности**Владимира Якшића,*

Державны наука Професора у кн. серб. Лицею.

par Vladimir Jakschitch, professeur.

На концу минувше године свершенъ в у нашемъ отечеству шестый пописъ людства пакъ како є и наше мѣсто обитавања томъ приликомъ пописивано, то за необходимо нужно держимъ, да отуда получене податке и нашимъ читаюћемъ свѣту саобщимъ. Бѣоградъ има у многомъ прирѣбно не само помѣстну, но европску важность; збогъ земљьнаго положеня на двѣмъ рѣкама, у умѣреномъ поднебію и у плоднимъ предѣлима по чему є великомъ торговачкомъ развитку присту-
панъ; збогъ стратегиче важности кою иѣна твер-

дня спрамъ велике унгарске равнице заузима; збогъ сѣдинта сербскогъ правительства съ коимъ Европа свакій данъ чешће у додиръ долази; и найпослѣ изъ узрока, што се у нѣму стиче лѣпота, матеріално богатство и умна просвѣта ново-рођеногъ єдногъ народа, кои премда само миліонъ душа броєѣи ипакъ збогъ грађанске свободе свимъ окружаваюћимъ га народима чувство дивления и похвале измамлює.

Текъ послѣ осамъ година получилисмо опетъ наново пописъ нашегъ града у онаквой точности, съ коіомъ се наука задовольити може, премда е до савершенства іошть далекій путь. Ланьскій пописъ можесе узети да є найточніи одъ сви петъ досадъ у Бѣограду предузиманы, премда є и онай у години 1846 произведеный доста задовольителанъ. Съ радощѣу примѣчавамо да є число нѣговогъ жительство нарастло и ако є 1848 и 1849 године азіятска колера много породица у черно завила, готово є оно годишнѣ са 300 душа растло. Слѣдуюћій прегледъ дав намъ отомъ безпрекословне доказе.

Число жителя, у години 1854.

Nombre d'habitants en 1854.

	Кућа. maisons.	бракова. mariages.	муж. hommes.	женс. femmes.	скупа. total
Кавказске феле Race de Caucase	1.782	2.519	9.279	5.557	14.836
Еврея. Juifs.	222	336	881	865	1746
Цыгани христ. Bohémiens chrét.		14	29	33	62
Цытани мухам. Bohémiens mahom.		22	50	39	89
Свега total.	2.004	2.891	10.239	6.494	16.733.

У г о д и н и 1846.

en „

Кавказске Феле . Race de Caucase	1569	1958	7923	4685	12,609
Еврея . Juifs	151	307	786	776	1652
Цыгана христ. . Bohémiens chrét.	—	24	50	39	88
Цыгани мухам. . Bohémiens mahom.	—	43	63	49	122
Свега Total.	1.720	2.332	8.822	5.549	14.371

Као што є наравно, са умноженимъ людствомъ нарастїо є и брой кућа и постоећи, бракова пакъ односно ови су се яче намножили него и само жителъство будући є. у години 1854 вишенабројно него у 1846:

Différence en plus entre 1846 et 1854.

Душа.
habitants.

Кућа maisons	Бракова mariages	мужк. hommes.	женск. femmes.	скупа total
284	559	1.417	945	2.362

Или годишнїѣ на сто више
pour cent.

.188	2.67	1.88	1.96	1.90.
------	------	------	------	-------

Кућа дакле у равномъ размѣру више има у колико и цѣлогъ народа, само одъ овога опетъ женскогъ пола нѣшто више има него мужкога, а бракови су готово са 50% више множили се него што би односно къ людству изискивало се. Ове појаве изяснити нїє тежко. Што яче людство гдѣ расти съ тимъ ће и кућа више бити. нарочито ако растоянїє у времену съ єдне стране велико нїє, а съ друге ако се у народномъ тецыву нѣшто нагле промѣне недогоде, чрезъ коє бы се многе за-

дружне бывше куће дѣлти почеле. Мужкараца саразмѣрно зато є манѣ нарастло што у 1846 години у граду становавши сужници у прошлой ту нађени нису по у Топчидеру, изъ кога є узроча мужкараца у первой години са 200 душа — робі-
 яша — више наброяно. Бракова пакъ зато много више има, што є у колеричнымъ годинама таквы много разрѣшено, међу коима є и подоста стары могло быти, пакъ почемъ увећаный поморъ ника-
 кавъ убиточный упливъ на народно иманѣ имао нїє, тоє само прилика многимъ момцима подала се, да се окуће, єрь су многа донде сvezана бывша добра млађима принала, те су їй ови одма и ужи-
 вати зажелли. Одъ године 1844-1848. заключава-
 но є по 109 бракова годишнѣ а одъ 1849-52. већъ по 166, или у пола више и то поглавито изъ го-
 ренаведеныхъ причина.

Кодъ Цыгана православны наброяно є у ми-
 нувшой години 11 кућа а кодъ Мухамеданаца са-
 мо една, по ове самъ зато изоставіо, што у по-
 писнимъ скрижалима одъ године 1846. нїи никако
 и нема назначены, пакъ самъ їй сравненя ради и у
 последнѣй години изоставити морао. Зачудо намъ
 є пакъ да мухамеданци више одъ єдне куће немаю
 пакъ почемъ двадесетъ нїици породица тежко у
 єдной кући живити могу, то не мо радо узети, да
 одъ ти Цыгана многи по турскимъ кућама живе.
 Болѣ є дакле кодъ Цыгана и сада куће у рачунъ
 неузимати кадъ све пописане быле нису.

Прошле године нађено є у Вѣограду 2362 ду-
 ше више него 1846, или готово 2% годишнѣ ви-
 ше; пакъ почемъ се цѣло наше отечество за то
 време са 1% съ людетвомъ множило, то изъ овы
 дѣла явствує, да наша столица двануть яче расти
 него цѣла земля. И у предидућимъ годинама по-
 казаосє подобный размѣръ.

Да се наши сажителѣи на природномъ путу намножили нису, показаше друга една скрижалъ, овдѣ пакъ ставлямъ оне сажителѣ кои се за стал не узети немогу. Одъ овы є было:

Г о д и н е.

Population passagère en	1 8 5 4.	1 8 4 6.	
			годишиѣ на сто више. augmentation annuelle.
Особа изъ други мѣста Сербіѣ.	1.344	1.069	3·0%.
de Serbie.			
„ турски поданика.	1.652	1.197	4·0
de Turquie			
„ остали европски „	1.862	1.271	4·7
d'autres contrées d'Europe.			
<hr/>			
Свега	4.858	3.537	4·0
Total.			

Особе, коє се као стране за нашъ градъ узети могу двапутъ су се яче намножиле крозь послѣднѣи осамъ година него цѣло людство, а нарочито овай появъ кодъ осталы поданика европски держава у очѣ пада. Сасвимъ є понятно, да процентъ странаца овако высокѣи спаше небы, да се є иѣшто людство уобште природно яче множило, єрѣ ово є извѣстнимъ природнымъ законима подчинѣно, а досѣляванѣ много є одъ овогъ независнѣи и остає редовнѣе. Одъ странаца, нарочито домаћи, многи су у редъ сталны жителя прешли, тако исто и турски а и европски поданицы, послѣ само мало година, у сербско сажительство стунаю, изъ узрока, што имъ се у слѣдству подобны корака, многа привредна олакшаня подарую.

Сравнивши осмогодишиѣ растенѣ жительство нашегъ града и увѣривши се да оно годишиѣ 1·9% износи, за сходно держимъ, да и друге престолне градове наведемъ, кои су крозь послѣднѣи десетакъ

година у своимъ жителяма растл. те тако ће мо
любозитно сравненѣ са нашимъ мѣстомъ учинити
моћи.

Число жителя.

Градъ. Ville	Године., nombre année. d'habitants		Годишнѣ множенѣ. augmentation annuelle.	
			Особа, d'habitants;	на сто. pour cent.
Дрезденъ. .	1843. 78.995	}	2.834	3.09
Dresde. .	52. 104.500			
Бриселъ. .	1842. 114.633	}	3.735	2.80
Bruxelles. .	52. 151.984			
Берлинъ. .	1843. 353.149	}	9.584	2.41
Berlin. .	52. 438.958			
Лондонъ. .	1841. 1,948.369	}	41.477	2.11
Londres. .	51. 2,363.141			
Бечъ. .	1842. 375.834	}	7.428	1.65
Vienne. .	50. 431.147			
Туринъ. .	1838. 117.062	}	1.978	1.56
Turin. .	48. 136.849			
Петроградъ. .	1830. 455.823	}	7.642	1.55
St.-Petersbourg. .	50. 532.240			
Флоренщъ. .	1844. 104.192	}	1.148	1.04
Florence. .	54. 115.675			
Штокхолмъ. .	1840. 84.161	}	891	1.01
Stockholm. .	50. 92.070			
Паризъ. .	1841. 955.907	}	9.736	.97
Paris. .	51. 1,053.262			
Римъ. .	1841. 158.868	}	1329	.80
Rome. .	50. 170.824			
Копенхагенъ. .	1840. 120.819	}	888	.71
Copenhagen. .	50. 129.695			

Између дванаестъ као примѣръ наведени градова у коима се жители яко множе, Дрезденъ Бриселъ. Берлинъ пакъ и самъ Лондонъ нашъ Бѣоградъ превазилазе. Са Бечомъ. Туриномъ и Петроградомъ стои подеднако и само што остале градове готово у двацута превазилази. Овдѣ додуше то обстоятельство изъ вида изгубити несмѣмо што є абсолютнo число жителя нашегъ мѣста савсимъ незнатно сирамъ оны овдѣ наведени, и што нашъ Бѣоградъ ни два на сто цѣлогъ людства нашегъ отечества несачињава а други га готово сви градови у овомъ смотрењу иза себе оставляе. Притомъ умногимъ овдѣ наведенимъ мѣстима у 1848 и 1849 години догодивше се буне учиниле су, да се многи жители у престолнимъ градовима станили нечу, кое бы подъ другимъ обстоятельствама учинили были а съ друге стране и многе су се породице изъ главни градова, као огньишта немира, поупланиле. Тако є Паризъ 1851 године и сто толико жителя брояо као оно и 1846 дакле пре петъ година, кое се само грађанскимъ ратомъ обяснити дає. У сусѣдној пакъ Аустрији догодивши се у поменутихъ годинама немирни поворти имали су савсимъ противно дѣйство, будући се доста великій брой у войвоству раскућени Серба и у Бѣоградъ добилиа овдѣ наипослѣ и насѣлю. Отуда є одчасти 1849 године и послѣ великій брой вѣнчаваня наступио а у послѣднимъ двѣма оцетъ є редованъ постає као и пре, све сирамъ жителя рачунаюћи.

Не мало занимљиво є и подѣленъ християнскогъ жительство нашегъ града на праве грађане и правителствене чиновнике. Уредъ овы послѣдњи ушли су додуше и многи кои тамо неспадаю, као: бандисте, слуге и пр. али инакъ за любопытлогъ

державописателя получили податки одъ полѣкогъ поучена быти могу. Између христјана было е да-
кле у години 1854:

	Д у ш а.				
	habitants chrétiens.				
	Кућа.	Бракова.	муж.	жен.	скупа.
	maisons.	mariages.	hommes	femmes.	total.
Чиновника	222	279	990	802	1.792
employés publics					
Грађана	1.560	2.240	8.289	4.755	13.044
bourgeois.					

Чиновницы живе у исто онолико кућа у колико и Евреи и само су са 46 душа ячѣн Одъ мужкогъ пола има међу њима много више него кодъ Еврея кодъ кои е онъ готово са женскимъ подеднако, напротивъ има много мањѣ постоећи бракова. Животне потребе увекъ су кодъ аристократичне класе веће бывале него кодъ грађанске, која на спољашній блескъ и романтичный животъ велику важность полагала ње као што се то кодъ они свагда примѣчавало. Са измышљенимъ потребама пакъ отешчано е заклю-
чавањѣ новы бракова, пакъ зато ѣй кодъ Бѣоград-ски чиновника рѣђе виђамо, него кодъ осталь са-
жителя. Безъ Цыгана брояо е Бѣоградъ у три раз-
на времена:

Године.	Жителя				на 100	
	habitants sans Bohémiens.					
	кућа.	мужки.	женски	скупа.	кућа	женски
				total.	долазило е	душа муж. душа.
					pour.	100
année.	maisons.	hommes.	femmes.	ensemble	mais.	habit. fem. hom.
1834.	769	4.199	2834	7.033	913	148
46.	1.720	8.709	5.461	14.170	825	159
54.	2.004	10.160	6.422	16.582	827	156

Цѣло людство нашегъ града множило се за време первого періода са 5.66%, а крозь послѣднѣ осмолѣтіе само са 1.90%, дакле крозь первое време трипута яче, а тако е исто и са цѣлымъ людствомъ нашегъ отечества было, но о овоме ће мо текъ на годину пространо говорити моћи. Задоволни смо далѣ примѣтити, да су се христіјани у послѣднѣмъ временку са 2.03%, а Евреи само са 1.49% годишнѣ множили, а то се само тyme постићи могло, што су Еврейски жители на само природный прираштай ограничени, кадъ напротивъ христіјани са стране онако великій допливъ добиваю, будући е опетъ кодъ нѣи природно множењ посве слабо. Спрамъ 1846 год. Цыгани су уштербъ одъ 50 душа претерпили, но овосе появленѣ само времену пониса приписати има ерѣ в онай Октовріа а послѣдній Декемвріа мѣсеца случио се, кадъ никаквы скитаюћи се Цыгана у Бѣограду всѣхъ више было нѣ. будући су по Митровицку одма у Шумадию на зимниште отишли. Овогъ рода Цыгани нису међу тимъ у прошлой години никако ня пописавани были, изъ чега слѣдуе, да мы іошѣ до данасъ общегъ пописа людства нашегъ отечества немамо.

Увѣренъ будући, да в прошле године пописъ нарочито у томъ смотреню точанъ быо, што е сво тада у нѣму напавше се жительство побѣлѣжено было наумимъ га и по старости подѣлити и то одъ петъ до петъ година, као што е већ и одъ найверетниѣ державописателя тай методъ усвоенъ. У томъ самъ послѣ доста времена пропустио, но и пакъ самъ га свершио, изъ узрока, што ме е занимљивость получаваы резултата све то више на посао побужавала. Како се пакъ женскій полъ кодъ насъ іошѣ по узрасту не пописуе, то самъ

и я текъ одъ мужкогъ, као далеко важнигъ по привреди и по числу, податке получю. кое овдѣ ставлямъ.

Число жителя по узрасту одъ петъ до петъ година.
 Division de la population du sexe masculin par âge de 5 en 5 ans,
 Узрастъ. Чиновницы. Грађани. Завдно. Евреи. Цыгани. Свѣга.
 âge. fonctionnaires. bourgeois. ensemble. Juifs. Bohémiens. total.

1--5	120	683	803	211	16	1030
6—10	70	512	582	115	7	704
11—15	80	979	1059	122	6	1187
16—20	144	1582	1726	82	7	1815
21—25	105	1119	1224	62	12	1298
26—30	167	1071	1238	78	13	1329
31—35	113	682	795	50	3	848
36—40	86	592	678	64	10	752
41—45	38	325	363	24	1	388
46—50	30	277	307	27	1	335
51—55	13	144	157	14	1	172
56—60	13	155	168	18	—	186
61—65	7	69	76	9	—	85
66—70	1	42	43	5	1	49
71—75	3	37	40	—	1	41
76—80	—	12	12	—	—	12
81—85	—	5	5	—	—	5
86—90	—	3	3	—	—	3

Свѣга total.	990	8289	9279	881	79	10.239
-----------------	-----	------	------	-----	----	--------

Између 1000 душа было е.

parmi 1000 individus il y a eu

Узрастъ. Чиновн. Грађани. Евреи и Цыгани.
 âge. fonctionnaires. bourgeois. Juifs. et Bohémiens.

1—20	420	453	590
21—60	569	527	394
61—90	11	20	16

Између 10.000 жителя број по узрасту

parmi 10.000 individus compte

Узрастъ Бѣоградъ. Сербія. Паризъ. Дански градови.

âge.	Belgrade.	Serbie.	Paris.	Villes danoises.
одъ—год.				
1—5.	1.006	1806	682	1220
6—10.	688	1.414	592	960
11—15.	1159	1258	653	930
16—20.	1772	1152	862	980
21—25.	1268	894	1230	880
26—30.	1298	856	1267	990
31—35.	828	620	997	910
36—40.	734	561	960	770
41—45.	379	356	722	570
46—50.	327	385	680	520
51—55.	168	161	510	380
56—60.	182	185	336	310
61—65.	83	97	217	210
66—70.	48	100	155	160
71—75.	40	44	85	90
76—80.	12	53	42	45
81—85.	5	32	13	16
86—90.	3	15	5	6
90—95.	—	3	2	1
96—100.	—	3	—	—

Расположеніе људи по младажи, мужеве и старце.

1—20.	4.625	5.630	2.789	4.090
21—60.	5.184	4.018	6.692	5.382
61—100.	191	352	519	528

Као што се изъ предстојни скрижалы види цѣло бѣоградско жительство подѣљено е и по старости на четири разреда: на јавне чиновнике са својомъ породицомъ и љишито мало јавны служитеља; на грађане са челядима; на Еврее и стално

живеће Цыгане оба вѣроисповѣданія. Ова два послѣдня разреда друштва могу се безъ погрѣшке, као изъ самосталны жителя састоѣћа се узети, ерѣ међъ њима у детинскимъ годинама налазећи се жителя найвише има као што се то по природномъ закону и у свима державама и показує. Кодъ чиновника већъ тако ніє, будући се заньюву личну послугу доста особа изъ млађегъ возраста изискує, пакъ зато међъ њима одъ 1-5 год. више одъ 121 на сто нема, а у возрасту одъ 25-30 година има ий већъ 170. Почемъ сє наша держава іоштѣ као млада назвати мора, то у овай разредѣ старости поредъ послужителя и знатио число званичника, а нарочито спремаюћи се, спада. — Кодъ осталы грађана класа одъ 16-20 година найчає, дакле са 10 година нижа одъ чиновничке, а ово є зато тако, што грађани не занимаю толико одрастни слугу колико младића, кои поредъ покућарски послова и разне умѣтности уче. Изъ доведе наведены података како одъ чиновника тако и одъ грађана происходи, да є служећій разредѣ друштва у Бѣограду сєсвимъ незрѣо, нецуполѣтанъ, текъ између 16 и 20 године. — Чивути и Цыгани стое у нормалномъ станю и зато се они за сталне жители нашегъ мѣста и сматрати мораю.

Іоштѣ поодавна, сачиняваюћи державописъ Сербіє, дошао самъ на ту мысао быо, да людство њѣо и по старости сазнамъ. Ово є додуше огромный посао, за кое се цѣло надлежательство изискує а не єданъ човѣкъ, те тако и резултате изъ цѣле земаѣ получить као стваръ немогућу, признамъ. Да бы пакъ истини приближаваюће се податке инакъ имао, наумимъ одъ две крайности средину да уземъ. изберемъ сирѣчь Баньскій сръзъ као найбереже у Сербіи съ людствомъ множе-

ній се и Карановачкій, у коме се людство готово никакo немножи, поне не посредствомъ природногъ покрета. Саюзивши отуда получене податке уедно, добиємъ драгоцѣный главный результатъ, кои самъ поредъ проценталногъ размѣра жителя Београдски ставію. Ти су резултати добивени изъ 15.000 по узрастнымъ годинама подѣльны мужкараца. — Све ако средня числа одъ 15.000 душа за цѣлу Сербію и важити немогу, ипакъ яко се истини приближую, као што самъ се о томе и на путу сравненія са податцыма главногъ пописа у 1834. год. произведеногъ, када є людство на нѣколико разреда по старости пописано, до очевидности увѣрити могао

Ако се неварамъ то є у Паризу жительство текъ у години 1851. первый путь по старости пописано было, пакъ зато самъ отуда проистичуће резултате, на 1000 душа сведене ради сравненія овдѣ ставію. Исто самъ тако поступио и са свима градскимъ жителяма у Данской у години 1850. живившимъ, а то бы и са другимъ градовима радо учинію быо, кадъ бы само нужне податке имао, али на жалость и данъ данашній весма мало земаля има у коима се людство и по разредима узраста пописує и то онако, као што наука и практична користъ изискую. И людство Париза као и Дански градова узето є само изъ мужкогъ пола.

Као што се и у осталымъ, у нормалномъ политичномъ станю налазећимъ се державама показує, исто тако и у Сербіи людство одъ дѣце почевши пакъ до найдубль старости све то слабѣе числомъ быва, само є у толико између Сербіе и остаде Европе разлика, што кодъ насъ сувише дѣце, манѣ мужава и сасвимъ мало стараца има.

Изъ горе наведене скрижали, у коима є людство по узрасту на 10.000 душа, као основно число, сведено. увидно є, да у Бѣограду 18 % жителя одъ 16—20 године има или исто толико колико у цѣлой Сербіи у первомъ иеголѣтію. — У Паризу већъ тако ніє, но управо као кодъ насъ кодъ чиновника, т. є. одъ 26—30 година найвыше се брѣи и послаъ одъ 21—25, кои се появи само тѣмє обяснити даю, што є у теразреде и сва посада уверсѣена, — коя се у Французской са мѣстнымъ жителяма пописує, — а кодъ насъ не, иначе безъ овога дѣла было бы у Паризу найвыше жители између 31—35 године збогъ многочислены радника по фабрикама. — У свима данскимъ градовима примѣчаваю се доста на цѣлу землю пачеѣи резултати. єрѣ тамо первогъ разреда дѣце найвыше се брѣи, пакъ текъ између 26 и 35 године нормано се падаѣи поквари опетъ найвыше збогъ стоеѣгѣ войнства по градовима.

Као народни привредительи дужни смо особито вниманіє на оне разреде людства у єдној держави обратити, кои не само да ништа непроизводе, но кои шта више одъ труда и теѣива осталы саграѣана издержавая се. Савершени люди имаю по овомъ изрику дѣцу и старце пѣговати. До свое десете године свако умно створеѣи само родителѣма трошакъ проузрокує и свое године у невиной забави проводи; до двадесете спрема се по училиштама и радилништима да себи позніє ухлѣбіє набави до шестдесете у добромъ є станю привреѣавати и нерадне особе издержавати: одъ ове пакъ године те до смерти може само сакуплѣна некуства и знаня млаѣима саобштити али производити у станю ніє, као што ни дѣца нису. Премда одобрити морамо, да и младиѣа као и стара-

ца гдѣ гдѣ има кои матеріально производе, то опетъ съ друге стране признати се мора, да и у мужкомъ узрасту подоста набројати се може, кои су посве беспослени те одъ труда остали саграђана живе, пакъ ако и тѣлесне оскудице у призренъ узмемо, као и време болованя, коє се кодъ многи готово сваке године понавља, то онда одобрити морамо, да є горниъ економично подѣлѣнъ на три разреда практично узевши сасвимъ умѣстно.

Спрамъ цѣле Сербіє узевши у Бѣограду 10% мањ дѣце има а исто толико више людій, дакле сасвимъ повольны условія, само што насъ слабиі брой стараца, природни учителя, яко узнемирує, будућни и у Сербіи двапутъ више има него у нашемъ главномъ граду. Паризъ са 64% мањ дѣце брой одъ Бѣограда, али са 30% више привредителя и готово три путъ више стараца. — У данскимъ градовима такође три путъ више стараца има, мужева готово наєднако, а дѣце са толико мањ, са колико више стараца одъ Бѣограда брой се. Изъ овогъ срабненя слѣдує, да є економично Бѣоградъ и за наведены мѣста, а нарочито му нравствено поучениѣ, у особама стараца налазеће се, яко оскудѣва, да у овомъ му є смотренію и цѣла Сербіа претезнија коя додуше и више дѣце на добаръ путъ настављати има.

Ако су у єдној земљи рођеня средиѣ честа, поморъ међу дѣцомъ слабъ, а међу одрастнима напротивъ якъ, то є и природно да ће у тој земљи много дѣце, мало людій а сасвимъ мало стараца бити, — и ово є случай у Сербіи. Ако су пакъ рођеня многочислена а поморъ међу свима разредима якъ, то ће и дѣце мањ него у первомъ

случаю а и много мањ стараца налазити се, — и овај изрекъ важи за Београдъ. Кадъ су пакъ рођења сразмѣрно рѣђа, а тако исто и поморъ међъ свима разредима правилањ, то ће отудъ слѣдовати, да ће и сви разреди друштва у єдномъ мѣсту правилно заступлѣни бити, — и ово се изъ людства дански градова навести дає. — У свима градовима, сматрајући жителство по старости, требало би войску изъ рачуна одузети, єрѣ досѣљавајући се странцы, у средњимъ годинама обычно налазећи се, и онако нормално стањ жителства разстрояваю.

Одъ немањ занимљивости за наше читатељъ быће разумѣти кои су одъ наши саграђана најдуговечниѣ. Прелазећи у пописној књиги свакогъ жителя поименце увѣрио самъ се да међъ њима најстариѣ су — Цыпцари и уобште изъ Маѣдо-ніє доселивши се, а за патріярха по старости важи за нашъ градъ, житарскій торговацъ Г. Тоска, са свои 90 година. Да су несербски сажитељи нашега града најпаветниѣ привредители о томе никакве препирке было не, али да су Цыпцари, дакле најмудриѣ кућници, и са животомъ најсерећниѣ о томе нико до сада свѣдѣнія имао не, премда се и животъ економично само као материјално имањ сматрати има, будући намъ се физична и морална снага за далѣ тециво у њму најочевидниѣ представая, пакъ потOME одкривенъ є сасвимъ и наукомъ потверђено. — Најкраћегъ су пакъ вѣка жители у кућама къ Сави окренутимъ живећи. —

Изъ пређе разложеногъ дозналисмо, са колико се годишнѣ жителство нашегъ града у обште множило, сада пакъ одъ ползе ће бити изслѣдити

и по колико е природнимъ покретомъ людства, кое се само као степень привреде едногъ мѣста протолковати дае, крозъ послѣднѣи осамъ година, дакле одъ времена послѣднѣгъ пописа, за нашъ градъ жителя добивено. И овомъ приликомъ съ незадовољствомъ исповѣдити морамо, да сви до-
тични податци одъ еврейске общине оскудѣваю и тако се само са онымъ на христіане односећима се задовољити имамо.

Mouvement de la population chrétienne.

Рођени.				Вѣнчани.			умерли			разлика.		
naissances.				mariages.			morts.			différence.		
Год.	муж.	женс.	скупа.				муж.	женс.	скупа.			
année.	masc.	fem.	tot.				masc.	fém.	total.			
1847.	204	203	407	120	349	197	546	145	6	-	139	
48.	219	215	434	107	462	275	737	243	-60	-	303	
49.	223	222	445	151	614	333	947	391	-111	-	502	
50.	264	253	517	179	305	176	481	41	77	-	36	
51.	197	214	411	160	336	195	501	139	40	-	90	
52.	301	243	544	173	391	208	599	90	35	-	55	
53.	268	265	533	125	400	222	622	132	43	-	89	
54.	203	229	432	119	308	222	530	105	7	-	98	
1879				1134	3165	1798	4963	1286	46	-	1240	
Скуп.												
total.												
годин.												
annuel.												
	235	231	466	142	396	225	621	161	6	-	155	

Као што смо већъ и на другомъ мѣсту наго-
вѣстали, поморъ у слѣдству породивше се у год.
1848 и 1849. азіјатске колере, причинио е да в. мно-
го више вѣнчавано него у предидућимъ годинама
и яче него што е, односно къ житељству нужио
было. Текъ у 1853 години наступило е за вѣнча-
ня нормално стањъ а за рођене текъ у ланьској

години. Рођења су са учестанимъ вѣнчаваняма такође множила се. изузимајући додуше 1851 годину у којој су магновено пресѣкла се као и у ланьској, ерѣ ова є далеко исподъ средиѣгъ, за осмолѣтїє важећегъ числа, заостала. Кодъ числа умерлы послѣ редѣ наступиле су правилне године, шта више у одма слѣдуюћимъ двѣма, у 1850 и 1851 сразмѣрно є маиѣ сараиѣно него што бы и требало. Тако исто сирамъ сманѣногъ броя новорођењы у минувиной години примѣчавамо такође и мало смертны случаєва, кое се међу тымъ слѣдуюћомъ причиномъ обяснити дає. До Априла мѣсеца 1853 године сви су овдѣ сараиѣни робіянши у протоколе Бѣоградски церквїй уписиваны. но почемъ є оногъ мѣсеца особена парохїя у Топчидеру подигнута, то су послѣ и сви смертны случаєви одъ тамошнѣгъ се пароха записивати почели. Тако є у Топчадерской церкви у години 1853 21 муж. душа оноеяно и ово є число, збогъ равнообразности Бѣоградской додато: у 1854 пакъ вѣнчанъ є тамо єданъ бракъ, крещено двоє дѣце, єдно мужко и єдно женско, а сараиѣно свега 46 душа међу коима троє женского пола. Сужника є было на тристотинѣ мужкогъ и 30 душа женского пола и тако ово людство Бѣоградскомъ причислити треба пакъ текъ онда да се популационистични размѣри изнаѣи могу. Додамо ли 1854 години и она у Топчидеру получена числа, то ће мо у мѣсто горнѣгъ главногъ скупа за хрїстіане добити за прошлы осамъ година.

Parmi les chrétiens il y a eu depuis 1847 jusqu'en 1854.

		Рођењя.	умерли.	вишакъ.	вѣнчанї.
		naissances.	morts.	excédent.	mariages.
Пола sexe	муже. masc.	1.880	3.208	—1.328	—
	жен. fém.	1.845	1.801	44	—
Скупа total.		3.725	5.009	—1.284	1.135

Или годишнѣ.
ou annuellement.

Пола sexe.	муж. masc.	235	401	—166	—
	жен fémin.	231	225	6	—
Скупа total.		466	626	—160	142

За среднѣ число христіянски жителя између 1846 и 1854 годѣве имаємо:

Nombre moyen des chrétiens.

Бракова. mariages.	муж. hommes.	женс. femmes.	скупа. total.
2.257	8.790	5.172	13.962

Раздѣлямо ли среднѣ число стоећій бракова са числомъ годишнѣ вѣнчаны, то получавамо ту истину. да свакиъ бракъ у Бѣограду дуже одъ 16 година не трае, дакле са 4 године мањ него у цѣлой Сербіи. Бадъ брачну поворођену дѣцу са 456 годишнѣ узмемо и исту у сталне бракове подѣлимо, то имамо на 495 овы по сто дѣце, изъ чега слѣдуе, да бракови у Бѣограду много плоднии него иначе у цѣлой Сербіи. ерѣ овдѣ се за исто число дѣце по 550 сталны бракова изискују. Женска рођеня спрямъ мужкѣй стое као 100: 101·8, разлика е дакле преслаба. — Новорођена женска дѣца у женско жительство раздѣљна, подаю намъ 22·4, или на оволико душа бѣва у Бѣограду по едно рођењ. — Сви смертни случаєви, овдѣ 626, у цѣло жительство раздѣљни подаю намъ количникъ одъ 22·3 или одъ оволико душа већъ една у Бѣограду умире; — наипослѣ ако за стално жительство са петъ на сто више мужкараца одъ женскиия предпоставимо и оба пола укупно са 142 годишния вѣнчания раздѣлямо, то имамо за резултатъ 74·3, или на оволико е душа по едно вѣн-

чанъ годишнѣ долазило. Раздѣлимоли женско жителство одъ 5.172 душе у годишній женскій прирастъ одъ 6 душа. то имамо за годишнѣ природно множенѣ 11⁰/₀.

Почемъ по овимъ размѣрима умирања ача одъ рођеня испадаю, то никаквогъ вишка слѣдственно показати се небы могло, али ово дѣло изяснява се отуда, што є мужкій полъ смертя подложни одъ женскога, а кодъ народоумноженя само оваѣ у рачунѣ узимамо. Одъ свои 330 у прошлой години у Топчидеру становавши сужника померло є не маи одъ 46 или одъ *седамъ* душа по една, и зато одъ части поморъ мужкогъ пола ачій одъ оногъ женскогъ назначити се мора. Наши су сужници дакле самомъ природомъ већъ строго на смерть осуђени, и не требаю двадесетогодишню робію почемъ у средню руку крозъ маи него полакъ времена сви већъ изумиру, они су далъ двапутъ више одъ наши войника, трипутъ више него Бѣограђани а *шестъ* путій више него остали жители нашегъ отечества смерти подчинѣни. — Изъ узрока што Топчидеръ одсада за себе нарохю сачинява, то ће мо и любовитне податке отуда получити а и поморъ; иначе са странимъ елементомъ у Бѣограду увеличаванъ бивши, остаће правилни као што се већъ и у прошлой години знатно примѣтити дає.

У горшѣмъ числу покрета людства нашегъ града стављена су и католичка вѣичаваня и рођеня а и протестанска, но само одъ ланьске године. У текућой већъ су одъ свештеника обе ове християнске секте и у мирания бѣлежити се почела, тако, да ће мо са толяко подробнѣ елементе покрета людства у Бѣограду одъ сада имати моћи.

Кодъ Католика было в

Parmi la population catholique il y a eu:

Р о ђ е н и.

naissances.

Године.	вѣнч.	муж.	женс.	скупа	међу овима ванбрачни.
année.	mariages.	masc.	fém.	total.	naiss. illégitimes.
1847	7	8	10	18	3
48	12	13	6	19	3
49	12	5	21	26	2
50	19	12	14	26	6
51	14	5	11	16	1
52	13	10	20	30	1
53	16	20	14	34	3
54	8	11	15	26	1
Скупа. total.	101	81	111	195	20
годишнѣ. annuellement.	13	10	14	24	3

Кодъ новорођене дѣце православны жителя има 2^о мужкогъ пола више него женскогъ а кодъ католика напротивъ по 32^о има одъ овогъ више него одъ оногъ. Кодъ католика є и брачна плодность весма слаба, почемъ на едно вѣнчанѣ текъ по два детета долазе а безъ ванбрачни и ма-нѣ. Што се пакъ последнѣи тиче, то они тако чести као у первимъ годинама были нису и све више и више исчезаваю. —

Кодъ Протестанта было в 1854 год.

Р о ђ е н и.

вѣнч.	муж.	женс.	скупа
2	4	3	7

Юштѣ досада, изузимаюћи Католике, нисмо знали по колико се ванбрачне дѣце у Бѣограду

роди и текъ одъ ланьске године податке имамо. Године 1854 рођено є одъ овы свега 12 дѣце, и то шесть мужкога и толико женскога пола, пакъ кадъ сва рођена у ово подѣлимо, то имамо за количникъ 3^о 0, кое є за Бѣоградъ доиста знатно число. —

По ланьскимъ рођеняма судећи и сравнивши ий справъ цѣлогъ жительство налазимо да є у Бѣограду по ланьскомъ попису могло живити Христіана:

	population chrétienne.	
	en 1854.	%
Православны. orthodoxe.	13.760	92.4
Католика.	900	6.0
Католика. catholique.		
Протестанта.	250	1.6
Протестанта. protestante.		
скупа total.	14.900	100.0

Первый пописъ нашегъ града подъ сербскимъ правительствомъ произведеный догодио се у години 1834, но у истомъ людство по вѣроисповѣданію подѣльно ніє, те тако се текъ са пописомъ 1846, године у овомъ смотреню задоволѣти можемо. Да бы пакъ што више къ истини приблизити се могли доводеня чинићи, неће сторегъ быти ако овдѣ числа вѣнчаня, одъ найстаріи година почевши, ставимо, изъ кои ће мо докучити моћи колико є кадъ Христіана одириликє у Бѣограду живити могло.

Године année	вѣнчани. mariages.	године. année	вѣчани. mariages.	године. année	вѣчания. mariages.
1819.	26	1831.	53	1843.	107
20.	47	32.	65	44.	113
21.	30	33.	80	45.	105
22.	55	34.	77	46.	103
23.	53	35.	73	47.	120
24.	45	36.	47	48.	107
25.	46	37.	64	49.	151
26.	54	38.	79	50.	179
27.	65	39.	84	51.	160
28.	42	40.	100	52.	173
29.	55	41.	90	53.	125
30.	59	42.	97	54.	119

по временицѣма пакъ годишнѣ было е:

одъ —	године.	вѣнчани.	одъ —	године.	вѣнчани.
1819 —	22.	40.	1839. —	42.	93
23 —	26.	50.	43 —	46.	103
27 —	30.	55.	47 —	50.	139
31 —	34.	70.	51 —	54.	144
35 —	38.	66.	1819 —	54.	85

Изъ овдѣ изложены чисала безъ велике се погрѣшке погодити дае, колико е кадъ Христїана у Бѣограду живити могло, почемъ е како 1846 тако и 1854 на сто дуца у обште по едно вѣнчанѣ долазило. Христїана е дакле у Бѣограду могло живити.

Г о д и н е année.	жителя. popul. chrétienne.	годишнѣ умноженѣ. % accroissement.
1820.	4.500	$\left. \begin{array}{l} =4.0 \\ =2.3 \\ =5.8 \\ =3.7 \end{array} \right\}$ одъ 1820—52 год. 3.5%
28.	5.500	
36.	6.600	
44.	10.300	
52.	14.400	

Одъ године 1820 пакъ до 1846 множеніе Христіяна у Бѣограду могло е два путъ яче быти не-го одъ 1846-54 а исто правило весма вѣроватно и за цѣлу землю важити може.

Испытавши досада растеніе нашегъ града у обште као и по природномъ покрету само, за дужность держимъ да и нѣколико примѣра изъ остальы столичны градова на ведемъ, кои су у неедномъ само смотреню занимљиви за мудруюћегъ державника.

Градъ Среднѣ число жителъ, Рођени умерли, вишакъ, вѣнчаня.
ville. Nombre moyen d'habitants naissances. morts. excédent mariages.

Берлинъ. Berlin. одъ 1843—52. године. période.	муж. masc. женс. fém.	213.130 195.372	7.212 6.835	5.689 4.916	1.523 1.919	— —
скупа total.		408.502	14.047	10.605	3.442	—

Бриселъ. Bruxelles. одъ 1844—53. године. période.	муж. masc. женс. fém.	69.000 69.200	2.643 2.534	2.060 2.073	583 461	— —
скупа total.		138.200	5.177	4.133	1.044	1.225

Бечъ. Vienne. одъ 1840—48. године. période.	муж. masc. женс. fém.	190.665 199.946	9.386 8.919	8.436 7.720	950 1.199	— —
скупа total.		390.611	18.305	16.156	2.149	3.313

Лондонъ. Londres. одъ 1839—47. године. période.	муж. masc. женс. fém.	1.007.850 1.146.154	31.783 30.509	25.049 24.024	6.734 6.305	— —
скупа total.		2,154.004	62.292	49.073	13.039	19.711

Флоренцъ. Florence. одъ 1840—49. године. période.	муж.	50.286	2.184	1953	231	—
	masc.					
	женс. fém.	53 906	3.100	1963	137	—
скупна total.		104. 92	4.284	3.916	368	879
Паризъ. Paris. одъ 1844—53. године. période.	муж.	543.496	17.647	16.597	1.050	—
	masc.					
	женс. fém.	510.401	16.983	16.260	732	—
свега total.		1,053.897	34.630	32.857	1.782	9.946
Штокхолмъ. Stockholm. одъ 1841—50. године. période.	муж.	40.558	1.507	1.801	294	—
	masc.					
	женс. fém.	48.058	1.370	1.572	202	—
свега total.		98.616	2.877	3.373	— 496	646

Жителство свою овдѣ наведени градова са-
стои се изъ многи странаца, кои се као путници
текъ за кое време у главноме граду баве, далъ
изъ учеће се младежи коя збогъ усредоточени
научны средства тамо найкористниѣ минервине
храмове посѣћавати нада се, притомъ изъ яки воє-
ны посада сувоземне и гдѣшто и морске силе коя
са своимъ смертнимъ случаєвима у градскимъ спи-
сковима забѣлѣжена стою, изузимаюћя единый
Бечъ гдѣ се понаособъ ставляю; — сви ови не-
стални жители яко поморну цифру свакогъ града
увеличаваю, збогъ чега се мужкій полъ, као што
смо већъ и за Бѣоградъ чинили, изъ рачуна изузе-
ти мора. Тако ћемо за *вѣичаваня* узети да са 5%
мужкогъ пола више имати мора него женскогъ,
пакъ ћемо онда сабравши скупъ одъ обадва пола
раздѣлити число вѣичаня у ню и количникъ пока-
заће намъ на колико є душа по еданъ новъ бракъ
заключаванъ. Рођени само женскогъ пола раздѣ-

ли ћемо у число жителя истога пола пакъ ће мо
онда добити цифру рођеня а тако ће мо исто по-
ступати и са *смертныиъ случаива* придержаваю-
ћи се непрестано само женскогъ пола као стал-
ниѣгъ сачинителя обитателя едногъ града. И кодъ
процента годишнѣгъ *умноженя людства* служиће
намъ само женскій полъ за основъ а тай ће мо и-
знаћи, кадъ вишакъ рођены надъ умерлымъ жен-
скогъ пола са скупнимъ жителяма истогъ пола
раздѣлимо. На обяснѣный начинъ поступаючи
получићемо слѣдуюће популаціонистичне вредно-
сти одъ послѣднѣи десетакъ година изъ горенаве-
дены градова.

Долазило є на душа едно:

Градъ.	рођенѣ.	умиранѣ.	вышакъ %.	вѣнчанѣ.
Ville.	naissance	mort.	excédent.	mariage.
Берлинъ.	28·6	39·7	·98	—
Berlin.				
Бриселъ.	27·3	33·4	·67	115
Bruxelles.				
Вечъ.	22·4	25·9	·60	121
Vienn.				
Лондонъ.	37·6	47·2	·55	119
Londres.				
Флоренцъ.	25·7	27·5	25	126
Florence				
Парижъ.	30·1	31·4	·14	105
Paris.				
Штокхолмъ.	35·1	30·6	— ·42	152
Stockholm.				
Бѣоградъ.	22·4	23·0	·11	75
Belgrade.				

Овдѣ изведени размѣри, получени изъ више
него миліонъ акта грађанскогъ живота. у више
него у одномъ смотреню занимљивы су. — У Шток-
холму примѣчаемо двануть рѣѣа вѣнчаваня
него кодъ насъ, кое се отуда само изяснити даѣ,

што су тамо и найнужније за животъ потребе скупљъ него у и коємъ одъ овдѣ наведени мѣста, а може бити тринуть скупљъ него у Бѣограду. Заслуга као второй сачинитель народногъ благостаня. висока бити неможе онако као у Лондону пакъ отуда и слѣдує, да су рођеня у оба мѣста сасвимъ рѣдка али поморъ инакъ у Лондону тако якъ иє као у Скандинавској столицы. Притомъ осимъ ране, одѣло а и потреба огрѣва у Лондону тако велике издатке непричиняваю као у Штокхолму. То є узрокъ, што є у Лондону и природно множенѣ людства задовольительно, гдѣ напротивъ у Штокхолму са готово $1\frac{1}{2}\%$ годишнѣ више умире него што се рађа, дакле сво растенѣ жительства текъ на путу досѣляваня удѣйствовати се може. — Са народнопривредне точки сматраюћи, Берлинъ у свакомъ смотреню похвалу заслужує, будући є тамо растенѣ жителя 1% годишнѣ т. є. неуступа у томе ничта цѣлой Прусској. Рођеня су рѣђа, а тако исто и смертни случаєви него у истой земљи и многимъ другимъ резиденціямъ. — Занимљиво є далѣ видети, како су рођеня у Бечу тако исто честа као и у Бѣограду, но почемъ є поморъ слабиѣ, то отуда паравно слѣдовати мора да є и природно умноженѣ людства тамо знатно яче него кодъ насъ. У овоме дає се нашъ Бѣоградъ савершено са Паризомъ у єдну линію ставити, но ово є у толико жалостнѣ, што є Паризъ шестдесетъ путѣй людствомъ снажниѣ него столица Сербіє. -- Што веће главно привредитель у рукама има, са толико се мањимъ годишњимъ приплодомъ задовольити може, мы пакъ Бѣограђани не само да абсолютно маленъ капиталъ на расположено имамъ, но и интересъ одъ пѣга сасвимъ незнатанъ вучемо, — єрѣ неумѣмо дооснѣно прилику уложєня да изнађемо! —

Изъ досада претресаны података увѣрили смо се дакле, да є нашъ Бѣоградъ крозь послѣднѣи осамъ година са 2362 свега или годишнѣ са 295 душа 1.9% растіо или двапутъ яче него цѣла Сербія; и у овомъ смотренію заузима среднѣ мѣсто између повинне европски престолны градова. У слѣдству природногъ покрета людства крозь прошлы осамъ година мужкараца є више саранѣно него крештено 1286 особа, а женски є прирастло 46, пакъ почемъ є у 1854. години спрямъ 1846 мужкараца ипакъ 1417 а женски 945 душа више наброяно, то изъ овы дѣла слѣдує, да є одъ мужкараца за назначено время 2,703 а одъ женскогъ пола 899 особа коє изъ осталы котора Сербіє, а коє и изъ пограничны предѣла у Бѣоградъ досѣлити се морало, коє да є тако было, види се већъ и изъ того, што є небѣограђана овдѣ лане са 1321 душою више наброяно него у предпослѣднѣмъ попису. Чиновника у Бѣограду има са послугомъ на 12% а Еврея 10%, Цыгана пакъ ни пунѣ еданѣ на сто. У єдној кући живи по 8 душа, на 10 бракова долази по 58 душа и на 100 душа женскогъ пола 156 мужкогъ. Жителя у узрасту одъ 16—20 год. у нѣму найвише има, *шеста часть*, дѣце више него у Паризу, людій пакъ као и стараца са $\frac{1}{3}$ маиѣ. Између 100 нѣговы жителя осамдесетъ и два су православногъ исповѣданія, десетъ еврейскогъ, 5 католичкогъ, 2 протестантскогъ и еданѣ мухамеданскогъ, но безъ Турака. Христіана є могло быти у години 1820 4000 а сада има и на 15.000 особа. У Бѣограду су вѣичаваня, рођеня а и умнраня много чєсѣа него у другимъ градовима Европы, пакъ зато и нѣгово природно умноженѣ людства знатно є слабѣе него у осталимъ европскимъ градовима, оно є петъ путій слабѣе него што є у Лондову, а деветъ путій маиѣ него у Берлину.

Кадъ бы нѣшто наѣный процентъ народоумноженя по природномъ покрету и далъ продукцію се и досѣляваня сасвимъ престала, то бы Бѣоградъ по осмолѣтномъ искуству текъ послѣ 606, а Бечъ веѣъ послѣ 111 година двогубо число жителя имао! Узевши пакъ прирастъ людства у обите у рачунъ налазимо, да ће Бѣоградъ послѣ 35 а Бечъ послѣ 55 година двануть више жителя брояти. но нетреба изъ вида изгубити, да ће у слѣдству тога Бѣоградъ текъ 33,000 а Бечъ веѣъ и близу миліонъ становника наброяти моћи.

У Бѣограду мѣсеца Септемврія 1855.

ГРАЋА ЗА ДЕРЖАВОПИСЪ СЕРБІЄ.

VIII.

КЛИМАТИЧНА ОДНОШЕНІЯ ЗЕМЛѢ У ГОДИНИ 1854.

Klimatische Verhältnisse von Belgrad im Jahre 1854.

*Одъ редовногъ члена Дружества Сербске Словесности.**Владимира Якишића,**Державны наука Профессора у Княж. Себс. Лицею.*

von Wladimir Jakschitsch, Professor.

Погодописни посласи, до пре десетакъ година само искључну частъ занимања звездарски кула сачинявајући, добили су у новіе доба шире границе и усавершено пѣгованѣ. Велика средоточія европскогъ образованія: Русія, Прусея, Аустрія и Французска направила су свойствену мрежу по удеснымъ становима свои пространи области на коима се метеорологична набљуденія, са свима готово надлежнымъ своимъ частима, продужую. Нагло напредованѣ разумне польске привреде, кое производи у тесномъ саюзу са атмосферичнымъ появива стое, побудило є свуда науколюбитеља да на ову слабо испытану грану єстества свое неутрудно попеченіє обрату.

У течаю минувише године я самъ исте оне
гране метеорологіе у нашемъ будућности пуномъ
граду обдѣлявао, као што самъ податке одъ ше-
стогодинниѣ записавеѣ у VI. части друженногъ
Гласника на свѣтъ издао. На жалость податке вла-
жности воздуха и у овой години получію нисамъ.
изъ узрока, што ми є, противъ вољъ, нужно фи-
зикално орудіе изъ Беча, много позніе послато не-
го надъ самъ га морао имати. За текућу пакъ го-
дину быѣ и влагомѣръ у число погодописны за-
писа уверсеѣнъ. тако, да послѣ іоштъ притисѣтъ
воздуха и правацъ владаюѣи вѣтрова изостаю, по
ова су появлеѣна природе. поредъ увеѣаногъ по-
сла, одъ незнатне практичне вредности за обя-
сненіе у рѣчи стоѣћегъ воздушногъ уплива на ра-
стительность.

Топлотисъ съ коимъ самъ се лане поради
мѣреня воздушне температуре служіо быо є онаѣ
истый одъ прошлы шестъ година, а веѣъ разя-
сѣѣна нужна поправка предузета є и у овой го-
дини на свима ѣѣме полученныхъ податцѣма. *Ки-*
шомѣръ є такоѣ преѣаннѣй и наблюденія чинѣна
су са могућомъ само точносѣу. Поставъ пакъ о-
ба орудія остао є неомеренъ, као што є и по-
правѣѣный мѣсецѣсловъ за основъ расположеня
мѣсецѣй служіо. Досада пакъ постигнути податци
одъ топлоте воздуха и отношеня погоде могу се
безъ велике погрѣѣѣ, као *средня числа заключене*
погодописне епохе нашегъ главногъ града а и землѣ
смаѣрати, коя као да є изъ *седаѣъ година* сложеня
и о коіой ѣемо другомъ приликомъ бесѣдити гле-
дати.

Будуѣи да све державописне истине текъ он-
да пожелатеѣну вредность получаваю, надъ се у

сравнительномъ прегледу са више поудалѣны зема-
ля предъ очи ставляю; то самъ се у овомъ извѣ-
стію постарао, да метеорологичне податке у Бѣ-
ограду даде получене са онима изъ други градова
и за исту годину важеће испоредимъ, те да тако
пронистичућу отуда за размнишаванѣ прилику на-
шимъ читателѣма подамъ. За садъ самъ изабрао
слѣдуюће градове и державу Французску са свои
двадесетъ градова, а познѣе надамъ се да бу и
друге земаљ наброяти моћи. Знаюћи пакъ да не-
еднака географична ширина као и висина надъ о-
гледаломъ мора рѣшителный упливъ на видъ кли-
ме равны предѣла имаю, то самъ ова земаљниена у-
словія такође свакомъ одъ овдѣ назначены мѣста
додао.

Градъ. Stadt.	степенъ ширине. Breitengrad.	узвышенѣ надъ моремъ. Erhöhung über die Meeresfläche, стопа паризскій, variser Fuß.
Флоренцъ Florenz.	43° 50'	204
Бѣоградъ Belgrad.	44° 50'	250
Милано Mailand.	45° 20'	452
Паризъ Paris.	48° 50'	214
Французска земля Frankreich.	46° 50'	514

Изъ овогъ прегледа дознаемо, да нашъ Бѣо-
градъ готово у равномъ размѣру, односно геогра-
фичне ширине и узвышенія надъ моремъ къ Сербіи
стои, у коме є Паризъ къ Французской, єръ сва
Сербія стои у среднѣмъ числу на 44° ширине, и 400'
паризе. надъ моремъ. Крозь повнше година имао
є *Паризъ* преко лѣта топлоту одъ 18'4" а кшне
80'', *Французска* пакъ односно 19'2" и 90''; изъ
прошлы вѣћ година увѣрили смо се да нашъ *Бѣ-*

ерадъ $24^{\circ}10'$ лѣтне топлоте и кише $170''$ има кадъ бы дакле нѣшто слѣдетвенно заключити смѣли, то бы за цѣлу Сербію, испало топлоте: 25° а кише $180''$ преко лѣта одѣкомъ крозь повинне година. Време се приближує кадъ ћемо и ову тайну природе у нашемъ единствено украшеномъ отечеству одкрити и сажительима ю на даръ дати. —

Пре свега овдѣ слѣдуюће скрижали представлюю найвыщу и найнижу средину температуре показане крозь мѣсецъ дана, за године: ланьску, прекланьску и шесть предходећи.

А.

Преко цѣлогъ мѣсеца средина степена:

Monatliches Mittel aus der höchsten und niedrigsten Temperatur

а.) на йвышегъ.

б.) найнижегъ.

höchste.

niedrigste.

Г о д и н е.

im Jahre.

мѣсецъ. Monat	1854.	1853.	1848—53.	1854.	1853.	1848—53.
Януаръ Januar	2.00	4.74	.65 —	1.64	.24 —	3.96
Февр. Februar	.20	5.77	5.26 —	3.43	— .40	.91
Мартъ März	5.03	7.97	8.85 —	.53	1.77	1.13
Априль April	14.69	10.42	15.29	6.29	4.61	7.34
Май Mai	24.27	23.38	22.55	15.13	15.65	13.54
Іюній Juni	26.72	26.25	28.30	18.93	19.03	18.94
Іюлій Juli	28.64	29.94	29.29	20.12	21.47	19.58
Августъ August	26.74	28.75	29.14	18.61	20.63	19.55
Септем. September	21.02	25.16	22.72	12.47	15.36	14.40

Октов.	18.45	19.40	18.86	10.72	11.79	11.34
Ottobor						
Ноемв.	8.78	5.93	9.50	3.68	2.26	4.65
November						
Декемв.	5.05	2.42	1.89	— .65	— 5.79	— 2.25
Dezember						
Годишиѣ	15.13	15.44	16.03	8.31	8.87	8.60
im Durchschnitt						

Б.

Крозъ мѣсець дана степень абсолютно:

Der absolut höchste und niedrigste Stand im Monat

а.) найвышій.

б.) найнижій

höchster.

niedrigster.

Януаръ	11.6	13.5	9.40	—	15.4	—	5.8	—	13.53
Januar									
Февр.	8.1	18.5	16.71	—	10.8	—	6.6	—	7.80
Februar									
Мартъ	14.0	17.5	21.20	—	6.2	—	3.7	—	6.55
März									
Априль	25.6	18.7	23.37	—	2.6	—	1.9	—	1.38
April									
Май	30.3	31.2	30.93		4.7		12.9		6.85
Mai									
Іюній	36.4	34.1	36.18		9.8		10.2		12.97
Juni									
Іюлій	35.5	36.4	37.42		14.7		14.4		12.63
Juli									
Августъ	38.3	38.7	37.33		11.5		14.6		14.02
August									
Септем.	32.1	35.4	31.72		7.2		8.6		7.60
September									
Октов.	27.5	29.7	27.58		1.5		5.0		4.55
Ottobor									
Ноем.	19.5	15.5	19.77	—	4.0	—	3.4	—	2.45
November									
Декем.	13.5	6.7	9.65	—	5.0	—	16.4	—	9.53
Dezember									
годишиѣ	24.37	24.67	25.02		4.5		2.58		1.45
im Durchschnitt.									

Изъ овогъ прегледа явствує, да є прошле године средина найвыше температуры као и найниже у печемъ исподъ седмогодишѣ а 1853. заоста-

ла, изъ овы пакъ живала очевидно сѣдує, да є и ланьска година хладнѣя одъ преѣашнѣи была као и одъ прекланьске. Мѣсеца *Януаріа* показана користна разлика справъ главногъ одсѣка губи се яко у мѣсецу *Февруару* и *Марту*. *Априлій* є слабѣи одъ среднѣгъ числа но много топлѣи одъ године 1853. *Май* є одъ оба времена топлѣи, а остали мѣсеци сви су хладнѣи одъ среднѣгъ числа до *Декемвриа*, кон є ово, а и 1853. год. надвисіо.

Подобну подчинѣность топлоте средина мѣсечны крайности примѣчавамо іошть и яче кадъ године на своя времена подѣлямо, узимаюћи у вѣкъ за *Декемврій* мѣсець предходеће године. Изъ овдѣ сѣдуюћегъ прегледа подає се, да є справъ прошлы година ланьска и у годишнѣмъ добама подчинѣна остала, изузимаюћи єдино пролѣће, у коме є найвышна средняя температура ону 1853 год. у печемъ надвисіла:

къ А.

зи А.

къ а.)

зи а.)

Г о д и н е.

im Jahre.

къ б.)

зи б.)

1854. 1853. 1848—53. 1854. 1853. 1848—53.

Зима.	1.54	5.78	2.16	—	3.62	.44	—	2.23
Winter.								
пролѣће.	14.66	13.92	15.56		6.96	7.34		7.34
Frühling.								
лѣто.	27.37	28.31	28.91		19.22	20.37		19.30
Sommer.								
єсень	16.08	16.83	17.03		8.96	9.80		10.13
Herbst.								

Као што смо већь и лане напоменули сдружене мѣсечне среднѣи крайности температуре и напола потомъ раздѣльне подаю намъ средню то-

плоту за свакій мѣсець, коя є одъ опредѣлительне вредности и коя се за Бѣоградъ испоређена са минувшимъ годинама и напоменутымъ већъ мѣсти-ма овдѣ ставля.

Monatliche Mitteltemperatur.

Б ѣ о г р а д ѣ.   Флоренцъ, Милано, Парижъ, Франц.
Belgrad.   Florenz. Mailand. Paris Frankreich.

Г о д и н е.

im Jahre.

	1854.	1853.	1848—53			1854.	
Мѣсець, Monat							
Януаръ	18	2.49	—1.65	8.97	53	4.20	4.15
Januar							
Февр.	—1.62	2.68	2.17	6.57	2.57	4.20	4.06
Februar							
Мартъ	2.25	4.87	4.98	11.95	8.7	8.39	7.93
März							
Априль	10.49	7.51	11.31	15.65	13.04	11.90	11.90
April							
Май	19.70	19.52	18.01	20.69	16.60	12.35	13.89
Mai							
Юнѣ	22.83	22.61	23.62	26.05	20.23	14.80	16.43
Juni							
Юлѣ	24.38	25.70	24.43	26.27	23.24	18.50	20.14
Juli							
Августъ	22.68	24.69	24.35	24.48	21.76	16.80	19.25
August							
Сентем.	16.75	20.26	18.56	20.97	18.12	15.95	17.55
September							
Октов.	14.58	15.60	15.10	17.55	13.36	11.60	12.62
Oktober							
Ноем.	6.23	4.10	7.07	9.71	5.15	5.15	5.61
November							
Декем.	2.20	4.10	— 1.17	7.31	3.17	5.10	4.86
Dezember							
годинишъ im Durchschnitt.	11.72	12.16	12.32	16.35	12.21	10.75	11.53

Зима.	—1·85	3·15	·23	7·44	1·03	2·58	3·04
Winter.							
прольће.	10·81	10·63	11·45	16·10	12·74	10·88	11·24
Frühling.							
лѣто.	23·30	24·31	24·13	25·60	21·74	16·70	18·61
Sommer.							
есень.	12·52	13·32	13·57	16·08	12·27	10·90	11·93
Herbst.							

Изъ предетовѣни численны вредностій видимо велику разнику у среднѣй топлотѣ са прошлымъ годинама између *первогъ* мѣсеца кои є доста топлоте показао и *второгъ* кои є необычно студене природе быо. И *Мартъ* и *Априлъ* были су хладниі него обычно, а *Май* є прекрасанъ быо као и 1853 год., сви пакъ лѣтни и есенњи месецы испали су хладниі него обычно, само што *Декемврій* јоштъ одъ правила одступа. Далъ видимо да є годишняя температура исподъ среднѣ, а и оне Флоренца, нарочито причиномъ топле зиме и жаркогъ лѣта као и Милана, опетъ збогъ благе зиме яча одъ наше. У мѣсто пакъ поедине мѣсеце да сравнявамо цѣлеходниє є поєдина годишняя времена прегледати, будући се кодъ пнуманьмъ простору већа вредность примѣтити дає.

Одма иза весма за насъ благе зиме у години 1853. была є ланьска весма строга, најжешћа одъ свию шестъ предходєній и то збогъ ладноће у своимъ крайньимъ мѣсецима. *Прольће* є єднако са предходєномъ годиномъ, но хладниє є одъ среднѣгъ числа, као и *лѣто* што є са 5% хладниє было него обычно а и одъ 1853 год. *Есень* є пакъ и са 8% мањ топлоте показала. — Далъ видимо да одъ наведенны мѣста нигдѣ тако яке зиме было ніє као кодъ насъ, но ово не безъ сумнѣ тако и у напредъ

остати, а и пролѣће є само съ Паризскимъ паядна-ко и много патрагъ одъ остала два мѣста и цѣле Французске. Нашемъ дражестномъ пакъ лѣту само што Флоренцъ іонить топліе напротивъ ставля, исто тако, као што є оваѣ градъ као и свагда и много топлію єсенъ имао.

Све горензложене абсолутне, т. є. у єдиномъ одъ тридесетине дана получене, температурне крайности топлоте иду паралелно са среднимъ топлоте воздуха прозь мѣсець дана и мѣсечнымъ крайностима, коє су само сачинительни мѣсечны средина. Осимъ остала мѣсецѣй овдѣ намъ разліка мѣсеца *Априла* прошле године и шесть предходѣни у очи пада, пакъ како се найвышна топлота *Априла* одъ 25° у послѣдней пѣной трѣтѣни догодила а потомъ на мало дана топлота ва 3° сишла, то онда ніє могло другчіє ни быти, но да су у цвѣту затечена воћа као и оно 1850 год. прозебети и издати морала. нарочито на незаклонѣнымъ и узпышенымъ мѣстима налазећа се.

Изъ ланьскогъ дотичногъ саставка увѣрили смо се да кодъ насъ послѣдній *мразеви* обычно до 9. *Априла* траю и 10. Нов. перви настаю, тако, да одъ єдногъ до другогъ или за лѣто у пространіємъ смыслу 214 дана бронтти можемо. Ове 1854 год. быо є послѣдній мразъ 15. *Априла* а первый 13. Ноємв. тако, да є дужина лѣта 211 дана износила или управо седамъ мѣсецы.

Слѣдуюћа скрижалъ показує число зимны и лѣтны дана у поєдинымъ мѣсецыма.

Зимни. лѣтни. зимни. лѣтни. зимни. лѣтни.
Winter-Sommertage. Winter-Sommertage. Winter-Sommertage.

Г о д и н е.

im Jahre.

	1854.		1853.		1851—53	
Мѣсець						
Monat						
Ноем.	9	—	—	—	23	—
November						
Декем.	30	—	12	—	18·7	—
Dezember						
Януарій	17	—	11	—	18·7	—
Januar						
Февруарій	24	—	15	—	18·0	—
Februar						
Мартъ	19	—	9	—	14·3	1·0
März						
Априль	2	1	1	—	2·7	2·3
April						
Май	—	18	—	13	—	10·7
Mai						
Юній	—	21	—	24	—	21·7
Juni						
Юлій	—	28	—	27	—	26·3
Juli						
Августъ	—	18	—	24	—	24·7
August						
Септем.	—	14	—	17	—	13·0
September						
Октоврій	—	5	—	2	—	3·0
Oktober						
Годишиѣ	101	105	48	107	75·0	103·0
Jährlich						
Зима	99	—	47	—	72·0	1·0
Winter						
лѣто	2	105	1	107	3·0	102·0
Sommer						

Мѣсецы Ноемврій и Декемврій узети су изъ
године 1853.. у коіой є зима наступила, пакъ са
перва три мѣсеца сдружені сачиняваю велику зиму
противно правой трилѣтечнѣй зими коя само Де-
кемврія, Януарія и Февруарія трає. Сви петъ мѣ-
сеци имаю ниму одъ среднѣ годишиѣ температуре.

Изъ предстоящегъ прегледа увидити е, да е у *Декемвру*, само сданъ данъ безъ мраза быо, у *Януарію* половина мѣсеца, у *Марту* една трѣтина, а у *Февруарію* само седма часть; а цѣла година имала е 25% више мразова него обычно а двапутъ више него 1853 године. Ланьска е дакле зима и дуга и строга была. — *Лѣто* е особито у *Маю* лѣпы дана имало а преко цѣле године сасвимъ редовно число са преѣашииъ.

Прешавши одношеня воздушне тепературе показане у прошлой години, да се обратимо садъ на второй дѣо нашегъ сматраня, на одношеня погоде. Овдѣ пре свега *ведре дане*, као наймиліе преброити имамо, заедно са горесравнииъ мѣстима, ноосимъ Милана.

Klare Tage.
Г о д и н е.
im Jahre.

Мѣсець	Б б о г р а д ъ. Флор. Паризъ. Французска					
Monat	1854.	1853.	1848--53	1854.		
Януарій	3	2	6.2	8	5	7
Januar						
Февр.	2	2	6.0	10	5	7
Februar						
Мартъ	1	2	4.7	11	14	16
März						
Априлій	13	3	7.0	11	13	10
April						
Май	8	10	8.5	3	7	5
Mai.						
Юній	10	11	13.8	1	3	4
Juni						
Юлій	13	21	14.0	9	10	11
Juli.						
Августъ	11	17	16.8	14	19	13
August						
Септем.	16	20	12.2	19	20	20
September						
Октовр.	14	10	10.5	6	8	10
Oktober						
Ноем.	7	2	7.0	6	12	4
November						
Декем.	16	5	9.3	4	—	3
Dezember						
Годишиъ	114	105	116	102	116	110
Jährlich						

Зима	10	16	21	21	17	22
Winter						
пролѣће	22	15	20	25	34	31
Frühling						
лѣто	34	49	45	24	32	28
Sommer						
есень	37	32	30	31	40	34
Herbst						

Лане е дакле готово исто толико ведрине забѣлежено колико и обычно и колико у Паризу, са 4 дана више но у цѣлой Французской и са 12 више но у Флоренцу. Мимогредно овдѣ напомињѣмъ, да смо мы са овакимъ двапутъ богатѣи одъ Флоренца и Париза. *Февруарія* и *Марта* было е кодъ насъ таквы мало, на западу пакъ доста; *Мая* и *Юнія* кодъ насъ изобилно, а тамо незнатно.

Ланьска строга зима текъ с половиною ведры дана брояла одъ многогодишнѣ средине, као што е и кишовито *лѣто* примѣтно одъ нѣ изостало; *пролѣће* было е у правилномъ брою съ истима а *есень* ѣй е и сувѣше имала; више и одъ лѣта, коме се подобна година текъ у 1851 налази, кадъ е лѣто јоштъ и кишовитѣ испало.

За ведре дане вѣрны података изъ *Милана* нема, изъ узрока, што се тамо често и прозрачны дани за такве усвояваю, ерѣ многогодишнѣ показано число одъ 180 ведры никако за праву истину узети неможемо, но пре да е у ово число смѣшањ и брой прозрачны, коє одвоєно ставити треба. За одна слѣдуюће пакъ прозрачне и облачне дане, осимъ *Милана* нема ни *Флоренцѣ* никаквы података, те тако ћемо се само съ *Паризомъ* и съ *Французскомъ*, т. е. производомъ изъ нѣны двадесетъ градова, за сада задовољити морати.

а.) Прозрачны.

б.) Облачны.

heitere Tage

Trübe Tage

Бѣоградъ Пар. Франц. Бѣоградъ Пар. Франц.

Belgrad. Paris. Frankreich. Belgrad. Paris. Frankr.

Г о д и н е.

im Jahre.

Мѣсець	1854.	1853.	1348—53.	1854.	1854.	1855	1848—53.	1854.		
Monat.										
Януарій	10	13	8·7	10	11	18	16	16·2	16	13
Januar										
Февруар.	17	17	11·3	16	11	9	9	11·0	7	10
Februar										
Мартъ	21	17	15·7	11	11	9	12	10·7	6	4
März										
Апр.	14	17	15·1	10	6	3	10	7·8	7	14
April										
Май	21	18	15·5	7	17	2	3	7·0	17	9
Mai										
Юній	19	16	13·7	8	14	1	3	2·5	19	12
Juni										
Юлій	14	8	13·3	15	14	4	2	3·7	6	6
Juli										
Августъ	14	10	9·3	8	13	6	4	4·8	4	5
August										
Сентем.	6	9	12·5	5	8	8	1	5·3	5	2
September										
Октов.	13	14	11·2	11	10	4	7	9·3	12	11
Oktober										
Ноем.	9	8	8·8	18	9	14	20	13·8	—	17
November										
Декем.	3	7	6·7	13	12	12	19	15·0	18	16
Dezember										
Годишнѣ	161	154	142	132	136	90	106	107	117	119
Jährlich										

Зима	34	45	27	33	30	46	29	42	40	37
Winter										
пролѣће	56	52	46	28	34	14	55	26	30	27
Frühling										
лѣто	47	34	36	31	41	11	9	11	29	23
Sommer										
осень	28	31	32	34	27	26	28	29	17	30
Herbst										

Прошле године брояно є много више *прозрач-*
ны дана него обычно и само є у томъ *смотреню*

1852 богатія была. Они су се не толико на користь лѣтны колико на ону облачны дана намножили. *Паризь* а и *Французска* много су ниже число имали одъ *Београда*; справъ 1853. имала е ланѣска година таквы особито много у *лѣто*, као што се и обично у нѣму гомилаю, на западу пакъ доста су под-еднако на поєдине годишнѣ одѣке расположены. — Касателно *облачны дана* примѣчавамо, да е ланѣска година доста сиромашна была, као што е и са годишньимъ метеоричнымъ талогомъ подобный значай задержала, а са тамнымъ данима текъ іой 1852 год. первенство преузима. Западна Европа имала ій е са 25% више, кои размѣръ као сталный за више година усвоити смѣмо. Изъ многогодишньи одѣка знамо далѣ, да су сасвимъ тамни дани кодъ насъ *лѣти* прерѣдки, а на западу напротивъ чине се да су онда найчешѣи, т. е. кадъ найманѣ ведры дана броє, дакле сасвимъ обратный пакъ и неприятніи атмосферскій появъ одъ оногъ у нашемъ отечеству уживаю.

Осимъ *есени* лане е у свима добама године много више *прозрачны дана* наброяно него *пређе*, а са западомъ сравнѣно было ій е у *пролѣће* и у *лѣто* далеко више, а *зими* и у *есень* поготову наеднако. — *Облачны дана* было е у *зиму*, у *лѣто* и у *есень* као и пре а у *пролѣће* текъ половина обычногъ числа. Са *Французскомъ* сравнѣно имали смо мы *прозрачны дана* у *пролѣће* и у *лѣто* знатно више а у *осталя* доба готово равно, *облачны дана* пакъ было е кодъ насъ у *зиму* више, а у *пролѣће* и *лѣто* двапутъ манѣ.

О числу *кишны* и *снѣжны* дана имамо примѣра изъ свію наведены мѣста, коє овдѣ ставити не пропуштамъ.

Б ѣ о г р а д ъ. Флор. Мил. Паризъ Французск
 Belgrad. Florenz. Mailand. Paris. Frankreich.
 Regen-und Schneetage.

Г о д н и е.

Мѣсецъ.	im Jahre						
Monat.	1854.	1853.	1848—53	1854.			
Януарій. .	13	14	7·7	14	8	15	12
Januar.							
Февруарій. 13.		11	7·3	1	3	15	9
Februar.							
Мартъ. . .	12	14	9·2	1	1	7	4
März.							
Априль. . .	6	18	10·8	8	9	9	7
April.							
Май. . . .	11	13	12·7	17	19	21	16
Mai.							
Юній. . . .	9	14	8·2	9	11	22	15
Juni.							
Юлій. . . .	13	4	10·3	4	8	16	12
Juli.							
Августъ. .	13	8	9·2	6	7	11	7
August.							
Септемврій. 8		5	9·3	1	1	5	3
September.							
Октоврій. .	9	6	9·0	18	11	17	13
Oktober.							
Ноемврій. .	8	15	12·0	18	11	21	17
November.							
Декемврій. 9		10	6·3	15	11	30	20
Dezember.							
Годишнѣ.	124	132	113	112	100	189	135
Jährlich.							
Зима. . . .	36	31	22	30	20	37	30
Winter.							
Пролѣће. .	29	45	33	26	19	30	27
Frühling.							
Лѣто. . . .	35	26	28	19	26	49	34
Sommer.							
Осень. . . .	25	26	30	37	23	43	31
Herbst.							

Ланьска є година са шестогодишньимъ одѣ-
комъ сравнѣна са 10% кишны дана више брояла.
а овдѣ већъ урачунани *снѣжны дана* было є у Яну-
арію 3, Февруарію 10, Марту 7 и Ноємврию 1. свега
дакле 21 данъ, а оволюко є было и одъ године 1851-53
Флоренцъ и Милано имали су ій маѣ, Француз-
ска пакъ више, међу коима 15 снѣжны, а и Паризъ
несравнѣно много више у комъ се брою и 16 снѣ-
жны налазе.

Изъ подѣлення на годишня доба явствує, да
є ланьска зима съ истима богатія была одъ обыч-
не средине и него икоє одъ наведены мѣста; *про-
лѣће* брояло ій є маѣ него пређе и готово толи-
ко колико є и западъ имао; *лѣто* ій є више има-
ло него пређе, и осимъ Париза више одъ оста-
лымѣста; а *есень* є, осимъ Милана, іошть сиромаш-
нїя была него икоє друго мѣсто, и него запам-
ћена средина.

Кадъ єдну половину прозрачны дана ведримъ
а другу облачнымъ придодамо. то изъ ланьскогъ
разлога дознаємо, да у ширимъ границама годиш-
нѣ по 187 ведры и 178 талны дана бровмо, пакъ
подобно и съ ланьскимъ податцима поступаюћи
получавамо односно 194 и 171 данъ. дакле са єд-
номъ седмицомъ повољну разлику.

Прегледавши овдѣ число съ метеоричномъ во-
домъ у ланьской години записаны дана, за преко
нужно держимъ, да иныову практичну вредность,
изражену у кишници и снѣжници. овдѣ слѣдова-
ти пустимъ, єрь ова часть атмосферичногъ поява
безпрекословно у найтешиной узаймности, са зе-
мљѣдѣлскимъ появива нашегъ земљишта, стои-

Кишнице, снѣж. обов. киш. снѣж. обов. киш. снѣж. обов.
 Regen-Schneewasser Zusamen. Regen-Schnee. Zusam. Regen-Schnee. Zusam.

Г о д н и е.

im Jahre

Мѣсець.	1854.	1853.	1851—53.
Monat.	in pariser Linien		
Януарій.	17·4	7·6 25·0 22·5 2·1 24·6	11·6 1·8 13·4
Januar.			
Февруарій.	3·0	32·6 35·6 10·7 30·7 41·4	8·0 16·6 24·6
Februar.			
Мартъ.	1·7	15·6 17·3 44·1 27·0 71·4	21·5 14·8 36·3
März.			
Априлій.	9·1	— 9·1 42·0 11·7 53·7	28·9 22·3 51·2
April.			
Май.	19·4	— 19·4 22·5 — 22·5	58·4 — 58·4
Mai.			
Юній.	52·0	— 52·0 71·0 — 71·0	43·9 — 43·9
Juni.			
Юлій.	89·0	— 89·0 31·2 — 31·2	50·5 — 50·5
Juli.			
Августъ.	43·4	— 43·4 71·2 — 71·2	76·0 — 76·0
August.			
Септемврій.	35·2	— 35·2 3·1 — 3·1	36·8 — 36·8
September.			
Октоврій.	24·4	— 24·4 27·6 — 27·6	43·0 — 43·0
Oktober.			
Новемврій.	56·0	10·7 66·7 46·5 15·0 61·5	50·0 7·1 57·1
November.			
Декеврій.	14·0	— 14·0 17·1 25·2 42·3	11·9 19·3 31·2
Dezember.			
Годяшиѣ.	364·6	66·5 431·1 409·5 111·7 521·2	440·5 81·9 522·4
Jährlich.			
Зима.	37·5	65·7 103·2 42·8 33·0 75·8	29·4 30·4 59·8
Winter.			
Пролѣће.	30·2	15·6 45·8 108·6 38·7 147·3	108·7 37·1 145·9
Frühling.			
Лѣто.	184·4	— 184·4 173·4 — 173·4	170·4 — 170·4
Sommer.			
Есень.	115·6	10·7 126·3 77·2 15·0 92·2	129·8 7·1 136·9
Herbst.			

Осимъ Януарія, Юнія, Юлія и Новемрія у свима є другимъ мѣсецьма маѣ кишнице накупальнѣ него што є требало, а овай маѣ у Априлу и Маю особито у очи пада, Юлій пакъ быо є съ нѣомъ преизобыланъ. Сибѣга є напротивъ у свима мѣсецьма у коима є падао више было него преѣе, премда є цѣла година сиромашнїя была одъ преѣанїи, као што є и кишнице готово у истомъ раз-

мѣру, т. е. 10% манѣ накупѣбно. За чудує, да крозь ово четири године снѣга нїє у найхладнїємъ мѣсецу т. е. у Януарію найвише нападало по у Февруарію, као што є опетъ и найтопѣли Юлій сиромашниї съ кшномъ одъ слѣдуюћегъ за нїмъ Августа. Тако исто чисто непонятно намъ є, да є и у самомъ Януарію несравнѣно више кшнице накупѣбно него снѣжнице, кое отуда вѣроватно простице, што є крозь прошле четири године Януарій са среднѣмъ температуромъ далеко изнадъ среднѣгъ числа остао; брояє є снѣгъ 56°, у мѣсто седмогодишнїи — 1·39°; Февруарій пакъ 1·07°, у мѣсто свойствены му 1·63°. Послѣ само двогубогъ времена и ова ће се противприродность изгладити, те ће у Януарію найманѣ а у Юлію найвише кшнице назначено быти, као што ће дадь первый мѣсець и найвише са снѣжницомъ одликовати се, сходно свомъ студеномъ значаю.

Садъ да атмосферичный талогъ и по годишнїимъ временима испитамо. — У зиму 1854 год. было є манѣ кшнице него у предходеїи, али са 25% више него пређе, пролѣће пакъ было є за придовѣсть безкшно, єрь обычно три путъ и полъ нѣ се више накупи него што смо лане имали. Овай недостатакъ попунѣнъ є у печемъ лѣти, кадъ є са 8% више кшнице пало него што є требало; исто тако и подъ єсень-є нѣ више было него обычно, само што у пролѣће показаный недостатокъ са оба ова годишнїа времена далеко довольно накупаѣнъ быти нїє могао. — Снѣга є зими како спрамъ предходеїи тако и спрамъ повнїе година више него двапутъ нападало, а найвише зато, што га у пролѣће тако много было нїє као пре. И єсень є снѣга двапутъ више одъ среднѣгъ числа показала.

Као што смо са топлотоу въздуха и станѣмъ атмосфере любопытна сравненія са другимъ предѣлима чинили, исто тако овдѣ ћемо и са метеорошчюмъ водомъ повторити. Тако е лане одъ нѣ накупљено у паризскимъ линіама у

Aufgeſammeltes Regen- und Schneewasser, im Jahr 1854, in

Мѣсець.	Бѣограду.	Флорен.	Милану.	Паризу.	Французской.
Monat.	Belgrad.	Firenz.	Milant.	Paris.	Gratrich.
Януарій.	25·0	40·32	22·80	4·91	23·00
Januar.					
Февруар.	35·6	6·84	·30	10·21	12·85
Februar.					
Мартъ.	17·3	1·20	·16	1·00	4·46
März.					
Априлъ.	9·1	45·24	23·65	12·53	16·08
April.					
Маи.	19·4	74·40	39·86	35·32	37·43
Mai.					
Юній.	52·0	35·04	19·80	74·57	47·12
Juni.					
Юлій.	89·0	14·40	18·16	36·04	29·04
Juli.					
Августъ.	43·4	12·00	30·00	17·56	23·64
August.					
Септемврій.	35·2	·11	·10	6·31	2·73
September.					
Октоврій.	24·4	38·52	45·40	29·46	37·23
Oktober.					
Ноемврій.	66·7	56·04	67·45	30·01	37·43
November.					
Декемврій.	14·0	20·76	66·10	27·42	34·10
Dezember.					
Годишнѣ.	431·1	311·87	333·78	285·34	305·16
Jährlich.					
Зима	103·2	106·92	50·60	42·54	49·03
Winter.					
Пролѣће.	45·8	120·84	63·67	48·85	57·97
Frühling.					
Лѣто.	184·4	61·44	67·96	128·17	99·80
Summer.					
Єсень.	155·8	95·64	112·85	65·78	77·44
Herbst.					

Овдѣ изложена сравнителна скрижалъ весма є поучителна. *Февруарій* кодъ насъ много воденіи него пређе, было є на западу сувѣ, *Мартъ* пакъ было є кодъ насъ доста сушанъ а тамо текъ съ мало капи кише, као што се текъ у 30 год. догодити може. Овай є значай кодъ насъ текъ слѣдуюћій мѣсець заузео, кадъ се є онъ на западу средини доста приближіо. *Май* пало є кодъ насъ такође примѣтно манѣ кише а тамо средиѣ величине, *Юній* пакъ кодъ насъ редованъ оставшій было є на западу, осимъ Милана, сувише кишовитъ, тако, да га у *Паризу* крозь свои 60 година у подобной снаги забѣлежити нису могли. Кишовитый *Юлій* проузрѣковао є кодъ насъ нѣкій недостатакъ у *Августу*, на западу пакъ было є онай єданъ одъ средиѣ а овай доста сушанъ. *Септемврій* было є у Бѣограду редованъ, а у Италій готово безъ капи кише, у Француской пакъ єдва се 1791. год. съ ньоме успоредити може. Слѣдуюћи одъ манѣ важности мѣсецы доста су се како кодъ насъ, тако и на западу средини приближавали, само што *Новемврій* онаку високу средину, као крозь четири године, у напредакъ никако задержати неће моћи.

Посмотримо ли пакъ изближе поєдина годишняя времена, то се убѣђавамо, да є метеоричне воде кодъ насъ *зими* толико пало колико и у Флоренцу а двапутъ више него у остальмъ мѣстима. *Пролѣће* имало є изъ већъ разложны узрока само съ Паризомъ равну множину но много мањо одъ осталь мѣста. *Лѣто* пакъ, по доброй среѣи, было є у Сербіи кишовитіє него игдѣ одъ наведенихъ мѣста, коме и *Єсень*, сразмѣрно своіой природи, одговара. У общте можемо за лѣто, као за пайважний дѣо године, рѣћи, да є кодъ насъ надъ сред-

нѣмъ кишовито было, у Флоренцу као и пре, у Милану половину обычнаго, у Паризу двапутъ яче, а у Француской яче са свои 20%.

Изъ састава у прошлогодишнѣмъ Гласнику печатанаго явствує, да кодъ насъ у Бѣограду крозь 24 часа кише одсѣкомъ найвише 51·2''' и снѣга 24·0''' нападати може, прошла пакъ година была є у овомъ смотрењу при своемъ кишовитомъ лѣту, знатно слабѣя. ерѣ кише палое найвише текъ 27·7'', 22 Авг. а снѣга 12·0' Февруарія 21. кое текъ нѣшто више одъ половине горњи чисала износи.

Пре него што овай чланакъ заключимъ, немогу да пропустимъ, да о *упливу* прошлогодишнѣхъ атмосферичныхъ носителя на царство растѣнїя мало вепрословимъ. — Главно наше жито *кукурузъ*, родило є. у слѣдству надобычне лѣтне кише нѣшто више него средиѣ руке, може бити уравномъ размѣру къ нѣой. У *Италїи* пакъ и у *Французской* была є житна жетва такође богата, у *Германїи* са 20% „ яча одъ средиѣ. Послѣ дуже суше у Марту и Априлу на концу овогъ мѣсеца понижена до близу точки смерзняваня температура имала є убиточно дѣйство на велику грану нашегъ народногъ тецыва, т. є. *на воће и шулу*. Лане є како пильива тако и жира весма мало родило, а и *виногради*, у слѣдству исте причине, текъ ако су половину обычне бербе дали. На *западу* пакъ, сасвимъ обратнo одъ оногъ што се у Сербїи догодило, было є свакогъ рода *воћа* у изобилїю, а у *Италїи* *маслине* су превазишли двогубый плодъ, *виногради* пакъ, заузимаюћи у *Италїи* и *Французской* высшїи степень народне привредливости, занята бы дѣятель свое, збогъ рѣдко лѣногъ Септемврїя коме се само онай 1834. год. као познате изредне винске

године приближава. богато наградили были. да нѣшто владаюћомъ, у Италій четири а у Французской три године. чокотномъ болѣшу потервени были нису, тако, да су можда текъ пету часть свогъ обычногъ плода дали. Ово е у толико горе. што не можда владаюћа болѣсть скоро изчезнути, али повольна ланьска за винограде предѣсенъ недо аѣа се по у двадесеть една.

Польскопривредна 1853 година была е у Сербіи са житомъ богата, съ вокемъ, винемъ и жиромъ пребогата. Година 1854. пакъ са житомъ у обште као и предходећа, - - будући е стермно жито слабіе родило а кукурузъ изданшїе; - - са три послѣднѣ пакъ *граи* земањскогъ производства незадоволяюћа. На западу пакъ была е 1853 неплодна можда са четвртомъ часѣу, а 1854. была е ямачно са толико *благословенїа*, само винограде изъ вида изоставляюћи. Година 1853 была е тамо изъ неответны причина слабородна, изъ кон смо ми лане винскій напитокъ изгубили, съ томъ само разликомъ, што е ова неволя особито класна жита постигла. За рѣчено имамо доказе изъ Французске, кое овдѣ, збогъ важности у рѣчи стоѣћегъ предмета, ставлямъ.

Топлота воздуха была е:

Године.	Мая.	уобште.	у сѣверной половини.
		die Lufttemperatur war.	
Zahr.	Mai.	in ganz Frankreich,	in der nördlichen Hälfte.
1853.	7.	21.58. ^o	22.08. ^o
„	9.	3.37. ^o	.53. ^o
1854.	3.	20.00. ^o	20.10. ^o
	5.	7.07. ^o	7.05. ^o

У цѣлой Французской была е дакле лане у оно време кадъ жита класаю разлика између най-

топлієгъ и найхладнієгъ часа 13° , и ова є година као што наведосмо. као весма плодна позната. 1853 као неродне године была є разлика у цѣлой земљи 18° и више, а у хладной нѣной на сѣверу лежећой части и 21.5° , и то само крозь 36 часа одприлике. — У слѣдству узвишене топлоте ускореный сочный токъ у нѣжномъ растѣнію морао є слѣдовательно наѣданпутъ, са наступившомъ хладноћомъ и нужнимъ скуплянїемъ била, зауставити се, кое є учинило, да є нѣино недозрѣло сложенѣ яко разстрои се морало.

У Паризу на Ђурђев-данѣ 1855 године.

Прилѣтба. У 6. части Гласника на страни 245. подвукле су се нѣке погрѣшке кое сада поправлямо.

Ведры дана было є:			
Год.	1848.	у Маю	12.
"	51.	" Дек.	1.
"	52.	" Септ.	5.
"	53.	свега	105.
.			

ГРАЋА ЗА ДЕРЖАВОПИСЪ СЕРБИЕ.

IX.

ПОКРЕТЪ ЛЮДСТВА СЕРБИЕ УГОДИНИ 1854.

Movimento della popolazione di Serbia nell'anno 1854.

*Одъ редовногъ Члена Дружества Сербке Словесности,**Владимира Якшића,*

Державны наука Професора у княж. серб. Лицею.

dal professore Vladimiro Jakschitch.

Юшть у петой части нашегъ Гласника почео самъ первый путь покреть людства нашегъ отечества испытивати, и ово є треће извѣстіе о истомъ предмету кое нашимъ державницыма свойскій на благоразсуденіе подносимъ. Людство є душа державе, знатно нѣгово число и сразмѣрно нагло множеніе одъ непрегледимы є послѣдница за напредакъ и славу сваке державне породице. Просторъ є безъ людій нѣвива безъ плода, а люди су у исто доба и имовина и тековина, и свагда їй сравнительно у више держава сматрати валя, пакъ текъ онда може се сразмѣрный напредакъ єдне землѣ оцѣнити и политична нѣна будућность предсказати. Египеть, Индія и Кина у староме свѣту као и мала Греція само якомъ сразмѣрно людству високу свою образованость и стварно богатство захвалити имаю, исто тако, као и данась само

збогъ якогъ людства и сама Енгленска своє матеріално благостанѣ и многадвѣсіє неподѣльно іошть има, пакъ и послѣ своє пропасти льно ѣе име у исторіи образованости иза себе човечеству оставити моћи.

Ни у овой части Гласника не бы ми дозвољено неодносно людство Сербіє, по пописима изнаѣено, испытивати, изъ узрока, што самъ подуже на научномъ путовању бавіо се пакъ и зато, што пребройни протоколи ни до данасъ іошть сви прегледани нису. Овай ѣу посао текъ на годину како треба израдити моћи и бы ѣе ми мое наймиліє досадашнѣ научно заниманіє: за сада науманъ самъ покретъ людства Сербіє у год. 1854 показаный претресати.

У досадашњимъ извѣстіяма, тичући се покрета людства, увѣкъ самъ ставяю дотично людство свакогъ окружія као што є само у половини године могло наѣено бити, а у овой самъ години ставіо онако, као што є оно при концу 1853 године вѣроватно бити морало. Овай є начинъ поступаия у толико больій, што се изкомадана прорачуаванія поєдиниы година тyme избѣгаваю и што се са додаткомъ вишка, добывеногъ природнымъ покретомъ людства, за свако окружіє лако съ концемъ године постоявше число жителя пронаѣи дає. — Цыгани православногъ неовѣданія такоѣе су у поєдина окружія ушли и то по начину вѣроватни рачуна, сръ они редовно одавна већъ пописивани били нису, а изнаѣена числа основана су само на множењу цыовы порѣзски глава. — За Бѣоградъ узето є христіянско число душа као што є изнаѣено по ланьскомъ попису и зато є сведено само са єдномъ годиномъ патрагъ на годину 1853. Одъ Еврея пакъ и у овой години іошть никаквы народословны података получитьи нисмо могли нити ѣемо скоро и моћи.

Окружіе.	Число Жителя.	вѣнчаны нашего.	Едно вѣнчанѣ долазило в на душа.		
Circolo di. degli abitanti. dei matrimoni.		Г о д н и е nell' anno.	un matrimonio accadde sopra individui.		
		1854.	1854.	1853.	1837—53
Валѣвско Vaglievo.	71.000	1.154	61	79	78
Шабачко Sciabaz.	64.650	1.024	63	98	79
Градъ Бѳогр. Città di Belgr.	14.600	119	94	94	80
Краинско. Craina.	58.050	636	91	89	87
Бѳоградско. Belgrado.	52.200	820	65	85	91
Ягодинско. Jagodina.	54.300	854	72	93	91
Ћупрійско. Ciupria	46.000	600	70	95	94
Рудничко. Rudnik.	41.650	595	70	71	95
Подринско. Podrigne.	39.200	450	86	90	96
Крагуєвач. Cragujevaz.	74.700	938	79	112	97
Крушевач. Cruscevaz.	63.000	647	97	101	98
Пожарєвач. Posgiarevaz.	113.700	1.289	88	104	99
Чачанско. Ciaciak.	49.600	445	111	95	102
Алексинач. Alexinaz.	28.150	311	87	107	103
Гургусовач. Gurgusovaz.	40.550	346	117	117	106
Цернорѣч. Zerna reka.	42.200	442	96	107	110
Смедеревс. Smederevo.	48.450	571	85	100	115
Ужичко. Usgize.	83.000	662	125	94	117
Цѣла земля. Tutto il paese.	985.000	11.863	83	95	97
у години nell' anno.	1853. —	10.369			
„	52. —	11.727			

Изъ предстоєће скрижали увидиће благо-наклонїи читательи, да є скупно число жителя нашего отечества са 5.000 душа у години 1854 слабїє него што є за предидућу назначено. Ово тyme истолковати треба, што су пописомъ 1854. године нїка окружіа мањ душа показала него пре четири године, при свемъ томъ, што су и природногъ, премда слабогъ, виника имала. Нїка су дакле окружіа искусила и изселяваня свои жителя у сусѣдна окружіа и о овоме ћемо появу на годину пространїє бесѣдити морати.

Прошле 1854. год. сразмѣрно весма є много новы бракова заключено, и ова є година сасвимъ наликъ на 1852. кадъ є такође много бракова сачетано. Одъ 1853 яча є пакъ 1854 година са више него 10%. чему се заиста нисмо надати могли. Спрамъ седамнаестъ година вѣчано є у Бѣоградскомъ окружію са 57% више а у Смедеревскомъ 52%, у цѣлой пакъ Сербїи са 28%. Зачудо є пакъ да є у граду Бѣограду као нїка накнада за истогъ имена окружіє са 18% мањ вѣчано него пре, а и у Гургусовачкомъ 10% мањ. Кадъ разсудимо, да сваїй сталный бракъ одѣкомъ по 20 година кодъ насъ трає, то изъ података ланьске године сѣдѣє, да у Бѣоградскомъ окружію лане више одъ 10 година то траянїє было нїє, кое є у многомъ погледу штетно за народно благостанїє.

	Р о ђ е н и			Едно рођење		
	муж.	женс.	скупа.	долазило в на душа:		
	Nati			Una nascita		
	maschi, femmine, totale			accade sopra individui.		
				I' o d n n e.		
				nell' anno.		
Окружје.				1854.	1853.	1837—53.
Circolo di						
Градъ Бѣогр.	203	229	432	23·9	22·1	22·7
Citta di Belgr.						
Ягодинско.	1 098	918	2 016	26·9	25·9	25·4
Jagodina.						
Шабачко	1.168	1.117	2.285	28·3	26·6	25·6
Sciabaz.						
Краинско.	1.071	997	2.068	28·0	22·8	25·7
Craina.						
Бѣоград.	1.095	995	2.090	25·5	25·1	25·9
Belgrado.						
Валѣвско.	1.387	1.362	2.749	25·8	25·5	26·3
Vaglievo.						
Крушевач.	1.121	992	2.113	29·8	27·5	27·1
Cruscevac.						
Крагуѣвач.	1.308	1.181	1.489	30·0	28·6	27·1
Cragujevac.						
Ћуприско.	778	726	1.504	30·7	28·1	27·2
Ciupria.						
Пожарев.	2.053	1.895	3.948	28·8	25·8	27·2
Posgiarevac.						
Смедерев.	976	932	1.908	25·4	25·4	27·8
Smederevo.						
Алексин.	523	495	1.017	26·7	23·4	30·0
Alexinaz.						
Подринск.	795	718	1.513	25·8	28·9	30·3
Rodrigne.						
Гургусов.	734	667	1.401	29·0	27·5	30·9
Gurgusovac.						
Цернорѣч.	670	611	1.381	32·9	33·7	31·7
Zerna reka.						
Рудничко.	732	651	1.383	30·1	31·7	33·2
Rudnik.						
Чачанско.	690	656	1.346	36·8	37·7	33·2
Ciaciak.						
Ужичко.	1.359	1.264	2.623	31·6	33·2	34·2
Usgize.						
Цѣла земля.	17.761	16.406	34.167	28·8	27·6	28·3
tutto il paese.						
Годн. 1853.	18.567	27.377	35.944			
nell' anno.						
„	52.20.244	18.369	38.813			

Изъ предходегъ прегледа увѣрили смо се, да су вѣнчаваня у ланьской годнии са 10% многочисленія была одъ прекланьске године и да се она у овомъ смотренію само са годиномъ 1852. успоредити може: изъ ове пакъ скрижали роженя примѣчавамо, да су роженя крозь прошле три године све то слабія испадала. Одебкомъ крозь седамнаестъ година вѣнчаванъ є на 97 душа єданъ новыи бракъ и рожено на 28·3 душа по єдно дѣте, у годнии 1854 вѣнчано є веѣъ између 33 душе, єданъ паръ и рожено єдно дѣте текъ на 28·8 душа, дакле у очевидной смо штети были. Спрамъ год. 1853 парочито є Краинско окружіє у роженіима яко издало, а спрамъ вишегодишнѣгъ одѣбка имало є Крагуєвачко са 11% манъ а исто толико и Шабачко. Као накпаду за Шабачко окружіє было є у Подринскомъ напротивъ са 22% више роженя спрамъ среднѣгъ числа а исто толико имало є и Алексиначко више. Кадъ є поморъ у вомъ мѣсту якъ ондаобычно и роженя чешѣа бываю, кодъ Шабачкогъ окружія видимо пакъ у прошлой годнии поредъ ослабѣногъ числа рожене дѣце и доста чєсты вѣнчаваня, такође и прєякъ поморъ као рѣдко прє што се забѣлежити могао — Изъ сравниваня кои у идущей годнии обѣлодашити намъ равамаъ явєствує, да су у Русіи роженя чешѣа, на западу рѣѣа а у среднѣй Европи исто тако яка као и кодъ насъ.

Занимљиво є видити како су се у Сербіи вѣнчаваня крозь послѣднѣи осамнаестъ година яко множила, а роженя инакъ равный коракъ є истима держала инєу.

одъ — године:	долазилоє на душа єдно	
	вѣнчанѣ.	роженѣ.
1837 — 42.	104	30·6
43 — 48.	97	27·7
49 — 54.	91	28·2

У послѣднѣмъ временику вѣнчаваня су спрамъ первогъ здраво оячала, али роженя су вайченѣа была у второмъ а не у послѣднѣмъ. Овай є появъ у толико невольній, што минувиша година и јоштъ чешѣа вѣнчаваня показує али напротивъ и рѣѣа роженя спрамъ послѣднѣгъ временика.

На едно вѣнчанѣ долазило е роженя
Sopra un matrimonio si poverarono nascite

Г о д и н е.

Окружіе Circolo di	nell' anno.		
	1854.	1853.	1837—53.
Рудничко. . . . . Rudnik.	2·32	2·24	2·88
Валѣвско. . . . . Vaglievo.	2·38	3·08	2·94
Чачанско. . . . . Ciaciak.	3·02	2·51	3·05
Шабачко. . . . . Sciabaz.	2·23	3·67	3·10
Подринско. . . . . Podrigne.	3·36	3·12	3·17
Краинско. . . . . Craina.	3·25	3·93	3·40
Ужичко. . . . . Usgize.	3·96	2·83	3·43
Гургусовач. . . . . Gurgusovaz.	3·76	4·25	3·44
Алексинач. . . . . Alexinaz.	3·27	4·56	3·45
Њупрійско. . . . . Ciupria.	2·28	3·40	3·46
Цернорѣчко. . . . . Zerna reka.	2·90	3·23	3·48
Бѣоградско. . . . . Belgrado.	2·55	3·38	3·51
Градъ Бѣоградъ . . . . . Città di Belgrado.	3·63	4·27	3·55
Ягодинско. . . . . Jagodina.	2·67	3·60	3·57
Крагуѣвачко. . . . . Cragujevaz.	2·65	3·93	3·58
Крушевачко. . . . . Cruscevac.	3·27	3·69	3·60
Пожаревачко. . . . . Posgiarevac.	3·07	4·03	3·65
Смедеревско. . . . . Smederevo.	3·34	3·98	4·14
Цѣла земля . . . . . tutto il paese.	2·88	3·46	3·40

Почемъ су вѣнчаваня у години 1854. сасвимъ честа, а рођеня опетъ саразмѣрно рѣдка пспала, то нѣ другчѣе ни могло быти, но да се и брачна плодность као сасвимъ незнатна показати морала. У Ћупрійскомъ окружію најслабія се плодность показала и то са 34%, а у Бѣоградскомъ са 27%, све спрамъ новине година; Ужичко є пакъ имало 16% више а и Гургусовачко 9%. Цѣла Сербія имала є ланѣске године 15% слабію плодность одъ обычны година и ова се савершено са годиномъ 1843. успоредити може, кадъ се тако исто слаба плодность показала. Узмемо ли брачну плодность крозь више времена изъ пређашњи година, то примѣчавамо у томе превелико колебањ тако є на 100 нововѣнчаны рођено:

одъ — године:

1837 — 42.	342
44 — 48.	353
49 — 54.	325

Одъ ова три временика последний као пре-слабъ яко у очи пада и готово є са толико одъ средиѣтъ числа слабиъ, у колико є второй ячій а первый сасвимъ редованъ остає. — Јошть ни у єдној земљи овако слабу брачну плодность немога смо примѣтити као што обычно кодъ насъ существує. —

На 100 женски рођеня долазило в мужки
Sopra 100 femmine nasqueго maschi.

Г о д и н е.

Окружів.	nell' anno.		
Circolo di.	1854.	1853.	1837—53.
Крагуевачко. Cragujevaz.	110·7	103·5	105·1
Градъ Бѣогр. Città di Belgrado.	88·7	101·1	106·1
Рудничко. . Rudnik.	112·4	93·7	106·2
Чачанско. . Ciaciak.	105·2	116·6	106·6
Пожаревачко. Posgiarevaz.	108·3	108·1	106·6
Гургусовачко. Gurgusovaz.	110·0	104·9	107·5
Подринско. . Podrigne.	110·7	102·9	107·5
Ягодинско. Jagodina.	119·4	108·8	107·5
Валѣвско. . Vaglievo.	101·8	114·0	107·7
Кранско. . Craina.	107·2	104·4	107·9
Њупрійско. . Ciupria.	107·1	102·7	108·2
Бѣоградско. Belgrado.	110·0	109·9	108·2
Алексиначко. Alexinaz.	105·6	106·1	108·3
Цернорѣчко. Zerna reka.	109·7	106·1	108·9
Шабачко. . Sciabaz.	104·6	105·1	110·0
Смедеревско. Smederevo.	104·7	107·3	110·0
Ужичко. . Usgize.	107·5	109·3	110·6
Крушевачко. Cruscevaz.	113·0	109·4	110·9
Цѣла земля. Tutto il paese.	108·3	107·0	108·2

Као што смо и у прошлимъ годинама видели исто тако повторава се подобно дѣло и у ланьской години, да су сирѣчь кодъ насъ мужска рођења многочисленія спрамъ женски него што є то у цѣлой Европи случай. Одъ едниогъ до другогъ котора примѣчавамо додуше и у ланьской години у очи падаюћу разлику, єрь докъ є у Ягодинскомъ са 11%, она яча была него пре, и у Рудничкомъ 6%, видимо у граду Бѣограду и 16% слабиі спрамъ пређашњи година размѣрь а у Валѣвскомъ окружію такође са 6%. — Еле довольно є, да се у Сербіи на 1000 дѣце женскогъ, по 1083 мужскогъ пола роди, а у Европи иначе нема више по 1060.

Раздѣлимо ли осамнаестъ прошлы година на три равне части, то добывамо за сваку на 100 кѣерій, сынова:

одъ — годиве:

1837 —	42.	108·7
43 —	48.	108·5
49 —	54.	107·5

Опаданѣ є дакле редовно настало и нарочито є яко было крозь послѣдњи шесть година.

Окружѣя Circolo di:	Умерли. Morti.			Единъ смертный случай доказанъ на душу Un caso di morte accadde sopra indiv. Г о д и н е nell' anno		
	муж. maschi.	женс. femmine.	скупа. totale.	1854.	1853.	1837—53.
Градъ Бѣогр. Città di Belgrado.	308	222	530	27.6	25.0	24.4
Шабачко. Sciabaz.	1136	1218	2654	24.4	23.2	33.2
Вальевско. Vaglievo.	1127	1059	2186	32.5	23.6	34.1
Краинско. Craina.	1125	1031	2159	26.9	32.4	34.4
Бѣоград. Belgrado.	929	710	1639	32.5	22.8	36.2
Ягодинско. Jagodina.	1040	933	1973	27.5	22.4	38.3
Чачанско. Ciaciak.	714	549	1263	39.3	32.2	43.4
Рудничко. Rudnik.	669	510	1179	35.3	25.9	43.8
Подринско. Podrigne.	598	471	1069	36.7	25.6	44.0
Крагуевачко. Cragujevaz.	1258	1070	2328	32.1	25.7	44.1
Ћупрійско. Ciupria.	666	539	1205	38.3	25.6	44.3
Смедеревско. Smederevo.	666	521	1190	40.7	30.8	49.3
Крушевачко. Cruseevaz.	736	572	1308	48.1	40.7	50.3
Пожаревачко. Posgiarevaz.	1395	1187	2582	44.0	40.4	50.8
Алексиначко. Alexinaz.	371	355	726	37.4	29.3	52.9
Гургусовачко. Gurgusovaz.	332	279	611	66.4	41.5	61.2
Цернорѣчко. Zerna reka.	393	366	759	55.5	70.9	62.5
Ужичко. Usgize.	740	636	1376	60.3	42.2	62.6
Войнство. Soldati.	157	—	157	15.8	19.5	16.5
Цѣла земля. tutto il paese.	14.660	12.234	26.894	36.6	30.0	43.5
Године 1853 nell' anno	18.032	15.144	33.176			
„ 1852	13.024	11.173	24.197			

Кодъ овогъ дела наши державописцы послова съ радосћу примѣчавамо, да смо у ланьскомъ Гласнику сасвимъ погрѣшно прорицали — поморъ у 1854 години далеко є изаужасногъ у 1853 години случившегъ се, заостао. Повольна разлика износи єдну четвєртину, но као што и изъ предстоєћегъ прегледа явствує, инакъ ланьскій поморъ у обште никако за слабъ оцѣнити нећемо; напротивъ спрамъ вишегодишнѣгъ одеѣна у толико є ячій у колико є спрамъ 1853. год. слабѣи испао. Ова неповольна разлика спрамъ среѣны година износи кодъ нѣки котора погружаваюћій скупъ, тако є. н. п. у Алексиначкомъ са 58%, а и у Ягодинскомъ са 56% више опояно него обычно; Гургусовачко пакъ показало є мањ смєртны случаєви са 9% и Ћупрійско са исто толико. Мы ће мо као разборити привредительи између два зла мањ бираюћи одобрити, да и цифра рођења ослаби, али увеличанъ поморъ, мыслећи на све отуда проистичуће приватне неволѣ увѣкъ се съ тугомъ нашегъ сердца коспява. Истинабогъ у цѣлой Европи мањій поморъ нїе него што є и у нашемъ отечеству, али тамо є поне у толико ова несрећа сносительнїя, што ова саразмѣрно све узрасте людства постизава, гдѣ напротивъ кодъ насъ, по вѣроватнимъ нагађанамъ доводећи, она парочито разредъ зрѣлы людїи затирє. дѣцу обычно штедећи.

Ниже слѣдуюћїй прегледъ пзясниће намъ довольно устремителну смертность у последњимъ годинама.

		Єданъ смєртный случай
одъ —	године:	догађао се између душа:
1837 —	42.	56·8
43 —	48.	47·2
49 —	54.	36·8

На 100 женски умерло в мужки.
Sopra 100 donne morirono uomini.

Г о д и н е

Окрузіа

nell' anno.

Circolo di	1854.	1853.	1837—35
Цернорѣчко. . . Zerna reka.	107·4	105·1	108·2
Гургусовачко. . . Gurgusovaz.	118·9	101·0	108·6
Бѣоградско. . . Belgrado.	130·8	107·2	108·7
Ћупрійско. . . Ciupria.	123·5	103·9	109·5
Пожаревачко. . . Posgiarevaz.	117·5	112·7	109·6
Ягодинско. . . Jagodina.	111·5	115·4	110·4
Ужичко. . . . . Usgize.	116·3	111·2	110·6
Алексиначко. . . Alexinaz.	104·5	115·1	112·6
Крайнско. . . . . Craina.	108·8	117·7	112·9
Смѣдереvско. . . Smederevo.	127·1	118·6	112·9
Крушевачко. . . Crusceevaz.	128·7	121·6	113·1
Крагуевачко. . . Cragujevaz.	117·8	116·8	115·9
Рудничко. . . . . Rudnik.	131·1	143·4	116·9
Валѣvско. . . . . Vaglievo.	106·4	119·7	118·1
Шабачко. . . . . Sciabaz.	117·2	119·0	118·3
Подринско. . . . . Podrigne.	126·8	136·1	124·2
Чачанско. . . . . Ciaciak.	130·2	132·6	128·3
градъ Бѣоградъ. Città di Belgrado.	138·7	180·2	177·7
Цѣла земля. . . Tutto il paese.	119·8	118·8	116·2

Као што се редовно кодъ насъ догађа да су смертопосне године нарочито мужскомъ полу намъниће, исто тако видимо и у ланьској години, при ячемъ по обычно помору, да е на сарањны петъ жена већъ шесть одъ мужскогъ пола долазило. Ова е разлика нарочито велика у Бѣоградскомъ окружію и то са 20% и у Крушевачкомъ са 14%, али перво е окружіе нарочито изъ тогъ узрока тако велику невольну разлику показало, што су при централномъ мѣсту становивши пре сужицы одъ Бѣоградеки пароха и сарањняни были а у минувиој години одъ Топчидерскогъ, и тако су они са своя 43 смертна случая у окружіе а не у градъ Бѣоградъ смѣстити се морали. Вальвскій которъ показао повольну разлику са 10%, а Алексиначкій са 7% спрамъ предходећи година. Одъ шесть до шесть година сарањивано е на 100 жена, людій:

одъ — године:

1837 —	42.	116·0
43 —	48.	114·7
49 —	54.	118·0

Окрѹжѣе Circolo di.	В ы ш а к ѣ. Sopravanzaiono.			Народоумноженѣ было в на сто L'aum. della popol. era sopra % di		
	муж. maschi,	женс. femmine,	скупа. totale.	Г о д и н е. nell' anno.		
				1854.	1853.	1837—53.
градъ Бѣогр. Città di Belg.	-105	7	-98	·12	·75	·42
Чачанско. Ciaciak.	-24	107	83	·17	·46	·70
Рудничко. Rudnik.	63	141	204	·49	·84	·73
Валѣвско. Vaglievo.	260	303	563	·79	·32	·86
Шабачко. Sciabaz.	-268	-101	-369	·57	·54	·89
Краинско. Craina.	-54	-37	-91	·16	1·35	·97
Подринско. Podrigne.	197	247	444	1·13	·46	1·03
Бѣоградск. Belgrado.	166	285	451	·85	·39	1·10
Ягодинск. Jagodina.	58	-15	43	·08	-66	1·32
Ужичко Usgize.	619	628	1247	1·50	·66	1·33
Крагуѣв. Cragujevaz.	50	111	161	·21	·38	1·41
Ћупрійс. Cimpria.	112	187	299	·65	·35	1·43
Алексин. Alexinaz.	152	140	293	1·10	·85	1·45
Церпор. Zerna reka.	277	245	522	1·24	1·61	1·55
Смедер. Smederevo.	310	408	718	1·48	·71	1·56
Гургусов. Gurgusovaz.	402	388	790	1·95	1·23	1·60
Крушевач. Cruseevaz.	385	420	805	1·28	1·18	1·68
Пожарев. Pogjarevaz.	658	708	1366	1·20	1·38	1·71
Цѣла земл Tutto il paese.	3.101	4.172	7.273	·74	·28	1·23
године. 1853.	535	2.233	2.768			
nell' anno.						
„ 1852	7.220	7.396	14.616			

На ником начинъ ни на овако великій вы-
шакъ урођенима надъ умерлима изгледали нисмо, као
што се на срећу нашегъ отечества у прошлой го-
дини показало. Додуше онъ текъ половину пређаш-
њи година износи, али ишакъ е збогъ неповоль-
ны политичны околностей за Сербію тако великій
као што може бити ни у єдномъ предѣлу Европе
у поменутой години ніе могао испасти, а нарочи-
то 1853. год. далеко превазилази.

Поучително е у овомъ погледу разлику у поєд-
нымъ окружіяма на видикъ ставити. Тако су на
два края Сербіе стоєћа окружія, Гургусовачко и
Ужичко далеко више имая нашої держави сте-
кла него у пређе бывшимъ мирнимъ годинама,
сва су пакъ остала мањ привредила а нарочито
су Шабачко и Краинско, опетъ на два противна
края лежећа и одъ главногъ свогъ доста великій
дѣо окернѣли. Друга два опетъ противоположе-
на котора, градъ Бѣоградъ и Чачанскій, додуше
ништа нисеу изгубили, али су и сасвимъ слабу ко-
рысть земли прицели. — И у овой години было е
као и у предходећимъ, женскія е са тисућу ду-
ша више приновљено него мужскогъ пола, кое се
изъ великогъ помора овогъ последићгъ довольно
обяснити може. — Дали ће икада вишакъ величи-
ну одъ 1% достићи? — А 2%, као што се иъкада-
догађало, као да ће само скромна желя родоло-
бивимъ нашимъ державницима остати! —

Природный вышакъ на три равна періода по-
дѣлѣнь показео се:

одъ — године:

1837 —	42.	1·39%
43 —	47.	1·47 „
48 —	54.	·81 „

Людство ќе се удвоити крозъ годона.

по размѣру множеня.

la popolazione potrà raddopiarsi in anni.

Окружје.

Г о д и н е .

nell' anno

Circolo di.	1854.	1853.	1837—53.
Градъ Бѣоградъ . Città di Belgrado.	555·3 —	88·8	158·6
Чачанско. Čiaciak.	392·0 —	145·0	95·3
Рудничко. Rudnik	136·1 —	79·4	91·3
Валѣвско. Vaglievo.	84·4 —	208·3	77·3
Шабачко. — Sciabaz.	116·9 —	123·5	74·7
Краинско. — Craina.	416·6	49·5	68·7
Подринско. Podrigue.	59·0 —	144·9	64·7
Бѣоградско. Belgrado.	78·4 —	170·9	60·6
Ягодинско. Jagodina.	833·3 —	101·0	50·5
Ужичко. Usgize.	44·4	101·0	50·1
Крагуєвачко Cragujevaz.	317·5 —	167·0	47·2
Ћупринско. Ciupria.	169·2 —	190·0	46·6
Алексиначко. Alexinaz.	60·6	78·4	46·0
Цернорѣчко. Zerna reka	53·8	41·4	43·0
Смедеревско. Smederevo.	45·0	93·9	42·7
Гургусовачко. Crusceevaz.	34·2	54·2	41·6
Крушевачко. Gurgusovaz.	52·0	56·4	39·7
Подринско. Posgiarevaz.	55·0	48·3	39·0
Цѣла земля. Tutto il paese.	90·1	238·1	54·2

Време за кое се людство датоꙗ едноꙗ предѣла удвоити може стои у правомъ одношенію къ проценту народноꙗ умноженіа. Главно, посече десеть на сто годиинѣ, управо пола само времена за свое удвоєнѣ одъ оноꙗ изискує, кое недає више одъ петъ на сто. Често удвояванѣ народне стоке, — кога є главно начело народъ — у многима є приликама животно питаѣ єдне державе. Тако н. пр. Велика Британія 5000 душа на сваку четвороугольную милю брои, а Сербія само єдну тисућу, дакле главноꙗ у людству она держава иеть путій више има него наше отечество, али почевъ знамо, да се у великой Британія людство крозь сваки седамдесеть година удвоява, то бы онда за насъ нужно было, да се одма послѣ 14 год. наше людство удвоява ако желимо ꙗкада онако богати быти као и Енглези, што су. Изъ найновієꙗ искусства о противномъ ємо увѣрени, да се сирѣчь и за наше жителство найманѣ онолико година за удваяѣ изискує, колико и за оно саюжены краљвства. —

Изъ вышеставлене скрижали происходи, да би жители Шабачкоꙗ Оѡружіа послѣ само два човѣчіа вѣка сасвимъ истребленіи были кадь бы ꙗкѣ оноако невольный размѣръ природноꙗ прираста и за будуће године као правило остао. Но лапської години Ужичко бы пакъ одма съ концемъ овоꙗ вѣка свое людство удвоило а Гургусовачко и за ємо тридесеть и четири године. — У граѡанскомъ животу примѣчавамо често дивну политичну добродѣтель кодь поєдинны особа, збоꙗ чєга общту похвалу заслужую, а небы ли и намного рачунаюћи Пожаревляне као добре родолюбце сматрати морали а Чатане напротивъ као расникуће. —?

Число порѣзски глава.

Numero dei contribuenti.

умноженъ. Одъ овы е.

	Г о д н и с .		aumento	
	nell' anno.		totale.	доселѣно.
	1836.	1853.	1836—53.	immigrati.
Обружѣ				на сто.
Circolo di				per cento.
Градъ Бѣогр.	1.283	1.340	·03	·39
Città di Belgrado				
Чачанско.	7.480	8.139	·50	·20
Ciaciak.				
Рудничко.	5.821	6.747	·86	·13
Rudnik.				
Валѣвско.	9.847	11.496	·91	·05
Vaglievo.				
Подринско.	5.428	6.570	1·12	·09
Podrigne.				
Шабачко	8.869	11.008	1·27	·38
Sciabaz.				
Ужичко.	9.871	12.746	1·39	·16
Usgize.				
Ягодинско.	7.473	9.743	1·55	·23
Jagodina.				
Крагуевачко.	9.136	12.025	1·61	·20
Cragujevaz.				
Бѣоградско	6·619	8.908	1·74	·64
Belgrado.				
Ћупрійско.	6.126	8.630	1·99	·56
Ciupria.				
Кранско.	8.519	12.062	2·00	1·03
Craina.				
Крушевачко.	7.441	10.528	2·02	·34
Cruscevac.				
Пожаревачко.	14.875	21.299	2·08	·37
Posgiarevac.				
Смедеревско.	5.542	8.108	2·21	·65
Smederevo.				
Гургусовачко.	4.574	7.117	2·57	·97
Gurgusovaz.				
Цернорѣчко.	5.590	8.805	2·62	1·07
Zerna reka.				
Алексиначко.	2.843	4.719	2·91	1·46
Alexinaz.				
Цѣла земля.	127.341	169.990	1·69	·46
Tutto il paese.				

Као што намъ є свима познато, нашъ найглавнїи приходъ за державну благайницу састої се изъ главнице. Дотични ће предметъ додуше скоро особенѡмъ саставку мѣсто уступити, али почемъ са умноженїемъ народа єднанїй коракъ держи, то се и онъ ради бољгъ сравниваня природны закона о у множенїю людства овдѣ на нидикъ ставля. Общїи пописи людства предузимали су се увѣкъ послѣ три до четири године кодъ насъ и съ нїма су и порѣзъ плаћаюће главе, — коє су као главна цѣль оне радїи сматране — изналазене. У међувременима растїо є брой порѣзски глава сходно множенїю людства, ако се међутимъ само одъ у своеногъ єдаредъ начина располагања терета одступало нїє. Порѣзске главе съ концемъ 1836. год. пронађене су посредствомъ пописа а оне 1853. год. имаю за себе основъ пописа у 1850. год. произведеногъ съ додаткомъ новоженїны у познїмъ годинама и съ одбиткомъ смерћу уништены глава.

Трећїй овдѣ стављный стубаць разлаже намъ по стотичномъ размѣру величину годишнїгъ множеня глава крозь послѣднїи седамнаестъ година; изъ кога увиђамо, да се Алексиначко Округїє крозь то време за нашу благайницу найкористнїє показало, напротивъ у Чачанскомъ округїю тебъ є шеста часть овога размѣра постигнута. Онако слабый размѣръ множеня кодъ града Бѡграда не почива толико на слабомъ природномъ прирасту нѣговы жителя, колико што се обстоятельствомъ неправилогъ порѣзиваня данка обяснити смѣ. — Четвертый горе стављный стубаць показує намъ ону часть процента свескупногъ умноженя порѣзски глава, коя се као досѣљна сматрати има, было иза границе, было изъ други округїя Сербїє. Тако є и. пр. у Алексиначкомъ округїю природно

годиниѣ множенѣ порѣзки глава было: 1.45%, а исто се толико годиниѣ и са тране доселявало, у Чачанскомѣ пакъ котору одъ $\frac{1}{2}\%$ годиниѣ множивши се глава $\frac{1}{3}$ часть редовно се у друга окружія изсѣлявала.

Изяснительный садержай овогъ спасителногъ за нашу державу разлога, — изъ узрока што е людство перво нѣгово главно, — навлаштъ самъ зато скратіо, што ѣу идуће године о истомъ предмету тако обширно и сравнительно говорити морати, да ѣе и не наша сажительи отуда политичну користь поцерпити моѣи.

У Бѣограду мѣсеца Октовріа 1855. године.

По доцнѣе добывеномѣ извѣстію роѣено е у Прусской у прошлой години 648.649, саранѣно 500.737 и вишка е было 147.912, тако, да е на 26.3 душа по едно роѣенѣ, на 33.6 по еданѣ. умиранѣ долазило и вишка е было 87% или са едномѣ седмимомѣ овога више него у Сербіи.

ИЗВЕСТІЄ О ДѢЛАНІЮ И СТАНІЮ ДРУШТВА СРБСКЕ СЛОВЕСНОСТИ У 1854. ГОДИНИ.

*дано у главномъ засѣданію 2. Януара 1855 године
држано.мъ.*

Іошть у почетку прошле 1854. год. Друштву Србске Словесности могућно є было 6-ту свезку свогъ „Гласника“ на светъ издати, почемъ є. кое одъ 1853- год. заоставшегъ, кое одма у почетку прошле године прикупаѣногъ и приуготоваѣногъ, матеріяла довольно было, да се къ томе приступити могло; али, будући да цензура, збогъ садашњи политични обстоятелства, ніс допустила, да се неки, за 6. свезку „Гласника“ намеѣни бывши, наие пайновіє исторіє тичући се, предмети за сада явности предаю. то се тимъ узрокомъ, докъ су т. є., на место изоставаѣны, други предмети за речену свезку „Гласника“ приуготоваѣни, и съ изданіємъ исте закаснити морало, и тако є око свршетка истекше године „Гласникъ“ Друштва печатно оставіо. — Осимъ Гласника Друштво є у теченію прошле године о свомъ трошку печатало и на светъ издало, покойнимъ Карловачкимъ Профессоромъ Григоріємъ Лазичемъ на нашъ езикъ преведено класично Цицероново дѣло. „О дужностима человеческимъ.“

Одѣлення Друштва занимала су се разматра-
нѣмъ Друштву поднешены' предмета, одъ кои' не-
мо овде само оне навести, кое є Друштво. по са-
слушаномъ миѣнію надлежны одѣлення, као до-
стойне за „Гласникъ“ примило. И тако:

1.) Философиско одѣленіє размотрило є
преводъ редовногъ члена Г. Архимандрита Гаври-
ла, подъ насловомъ: „Писмо Г. Плюша своѣмъ
сроднику Амедею: о пространству и границама чо-
вечієгъ разума“, — кои є Друштво примило и у 6-ту
свезку „Гласника“ ставило, а Г. переводителю на-
граду издало.

2.) Историско одѣленіє размотрило є: а)
Карактеристику Црногъ Ћорѣа. написану тадаш-
нимъ Предсѣдателѣмъ Друштва привр. Попечи-
телѣмъ Правосудія и Просвѣщенія Г. Лазаромъ
Арсенієвићемъ, — кои є предметъ у 6. свезки
„Гласника“ печатанъ; — б.) податке за повѣстницу
србску Караѣорђевогъ времена, одъ Г. Анте Про-
тића, и Г. Лазара Поповића, пензионирани' срб-
ски чиновника, саобштене, за кое податке рѣ-
шило є Друштво да се као грађа за србску и-
сторию, у „Гласнику“ печатаю; — в.) прилоге Г.
Јована Ристића: „о србскимъ у царской библіоте-
ки париской налазећимъ се рукописима,“ и о исто-
ричної важности успомена старіи путника неки,
кои су крозь Србию прошли“ — која є обадва при-
лога Друштво примило, и у 6. свезки „Гласника“
печатало, а Г. приложнику награду издало; — г.)
прилогъ редовногъ члена Г. Архимандрита Гаври-
ла, тичућій се отечественогъ монастира Враћевини-
це и њѣки у њму налазећи се писмени споменика
изъ старієгъ и новієгъ доба, — кои є Друштво за
печатанъ у „Гласнику“ опредѣлило; — и напо-

свѣдку д.) неке документе, на исторію наше патриаршіє односеће се, коє є Друштво такође за печатанѣ у „Гласнику“ опредѣлило.

3.) Правословно одѣленіє разсмотрило є: а.) расправу редов. члена Г. Николе Крстића: „О политичномъ станію и правама србски државляна у србскомъ царству, на основу Душановогъ Законика“, — кои є предметъ у 6. свезки „Гласника“ печатанѣ, а Г. сачинителю истогъ награда є одъ Друштва издана; — б.) саставке редовногъ члена Г. Владимира Якшића, подъ насловима: „Обштый покретъ людства у Србиі 1853. год.“ и „Растенѣ обштегъ благованя и раскоши у Србиі“ — коє є Друштво у 6. свезки „Гласника“ печатало, опредѣливши Г. сачинителю нѣиномъ награду.

4.) Природословно одѣленіє разсмотрило є саставакъ редовногъ члена Г. Владимира Якшића, подъ насловомъ: „Климатична одношеня земаѣ у половини 19. века“, — кои є Друштво, издавши за истый Г. сачинителю награду, у 6 свезки „Гласника“ печатало. —

Коракъ, кои є Друштво у интересу наше найновіє исторіє године 1852. учинило, обративши се на Г. Анту Протића, княжеско-србскогъ пензионера у Смедереву, съ молбомъ за повестне податке на край живота Карађорђевогъ односеће се, — ніє безъ успѣха остао. Іошть у почетку навршивше се године поднео є Друштву, у свѣдству поменуте молбе нѣгове, реченый, скороупокоившій се Г. Анта Протићъ одъ нѣга самогъ описане догађає србске Карађорђевогъ времена. — Друштво є притомъ, на подѣйствованѣ свогъ Подпредсѣдателя Г. Іована Гавриловића, добило одъ Г. Лазара По-

повића, княжеско-србскогъ пензiонера, пространо описанъ животъ и явно дѣланъ почив. Павла Поповића, бывшегъ у Караѣорђево доба србскогъ Совѣтника. Друштво є, далѣ, преко свогъ Г. Подпредсѣдателя примило біографію Цинцаръ-Янка Поповића, бывшегъ у Караѣорђево доба србскогъ Войводе. — Осимъ овогъ прикупляня грађе за найновію србску исторію Друштво ніє пропустило и за старію нашу исторію постарати се. Оно є, по предложенію свогъ редовногъ члена Г. Архимандрита Гаврила, своимъ путемъ изискало на развиѣненъ у монастиру Трноши наодеће се оригиналне рукописе, на исторію србскогъ народа прошлогъ вѣка односеће се, и одъ истыє преписе за свою архиву задржало. И напослѣдку, по предлогу свогъ Г. Подпредсѣдателя Г. Гавриловића, Друштво є са Г. П. І. Шафарикомъ у Прагу ступило у погодбу поради одкупа єдногъ врло важногъ при истомъ Господину налазећегъ се старогъ србскогъ рукописа. —

Помоћъ, кою є Друштво свомъ члену Г. Др. Іосифу Панчићу у дѣлу иѣговы ботачны испытываня године 1853. указало, принела є свой плодъ. На концу истекше године реченый є Г. Панчићъ по обећанію свомъ поднео Друштву у 12 свезкѣй „Србску Флору“ или саморасте, кое є по Србиніи покупио и научно опредѣлио, додавши гди є годъ то могуће было, и народно наименованъ. —

Да небы іошть пре две године Г. Иліомъ Пчеларомъ предузето израѣиванъ землѣвида Окружія Краинскогъ, — кой є, заєдно съ описомъ истогъ Окружія, реченый Господинъ Друштву на расположенъ уступити обећао, — збогъ недостатка нужды матеріалны средства недовршено остало, Друштво є поменутомъ Г. Пчелару на поднешену му

одъ стране истога молабу у овомъ предузетку нѣговомъ у помоћ притекло, издавши му на тай конацъ 15 ₪ цес. изъ свое кассе.

На учинѣно редовнимъ членомъ Г. Владимиромъ Якшићемъ предложѣнъ Друштву с у редовномъ засѣданію своемъ заключило, и као допуњителна правила къ устроєнію своемъ поставило, прво: да сачинитель каквогъ, Друштву за „Гласникъ“ уступљеногъ саставака, има право истый саставакъ или у првобытной нѣговой формѣ, или у изводу, и на страномъ каквомъ езѣку на светъ, по средствомъ новина, или иначе, издати, али то онда, пошто е Друштво дотичный саставакъ употребило и на светъ издало, и подъ условіємъ, да е сачинитель дужанъ примѣтити, да е предметъ и у „Гласнику“ печатанъ; и друго: да сачинитель свой за „Гласникъ“ наменѣный саставакъ може и којой за наше отечество заслужной, или иначе вѣстной особи, посветити. —

Усмотрено продае Друштвомъ изданы книга има се примѣтити, да е Друштво на предложѣнѣ свога Подпредеѣдателя Г. І. Гавриловића о-ко свршетка прошле годниє заключило уговоръ съ книгопродавцемъ Земунскимъ Г. І. К. Сопронимъ што се продавана поменути книга у оной страни тиче, и већ е учинѣнъ коракъ кодъ надлежне власти за полученѣ дозволеня, да се друштвене књиге на ону страну преносити могу. —

Архива друштвена прошле годниє обогачена е нарученимъ јунѣмъ у 1852. год. препишемъ знаменитогъ дѣла старогъ рѣватскогъ списателя Павла Витезовића, подъ насловомъ: *Serbia illustrata* — за кой е препишъ Друштво 65 фр. ерб. платило. Осимъ то-

га умножена с јошть архива друштвена добровољнимъ подарцима слѣдуюћи ревнителя:

Архимандрить Хиландарскій Г. Онуфрій преда с више копія разны у манастиру Хиландару налазећи се србски диплома и документа.

Редовный членъ Г. В. Якшићъ поклоніо є рукописно дѣло, подъ насловомъ: „Родофиникиновъ явный у Београду животъ“.

Г. Епископъ Ужичкій Іоаникій поклоніо є четири копирана акта, односећа се на историю србску прошлогъ вѣка.

Г. Миша Јовановићъ трговацъ изъ Пеште, поклоніо є: два оригинална писма, коя є Доситей Павлу Лазаревићу, трговцу у Темишвару, послао; — едно оригинално писмо, коє є Соларићъ изъ Рима свомъ уяку писао; — єдну копію писма, коє є реченый Павле Лазаревићъ Доситею писао; — и едно оригинално писмо Андрије Поповића изъ С. Андреє, односеће се на гоцењ Срба у Аустрији, збогъ вере.

Подпретседатель Друштва Г. І. Гавриловићъ поклоніо є у запечаћеномъ завитку неке артїе тичуће се старе и новіє исторіє србскогъ народа, као и неке преписане дипломе босански краљва, а осимъ тога и снимакъ єдногъ римскогъ надписа, и преписъ почетка єдногъ старогъ србскогъ рукописа о Александру Великомъ.

Редовный членъ Г. Др. Я. Шафарикъ поклоніо є два копирана србства тичућа се документа на странимъ ѣзицима. И напоследку,

Саобщитаваюћий членъ Друштва Г. Д. Милаковићъ поклоніо є у препису нека писма одъ

стране Караѣорѣа владыки Црногорскомъ Петру Петровићу писана.

Књижицицу друштвену изволили су своимъ поклонима умложити:

Г. Епископъ Бачкій Платонъ, кои є Друштву на даръ послао новъ Букваръ сръбскій за сръбска училишта у аустрискомъ царству.

Г. Миланъ Давидовићъ, кои є поклоніо седамъ частій „Забавника“ Димитріємъ Давидовићемъ издаваногъ.

Г. Сара Возаровићка, која є усердствовала поклонити слѣдуюће књиге: 10 частій дѣла Доситеєвы, 5 частій „Голубице“, „Бой Змая съ Орлови“, „Србіє плачевно пакипорабощеніє“, и „Исторію народа сръбскогъ“ одъ Давидовића.

Г. Василій Вердицъ, бывшій профессоръ при овдашнѣмъ богословскомъ заведенію, кои є поклоніо „Исторію Христіянства въ Росіи“, и „Руководство къ познанію Кавказа“.

Г. Раєвскій, протоєрей при рускомъ посланству у Бечу, кои є Друштву на даръ послао књигу: „Игоръ князь Сѣверскій“.

Саобщтаваюћій членъ Г. Ћорѣ Даничићъ кои в поклоніо свою „рецензію новогъ сръбскогъ Буквара за сръбска училишта у аустрискомъ царству“

Г. Андрія Торкватъ Брлѣићъ, кои є послао Друштву на даръ свою „Граматику илирскогъ єзика“.

Г. Подпресѣдатель Друштва Јованъ Гавриловићъ, кои є поклоніо „Правдопошу“ за 1851 и 1852. годину.

Г. Шуманскій чешскій Филологъ, кои в Друштву на даръ послао шесть кнѣжица.

Г. Ханке, Директоръ народногъ Музеума у Прагу, кои в Друштву на даръ послао деветъ разны кнѣига.

Високославно Попечителство Иностраны Дѣла Княжества Србіє, кое в изволило поклонити немачку кнѣгу: „Die freiwillige Theilnahme der Serben und Kroaten an den vier letzten österreichisch-türkischen Kriegen“. И напоследку,

Матица Србска у Пешти, коя в поклонила свогъ „Лѣтописа за 1854. год. I. часть“. —

Збирка старински новаца умложена в подарцима слѣдуюћи лица:

Г. Др. Іованъ Діамандієвићъ Самоковлія поклоніо в 8. комада стары сребрны новаца.

Редовный членъ Г. Димитріє Матићъ поклоніо в: еданъ старый талиръ, 7. ком. стары бакарны новаца, и еданъ бакарный новацъ изъ новієгъ доба, представляюћій пола дана рада.

Г. Епископъ Ужичкій Іоаникій поклоніо в четири стара сребрна новца.

Г. Миша Іовановићъ трговацъ изъ Пеште, поклоніо в 14 ком. бакарны, и еданъ сребрны стары новацъ.

Г. Васа Божићъ поклоніо в: еданъ сребрны, еданъ одъ туча, и два бакарна стара новца.

Г. Павле Симићъ живописацъ поклоніо в 6. ком. сребрны, 15. бакарны, и два одъ туча стара новца.

Г. Милія Ристићъ учитель поклоио є два бакарна, и єданъ сребриъ старый новацъ.

Редовный членъ Г. В. Якишићъ поклоио є 29 ком. разны стары новаца.

Слушатель Права у овд. Лицею Г. К. Јовановићъ поклоио є четири стара сребрна новца.

Еромонахъ монастира Драче Г. Максимъ поклоио є єданъ старый сребриъ новацъ.

Г. Илія Пчеларъ, поклоио є 14 ком. стары бакарны новаца. И наипосле,

Г. Ђремія Милошевићъ изъ Вражогрнца поклоио є два стара сребрна новца.

Одъ стварны старина добило є Друштво на поклонъ одъ Г. Мойсила Живойновића єданъ раоникъ, єдно пртало и єдну сякиру, кое су древности у єдномъ брегу кодъ села Милѣвића, у срезу Речко-Звиздскомъ, Окружию Пожаревачкомъ, нађене.

Уважавајући достойно одъ знамениты лица према тежнѣма србства къ просвети и книжкевномъ напредку показано дѣйствително саучастіе, и вођено жельомъ оваковимъ лицама одъ свое стране дати явный знакъ своего уваженія. Друштво є у главноиъ своемъ засѣданію, у почетку на вршивше се године држаномъ, за свое почестне членове єдногласно избрало: Графа Протасова, Оберъ — Прокурора св. Синода у Русіи; Графа Дмитрія Николаєвића Блудова, Стате-Секретара канцеларіе Шьеговогъ Императорестогъ Величества Цара Рускогъ; и Г. Јована Ризнића, родолюбивогъ Србина у Кієву живећегъ. Осимъ того избрани су: Г. Никола Кретићъ Професоръ при овданимъ Лицею за редовногъ, а Г. Јосифъ Веселићъ за саобщтавајућегъ члена Друштва. Но Друштво є ожаловѣно губиткомъ врстногъ своего почестногъ члена скоро упокоившегъ се Г. Матиє Ненадовића, бывшегъ пензионированогъ члена Совѣта земальскогъ, у коме є Друштво и обилный изворъ наше наиповіе исторіе изгубило.

Секретаръ,
Нанта Јовановићъ.

СРБСКЕ КЊИГЕ,

У БЕОГРАДУ У 1854. И 1855. ГОДИНИ ПЕЧАТАНЕ.

1. Земљдѣлско Газдинство, II часть, одъ Г. А. Николића, на 8—ни, 112 стр.

2. Немачка Грамматика, одъ Г. А. Чварковића на 8—ни у 384 стр.

3. Кратка свеобшита исторія, одъ Г. Д. Нешића, на 8—ни, у 240 стр.

4. Земљдѣлско Газдинство III, часть, одъ Г. А. Николића, на 8—ни у 84 стр,

5. Трговачкій Земљописъ, II часть, на 8—ни у 176 стр.

6. Земљдѣлско Газдинство, IV часть, одъ Г. А. Николића, на 8—ни у 304 стр.

7. Песмарица одъ Ђремије Караџића, на 12—ни.

8. Товитъ и Юдита, на 12—ни у 144 стр.

9. Тригонометрія, одъ Г. Ђ. Јосимовића, на 8-ни у 160 стр.

10. Козачка освѣта, одъ Г. М. Ђелешевића, на 12-ни у 80 стр.

11. Стихословіе о Св. Сіонској Гори, одъ Х. Косте Михайловића, на 12-ни у 32 стр.

12. О дужностима човеческимъ, — Цицероново дѣло, преведено на србски пок. Карловач. Професоромъ Григоріємъ Лазићемъ, а издано Друш-

твомъ Србске Словесности, на 8-ни у 116 стр.

13. Француска Грамматика, на 8-ни у 256 стр.

14. Гласникъ Друштва Србске Словесности VI. свезка, на 8-ни у 342 стр.

15. Славенска Читанка, на 8-ни у 176 стр.

16. Календаръ за 1855. год. одъ Ђремиѣ Карацића.

17. Земљописъ за III. разредъ основны школа, одъ Г. М. Спасића, ново поправљено изданіе.

18. Новъ немачкій Букваръ, на 8-ни у 304 стр.

19. Песме Г. Јована Илића.

20. Календаръ за 1855. год. са шематизмомъ Књж. Србіѣ.

11. Песме: „Ума полетарацъ“.

22. Грчка Грамматика, одъ Г. Ђвтиміја Аврамовића, на 8-ни у 168 стр.

23. Речникъ турско-србскій, одъ Ђремиѣ Карацића.

24. Реторика, одъ Г. Ђ. Малетића, на 8-ни у 216 стр.

25. Педагогика, одъ Г. М. Спасића, на 8-ни у 84 стр.

26. Конференціѣ Бечке протоколи.

27. Некрологъ Стефану Петровићу Книћанину.

28. Кратка Литургія, на 8-ни у 56. стр.

29. Календаръ за 1856. год. са шематизмомъ Књж. Србскогъ.

Осимъ тога препечатано є за гореназначено време више школски, и други књига.

Н Е К Р О Л О З И

1. Прота Матей Ненадовичъ, почетный членъ Друштва Србске Словесности, рођенъ е 1777. године у Бранковини, селу у Окружію Вальвскомъ. Учио е у Срему у Купинову, одакле се 1793 године поврати, и постане одма у својој 16. години парохомъ, а 1795. године протомъ, подъ коимъ е именовъ и познатъ, и кое е име до гроба съческу и поносомъ носіо. Године 1804. было е онъ као посланикъ народный у Петербургу; 1805. год. постане Предсѣдатель Совѣта, а потомъ као войвода бранио е границе свога отечества до 1813 године. После обште пропасти было е онъ утѣшитель свои окружія и закланяо е свуда Србе одъ оне неумитне сѣче, стишавао е и блажіо разярене непріятель. Године 1814. као посланикъ народный у Бечу на конгресу своіо моћны владателя ишао е онъ одъ капіе до капіе, и предаючи прошенія съ найвећимъ стрпљивимъ молио е и умолио е, те се израдило кодъ Порте олакшанъ Срби. При новомъ устанку радіо е онъ съ новымъ снагомъ, и као што е Караѣорѣу, тако е и Князу Милошу, а крозь нѣи своемъ отечеству было одъ велике ползе и у саветованію и у ратованію. У свакомъ важніемъ дѣлу было е онъ участникъ. У различна времена одправляо е различна званія: кнезь, капетанъ, придворный совѣтникъ, членъ народногъ суда и пр. Кадъ е было пензиониранъ, спокойно е седио кодъ свое куће; али нигда ніе дуго у пензиі остао, свагда га е правительство позивало онетъ къ народнимъ дѣлима и у скупштини. Године 1838. было

є членъ комисіє за устроєніє закона, а 1839 поставлен членомъ Совѣта Княжества Србіє, у комъ званію 1852. год. по своіой молби пенсіоніранъ буде. Дана 29. месеца Новембра 1854. године преселіо се у вѣчність.

2. Стефанъ Петровиъ Кишћанинъ, почитный членъ Друштва Србске Словесности, рођенъ є године 1807. у селу Кишћу, у Окружія Крагуєвачкомъ. Прве године дѣтињства и младости своє провео є коє у месту свогъ рођенія, коє у Крагуєвцу. Достигнувши зрелія возрастъ, одликовао се услугама, власти и отечеству принесенима, и достигао є степенъ капетана у Срезу Ясеничкомъ Окружія Смедеревскогъ. Године 1819. постављенъ є за Началника Смедеревскогъ Окружія, а године 1842. узвищенъ є на достоинство Совѣтника. Вишемъ позиву слѣдуюћи, прешао є год. 1848 съ дозволеніємъ пресвѣтлогъ владоца у ону страну, да одбрани єднокрвиу, нападнуту браћу свою. Битке на Томашевцу, Панчеву, Тителу, Вилову и Мошорину, побѣдомъ праћене, и ако є неприятель и ячій быо, даю довољна сведочанства о цѣлковой неустрашимой храбрости. Станъ у Мошорину, за честь побѣде, Кишћаниномъ одржане, назвало є онострано благодарно србство Шайкашкогъ баталіона „Кишћеваць“. Аустрія положивши особито вниманіє племенитимъ заслугама Кишћанина, произведе га у чинъ свога генерала и у краси му юначке прен орденима Леополда и Маріє Терезіє. У исто време стижу прослављномъ витезу знаци одличія изъ єдновѣрне Русіє — орденъ Св. Анне, и изъ єдновѣрне Црне Горе — орденъ Милоша Обилића.

Обасуъ значима благоволенія, вратіо се у своє отечество на своє високо званіє, и кадъ є

године 1852. потреба земальска захтѣвала. да се часть Београдскогъ гарнизоногъ воинства премѣсти у Крагуевацъ, Стефанъ Кинђанинъ было є оно лице. кое є Свѣлый Князь истомъ воинству за управителя поставіо, произведши га на достоинство нойводе.

Одправляюћи ово трудно званіє са свакомъ ревности и точности. пораженъ бы крвинимъ ударомъ, коега убитацне послѣдце савладаше нѣгову крѣпку животну снагу, коя є клонула навѣкъ
14. Мая ове год.

3. Стефанъ Стояновићъ, почетный членъ Друштва Србске Словесности, членъ Совѣта земальскогъ, 1. Юлія ов. год. преселіо се у вѣчностъ. Своіомъ многогодишномъ службомъ, ово као срезскій Начальникъ, ово као главный командантъ Тимочке Краине, ово као членъ Совѣта земальскогъ, принео є отечеству полезне услуге. —

4. У малый брой оны Срба, кои су кичицомъ себе чувенимъ у свомъ роду учинили, и дѣломъ показали. да Србинъ и у храму художества са синовима остали изображены народа достойно жерстве приносить може, — принадлежи и Димитріє Аврамовићъ, саобщитаваюћій членъ Друштва Србске Словесности. Онъ се родіо у Новомъ-Саду 1815. године. Осећаюћи у себи волю за живописањ, отиде у Бечъ, и у тамошньої Академіи художество живописаня изучи, у чему се врло одликовао. У Аврамовићу, кои є 1. Марта о.г. умрѣо, изгубили смо не само єдногъ одъ оно мало наибольшаши живописаца, него и човека. кои бы намъ за наше народне старине іошть одъ велике користи было. Срце га є одавно вукло да у овомъ художеству роду своме

учини оно, што найболый историкъ учинити може. Онъ є у той намери путовао у Св. Гору, тражіо и налазіо тамо наше старине, бавіо се съ тимъ посломъ са особитомъ любви, прикупіо є већъ быо довольно матеріяла, коме бы се свакій Србинъ обрадовао, и ніє престао желити. да обиђе сва она места, у којима бы каквы живописны споменика народа свогъ наћи могао. Поредъ тога Аврамовић є написао и већъ печатао са 13 литографираны таблица дѣло, подъ насловомъ: „Описаніє Древностій србски у Светой (Атонской) Гори“, затимъ „Описаніє Св. Горе“, и „Кореціо“. Скупляо є матеріялъ за біографіє србски живописаца, и т. д. Само ово, што є скоро свакоме познато, показує довольно, шта бы србство одъ Аврамовића іошъ добило, да му є Богъ дужій животъ дао. —

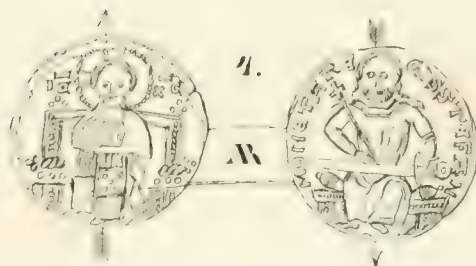
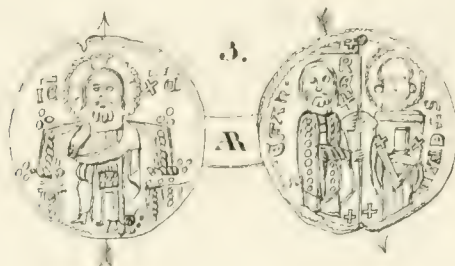

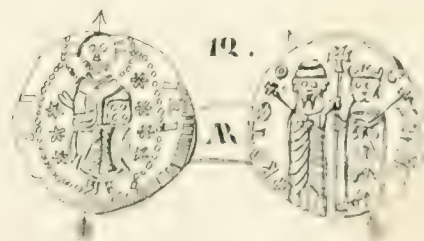
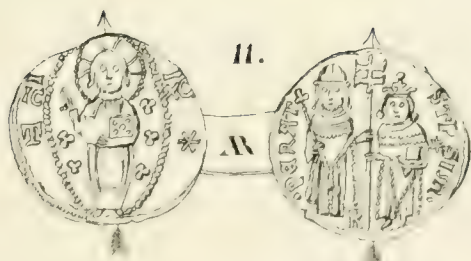
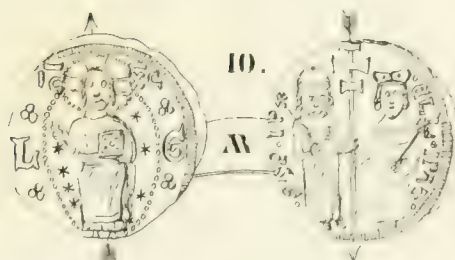
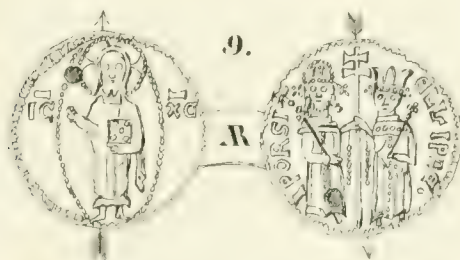
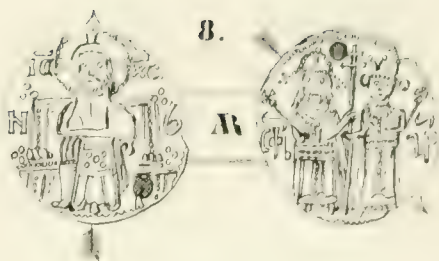
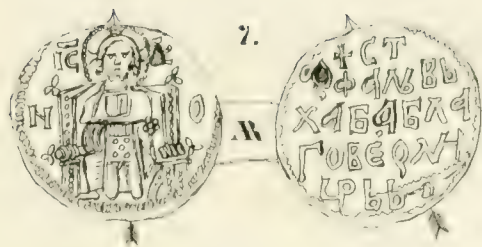

Табл. I.

Табл. II.

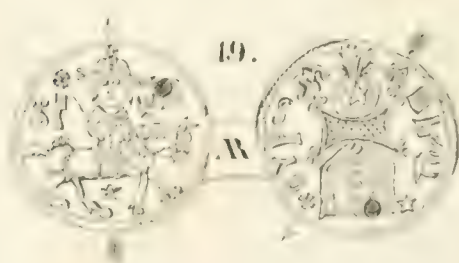
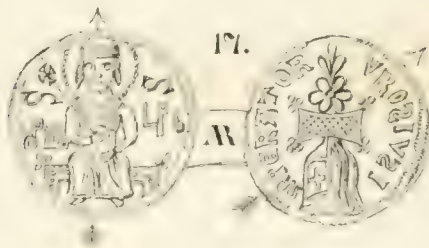
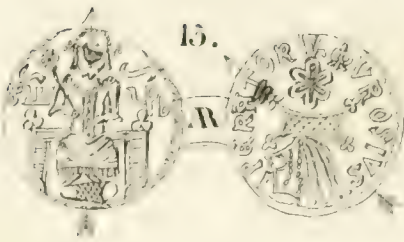

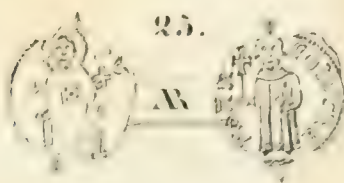
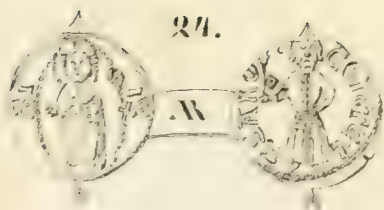
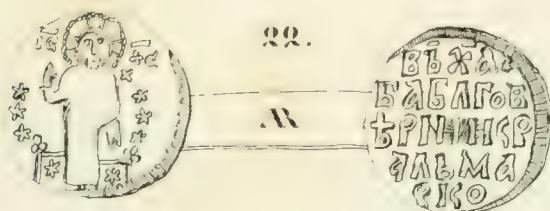
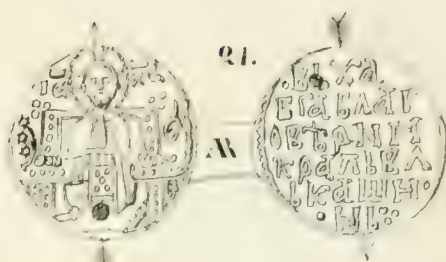
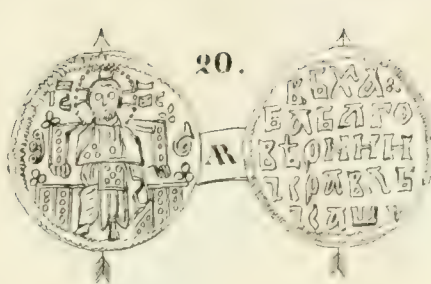

Таб. I. III.

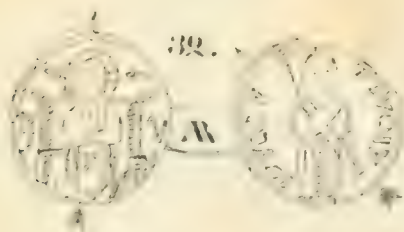
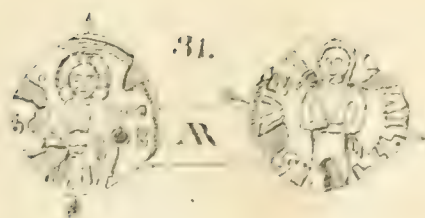
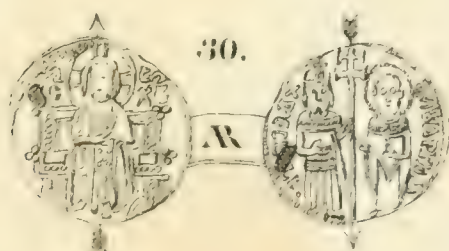
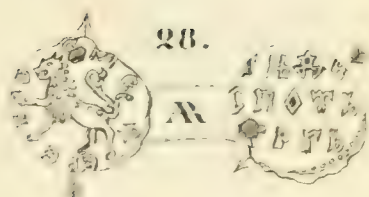
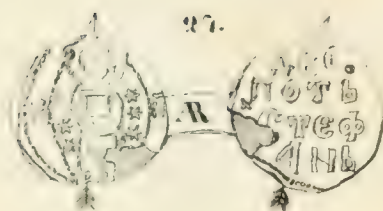

Табл. 7.

Табл. II.

33.

Λ

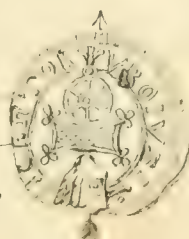
34.

Λ

35.

Λ

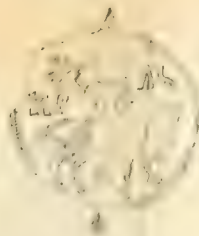
36.

Λ

37.

Λ

38.

Λ

DR
301
S67
knj.7

Srpsko učeno društvo, Belgrad
Glasnik. 1. odeljak

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY
